

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Modernkori Történelem Tanszék
Doktori program

GÖNCZ LÁSZLÓ
A MURAVIDÉKI MAGYARSÁG
1918-1941

Doktori disszertáció (PhD)

Konzulens tanár: Dr. Ormos Mária akadémikus, egyetemi tanár

Dr. Polányi Imre, egyetemi tanár

Lendva - 2000

TARTALOM

Előszó Göncz László monográfiájához

I. BEVEZETŐ

- I. 1. A Mura mente 20. századi történelmi kutatásának általános jellege, szempontjai
- I. 2. A Mura mente a századforduló időszakában (egykori és mai véleményekkel illusztrálva)
- I. 3. Néhány általános szempont ismertetése a Muravidék elcsatolásának körülményeiről és az esemény értelmezéséről

II. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ VÉGÉTŐL A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS MEGKÖTÉSÉIG

- II. 1. 1918 novemberétől a Károlyi-kormány bukásáig - Autonómia-tervezetek a Muravidéken
- II. 2. A proletárdiktatúra időszaka és a Mura mente elcsatolása
- II. 3. Élet az új határ mentén

III. HATÁRMEGÁLLAPÍTÁS A MURA MENTI TÉRSÉGBEN

IV. A MURAVIDÉKI MAGYARSÁG POLITIKAI, TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI ÉLETE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

- IV. 1. A muravidéki magyarság a politika tükrében
- IV. 2. A magyarság társadalmi helyzetének jellemzői
- IV. 3. Muravidék és a muravidéki magyarság gazdasági életének jellemzői a két világháború között
- IV. 4. A muravidéki magyarság művelődési tevékenysége és a magyar nyelvű sajtó a két világháború között
- IV. 5. A muravidéki magyarság vallási élete a két világháború között
- IV. 6. A földreform és a betelepítések (kolonizáció)
- IV. 7. A muravidéki magyarság kivándorlása a két világháború között
- IV. 8. Oktatás

V. A MURAVIDÉK VISSZACSATOLÁSA MAGYARORSZÁGHOZ (1941)

VI. ZÁRÓGONDOLATOK

VII. FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

1. Felhasznált és vonatkoztatható művek, tanulmányok
2. Folyóiratok, hetilapok
3. Levéltári források

1. NÉVMUTATÓ

2. HELYNÉVMUTATÓ

3. EGYÉB

- 3.1 Napilapok, hetilapok, újságok
- 3.2 Műsorok, rendezvények, események
- 3.3 Pártok, szövetségek, politikai-érdekvédelmi testületek
- 3.4 Intézmények, egyesületek és egyéb fogalmak

PREKMURSKI MADŽARI 1919-1941

LÁSZLÓ GÖNCZ: DAS UNGARTUM IM MURGEBIET 1919-1941

SCHLUBGEDANKEN

Előszó

Göncz László monográfiájához

A szlovéniai Muravidék magyar közössége a Magyarországgal szomszédos hét országban élő magyar kisebbségek közül „a határon túli magyar” világon belül sohasem tartozott az elkényeztetettek közé. A két világháború közt, majd a második világháború után is a délszláv állam arra törekedett, hogy felgyorsítsa az asszimilációs folyamatokat, a határmenti helyzet pedig egészen a legutóbbi időkig elsősorban szintén kizárólag hátrányok forrása volt a magyar közösség számára. Az anyaország figyelme is - érthető okok miatt - sokkal inkább a nagy lélekszámú erdélyi, felvidéki, vajdasági magyar kisebbségekre irányult. Ilyen és hasonló történeti okok miatt hosszú évtizedeken keresztül peremhelyzetben élő „peremmagyarokként” éltek a muravidékiek.

A trianoni határok meghúzásával, nagyhatalmi döntések nyomán kialakult magyar népcsoportok, így a muravidéki magyarok történetében a két világháború közötti korszak igazi kisebbségi hőskorszaknak számított. A történelmi kényszerhelyzet és a kisebbség lét mindenki számára ismeretlen politikai, gazdasági és kulturális feltételei között egyszerre kellett feldolgozni az állami és nemzeti közösség felbomlásának következményeit, s nekilátni az önszervező munkának, amellyel az összetett délszláv állam keretei közt a Muravidék magyar többségű határmenti sávjában a helyi magyar közösségekből új, immár kisebbségi magyar közösséget lehetett kovácsolni. Meg kellett próbálni megmenteni a korábbi magyar közösségi intézményeket, s újakat kellett létrehozni a kisebbségi helyzet okozta hátrányok kiegyensúlyozására.

A kisebbségi népcsoportok közösségi önszerveződésében, a közösség saját csoporttudatának kialakításában pótolhatatlan szerepe van a történelemnek és a történeti tudatformálásnak. Göncz László könyve ebből a szempontból is rendkívül fontos vállalkozás. Hiszen a négy százezer főt meghaladó kisebbségi magyar nemzeti közösség soraiban kezdettől fogva akadtak olyan írástudó értelmiségiek, akik a népcsoport helyzetét, jelenét, múltját folyamatosan feldolgozták, tanulmányok, szakmai és irodalmi munkák írásával megteremtették a kisebbségi magyar szépirodalmat és tudományosságot. A Mura-vidéki magyarság esetében igazi csoda az a teljesítmény, amelyet a maroknyi értelmiségi a 20. század embert próbáló évtizedeiben nyújtott. Az összefoglaló munkákhoz azonban általában rengeteg előtanulmányra, a történeti művek esetében forráskutatásra van szükség. Göncz László lexikonszerűen adatgazdag munkája viszonylag kevés érdemi szakmai előzményre támaszkodhatott. Az 1918-1920 közötti átmeneti időszak politikatörténeti eseményeiről születtek ugyan már rangos kiadványok, de az azt követő huszonegy esztendővel kapcsolatosan két kézen meg lehet számolni a szakszerű monografikus igényű feldolgozásokat. A szerzőnek tehát megyei és egyházi levéltárakban kellett felkutatnia azokat a történeti dokumentumokat, amelyek a Muravidék történetének erről a zaklatott periódusáról a leghitelesebb tanúságot adják. Ugyanakkor a helytörténeti adalékok mozaikkockáit bele kellett illesztenie a két ország nemzetiségpolitikájának, illetve kapcsolatrendszerének a kontextusába. Mindeközben arra kellett törekednie, hogy elfogultságoktól mentesen rekonstruálja a mára a közösségi emlékezetből is kihullott eseményeket, folyamatokat.

A könyv, amelyet az olvasó a kezében tart, minden tekintetben alapmunka. Összegzi és rendszerezi mindazt az ismeretet, amely a szlovénok és magyarok által lakott Muravidéknek, s azon belül a magyar többségű határmenti sávnak a délszláv államhoz kerüléséről, a trianoni döntés előzményeiről, alternatíváiról és következményeiről rendelkezésre állt. Ebből a

könyvből kaphatunk először rendszerezett képet azokról a folyamatokról, amelyek a magyar-jugoszláv határvonal meghúzása után kialakult politikai helyzetben a többség-kisebbség viszonyt, a határellenőrzési rendszer működését, a magyar-magyar kapcsolatokat meghatározták. A szlovéniai kisebbségi magyar közösség demográfiai, gazdasági, kulturális fejlődésének, a többségi asszimilációs politikának az egyházi életet sem kímélő törekvéseinek, az a földreformmal szorosan összefüggő kolonizációs hullámoknak bőségesen adatolt története szintén ebben a könyvben jelenik meg először.

A muravidéki magyar közösség - nem utolsó sorban a Göncz László által vezetett lendvai Magyar Intézet szerteágazó tevékenységének köszönhetően - az elmúlt tíz esztendőben hatalmas munkával, rengeteg leleménnyel igen magas szintre emelte kulturális, művészeti és tudományos tevékenységét. A korábbi idők hagyományosan irodalomközpontú kisebbségi szellemi közléte mára gazdagon rétegzett közösségi kulturális közeggé alakult. Ez a könyv azoknak a néprajzi, irodalom- és helytörténeti monográfiák sorába tartozik, amely - a közösségi önismeret és helyzettudat erősítésén túl - az egyetemes magyar történelem fehér foltjainak felszámolásával az egész nemzet történeti közgondolkodását és az egyre sokszínűbb magyar-szlovén kapcsolatrendszer biztos alapokra állítását, a tudatlanságból táplálkozó előítéletek eloszlatását egyaránt jól szolgálják.

Budán, 2001 májusában

Szarka László

I. BEVEZETŐ

I. 1. A Mura mente 20. századi történelmi kutatásának általános jellege, szempontjai

Az 1918-19-es politikai és katonai műveletek révén, az 1920-ban megkötött trianoni békeszerződés értelmében az egykori Szerb-Horvát-Szlovén, illetve a későbbi Jugoszláv Királyság szlovéniai régiójához csatolták a Murától északkeletre eső Vas és Zala megyék délnyugati részeit (az egykori alsólendvai és muraszombati járások jelentős részéről, valamint a szentgotthárdi járás néhány településéről van szó). Ezáltal a becslések szerint kb. 20-22 ezer magyar nemzetiségű polgár jutott kisebbségi sorba, őshonos területén egykori többségből kisebbségi közösséggé vált.

A mintegy 910 négyzetkilométernyi területen élő kilencvenezer lakosnak - az 1910-es népszámlálási adatok értelmében - a negyed része volt magyar nemzetiségű. A magyar lakosság túlnyomó többsége összefüggő, mintegy 50 km hosszú és 5-10 km széles sávban élt közvetlenül a határ mentén¹ (ezt a láncolatot gyakorlatilag csak egy település, Kobilje-Kebele szakította meg, ahol a szlovén lakosság abszolút többséget alkotott), valamint jelentősebb számban még néhány nagyobb, többségében szlovének által lakott településen (akkor még pl. Muraszombat magyar lakosainak száma az első jugoszláv népszámlálás szerint is meghaladta a város összlakosságának az ötöd részét). Szükséges már most megjegyezni, hogy az említett 25%-os arány nem állja meg a helyét, amennyiben az 1921-es népszámlálási adatokat vesszük alapul, ugyanis aszerint a Muravidék összlakosságának kb. az ötöde volt magyar nemzetiségű². Azonban az említett népszámlálás adatainak megbízhatósága számos vonatkozásban megkérdőjelezhető, s ez az előbb említett 1910-es népesség-összeírásra is érvényes. Azzal nem mennénk sokra, ha elemeznénk, melyik népszámlálási adatok torzították erőteljesebben a nemzeti hovatartozás adatait, azt azonban szükséges megállapítani, hogy a Mura mentén élő lakosság a századforduló időszakában - tekintet nélkül nemzeti, nyelvi és vallási hovatartozásra - erős kötődést tanúsított akkori hazája, a történelmi Magyarország iránt.

A tárgyalt időszakban, valamint az azt követő néhány esztendőben a Muravidéken számos olyan társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális jelenséggel találkozunk, amely valamennyire hasonlított a Magyarországtól elcsatolt többi magyarlakta terület eseményeire, ugyanakkor azonban számos tekintetben sajátos megnyilvánulásnak, a Mura mentére jellemző specifikus folyamatnak számít.

Ide kívánczik még egy általánosnak tekinthető megjegyzés, amely világszerte végigkísérte a kisebbség és a többség történelmi, szociológiai, politikai és egyéb viszonyának bemutatását. Bármennyire kíván is a szerző leírásai (véleményei, megállapításai, hipotézisei stb.) során objektív lenni, ilyen összefüggésben ez a törekvés csak részben sikerülhet. Ugyanis alapvetően másképpen lehet megközelíteni az adott kérdést abban az esetben, amennyiben a

¹ Göncz László: Magyarok a Muravidéken és a közösség nemzeti tudatának alakulása 1920 után. In.: Ljudje ob Muri - Népek a Mura mentén (Tanulmánykötet), Murska Sobota - Zalaegerszeg, 1996. 239-240.

² Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919 - 1941, Pomurska založba Murska Sobota, 1984. 111-116.

többségi nemzet szemszögéből folyik a vizsgálat, és jelentős mértékben más szempontok a mérvadóak akkor, amikor a kisebbség részéről történik a tények feltárása.

Eddig még aligha akadt arra példa - vagy ha igen, akkor csekély mértékben -, hogy egy mesterséges határváltoztatás által kialakult helyzetet a „győztes fél” (akinek a javára történt a határmódosítás) úgy próbált volna bemutatni, hogy azáltal teljes mértékben beismeri az esetleges igazságtalanságokat, a kisebbségi közösséggé vált népcsoporttal szemben elkövetett esetleges túlkapásait, bűneit. Ugyanakkor érthető, hogy minden kisebbség történelme és helyzete megítélésekor abból indul ki, hogy a kisebbségbe kerülés okait, a kisebbséggé válás általa érzékelhető tényezőit bemutassa. Ezért a két szempont között jelentős eltérések, sokszor homlokegyenest ellentétes állítások és szemléletek látnak napvilágot. E tanulmány szerzője is csak a már eleve adott „útvesztők” mezsgyéjén mozoghat, tehát teljesen objektívvá tenni a megítéléseket, feltételezéseket és állításokat aligha lehet. Azt azonban őszintén mondhatom, hogy tudatos „torzítást” nem követtem el.

Célom elérését valamennyire segítheti az a témakörrel kapcsolatos meggyőződése, hogy - mintegy nyolcvan esztendő, illetve fél évszázad távlatából, számos ellentmondásosság, bonyolultság és tisztázatlan kérdés ellenére - a Muravidék egy nyelvű szlovén területének az akkor létrejött délszláv államhoz való csatlakozását legitim, elfogadható döntésként értelmezem, ugyanakkor minden szempontból igazságtalannak ítélem meg a tárgyalt időszakban még színmagyar határ menti sáv elcsatolását az anyaországtól. Munkám során ezekre az összefüggésekre, bonyolult viszonyrendszerekre még számos esetben visszatérek. Szükséges azonban ismételten hangsúlyozni, hogy én mindenekelőtt a muravidéki magyarság szempontjából vizsgálom a kérdést, ezért az általam kialakított vélemény, történelmi áttekintés nem mindig helyezhető közös nevezőre a szlovén történészek által kialakított álláspontokkal, amelyek az elmúlt időszakban szép számban napvilágot láttak.

I.2. A Mura mente a századforduló időszakában (egykori és mai véleményekkel illusztrálva)

A Muravidéknek nevezett terület magyarságának általános helyzetét, életkörülményeit, politikai jellegű sajátosságait csak akkor tudjuk hitelesen vizsgálni és bemutatni, ha jellemezzük a korábbi állapotokat is, különös hangsúllyal az I. világháború befejezését követő időszakra. Még azelőtt azonban tisztázásra szorul a „Muravidék” megnevezés (földrajzi fogalom) kérdése.

A ma Szlovéniához tartozó terület nevének létrejöttét illetően több feltételezés ismert. Ismerünk olyan véleményt, hogy már a középkorban a zágrábi püspökség irataiban szerepelő Transmuranus megnevezés (ami Murán túli területet jelent) bizonyos régió megjelölését képezte, ami azonban aligha tekinthető meggyőző állításnak, hiszen inkább földrajzi orientálódás céljából használták az említett nevet. Valószínűleg helyénvalóbb állításnak tekinthetjük, hogy a név létrejötté először a szlovéneknek, azaz a szlovén nyelvben honosodott meg, miután a Murától nyugatra élő szlovénségnek megnőtt az érdeklődése a történelmi Magyarország területén élő szlovén közösség iránt (a történelmi Magyarországon a magyarság a szlovén közösség megnevezésére egyértelműen a „vend” szót használta). Magyar nyelvterületen, illetve magyar közegben a terület sajátos megnevezésére egészen az elcsatolásig nem volt szükség, hiszen mind a közigazgatásban, mind néprajzi és földrajzi vonatkozásban adva voltak a térségen belüli több évszázados hagyománnyal bíró nevek. Újságcikkekre hivatkozva

a szlovén történészek egy Božidar Raič nevű szlovén (nem muravidéki) publicistának tulajdonítják a név eredetét, aki a 19. században éppen a „Pomurje” (= Muravidék) név használatával tartotta indokoltnak elősegíteni a szlovénség nemzeti-kulturális együvé tartozásának tudatát a Mura mindkét oldalán³. Maga a megnevezés természetesen jóval később, az I. világháború után kezdett ténylegesen meghonosodni. Egy 1918. október 20-i, a Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület által szervezett muraszombati évfordulós rendezvényen a jelenlevők - egyebek mellett - annak a követelésüknek adtak hangot, hogy tarthatatlan a „vendvidéki magyar” elnevezés (hangoztatták ugyanis, hogy „mi szlovének vagyunk”), azért úgy vélték, hogy jobban kifejezi a szervezet és a Mura menti szlovénség érdekeit és igényeit a „Muravidék” kifejezés⁴. A Mura mentén élő szlovének körében - szóban és írásban egyaránt - az I. világháború előtt használták a szlovének lakta vidékre (arra a területre, amit a magyarországi Vendvidéknek, ritkábban Tótságnak nevezett) a „Slovenska Krajina” kifejezést. A délszláv államhoz való csatolás utáni évtizedekben is még sokan vonzónak találták ezt a kifejezést. A Prekmurje (szó szerinti fordításban: Murántúl) nevet még a harmincas években is többen pejoratív hangzásúnak tekintették, hiszen úgy vélték, hogy a név kívülről (a Murától jobbra elterülő szlovén területekről) érkezett, ezért a „Slovenska Krajina” kifejezést szebbnek tartották és jobban a sajátjuknak tekintették.⁵

A következetesség és a könnyebb érthetőség érdekében fontos hangsúlyozni, hogy ma a Muravidék földrajzilag nem csak a Mura folyó bal partján elterülő vidéket jelenti, hanem a jobb parton található térségben is magába foglalja Ljutomer és Gornja Radgona környékét (amit Prlekijának neveznek). A Mura bal partján elterülő, egykor a történelmi Magyarországhoz tartozó részt a szlovének Prekmurjénak (= Murántúl) nevezik, azonban a magyar közösség berkeiben (és Magyarországon) ez a fogalom nem honosodott meg. E tanulmány keretében tehát a magyar szóhasználatához közelebb álló „Muravidék” nevet használjuk, de a félreértések elkerülése szempontjából ismételten hangsúlyozzuk, hogy az - amennyiben a szövegben nincs másképpen megjelölve - kimondottan a Murától északkeletre elterülő, ma Szlovéniához tartozó vidékre vonatkozik.

A következőkben szükségesnek tartom bemutatni azokat a társadalmi sajátosságokat és interetnikai kapcsolatokat, amelyek a századforduló időszakában a térségben kialakultak. A későbbi fejlemények szempontjából fontos a szlovénség akkori helyzetének, társadalmi jellemzőinek érintése is.

Akár a nyelvi határok tekintetében, akár a mikrorégiók közötti különbségek oldaláról tekintünk a felvetett kérdésekre, látható, hogy több szempont bővebb magyarázatra, történelmi elemzésre szorulnak.

Vitathatatlan tény, hogy közvetlenül a Mura folyótól északkeletre, illetve keletre elterülő vidéken a századforduló időszakában - amint az 1910-es magyarországi népszámlálás adataiból is kiderül - mintegy 60-65 ezer szlovén nemzetiségű lakos élt. A tárgyalt időszakban

³ Fujs, Metka: Oblikovanje narodne identitete pri prekmurskih Slovencih (A nemzeti tudat alakulása a murántúli szlovénoknál). In.: Ljudje ob Muri - Népek a Mura mentén (Tanulmánykötet), Murska Sobota - Zalaegerszeg 1996. 214.

⁴ Zsiga Tibor: Muravidéktől Trianonig. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 1996. 41-42.

⁵ Novine - Glasilo Slovenske Krajine, Murska Sobota 1932. február 7-én. XIX/6.

(ahogy azt már említettük) ezt az etnikumot a kortársak és a magyarországi szlovének túlnyomó többsége magyar nyelven »vendnek« nevezte, míg az említett közösség tagjai magukat saját anyanyelvükön „szlovénoknak” (Slovenci) nevezték.

Szükséges hangsúlyozni, hogy az ún. Mikola Sándor-féle teóriának - mint azt számos szlovén és magyar elemző és szakértő megállapította - történelmi hitelessége aligha feltételezhető. Mikola - A vendiség múltja és jelene című könyvében - bizonyíthatatlan feltételezéseket közölt e kérdést illetően, valamint a kérdéskör számos más valótlansága is az egyébként kiváló természettudós és matematikus nevéhez fűződik. Önálló kiadásban (feltehetően 1928-ban) megjelent kötetében természetesen objektív tények, a Muravidék történelme szempontjából fontos adatok is napvilágot láttak⁶.

Jelen tanulmányunkban annyit szükséges hangsúlyozni, hogy Mikola vendiség-elmélete összefüggött azzal a feladattal, hogy ő szakértőként a párizsi békekonferencián a Mura mente kérdésben a magyar érdekeket képviselte (csak mellékesen említjük, hogy - talán részben a téves elméletnek köszönhetően is - sikertelenül), tehát ahhoz kellett neki „stratégiát” gyártania. Mikola a vend-magyar kötődés mellett érvelt, szemben Jožef Klekl, nyugalmazott cserencsói (Črenšovci) plébános és köre vend-szlovén kötődést hangsúlyozó álláspontjával. Találóa fogalmazott Angyal Endre, amikor a tárgyalt időszakra vonatkozó tanulmányában a vend kérdés politikai síkra tolódásáról beszélt, vagyis - véleménye szerint - mindenki a saját érdekeinek megfelelő „történelmet” alkotott és képviselt. Matija Slavičnak, a párizsi békekonferencia másik, jugoszláv oldalon tevékenykedő szakértőjének munkájáról is úgy fogalmazott Angyal, hogy „cikkei gazdag anyaguk ellenére sem mentesek bizonyos nacionalista felhangoktól...”⁷

A szlovén-vend terminológiai és történelmi vitába ez alkalommal bővebben nem kívánok belemélyedni (ugyan némi utalásra, mindenekelőtt az idézések során még közvetve sor kerül), csupán annyit jegyzek meg, hogy a „vend” kifejezés csak a terület elcsatolása után vált pejoratív hangzásúvá. Az általam tárgyalt témakört illetően azonban ennek a kérdésnek másodlagos szerepe van, ezért a következőkben túlnyomórészt a ma már domináló - és véleményem szerint is teljes mértékben helyén való - „szlovén” kifejezést használom.

A Mura menti szlovénok orientálódása, életformája 1900 táján többé-kevésbé megegyezett a nyugat-magyarországi általános jellemzőkkel, hiszen a legtöbb kötelék révén elsősorban Magyarország felé integrálódtak. Ellentétes volt a helyzetük a nyugat-magyarországi németiségéhez viszonyítva (akik az ausztriai részek német közösségével jelentős mértékben együttműködtek), a Mura menti szlovéneknek ugyanis a Murától nyugatra élő stájerországi szlovénssággal csak gyér kapcsolata volt. Azt nem állíthatjuk, hogy semmilyen együttműködés sem létezett, mert néhány gazdasági és családi jellegű, de főleg a papság között kialakult kapcsolatról tudunk, és a századforduló időszakában már több vallásos folyóirat, könyv is beszivárgott a vidékre Stájerországból és Krajnából. Ivan Jerič esperes-plébános, aki a muravidéki szlovénok egyik meghatározó és fontos személyisége volt az elcsatolás időszakában, valamint a két világháború közötti években is, a szombathelyi püspöknek a II. világháború alatt írott egyik levelében arról számolt be, hogy az I. világháborút megelőző időszakban (és feltehetően az alatt is) a Szent Mohor Társulattól mintegy 42 ezer (a Novine hetilap egyik

⁶ Mikola Sándor: A vendiség múltja és jelene - Budapest, 1928. (a szerző kiadása) 4-15.

⁷ Angyal Endre: A vend kérdés; In.: A vend kérdés - Kossics Alapítvány - Košičev sklad 1996, Budapest. 71-99.

későbbi cikke szerint legalább ötvenezer) katolikus tartalmú, szlovén nyelvű könyvet csempészték be a történelmi Magyarország szlovének lakta településeire.⁸ Azonban széles körű, intenzív kapcsolatrendszeréről aligha beszélhetünk.

A Mura két oldalán élő szlovén közösséget akkor még híd sem kapcsolta össze egymással (amiért természetesen nem az említetteket terheli a felelősség, ugyanis az adott helyzet az Osztrák-Magyar Monarchia gazdasági és infrastrukturális adottságaiból és érdekeiből fakadt), a Mura mentén élő szlovének a magyar Alföld és Stájerország között kibontakozott kereskedelmi életbe is - elsősorban közvetítőként - inkább a németek lakta vidéken keresztül kapcsolódtak be.

A Mura jobb és bal partján élő szlovének kapcsolatairól a szlovén történészek leginkább úgy foglalnak állást, hogy azok létrejöttét, kifejlődését lehetetlenné tette a dualizmus időszakával kezdődő magyar asszimilációs politika, amely a történelmi Magyarország területén élő nemzeti kisebbségek teljes beolvasztására törekedett⁹. Ennyire egyoldalúan nyilván nem fogadhatjuk el az állítást, hiszen Magyarországon az erőteljes asszimiláció célját szolgáló politikai törekvések az 1890-es évektől láttak fokozatosan napvilágot. Valószínűleg közelebb van az igazsághoz az a megállapítás, hogy míg a történelmi Vas és Zala vármegyékben élő szlovének kevésbé érdeklődtek a Stájerországban és másutt élő szlovén közösség iránt, addig a Mura jobb partján élő testvéreik a 19. század második felétől egyre erőteljesebb figyelmet szenteltek a történelmi Magyarország területén élő szlovéneknek.¹⁰

A muravidéki szlovénség nemzettudatának megszilárdulása szempontjából a szlovén történetírás nagyon fontos szerepet tulajdonít a dr. Ivánóczy Ferenc körül csoportosuló római katolikus papságnak. Ivánóczy (eredeti nevén Kodila) határozottan elutasította a vend megnevezést, valamint a vend közösségnek a többi szlovén nemzettől differenciált létezését. Szükséges a századforduló időszakában tevékenykedő tekintélyes pap két gondolatát idézni, ami bizonyítja, hogy már a tárgyalt korszakban is igen részrehajló forrásanyaggal rendelkezett a kutató, valamint közvetve arra is utalt, hogy a muravidéki szlovén történelmi tudat meghatározása rendkívül bonyolult folyamat. A vitathatatlanul szlovén érzelmű Ivánóczy ugyanis a következőket írta: „Ezen vidék történetét megírni nagyon nehéz dolog lesz nemcsak azért, mert írott emlékek nem igen maradtak ránk a rég múlt időkből, hanem főképpen azért is, mert mind az a feljegyzés, mit ez érdemben talán másutt találhatnánk, alig megbízható lévén vagy egyik vagy másik irányban befolyásolva azon tendenciózus kritika által, mely manapság elárasztotta mindenütt a történetírást annyira, hogy a mit az egyik nép történetírója fehérnek mond, ugyanezt egy másik nép történetírója koromsötétségnek nyilvánítja.” Az idézett tanulmány végén Ivánóczy megállapította: „A szlovén nép békeszeretete és hűsége a magyar állameszméhez egy részről, más részről pedig az uralkodó magyar faj lovagias előzékenysége és méltányos, igazságos gondolkozása, mely nem engedi meg magának mással szemben soha az agresszív faji politikát, hanem az állami életben is a keresztény szeretet elvét iparkodik érvényesíteni, eredményezte azt, hogy a szlovén nép története teljesen összeolvad a magyar nemzet történetével. És csakugyan nincsen a magyar történelemben egyetlen lap, vagy egyet-

⁸ Szombathelyi Püspöki Levéltár - Acta cancellarie 2394/944.

⁹ Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo. Pomurska založba Murska Sobota 1977: 241-274. Fujs, Metka: i. m.: 214-216.

¹⁰ Šiftar, Vanek: Prekmurje 1918 - 1920 (Okupacija). Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor - 1989; 60/25: 35.

len sor, mely csak sejtetné is velünk, hogy e maroknyi kis szlovén nép valaha ne érezte volna magát a magyar haza éppen olyan polgárának, mint az uralkodó magyar faj bármely egyéb tagja...”¹¹ Ivánóczy utóbbi véleményét nyilván befolyásolta a Magyarországgal szemben táplált - talán valamennyire szükségszerűnek is feltételezhető - lojalitása, azonban az idézett sorokból semmilyen magyarellenesség - amely a Muravidék későbbi elcsatolásának időszakában és azt követően is némely politikusnál vagy szakértőnél megfogalmazódott - sem érezhető.

Száz esztendő távlatából azt mindenképpen megállapíthatjuk, hogy a saját korában talán legtekintélyesebb Mura menti szlovén nemzetiségű értelmiséginek, Ivánóczynak a véleménye - a muravidéki szlovénység és Magyarország akkori viszonyát illetően - jelentős mértékben eltér a délszláv államhoz csatolás utáni évtizedek állításaitól.

A szlovén közösségek közötti kapcsolattartás - érthető módon - intenzívebb lett az első világháború alatt, illetve az azt követő fejlemények után, amikor megkezdődött a vidék elcsatolására vonatkozó jugoszláv, illetve szlovén agitáció, politikai nyomás.

Bizonyos fenntartásokkal állíthatjuk, hogy a Mura menti falvak szlovén lakossága - munkavégzési szokásait illetően - valamennyire szorgalmasabb volt, mint a szomszédos települések magyar nemzetiségű lakossága. Erre a 19. század közepén már Fényes Elek is utalt, amikor e településeket röviden bemutatta.¹² Sinkovich Elek ugyancsak hasonlóan jellemezte a helyzetet, amikor 1898 táján azt írta a szlovén közösségről, hogy „A vend nép rendkívül szorgalmas s a foglalkozások egész seregét űzi, de erős munkája mellett kevéssel beéri... A vend paraszt eszes, tanulni vágyó, ravasz stb.”¹³ A szlovén lakosság tehát szerénységéről is ismert volt, ami - az említett hátrányok ellenére - nagymértékben segítette a viszonylag fejlett, a stájerországi német területek parasztgazdaságaihoz hasonló települések létrejöttét.

A Muravidék magyar települései ahhoz a nyugat-pannon vidékre jellemző, aprófalvas térséghez tartoztak, amely teljes egészében agrárterületnek számított, és lényegesen fejletlenebb volt, mint a Dunántúl északi részének megyéi, települései. Kivételt valamennyire Lendva város, a történelmi Alsólendva jelentett (majd a későbbiek során Muraszombat is), ahol a dualizmus korában intenzív fejlődés vette kezdetét, így a város, Nagykanizsa mellett, fontos szerephez jutott a dél-zalai területen. Egyebek mellett az Osztrák-Magyar Monarchia magyarországi részének első esernyőgyára is ott kezdett üzemelni¹⁴.

Fontos tudatni, hogy a nyelvhatár, amely ezen a vidéken már szinte a 14. századra kialakult és azt követően gyakorlatilag alig változott¹⁵, a legtöbb helyen egyértelműen meghatározható volt, hiszen a magyar települések abszolút többségben magyar, a szlovén falvak viszont szlovén lakossággal rendelkeztek (magyar vonatkozásban valamennyire kivételnek számít Kapca és Kót, valamint Pártosfalva és környéke, ahol ellentmondásos adatokkal találkozunk).

¹¹ Ivánóczy Ferenc: Vázlatok a régmúlt korból, In.: A vend kérdés - Kossics Alapítvány - Košičev sklad, 1996; Budapest (39-42. old.)

¹² Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára - Pest, 1851.

¹³ Magyarország vármegyéi és városai, Vas vármegye - Budapest, 1898; Vas vármegye népe (388-391. old.)

¹⁴ Göncz László: Fejezetek Lendva történetéből 1920-ig. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 1996; (94-96. old.)

¹⁵ Göncz László: u.o.; 40-49. old.

A települések nemzetiségi összetételére vonatkozólag csak néhány kivétellel tudnánk szolgálni, hiszen a csekély számú vegyes házasság révén létrejött, vagy egyéb, nemzetiségi szempontból idegen elem betelepüléséről nagyon csekély számban tudunk. Az olyan esetekben azonban szinte törvényszerű volt, hogy a magyar falvakban a szlovén nemzetiségű, a szlovén falvakban viszont a magyar asszimilálódott (a beházasodások mennyisége és formája leginkább a vezetéknevek tanulmányozása révén követhető). Említésre méltó viszont, hogy számos gazdasági, kereskedelmi jellegű együttműködésről tudunk a muravidéki szlovén és a magyar lakosság között, azonban annak ismeretében sem beszélhetünk komolyabb népességkeveredésről. Az asszimiláció csak csekély mértékben, relatíve érintette a Mura menti szlovénséget, ami leginkább a már említett fejlettebb gazdasági színvonalnak köszönhető. A bizonyos fokú gazdasági fölény révén olyan helyzet következett be, és azt már ugyancsak Fényes Elek említette mintegy fél évszázaddal korábban, hogy akkor a szlovénségnek csak csekély része (a legtöbb forrás szerint csupán 15-20%-a) beszélt a magyar nyelvet, ezért a papnak, a tanítónak és a jegyzőnek egyaránt meg kellett tanulnia „vendül”. A századforduló időszakában a szlovénségnek kb. a fele beszélt (ismerte) a magyar nyelvet.

A fenti jelenség említése azért volt fontos, mert ugyanakkor a kultúra terén a magyar művelődési értékek domináltak. A magyar népi építészet jellege, továbbá a pannon térség viselkedéskultúrája a szlovénok által lakott vidékre is vonatkozott.

Fontos még megemlíteni Metka Fujs, szlovén történész véleményét, aki - a reformáció idején bekövetkező nyelvi mozgalmak kibontakozása mellett, ami a Mura mentén élő szlovénok esetében is lehetővé tette a nyelvi fejlődést - a Muravidéken tevékenykedő szlovén katolikus papságnak jelentős szerepet tulajdonít a szlovénség megmaradását és nemzeti tudatának kibontakozását illetően¹⁶. Hasonló álláspontot képvisel a Muravidék történelmével foglalkozó történészek és egyéb szakemberek többsége. Ez a „magyarázat” mindenképpen igaz, hiszen a szlovén származású katolikus papságnak az I. világháború időszakában, majd az azt követő elcsatolási folyamatban is jelentős szerepe volt.

Összegezőképpen elmondhatjuk, hogy a Mura menti szlovénség és magyarság egyaránt a magyarországi értékrendszer (életmód, viselkedéskultúra, munkavégzési szokások, kulturális értékek stb.) szerint élte meg a századforduló időszakát, azonban a Murához és a magyar államhoz való ezer esztendő kötések annyira szilárdnak bizonyult, hogy a gazdaságilag relatíve fejlettebb szlovénség csak csekély mértékben tudta kialakítani kapcsolatait az ausztriai tartományokban élő szlovénekkel. Ugyanakkor a magyarság és a szlovénség közötti kapcsolatrendszer nem (vagy csak csekély mértékben) szolgált a nemzeti és nyelvi asszimilációt, ami mindkét irányban érvényes.

I. 3. Néhány általános szempont ismertetése a Muravidék elcsatolásának körülményeiről és az esemény értelmezéséről

Még mielőtt tényszerűen és kronológiailag hozzálátunk az I. világháborút követő események ismertetéséhez, szükséges áttekinteni a Muravidék hovatartozására vonatkozó néhány véleményt, fontos szempontot, hogy könnyebbé tegyük a történelmi események értelmezését.

¹⁶ Fujs, Metka: i.m.: 214-216.

Megállapíthatjuk, és ezt szlovén történelmi források is hangsúlyosan alátámasztják, hogy a szlovénség körében az I. világháborút követő időszakban nem volt különösebb rajongás a többi szláv néppel, azaz a délszláv állammal való egyesítést illetően. Miroslav Kokolj a muravidéki szlovénokról írott könyvének előszavában (és a későbbiek során is) elfogadja azt a megállapítást, hogy a szlovén lakosság körében idegenkedtek az új államtól, amit ő elsősorban „az ezeréves magyar elnyomásnak és az asszimiláló politika következményeinek” tulajdonított¹⁷. Mielőtt kitérnénk Kokolj szemléletének rövid bemutatására, valamint annak elemzésére vállalkoznánk, szükségesnek tartom az adott korszak egyik elismert szlovén történészének, Dušan Nečaknak e kérdéssel kapcsolatos álláspontját is ismertetni. Nečak egyebek mellett, több megválaszolatlan kérdést említve, a következőket állította: „Egyrészt a Ljubljánban és Mariborban székelő szlovén hatalmi szervek - akiknek hatáskörébe tartozott a Murántúl (értsd: Muravidék) is - a mai Szlovénia északkeleti területének nem szenteltek figyelmet, másrészt a zágrábi Nemzeti Tanács mint legfelső hatalom az államban, valamint a szlovén nemzeti kormány - még ha azok akkor nem is számítottak szubjektumnak a nemzetközi kapcsolatokban - nem tudtak 1918 novemberében hatni a magyar küldöttség és F. d’Esperey között megkötött fegyverszüneti megállapodásra. A demarkációs vonalat a horvát határfolyónál, a Drávánál állapították meg. Horvátország és Szlavónia kivételével az addigi magyar határokat ismerték el, így az Antant óvja Magyarországot a német és a jugoszláv igényekkel szemben.... A radgonai háromszög és a Mura jobb partja menti széles sáv lakossága 1918/19-ben egységesen az „egyesülést” mellett foglalt állást (Nečak az egykor divatos szerb kifejezést használja, azért alkalmaz idézőjelet - a szerző megjegyzése.), és ehhez a törekvéshez nyilatkozataival a Murántúl lakossága is nagy számban csatlakozott, azonban mindez nem járt jelentősebb eredménnyel. Radgona elfoglalásával Maister tábornok katonái ugyan közelebb kerültek a Murántúlhoz, viszont a meghatározott demarkációs vonallal a horvátok is elégedetlenek voltak. December végén horvát önkéntesek elfoglalták a Muraközt, és ott megoldották a határkérdést. A tett annyira felbátorította Jurišič százados katonai alakulatát, hogy önkényesen a Murántúlra sietett, és harc nélkül elfoglalta Muraszombatot. A későbbiek során a magyar katonaság - komoly veszteségek árán - elűzte Jurišič csapatait. Azokban a napokban azonban, amikor Jurišič elfoglalta Muraszombatot, Vashidegkúton (Cankova) Maister katonái is megmozdultak. Történelmileg még valamennyire tisztázatlan maradt a kérdés, hogy a Jurišič-féle bevonuláshoz miért nem csatlakoztak a helybeliek, akik a felszabadulást kívánták, továbbá, hogy miért nem voltak összehangolva Jurišič, valamint a bisztrici leszerelt tiszt, J. Godina és Maister közötti műveletek.”¹⁸

Feltehetően azért nem csatlakozott a Mura menti szlovén lakosság Jurišič csapataihoz, mert a szlovén közösségnek csak nagyon csekély része tudott a hovatartozás kérdésében állást foglalni, és azoknak is csak viszonylag kis hányada rokonszenvezett akkor még a délszláv egyesüléssel. A helyzetet közvetve az is befolyásolta, hogy a ljubljánai kormány akkor még semmilyen érdeklődést nem tanúsított a Murántúl iránt. Erről a vidékről a határtárgyalások során 1919. január 4-én - Nečak szerint - inkább csak véletlenszerűen tárgyaltak. Igaz, hogy a kormány elnöksége valamivel később már azon a meggyőződésen volt, hogy a Murántúl (értsd: Muravidék) egész területének az SZHSZ államhoz kell tartoznia. Azonban a kormány - ugyancsak Nečak álláspontja szerint - arról nem gondoskodott, hogy előkészítse e terület Szlovéniához csatolását. Hasonló véleménnyel találkozunk Vanek Šiftar tanulmányában is.

¹⁷ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919 - 1941, Pomurska založba 1984. 11-16.

¹⁸ Nečak, Dušan: Pokrajina ob Muri po letu 1918 in.: Ljudje ob Muri - Népek a Mura mentén, Murska Sobota - Zalaegerszeg, 1996. 229-230.

A felvetett kérdések némelyikére részben megtalálhatjuk a választ a már említett Matija Slavič írásaiban. Ő több alkalommal is utalt a Muravidék első megszállása során adódott sajátos helyzetre. A Muravidék I. világháború utáni hovatartozása szempontjából az említett véleményekről, megállapításokról a későbbiek során bővebben beszámolunk.

Nečak fenti állításai után talán nem túlzás feltételezni, hogy a tárgyalt kérdéskört és időszakot illetően a Muravidék esetében a véletlenszerű események jelentősége sem elhanyagolható.

A muravidéki magyarság történelme szempontjából is, de főleg a Mura mentén élő lakosság viselkedésformáját illetően az I. világháborút követő időszakban fontos hangsúlyozni, hogy Miroslav Kokoljnak, a húszas és harmincas években Alsólendván tevékenykedő tanítónak az előbbiek során már idézett történelmi műve a két világháború közötti időszakra vonatkozóan a muravidéki szlovénség talán legterjedelmesebb történelmi feldolgozásának tekinthető. Meg kell viszont jegyezni, hogy Kokolj minden magyar nemzeti törekvést, beleértve a trianoni határok elleni közvetlen vagy közvetett fellépést valamennyire magyar nacionalista jellegű megnyilvánulásnak minősítette. A legérthetőbben ezt a történészi magatartásformát úgy lehetne talán illusztrálni, hogy a muravidéki szlovénség képviselőinek agitálása az elcsatolás mellett Kokolj (és a hasonlóan gondolkodó szlovén történészek) szemszögéből nézve demokratikus, szlovén hazafias, nemzetébresztő kötelesség volt, míg a magyar érzelműek minden fellépése a megváltozott helyzettel szemben, valamint azok esetleges törekvése a szerintük velük szemben elkövetett igazságtalanságok megváltoztatása érdekében, azonos volt a magyar nacionalizmussal, illetve a későbbi revizionizmussal. Mindazokat, akik az elcsatolás után a magyarság érdekében tevékenykedtek, illetve akikben a történelmi Magyarországhoz való kötődésük révén a magyar hazafiság, honszeretet nyilvánult meg, de anyanyelvüket tekintve nem voltak magyar nemzetiségűek, a szlovén történészek és a korabeli sajtó a legtöbbször „madžaronnak”, azaz magyaronnak (szerintük indokolatlanul túlzott magyar érzelmű, nacionalista személynek) nevezték. Ahhoz nem fér kétség, hogy az ún. madžaronok és a magyar nemzetiségű lakosság között is voltak szélsőséges, netán fajgyűlölő egyének is (mint ahogy minden közösségben akadnak ilyenek), azonban aligha szabad nacionalizmussal, negatív beállítottsággal jellemezni azokat, akik - magyarként, illetve magyar érzelműként - nem tudták elfogadni a számukra negatív következményekkel járó nagyhatalmi döntést. Kokolj idézett művének a „Muravidék Jugoszláviához csatolásának ellenségeiről és azok revizionista tevékenységéről” című fejezetében többek között a következőket írta: „Amikor a jugoszláv katonaság a békeszerződés után elfoglalta a Murántúlt, ott még jelentős számban maradtak azok közül, akik a jugoszláv megszállást ellenezték: magyar nemzetiségű lakosok és madžaronok is. Az utóbbiak magukat szlovénoknak (Sloveni), a hivatalnokokat és egyéb betelepülteket Szlovénia belsejéből szlávoknak (Slavi), krajnaiaknak (Kranjci), illetve stájerországiaknak (Štajerci) nevezték.

Az 1921. évi első jugoszláv hivatalos statisztikai adatok alapján a Murántúlon 74 432 szlovén és 14 413 magyar lakost írtak össze.

A magyarok összefüggően 26 településen éltek a Murántúl keleti határa mentén és Alsólendván, másutt csak néhányan, Muraszombatban 427-en voltak a zsidókkal együtt, akik magukat magyarnak vallották. A legtöbb madžaron már a népszámláláskor magyarnak nyilvánította magát. A muraszombati vagyonosabb és tekintélyesebb polgárok madžaronok voltak, mind az ügyvédek, a kereskedők, az iparosok többsége és mindazok, akik Magyarországon valamennyire felemelkedtek a társadalmi létrán, mind a jegyzők, a polgármesterek, a csendőrök, pénzügyi szakemberek, a postások, kántortanítók és az összes (9) evangélikus egyházközségek tisztviselői. A katolikus papok viszont nem voltak mind madžaronok, hiszen

többségük a nyugalmazott cserencsói plébánost, Jože Klekl, a katolikus muravidékiek akkori szellemi vezérét követte. Kisebbségben voltak azok a római katolikus papok, különösen Szlepecz János muraszombati esperes, akik madžaronok voltak”.

Úgy vélem, hogy ezzel a rövid szöveggel is érzékeltetni lehetett azt a szemléletet, amely Muravidéken az elmúlt nyolcvan esztendő során állandóan jelen volt; ez egyrészt a történelmi események egyoldalú bemutatására törekedett - a szlovén nemzeti tudat erősítése céljából -, másrészt, a muravidéki magyarság nemzeti tudatát jelentős mértékben gyengítette, hiszen a magyar nemzeti és kulturális értékek népszerűtlenítését tűzte zászlajára.

Štefan Kühár, a Mörszka Krajina - Muravidék című hetilap madžaronnak kikiáltott szerkesztője és laptulajdonosa hetilapjának 1923. december 31-i számában (mintegy négy esztendővel a válságos időszak után) megjelentetett cikkében is a fenti szemléletet bírálta. Az „egy evangélikus” szerzői aláírással ellátott cikk lényege, hogy „a maribori bíróságon bírálat érte a kapornakiakat, akik mind madžaronok, mert egy szót sem tudnak szlovénul, csak néhányat vendül”¹⁹. A cikk szerzője felhívta a figyelmet arra, hogy Szlovéniában egyáltalán nem ismerik a muravidéki állapotot, ugyanakkor leginkább az evangélikusokat azonosítják a magyarokkal, illetve madžaronokkal, azon belül is mindenekelőtt a Muraszombat vidékéhez és a történelmi Őrséghez tartozó falvak lakosait. Hozzáfüzhetjük, hogy Kühár bírálata jogos, hiszen Kapornak a húszas évek elején színmagyar település volt. A lakosság döntő többsége még ma is magyar nemzetiségűnek vallja magát.

¹⁹ Mörszka Krajina - Muravidék; Versztveni, politicsni i kulturni tjednik, Markisevci; 1922. december 31. - 11. szám

II. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ VÉGÉTŐL A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS MEGKÖTÉSÉIG

II. 1. 1918 novemberétől a Károlyi-kormány bukásáig - Autonómia-tervezetek a Muravidéken

II. 1. I. *Merre tart a Mura mente?*

A Károlyi-kormány hatalomra jutása mintha a Mura mentén is lendületet adott volna az eseményeknek. Rövidesen itt is megkezdődött az ún. röplapháború a Magyarország mellett és ellen tüntetők között. Fontos megjegyezni, hogy a muravidéki községekben, falvakban az „őszirózsás forradalom” hatására megalakult nemzeti tanácsok egyikének sem volt olyan célkitűzése, hogy szorgalmazta volna a Muravidék Magyarországtól való elcsatolását. A nemzeti tanácsok a zűrzavaros időszakban a helyzet konszolidálása terén értek el eredményeket, habár rendkívül nehéz körülmények között működhettek.

A súlyos gazdasági helyzetre és a kilátástalan körülményekre figyelmeztetett a muraszombati nemzeti tanács is, amikor 1918. november 14-én a magyar hadügyminisztertől kétszázötven-ezer korona azonnali támogatást kért, mert az átvonuló katonaság, tehát a 150 főnyi nemzetőrség és a 100 főnyi karhatalmi és határvédelmi kirendeltség élelmezése, illetve az utóbbiak fizetése megoldatlan volt. Az elégedetlenség e határ menti övezetben nem szolgálta volna a magyar kormány érdekeit, ezért a hadügyminiszter azonnali hatállyal kiutaltatta az igényelt összeget.²⁰

A szlovénok által lakott vidék esetében sem ismerünk a tárgyalt időszakból a helyi nemzeti tanácsok részéről az elcsatolás támogatására vonatkozó törekvéseket, amilyenekre Erdélyben, a Felvidéken és a Vajdaságban az ott élő kisebbségek részéről bőven adódott példa. A Murán túli (stájerországi) események azonban akkor már valamennyire az elcsatolást, tehát a muravidéki szlovénoknak a többi szlovénhoz való csatlakozását szolgálták.

A Mura mentén létrejött nemzeti tanácsok tevékenységére a lakosság gyötrelmes sorsának a segítése volt jellemző a Károlyi-éra első hónapjában. Politikai jellegű, a baloldali eszmékkel erőteljesebben foglalkozó mozgalomról, eseményről akkor még aligha vagy csak nagyon csekély mértékben beszélhetünk. Ezt erősíti meg dr. Czifrák János ügyvéd és Sandy Béla egykori járási körjegyző véleménye is, akik a Tanácsköztársaság és az azt megelőző forradalmi időszak történetére vonatkozó vas megyei adatgyűjtés muraszombati részét, mint egykori muraszombati (az 1919 augusztusi jugoszláv megszállás után ideiglenesen Őriszentpéteren tartózkodó) lakosok és tisztviselők, az alispán kérésére elkészítették. Az egyébként közismerten jobboldali, számos esetben radikális nézeteket valló Czifrák és Sandy a Muraszombatban és a környéken tapasztalt „forradalmi helyzetet” úgy jellemezték, hogy annak „még az előszelét sem érezte a Vendvidéknek nevezett Muraszombati Járás dolgos népe”. Továbbá ismertették, hogy még szociáldemokrata jellegű szervezet sem volt 1918 közepén a túlnyomórészt földműveléssel foglalkozó járásban. Csupán egy dr. Ritser Samu nevű muraszombati ügyvéd tett kísérletet a mezővárosban lakó iparosok valamilyen pártkeretbe

²⁰ Hadtörténeti Levéltár, Budapest - A polgári demokratikus forradalom katonai iratai 1918. okt. 30. - 1919. márc. 21.; Mikrofilmszám: 3578/223/85, Dobozszám: B/4 (278)

tömörítésére, ami azonban csak a köztársaság kikiáltása után vezetett némi eredményre. A szomszédos Zala megyei „zöld káderek” által előidézett zavargások a muraszombati járásba nem terjedtek át, mert - a jelentést írók szerint - ott a polgárőrség féken tartotta az esetleges rendbontókat. A muraszombati Nemzeti Tanácsot dr. Schömen Lajos alakította meg, majd ő lett annak az elnöke, és ugyancsak ő hozta a lakosság tudtára a hírt a köztársaság kikiáltásáról. Decembertől a községi (városi) képviselő-testület helyett a „munkás és katona tanács” megnevezés szerepelt, azonban Czifrákék véleménye szerint „a régi elemek kiszorítása valami érdemleges változást nem jelentett”.²¹

1918. november 3-án a maribori Szlovén Nemzeti Tanács gyűlést hívott össze Ljutomerbe (a városcát német nyelven Luttenbergnek, a muravidéki szlovén nyelvjárásban Lotmerknak nevezték), amelyen egy Jože Cigan nevű zsiszsekszeri (Žižki) lakos felolvasta a muravidéki szlovénség csatlakozási nyilatkozatát²². A nyilatkozat szövegét - saját bevallása szerint - Jože Klekl fogalmazott meg, aki a Muravidék elcsatolását támogatók körén belül talán a legfontosabb személynek tekinthető. Klekl egyébként a későbbi időszakban is (az elcsatolás után) aktív politikai tevékenységet folytatott, többek között a térség jugoszláv képviselőházi küldöttjévé is megválasztották. A későbbiek során több ellentétes kijelentés is elhangzott Klekl egész tevékenységéről (néhányra történik majd utalás). Az említett ljutomeri eseménnyel kapcsolatban fontosnak tartom idézni a Jézus Szíve című kiadvány 1938. évi számában megjelent szöveget. Egyebek mellett Klekl az általa szerkesztett lapban - a ljutomeri tanácskozásról és az akkor fontos szerepet játszó röplapokról (cédulákról) - a következőket írta: „E cédulákkal nemzetünk figyelmét hívtam fel arra, hogy Luttenbergben 1918. év október havában megtartandó szlovén táboron vegyen részt, amelyen Jože Cigan útmester ezer szlovén nép előtt olvasta fel az általam összeállított resolúciót, mely szerint a Muravidék (Slovenska Krajina) a Murán túl élő szlovénokhoz csatlakozik és velük együtt Jugoszláviához...”²³

Nem áll szándékomban vitatni az említett nyilatkozat legitimitását az elveszített háború és az emberek számára érthetetlen forradalmak által szétzilált társadalmi és politikai helyzetben, az azonban biztosan állítható, hogy az elcsatolási törekvéseknek jelentős tömegbázisa a Muravidéken akkor még nem volt. Következményei viszont annál inkább adódtak.

Még a ljutomeri tábor előtt, 1918. október 20-án Muraszombatban sor került a Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület fennállása 25. évfordulójának megünneplésére, amelyen már zavargások keletkeztek, mivel Klekl oda is elküldte embereit Jože Cigannal az élen, akiknek az volt a feladata, hogy a szlovénség érdekei mellett foglaljanak állást. A délszláv állam iránti szimpátia az összejövetelen így nyilvánosan is elhangzott.²⁴ Az eseményről a későbbiek során még szólunk, azonban annak tényleges jelentősége és körülményeinek ismertetése - mai szemmel nézve - nagyon ellentmondásosnak tűnik, hiszen például Czifrákék „helyzetjelentésükben” még említésre sem méltatták.

²¹ Vas Megyei Levéltár (a továbbiakban: VaML) - Muraszombati Járás közigazgatási iratai 946/1920 (Czifrák-féle beszámoló)

²² Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo, Pomurska založba Murska Sobota 1977 (277 old.) Zsiga Tibor: i.m. 43.

²³ VaML: Klekl József iratok, XIV. 10. 227-230.

²⁴ Jerič, Ivan: Moji spomini - Zavod sv. Miklavža Murska Sobota, 2000. 44-47.

Klekl tevékenységére - a Muravidék hovatarozásának könnyebb megértését illetően - szükséges ismételtén valamennyire kitérni. Azt ez alkalommal is fontos hangsúlyozni, hogy saját tevékenységéről - a későbbiek során (sajátos helyzetekben ugyan) - ő maga is ellentmondásos válaszokat adott. A már idézett 1938-as írásában egyértelműen kijelentette, hogy minden tekintetben a történelmi Zala és Vas vármegyék bizonyos részeinek a szlovénokkal, illetve jugoszlávokkal történő egyesülését szorgalmazta.²⁵ Ezt azzal is magyarázza, hogy a későbbiek során a Berenkey miniszterelnök által összehívott megbeszélésre, amelynek keretében Budapesten a Mura mentén élő szlovénok autonómiájáról tárgyaltak, sem ő, sem pedig az ugyancsak meghívott Baša (bagonyai plébános) nem mentek el, mert a korábban már ismertetett ljutoméri nyilatkozattal ők egyértelműen a Jugoszláviához tartozás mellett foglalt(ak) állást. Hasonló okból visszautasította a zalaegerszegi főispánságról érkezett nyilatkozatot is, amelyben a megyei hatóságok bizonyos kisebbségi jogok biztosítását ígérték. Azonban Klekl mindezzel ellentétesen nyilatkozott, amikor 1941-ben Magyarországon az ellene felhozott vádakra hosszan, könyv formájában válaszolt. Állításai a körülményekre való tekintettel aligha minősíthetők objektívnak, a korszak történelme szempontjából fontos személy elemzése azonban szükségessé teszi, hogy azokról is szöljünk. Írásban cáfolja, hogy 1918 végén, valamint az azt követő időszakban a magyar koronától (értsd: a Magyar Királyságtól) elkülönített államban (Jugoszláviában) tervezte volna a Muravidék jövőjét. Azt vallja, hogy ő szerette volna, ha a stájervidéki szlovénokkal egyesülnek a Mura mentén élő szlovénok úgy, hogy a vidék a Magyar Királyság kötelekében marad.²⁶ Azonban ha elemezzük, hogy a későbbiek során (jugoszláv képviselői mandátumai után) a Muravidék Jugoszláviához való csatolásának 10., majd 20. évfordulójára milyen buzgalommal és érzelmi kötődéssel szervezte a rendezvényeket, akkor aligha túlzás állítani, hogy a Muravidék Jugoszláviához való tartozásának programja volt legfontosabb életcélja.

Köztudott, hogy 1918 szeptemberében már aktívan tevékenykedett a Mura menti térségben Matija Slavič, a Mariborban székelő stájerországi Szlovén Nemzeti Tanács Muravidékért felelős megbízottja, aki később a párizsi békekonferencián a jugoszláv küldöttség keretében, a szlovén küldöttség Muravidékért felelős szakértőjeként tevékenykedett. A Vas Megyei Levéltárban megtalálható Klekl-iratok anyagából és a Slavič által közölt művekből kiderül, hogy Slavič 1918 szeptemberében beutazta a Mura mente Magyarországhoz tartozó szlovén településeit, és szervező munkát végzett a szláv eszmét támogató katolikus papok körében.²⁷ Slavič azt is állítja, hogy a nép körében megfogant a délszláv egyesülés eszméje. Azt aligha lehet vitatni - és arra már utaltunk is -, hogy a lakosság bizonyos része szimpatizált az akkor még a térségben valamennyire idegennek számító elképzeléssel, mennyiségi mutatókkal kiegészítve azonban nehéz arról véleményt formálni, hogy azokban a hetekben milyen lehetett a délszláv eszmét támogatók száma és tényleges aránya a Mura mentén. Maga Slavič arról ír, hogy a legnagyobb rokonszenvet Belatincon (Beltinci) Kühar Štefan plébánosnál, Bagonyán (Bogojina) Baša Ivan plébánosnál, ifjabb Klekl Jožefnél, Veliki Dolenci plébánosánál és Cserencsócon id. Klekl Jožef plébánosnál, illetve azok köreinél tapasztalta (az idősebb Klekl

²⁵ VaML - Klekl József iratai, XIV. 10. 227-230

²⁶ Klekl, József: Vas és Zala megyei szlovénvidék fontosabb eseményei 1914, augusztus 20-tól 1941. április 25-ig (önálló rész), VMLe; Klekl József iratai XIV. 10.

²⁷ VaML: Klekl József-iratok, XIV.10 (Slavič cikke) Slavič, Matija: Prekmurske meje v diplomaciji; Zborn. Slov. Krajine. 58.

unokabátyja volt a fiatalabbnak). Slavič ezt a toborzómunkát úgy minősítette, hogy az említett településeken „az egyesülni kész szlovénekkel Jugoszláviát csináltunk”.

Megállapíthatjuk, hogy bármennyire hangoztatnak is némely források jelentős jugoszlávok iránti rokonszenvet, annak nyomatékos bizonyítékai nincsenek. A későbbi tiltakozások és véleménynyilvánítások minden nagyobb lelkesedést erősen megkérdőjeleznek. Ez akkor is igaz, ha az 1917-es jugoszláv mozgalom fő dokumentumát, az ún. májusi nyilatkozatot - amelynek bizonyára volt némi kihatása a mintegy másfél évvel később bekövetkezett eseményekre - néhány muravidéki személy valóban aláírta²⁸.

Eltérőek tehát a vélemények arról, hogy a Mura menti szlovén falvak lakossága mennyire rokonszenvezett a délszláv eszmét szolgáló eseményekkel. Igaz azonban, hogy az adott körülmények közepette rohamosan változhatott a helyzet. Kokolj többször idézett művében azt írta, hogy a november első napjaiban bekövetkezett, főleg szociális jellegű zavargások csillapodása után a szlovén lakosságra hatott a Mura jobb oldaláról érkezett rölap-nyomás, amely felhívta a figyelmüket az önrendelkezés lehetőségére és a többi szlovén területhez kezdeményezett csatlakozásra. Erre a kérdésre Slavič is aprólékosan kitért. Írásaiban beszámolt arról, hogy amikor az őszirózsás forradalom után lehetetlenné vált a kapcsolattartás a Murán túli vidékeken élő szlovénokkal, akkor rölapok készítéséhez fogtak, amelyekkel Jugoszlávia mellett agitáltak, és azokat Maister vezérőrnagy (egykori osztrák-magyar tisz, később tábornoki rangban a szlovén északi határok érdekében hadsereget szervező és nagy érdemeket szerző személy) katonai repülőjével szóratták le a muravidéki települések felett²⁹. Az ún. radgonai (regedei) nagygyűlést követő beszélgetésen, amelyre a muravidéki szlovénok is elmentek (a nagygyűlést - saját bevallása szerint - Slavič javaslatára Ivan Jerič vezette), Maister már kijelentette, hogy a Murától északkeletre eső területeket katonailag megszállja. Azt is hangoztatta, hogy a szlovén terület az új délszláv államban akkora lesz, amekkorát hadsereggel elfoglalnak.³⁰

Ivan Jerič, aki a későbbiek során ugyancsak római katolikus pap lett, két érdekes jelenségről számol be a tárgyalt időszakot illetően. Moji spomini (Az én emlékeim) című könyvében - csak 2000-ben látott nyomtatott formában napvilágot, kéziratát a szerző több évtizeddel az események után írta meg - számot ad arról, hogy a délszláv államhoz való csatlakozást szorgalmazók és serkentők csoportja 6 pontból összetevődő propagandaanyagot készített el, amelyben a magyar állam hiányosságaira és Jugoszlávia előnyére hívták fel a figyelmet. Egyebek mellett „megállapították”, hogy Magyarországon a felnőtt lakosságnak akkor csupán 7%-a volt jogosult a szavazásra, továbbá, hogy a magyar hivatalnokok nem tudnak a nem magyar anyanyelvűekkel beszélni, holott a jugoszláv államban mindenki tolmács nélkül boldogulhat. Azt is hangoztatták, hogy Magyarországon a magyar nyelv tanulása kötelező, amivel viszont semmit sem tudnak kezdeni, míg a délszláv államban a szlovén nyelvet tanulhatják, amellyel - mivel szláv nyelvről van szó - egészen Vlagyivosztokig boldogulhatnak. Szükségesnek tartották megemlíteni, hogy Magyarországra mint vesztes államra nagy hadisarcot rónak majd a nagyhatalmak, ami az ország gazdaságára negatív hatással lesz, valamint a földreformra is utaltak, hangoztatva a később királlyá választott Sándor régens kijelentését, mely szerint „Jugoszláviában azé lesz a föld, aki azt megműveli”.

²⁸ Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo i.m.: 277.

²⁹ Slavič, Matija: Narodnost in osvoboditev Prekmurcev, In.: Naše Prekmurje - Murska Sobota 1999. 247.

³⁰ Jerič, Ivan: Moji spomini - Zavod sv. Miklavža Murska Sobota - 2000. 48-49.

Jerič beszámolt arról a látogatásról is, amelyet 1918. december 13-án a Mura mente Jugoszláviához csatolása érdekében ő és Mihael Kühar tettek. Ljubljánában fogadta őket J. Pogačnik, a szlovén tartományi kormány elnöke, aki - Jerič szavait idézve - valójában tőlük szerzett tudomást a Murától keletre fekvő, szlovénok által lakott területről. A tartományi kormányelnökkel való beszélgetés után Švabič ezredessel, a szávai hadtest parancsnokával is találkoztak, és arra kérték őt, hogy a jugoszláv csapatok szállják meg a Muravidéket. Az említett tárgyalások azonban nagy csalódást okoztak a délszláv állam mellett kardoskodó muravidékiek körében, mert sem a tartományi kormány, sem a hadsereg nem tett semmilyen ígéretet a Muravidék hovatarozását illetően. Ez bizonyítja azt a korábban már hangoztatott állítást, hogy 1918-ban a Muravidéknek a délszláv államhoz való csatolása a vezető jugoszláv és szlovén köröknek még a tágabb tervében sem szerepelt, vagyis az említett területre akkor még nem tartottak igényt. Kivételt a Stájer Nemzeti Tanács érdeklődése jelentett, azonban felsőbb utasítás hiányában az sem tekinthető túlságosan szilárd törekvésnek.³¹

Mindezen idő alatt természetesen a magyar állami és egyházi hatóságok sem ültek tétlenül. Mikes János szombathelyi megyéspüspök körlevele is abban az időben jelent meg, s az egyház iránti hűségre és Szent István örökségének megőrzésére ösztönözte a lakosságot³².

A különböző célt szolgáló „külső nyomások” súlyát és hatékonyságát - amint arra már utaltam - ma már csak részben lehet felmérni, azonban ismerve a muravidéki szlovénok buzgó vallási kötődését, Mikes püspök körlevelének jelentős hatása lehetett. Talán a különböző szempontok és agitációk közötti kompromisszumnak tekinthető a Bagonyán (Bogojina) 1918. december 1-jén elfogadott határozat, amelyben a wilsoni elvek értelmében a budapesti kormánytól a muravidéki szlovénok részére autonómiát követeltek a közigazgatás, a vallás és az oktatás terén. A határozat megfogalmazásában döntő szerepe lehetett Obál Béla muravidéki származású eperjesi egyetemi tanárnak, a későbbi kormánybiztos jelenlétének, aki azokban a napokban Jászi Oszkár miniszter megbízásából a Muravidéken tartózkodott, és Muraszombatban, valamint Barkócon (Bakovci) is a bagonyaihoz hasonló népgyűléseken vett részt. A muraszombati nagygyűlésen megfogalmazódott az ún. Mura megye létrehozásának gondolata, amelynek keretében a Vas és Zala megyei szlovénok egységes vármegyében élhetnének.

A magyar kormány hajlott a Mura mentén megfogalmazódott kezdeményezések elfogadására. A Jászi által javasolt, a muraközi horvátok és a Mura menti szlovénok egyesítését célzó (Kővágó László szerint érthetetlen) gondolat időközben tárgyalanná vált, ezért Jászi azt a javaslatot terjesztette a belügyminiszter elé, hogy Muraszombat központtal „Vend Vármegyét” hozzanak létre, amelynek élére az időközben kormánybiztossá kinevezett Obál Bélát javasolta. A javaslatot a Minisztertanács december 11-én elfogadta, valamint fölhatalmazta Jászi és Batthyány minisztereket az új vármegye területének megállapítására³³. A politikai és hadi események azonban a következő napokban más irányt vettek.

A fentiekben valamennyire megpróbáltam érzékeltetni a Mura mentén élő szlovénok magatartását, valamint utaltam Muraszombat néhány jellemzőjére közvetlenül az I. világháborút

³¹ Jerič, Ivan: Moji spomini - Zavod sv. Miklavža Murska Sobota - 2000. 50-52.

³² Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo i.m.: 278.

³³ Kővágó László: A magyarországi délszlávok 1918-19-ben. 44. Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo i.m.: 279.

követő napokban, hetekben. Milyen volt azonban a térség magyar lakosságának magatartásformája abban az időben? A kérdés megválaszolása aligha lehet teljes, hiszen egyrészt a magyarság a színmagyar falvakban akkor még nem (vagy csak elenyésző mértékben) foglalkozott a szomszédos szlovén falvak „önrendelkezési törekvéseivel”, másrészt a nagyobb településeken - már ahol a lakosság nemzetiségi hovatartozás tekintetében megoszlott - a helyzet nagyon eltérő volt.

Nagy Károlynak az alsólendvai ellenforradalomról szóló könyve, amelyből ugyan nem hiányoznak a szubjektív véleménynyilvánítások, érzelmi kitörések és egyoldalú megjegyzések, érdekes illusztrációként szolgálhat a térség egykor legjelentősebb települése, az akkor még túlnyomórészt magyar nemzetiségű Alsólendva helyzetével kapcsolatosan. Nagy Károly minden bizonnyal résztvevője volt az akkori eseményeknek (erre lehet következtetni állításaiából, helyzetismeretéből), ezért megállapításai a helyzet minél szélesebb körű megítélése szempontjából - a már hangoztatott szubjektív egyoldalúsága ellenére - fontos információt képeznek.

Említett könyve első fejezetének a Mura mentére vonatkozó részében Nagy Károly bemutatja az ún. „zöld káderek” (általa egyértelműen negatívnak minősített) szerepét, akik szerinte a szerb kormány által szervezett, pénzelt és támogatott katonaszökevények, toborzott martalócok voltak. Tevékenységük elsősorban a szomszédos Muraközre vonatkozott, azonban a mintegy hat kilométerre fekvő Alsólendván is jelentős mértékben érződött annak a hatása. Nagy Károly a következőképpen ismerteti a zöld káderek céljait: „zavart, fejetlenséget előidézni Muraköz népe körében, miután a horvátok elszakadtak Magyarországtól, hogy a lakosság ki legyen szolgáltatva, hogy segítségért könyörögjön a szerb katonák felé, hogy jöjjenek rendet teremteni a magyar területre, hiszen a magyar kormánynak nincsen katonája, nem akarnak katonát látni Budapesten, nincs magyar szurony, amely védelmezné őket.”³⁴ Még ha érzelmi-
leg „túlfűtöttek” is a leírt állítások, tartalmi szempontból - amint az majd a későbbiek során, a Muraköz megszállásakor bebizonyosodik - realitásuk többé-kevésbé helytállónak tekinthető.

A zöld káderek súlyos zavarokat okoztak a mai Muravidék területén is. Belatincon (Beltinci) felgyújtották a Zichy-kastélyt. Rablások, fosztogatások egész sorát követték el Kispalinán (Mala Polana), Nagypalinán (Velika Polana), Murarévén (Hotiza), Perlakon (Prelog - Horvátország) és másutt. A zavargásokat illetően fontos azonban megállapítani, hogy azoknak elsősorban szociális és pszichológiai okai voltak, ezért nemzeti jellegű ellentétekről, netán valamiféle szlovén (a Muraközben horvát) nemzeti mozgalomról nem beszélhetünk. Ezt állítja Ivan Jerič is, aki mint leszerelt katona akkor ért haza a frontról, és aki az említett eseményeket személyesen is átélte. Jerič azt állítja, hogy a magyar hatóságok kezdetben megpróbálták a rendbontásokat nemzeti színezetűnek bemutatni (több embert, köztük Jože Klekl is bezártak), azonban miután meggyőződtek arról, hogy feltételezésük téves volt, állításaikat visszavonták, és az alsólendvai börtönből mindenkit hazaengedtek. Voltak utalások arra is, hogy Jerič is csatlakozott volna a rendbontókhöz, azonban minden ilyen állítást ő határozottan visszautasított, sőt azt bizonyította, hogy személyesen is megakadályozta az egyik bolt feltörését.³⁵

A fenti összefüggésben nagyon fontos, hogy mi történt azokban a napokban Alsólendván. Hiszen az akkor mintegy 90%-ban magyar nemzetiségű lakossággal rendelkező városa közvetlenül a horvát és szlovén nyelvterület peremvidéke közé ékelődött. Az egykori

³⁴ Nagy Károly: Az alsólendvai ellenforradalom (magánkiadás), Zrínyi Nyomda Rt., Zalaegerszeg 1925, 7.

³⁵ Jerič, Ivan: Moji spomini - Zavod sv. Miklavža Murska Sobota - 2000. 40-44.

hangulatot Nagy Károly leírásából a következőképpen ismerhetjük meg: „Ekkor kezd észbe kapni Alsólendva népe. A budapesti forradalmi eseményeket kábultan vette tudomásul. A hangzatos jelszavakat, amivel oly könnyelműen dobálódzottak, elhitte. A forradalmi eseményekben nemzeti mozgalmat vélte. Önálló, független, szabad Magyarország megvalósítását látta. Az 1848. évi szabadságharc megismétlődését vélte, Kossuth Lajos álmának beteljesülését. Éppen ez okból különös izgalom nélkül megalakul Alsólendván az első Nemzeti Tanács, amelynek elnöke dr. Józsa FABIÁN járásorvos, tagjai pedig a többek között Neubauer József takarékpénztári felügyelő, Teke DÉNES ev. lelkész, Csehó Lajos ügyvédjelölt, Alszei József, dr. Policzer ÁRMIN ügyvéd, Reiter ERNŐ esernyőgyári könyvelő. Néhány nap múlva új Nemzeti Tanácsot választanak az alsólendvaiak, azért 1918. november 4-én a Korona-szállóba gyülekeznek a polgárok. Ezeken a választásokon a Nemzeti Tanácsba bekerült dr. Kecskeméthy ALBERT ügyvéd., Bittera BÉLA tanár, dr. Némethy VILMOS ügyvéd.

Amíg a választási mozgalom hullámszik, az alatt az Alsólendvát körülvevő falvakból felelőtlen elemektől felbuztatott kis emberek szekerekkel, asszonynépessel együtt Alsólendvára mentek, ahol szabad a vásár, szabad a kereskedőket kifosztani. A felbuztatott tömeg Wortmann Benő kereskedő üzletének esik neki; ajtót, ablakot felfeszítve behatolnak a fosztogatók és ami helyéről elmozdítható volt, pár perc alatt eltűnt, széthordották. Egy asszony még a temetési szemfődelet is elvitte, azt hitte, hogy fátyol és ablak függönynek majd megfelel. Csalódott a zsákmányban. A fosztogatás azonban nem soká tartott, mert a Korona-szállóban megalakult Nemzeti Tanács nemzetőrséget szervezett és a csendőrség a polgárság segítségével nyomban megfékezte a garázda tömeget.”³⁶

A polgári lakosság felmérte a nemzetőrség jelenlétének szükségszerűségét, és annak megerősítésére számos intézkedés történt. Mindezek után nemcsak a város, hanem az egész megye is erősen fellépett a rendbontók ellen. Nagy Károlytól azt is megtudjuk, hogy november közepére teljesen elnémultak a zöld káder akciói.

A másik központi településnek számító Muraszombat néhány jellemzőjéről már szóltunk, azt azonban ismételtelen elmondhatjuk, hogy ott a magyarság nem volt ugyan többségben, azonban a lakosság jelentős része mégis magyar érzelműnek számított. Ilyen állapot tapasztalható ugyanis még két három évvel később is a lendvai és a muraszombati espereseknek a szombat-helyi püspökhöz intézett levelezéséből.³⁷ Szükséges hangsúlyozni, hogy a városban a többi muravidéki településhez viszonyítva sajátos volt a helyzet. Jelentős mértékben eltérő, mint például egy kisebb, abszolút többségben szlovénok lakta település esetében, mert ott - a viszonylagos szlovén többség ellenére - az elcsatolás előtt a társadalmi élet minden területén magyar jellegű környezetről beszélhetünk.

A Muraszombat környékén élő, a Lendva-vidékinél látszólag jobban veszélyeztetett magyarság - érezvén a szűk körű, de 1918 őszén már erősen tevékenykedő, szláv érzelmű csoport aktivitását, annak ellensúlyozására (főleg szlovén állítások szerint) - felhasználta a Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület 25. évfordulójára szervezett rendezvényt, amelyet 1918. október 20-án tartottak meg Muraszombatban. A rendezvényen számos érzelmeken alapuló, tendenciózus megnyilatkozás is elhangzott mindkét oldalról (többek között az is, hogy ezen a vidéken nem élnek nemzetiségiek, „csak vendül beszélő magyarok” stb.), azonban az egyesület tagságának jelentős része a terület jövőjét csakis Magyarország

³⁶ Nagy Károly: i.m.: 8. old.

³⁷ Szombathelyi Püspöki Levéltár, Acta cancellarie (1923. évi iratok alsólendvai és muraszombati vonatkozású levelei)

keretében tudta elképzelni. Ezt táviratban tudatták a magyar képviselőház elnökével³⁸. Ugyanakkor a rendezvényen - állítólag tömegesen - olyan felkiáltások is elhangzottak, hogy „Mi szlovénok vagyunk! Éljen Jugoszlávia!”³⁹ Az október 20-i muraszombati eseményekről azonban nagyon nehéz valós képet alkotni, mert a különböző információk nagyon eltérőek, így annak tényleges jelentőségét kockázatos lenne behatároltan megfogalmazni.

Fontos ismételten megemlíteni, hogy a maribori Nemzeti Tanács részéről egyre erőteljesebben tervezték a Murán túli szlovének lakta területek katonai megszállását, mert úgy vélték, hogy csak akkor lesz reális esélye a vidék Jugoszláviához csatolásának. Maister és Slavič ebből a célból az ún. Ljubljanei Nemzeti Kormányt is felkeresték, azonban ott nem kapták meg a szükséges támogatást a katonai akcióhoz. Amint már említettük, Ivan Jerič, a későbbi esperes, és Kūhar Miško is hasonló céllal Ljubljanába látogattak, azonban ők sem jártak több sikerrel. Mindezek után Maister vezérőrnagy úgy határozott, hogy seregével ő egyedül fog elfoglalni annyi szlovének által lakott területet, amennyit csak képes. Miután Maribor helyzete megszilárdult, és Maister elfoglalta azokat a területeket, amelyeket a maribori Nemzeti Tanács Jugoszláviához kívánt csatolni, hozzájárított a Muravidék elfoglalásának előkészületeihez. A hosszabban tervezett katonai akcióra december végén került volna sor, azonban közben a Mura bal, akkor még Magyarországhoz tartozó oldalán olyan események történtek, ami Maisterék is állítólag nagyon meglepte, és visszatartotta őket a Muravidék megszállásától.⁴⁰

Tegyük még hozzá, hogy arról nincs tudomásunk - eddig ugyanis nem találtunk arra utaló adatokra -, hogy a Maister- és Slavič-féle katonai előkészülettel mekkora terület elfoglalását tervezték. A kérdés e tanulmány keretében az, hogy a magyarlakta falvak, illetve települések szerepeltek-e a listán? Annyit a zalaegerszegi Határvédelmi Parancsnokság 1919 március végi jelentéséből megtudunk, hogy Maister azokban a napokban nagyon számított a muravidéki katonai akcióra, hiszen a jelentés - egyebek mellett - arról is szólt, hogy a szlovén katonai csapatok parancsnokának azért van szüksége Radkersburgra (szlovénul: Radgona, magyarul: Regede), hogy mint hídfő a Magyarország ellen megindítandó támadást szolgálja. Követelte, hogy az említett város mindenképpen a jugoszláv demarkációs vonal mögé kerüljön.⁴¹

II. 1. II. A Muravidék első délszláv megszállása

A karácsonyi ünnepek 1918-ban a Muravidéken nem teltek békésen. Már 1918 november végétől feszültté vált a helyzet a határ menti övezetekben, így Alsólendva vidékén is. Nagy Károly többször idézett művében megállapítja, hogy miután a szerbeknek sikerül a horvátokat maguk mellé felsorakoztatni, a történelmi Magyarország bizonyos területeire is igényt formáltak. A Magyar Hadügyminisztériumhoz 1918. december 23-án késő délután távirat érkezett, amelyben - bizalmas zágrábi jelentésre hivatkozva - tudatták, hogy 6 katonavonat indulóban van a Muraközbe - gyalogsággal, géppuskákkal és ágyúkkal.⁴² A magyar katonai

³⁸ Zsiga Tibor: i.m.: 41-42.

³⁹ Slavič, Matija: Narodnosti in osvoboditev Prekmurcev, In.: Naše Prekmurje - Murska sobota, 1999. 246.

⁴⁰ Slavič, Matija: Narodnosti in osvoboditev Prekmurcev, In.: Naše Prekmurje - Murska Sobota, 1999. 248-249.

⁴¹ Hadtörténeti Levéltár, Budapest, A Magyar Tanácsköztársaság katonai iratai 1081-1218; I. 30. II. - 1909/87 mikrofilm; B/137-es doboz. 9.

⁴² Hadtörténeti Levéltár, Budapest - A polgári demokratikus forradalom katonai iratai 1918. okt. 30 - 1919. márc. 21.; Mikrofilmszám: 3571/216/1985, dobozszám: B/4. 128.

hatóságoknak valószínűleg nem állt módjukban (és talán a Muraköz esetében már érdekükben sem) azonnal intézkedni, mert december 24-én Tombor alezredes aláírásával a következő távirat érkezett Nagykanizsáról Budapestre: „Szerbek Csáktornyát megszállták. 200 fő. Vasúti személyzet helyén maradt. Eddig rend van. Pragerhoffal (ma Pragersko - a szerző megjegyzése) telefonösszeköttetés fennáll. Egy bizottság Nagykanizsáról kiküldetett, hogy a szerbekkel tárgyaljon”.⁴³ A táviratok is megerősítik az eddig ismerteket, hogy a - feltehetően szerb elemekkel is feltöltött - horvát katonaság elfoglalta a jelentős mértékben horvát nemzeti-ségű lakosság által lakott Muraközt, Csáktornyával, a Zrínyiek egykori ősi fészkeivel együtt.⁴⁴

A Muraköz elfoglalásának Alsólendva és vidéke későbbi eseményeire is döntő hatása volt. Csáktornya megszállásának hírére Hamburger Jenő népbiztos Nagykanizsán úgy rendelkezett, hogy az időközben (december közepén) Ferenczi főhadnagy vezetésével a határvédelem ellátása céljából Lendvára érkezett katonaság azonnal hagyja el a várost. Az utasítást a katonaság be is tartotta, így Lendva védelem nélkül maradt. Ezt használta ki a szerb katonaság, mikor december 26-án (más információ szerint már december 25-én) reggelre Jurisič vezetésével - kb. 20 fős csoporttal - bevonult a városba.

Valójában azonban nem ez volt a délszláv alakulatok első Murán túli akciója. Ezt megelőzte Alsóbeszterce (Dolnja Bistrica) megszállása, amelynek elfoglalását sajátosnak is tekinthetjük. A furcsa katonai hadműveletre a csupán néhány főből álló magyar őrség kis létszáma adott lehetőséget, amit Godina Jožef egykori monarchiabeli hadnagy, egyébként alsóbesztercei lakos kihasznált, és átsegítette a Muraközben eredményekre szert tevő csapatot a Murán. Ez a csapat (nem a Jurisič-féle alakulatról van szó) foglalta el 1918. december 24-én Alsóbesztercét.⁴⁵ Vannak szerzők, akik arra hivatkoznak, hogy „mivel a muraközi hadműveletek gyorsan haladtak előre, még arra is futotta erejükből, hogy a Murán átkelve néhány mura-vidéki helységet is megszálljanak”⁴⁶, ami azonban aligha állja meg a helyét, ugyanis inkább egy rövid időre megvalósult vakmerő vállalkozásról beszélhetünk, mintsem véletlenszerű kalandról.

Miután december 24-én Alsóbesztercéről (Dolnja Bistrica) elűzték a magyar katonákat, másnap a cserencsói és a közép-besztercei (Srednja Bistrica) polgármesterekkel Godina közölte, hogy településeiket is - mivel ellenállást senki sem tanúsított - elfoglalták a jugoszlávok. Godinát a következő napon megbízták a kis létszámú katonai alakulat vezetésével. Közben további muravidéki területek megszállására kérte a Štrigovában (Muraköz) állomásozó nagyobb katonai alakulat beleegyezését, erre azonban nem került sor.⁴⁷

Fontos megemlíteni még néhány szempontot Alsólendva első délszláv megszállásával kapcsolatosan. Matija Slavič azt közölte, hogy december 26-án a Muraközt elfoglaló jugoszláv csapatok parancsnoka, Jure Jurišič önkéntes csapatokkal elfoglalta a túlnyomórészt magyarlakta Alsólendvát⁴⁸.

⁴³ Hadtörténeti Levéltár, Budapest - A polgári demokratikus forradalom katonai iratai 1918. okt. 30 - 1919. márc. 21.; Mikrofilmszám: 3571/216/1985, dobozszám: B/4. 129.

⁴⁴ Nagy Károly: *im.*: 10. old.

⁴⁵ Slavič, Matija: *Narodnost in osvoboditev Prekmurcev*, In.: *Naše prekmurje - Murska Sobota* 1999. 248-254.

⁴⁶ Zsiga Tibor: *i.m.* : 47 - 49.

⁴⁷ Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela : *Prekmursko šolstvo*. 279.

⁴⁸ Slavič, Matija: *Narodnost in osvoboditev Prekmurcev*, *zbornik Slov. krajina* 1935.

Más vélemények és hivatkozások szerint az a feltételezés is napvilágot látott, hogy a muravidéki megszállást számos tekintetben befolyásoló és meghatározó Muraköz hovatarozását Matija Slavič úgy kívánta előkészíteni, hogy az a szlovén országrészhez kerüljön⁴⁹. Slavič maga ilyen elképzelésekről későbbi megnyilatkozásaiban, írásaiban nem szólt. Az azonban igaz, és szóltunk is már róla, hogy Maister és Slavič bizalmas tárgyalásokba kezdtek a szlovénok körében egyre nagyobb érdeklődésre szert tevő Muravidék katonai megszállásáról. A már említett katonai akciók azonban valamennyire megelőzték az események tervezett ütemét, ezért Maister bekapcsolódására nem került sor.

A válságos, és a különböző források és közlések által ellentmondásos napok szempontjából fontos még egy tényező. Nevezetesen az, hogy a horvátok és a szlovénok között több ellentétes vélemény volt a térség hovatarozását, valamint az esetleges elcsatolás körülményeit illetően. Ahogy Slavičéknak is tulajdonítanak olyan törekvéseket, hogy a Muraközre is igényt tartottak, legalább ennyire igaz a horvátok igénye is a Muravidékre, amit a későbbi események több szempontból alátámasztanak. Itt kell megemlíteni, hogy Slavič a Jurisič vezette katonai alakulat előrenyomulását egyeztetlennek nyilvánította - az a különböző érdekek alapján könnyen elképzelhető -, ezért írásaiban a jugoszláv alakulatok gyors felszámolásáért és kiszorításáért is részben őt tette felelőssé.

A helyzet további aprólékos boncolgatását mellőzve, megállapíthatjuk, hogy feltehetően december 28-án Jurišič csapatai Muraszombatot is elfoglalták ellenállás nélkül⁵⁰.

A magyar kormány egyébként még a muraközi katonai akció után tiltakozó jegyzéket nyújtott át d'Esperey tábornoknak, azonban még mielőtt választ kaptak volna, már megtörtént Alsólendva elfoglalása és a muravidéki akció. A jugoszláv felsőbb parancsnokság nem vett tudomást a megszállásról (bizonyára taktikai okokból jobbnak látta szemet hunyni az események felett), ezért a magyar hadügyminisztérium parancsot adott a megszállt területeknek a Mura vonaláig való visszafoglalására.⁵¹

A magyar katonai akcióban egy karhatalmi zászlóalj vett részt, és 1919. január 2-ről 3-ára virradó éjjel visszafoglalta Muraszombatot, miután Alsólendvát és Belatincot a horvát osztagok gyakorlatilag ellenállás nélkül feladták.

Megállapíthatjuk, hogy a Mura menti települések első délszláv megszállása rövid ideig tartott, hiszen Szombathelyen jelentős erőket vontak össze a horvát-szerb csapatok visszaszorítására. A magyar csapatok nagyobb ellenállást csak Muraszombatban tapasztaltak (az esemény „muraszombati csata” néven került be a közvéleménybe), ahol áldozatai is voltak az összecsapásnak, azonban megállapíthatjuk, hogy 1919. január 3-án már az egész Murától északra fekvő terület ismét magyar fennhatóság alatt volt⁵². Éppen arra a napra tűzték ki Muraszombatban a Murántúli (szlovén) Nemzeti Tanács magalakítását, azonban a magyar katonai beavatkozás azt lehetetlenné tette.

Fontos hangsúlyozni, hogy a hivatalos szerb politikai álláspont is fegyelmetlen katonák felelőtlen kezdeményezésének tüntette fel a muravidéki akciót.

⁴⁹ Zsiga Tibor: i.m.: 47-50.

⁵⁰ Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo. 277.

⁵¹ Fogarassy László: A magyar-délszláv kapcsolatok katonai története 1918/1921. In.: Baranyai Helytörténetírás 1985 - 1986 Pécs. 537-539.

⁵² Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo. 280.

A sikeresebb ellenállás, illetve katonai fellépés érdekében a megszállók kiszorítását követően Alsólendván őrséget szerveztek. Nagy Károly mintegy ötven lendvai, lenti és környékbeli gyalogsági erőt említ. Azt is megjegyezte, hogy a jugoszláv megszállók különösképpen nem sanyargatták a polgárokat, csak a lovakkal rendelkező gazdákat zaklatták, valamint néhány esetben loptak, garázdálkodtak.

A magyar katonaság Sztarzsinszky István főhadnagy, Nustál Béla százados, Zob Péter hadnagy, Paller Endre géppuskás főhadnagy vezetésével vonult be a városba. A soproni kilences Nádasdy-huszárok egy százada Babits Kálmán vezetésével érkezett, majd 1919. január 8-án a tüzérek élén Bergmann Gyula százados jött Alsólendvára. Az egész különítmény parancsnokának a későbbiek során Schöffl Rezső őrnagyot nevezték ki.

A téli hónapokban korrekt viszony alakult ki a határvédelmi feladatokat ellátó alsólendvai katonai különítmény és a Mura túlsó (jobb) partján állomásozó jugoszláv csapatok között. Erről tanúskodik pl. az az eset, amikor az ellenség által elfogott két magyar katonát - egyéni akcióikra hivatkozva - a jugoszláv parancsnokság elengedte. Ilyen volt a helyzet 1919. március 21-ig, a Tanácsköztársaság kikiáltásáig.

A fent felsorakoztatott adatok csak töredékét jelentik az e témakörben eddig már ismerteknek. Annak tudatában, hogy van közöttük ellentmondásosság, nehéz lenne egyértelmű választ adni arra a kérdésre, hogy milyen tényezők befolyásolták a Muravidék magyar nyelvterületén az első jugoszláv (szerb-horvát, illetve horvát) katonai megszállást 1918 utolsó napjaiban. Amint azt korábban már ismertettük, 1918-ban még szűk csoport alkotta a szlovén érzelmeik körét, azonban a magyar településeken tevékenységük nem érződött. Tényként állíthatjuk, hogy Kleklék mindenképpen segítették a jugoszláv vagy horvát, illetve szlovén érdekeket és a megszállást, azonban annak jelentősége a Muravidék (különösképpen Alsólendva) első délszláv megszállását illetően aligha tekinthető mérvadónak.

Fontosabb lehetett, hogy a határ menti területeken a szétzilált magyar államszerkezet tehetetlensége és szervezetlensége a terjeszkedni kívánó kisantant érdekeknek kedvezett. Ezzel függ össze az a több forrásra hivatkozó feltételezés is, amikor Muraszombat megszállását a szélesebb földrajzi és politikai érdek szemszögéből magyarázza Zsiga Tibor történész. Egyebek mellett tanulmányában a következőket állítja: „A későbbi kutatások megcáfolták az egyéni akció verzióját. Horvát forrásokra is hivatkozva egyértelműen horvát kormányzati szervek döntése volt a légiósok megjelenése. Az okot az adta rá, hogy az alakulóban lévő Csehszlovákiával közvetlen földrajzi összeköttetést akartak. Ezen a területen - beleértve még Vas, Zala, Sopron és Moson megyék nyugati részét - akarták létrehozni a „szláv folyosót” (a ‘szláv-korridort’). Ugyanebbe az elképzelésbe illik bele, hogy az eseményekkel egyidőben akcióba lépett Maister tábornok is, aki szlovéniai csapataival megjelent a muravidéki területeken, de nem lépett akcióba. Az akció elmaradása bizonyára a gyors és sikeres magyar katonai beavatkozásokon múlt.”⁵³ Az utóbbi állítást a szlovén források is valamennyire megerősítik. Slavič, amint arra már utaltam, éppen a Jurišič csapatai által nem egyeztetett katonai akciót, majd Muraszombat elvesztését teszi „felelőssé” a Maister-féle tervek felborításáért. Igaz, későbbi visszaemlékezéseiben az eseményről másképpen is írt, és elismerően nyilatkozott Jurišič akcióiról, amit azzal magyarázott, hogy „abban az időszakban

⁵³ Zsiga Tibor: i.m. (56. old.)

minden rendes jugoszláv segíteni kívánta Jugoszlávia megalapítását”⁵⁴. Slavič a jugoszláv katonaság kiszorítását a Muravidékről 1919 első napjaiban azért tartotta nagy bajnak, mert amennyiben maradt volna a megszállás állapota, a békekonferencián sokkal könnyebben lehetett volna harcolni a Muravidéknek a délszláv államhoz csatolásáért.

A tárgyalt időszakban a szlovénység körében rendkívül fontos volt a már többször idézett Ivan Jerič szerepe. Ő közvetlen kapcsolatban állt mind a muravidéki szlovén nemzetiségű katolikus papsággal, mind pedig Maister tábornokkal és néhány befolyásos szlovén politikussal. Jerič - saját bevallása szerint - elkötelezett híve volt a Muravidék délszláv államhoz való csatolásának, ő a magyar állam keretében tervezett autonómiával is határozottan szembehelyezkedett. Az első jugoszláv megszállás időszakában is igen aktív politikai tevékenységet folytatott, számos közvetítő és felderítő feladatot végzett a délszlávok részére.⁵⁵

A következő napokban, hetekben élénk politikai tevékenység vette kezdetét. Obál Béla kormánybiztos, akit a magyar kormány ezekben a napokban Vas megye főispánjának nevezett ki, Magyarország szempontjából kedvezően ítélte meg a helyzetet, hiszen a lezajló események kapcsán a lakosság rokonszenvezett a Mura mentének a magyar államhoz tartozásával. A határmente vas megyei szakaszának megszilárdítása céljából támogatás-gyűjtést szervezett. A kezdeményezést a vidék főúri családjai jelentős mértékben támogatták (Zichy Ágoston gróf, Batthyány Zsigmond gróf, Szapári László gróf, gróf Saint Julien Kelemenné), s ez ideiglenesen lehetővé tette 300 katona felszerelését. Ez a módszer azonban hosszú távon nem jelentett megoldást, ezért Obál arra kérte a kormányt, hogy katonai célokra az adóalapot további járandóságokkal növeljék. Kérése, illetve javaslata viszont nem kapott támogatást⁵⁶. A kormány az adóalap emelése ellen állítólag azzal érvelt, hogy nem dekrétumokkal, hanem a helybéli lakosság segítségével és közreműködésével lehet hosszú távon szilárd politikai helyzetet teremteni. Obál akciójáról, mint ahogy személyéről is, valószínűleg túlzottan elmarasztalóan írt Czifrák és Sandy. A már korábban idézett helyzetjelentésükben a következőt állították: „Hihetetlen erőszakoskodással milliókra menő hátvédelmi alapot sarcolt ki (már-mint Obál - a szerző megjegyzése) a járás és vármegye lakosságából, amelynek tetemes részéről később elfelejtett elszámolni. Számos tulajdon ellen elkövetett bűncselekmény miatt még a proletárdiktatúra idejében elcsapták állásától”⁵⁷. Obál Béla vitathatatlanul - papi hivatása és eperjesi teológiatanári volta ellenére - valamennyire rokonszenvezett a Károlyiék által felkarolt szociáldemokrata eszmékkel, és ez volt bizonyára az alapja annak, hogy a jobboldali, konzervatív beállítottságú körök politikai nézetei miatt erélyesen elítélték. Lehet, hogy a pénzgyűjtési akcióban követett el súlyos hibákat, azonban számunkra ez alkalommal fontosabb hangsúlyozni, hogy őt szlovén származása és magyar érzelmi kötődése miatt szlovén körökben is erélyesen bírálták.

Kokolj a muravidéki lakosság rokonszenvét Magyarország iránt - véleményem szerint egyoldalúan - úgy mutatta be, hogy a jugoszláv katonaság elűzése után a muravidéki magyar lakosság és az ún. madžaronok nyomást gyakoroltak a szlovén lakosságra is. Ezért Obál tevékenységét úgy minősítette, hogy ő a muravidéki szlovénok meggyőzésére összpontosított

⁵⁴ Salvič, Matija: Narodnost in osvoboditev Prekmurcev, In.: Naše Prekmurje - Murska Sobota, 1999. 254.

⁵⁵ Jerič, Ivan: Moji spomini: Moji spomini - Zavod sv. Miklavža Murska Sobota - 2000. 55-64.

⁵⁶ Kővágó László: i.m.: 140.

⁵⁷ VaML - Murszombati járás közigazgatási iratai; 946/1920.

azért, hogy azok továbbra is Magyarország kötelékében maradjanak⁵⁸. Obál mint kormánybiztos - a fent idézett állítástól eltekintve, ismereteink szerint emberséges hozzáállással - valójában Magyarország érdekében fáradozott, azonban ezeréves államiságon alapuló jogi, politikai, lélektani és egyéb szempontok alapján a tevékenységét egyoldalúan aligha lehet csak negatív, nacionalista-jellegű folyamatnak minősíteni. Különböző szubjektív megítélésekkel, minősítésekkel ugyan nem célszerű foglalkozni, annyit azonban nem árt hangsúlyozni, hogy Obál Béla aligha viselkedett annyira ellenszenvesen a muravidéki szlovénokkal szemben sem, hogy őt a „szlovénok ellenséges öre” jelzővel kellene illetni.⁵⁹ A különböző bírálatoknál talán fontosabb hangsúlyozni, hogy a kormánybiztos még azokban a bizonytalan politikai időkben is gondolt a térség gazdasági fellendítésére, hiszen elsősorban ő kezdeményezte a Nagykanizsa-Muraszombat-Radkersburg vasút megépítését.

II. 1. III. Automómia-tervezetek

Az új, 1919-es esztendő kezdetének válságos napjaiban láttak napvilágot a történelmi Magyarország területén azok a nemzetiségi kezdeményezések, amelyek a ruszinok és a németek autonómia-törekvéseiről tanúskodnak. A muravidéki szlovén lakosság körében ilyen - alulról építkező - javaslatról közvetlenül csak valamivel később beszélhetünk (ugyan a néhány héttel korábban megtartott bagonyai, muraszombati stb. gyűlések némi alapot vitathatatlanul jelentettek). Obál Béla kormánybiztos kezdeményezett, és 1919 januárjának első felében közzétette a „Vend-vármegye” létrehozására vonatkozó javaslatát. Az elképzelés értelmében a Muravidéken élő szlovénok egy megyébe tartoztak volna, amelynek három járását tervezték: a felsőlendvai, a muraszombati és a Zala megyei szlovénok lakta területen tervezett belatinci járást. Az új szervezeti forma bevezetését a kormánybiztos népgyűlésen kívánta elfogadtatni, aminek szervezéséhez az értelmiség (köztük a szlovén papság) támogatását kérte. Attól függetlenül, hogy a tervezet támogatását még Klekl is megígérte (más lapra tartozik, hogy néhány nappal később már új autonómia-tervvel állt elő), a január 19-én Belatincon szervezett népgyűlés Obál javaslata szempontjából nem járt sikerrel. Az elmúlt napok, hetek katonai, politikai eseményei a Muravidék bizonyos részein, különösképpen néhány szlovén település esetében megváltoztatták a közvéleményt, ezért például Belatincon olyan erélyes követelések is elhangzottak, hogy a Mura menti szlovénség az új szláv államhoz kíván csatlakozni. Ez a vélemény valószínűleg nem általánosítható az egész szlovénok lakta területre, tény azonban, hogy a Vend vármegye elképzelés megbukott. Közigazgatási szempontból a tervezetnek volt ugyan pozitív következménye, hiszen a Zala megyei szlovénok a későbbiek során új, önálló járásba kerültek⁶⁰.

A belatinci járás, illetve kihelyezett szolgabírói hivatal létrehozására egyébként már korábban, 1912-ben is történt kezdeményezés. Ennek alapján a belatinci, bratonci (Murabarát), cserencsói, bagonyia, turniscei és zorkóházi (Nedelica) körjegyzők 1918-ban ismét kezdeményezték Zala Vármegye Közgyűlésénél annak létrehozását. A vármegye bizottsági közgyűlése feliratot intézett a belügyminiszterhez,⁶¹ amely - amint azt már ismertettük - sikerrel járt.

⁵⁸ Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo. 280.

⁵⁹ Slavič, Matija: Narodnost in osvoboditev Prekmurcev, In.: Naše Prekmurje - Murska Sobota, 1999. 255.

⁶⁰ Kővágó László: i.m.: 142-144. Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo. 280. Zsiga Tibor: i.m.: 57-58.

⁶¹ Zala Megyei Levéltár - Zalavármegye törvényhatósági bizottságának Zalaegerszegen 1918. december 13-án tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve; 36636 sz., ni.1918.jkv.809 (362).

Klekl a tárgyalt időszakban - ahogy arra az elmondottak alapján következtetni lehet - több elképzelést tartott „napirenden” a Mura mente jövőjével kapcsolatosan. 1919. január 14-én (néhány nappal az említett belatinci népgyűlés előtt) Cserencsócon (Črenšovci) a szlovén érzelmű katolikus papok (Kühar Jožef, Baša Štefan, Sakovič Jožef, Čačič) Klekl vezetésével kidolgozták saját autonómia-tervezetüket, amelyet a későbbiek során leginkább csak Klekl-féle autonómiának szoktak nevezni.⁶² A terv valamennyi Mura és Rába mentén élő szlovén egyesítést tűzte ki célul egy autonóm egység keretében, Slovenska krajina (Szlovén Vidék) néven, Muraszombat (Murska Sobota) székhellyel, Magyarország fennhatósága alatt, illetve - szükség szerint - Jugoszlávia fennhatósága alatt is, amennyiben a terület a békeszerződés rendelkezései értelmében az utóbbihoz tartozna. Az autonóm területhez sorolták azokat a túlnyomórészt magyarlakta településeket is, amelyek a szlovén-magyar nyelvhatár peremén helyezkedtek el, valamint minden olyan települést, ahol a lakosság bizonyos része (a legtöbb esetben csupán néhány százaléka) szlovén anyanyelvű volt (Lendvahegy, Csentehegy, Hosszúfaluhegy, Kót, Kapca, Szentlászló, Zsitkóc, Radamos, Szentgotthárd). A terv egyebek mellett követelte, hogy a Slovenska krajina minden autonóm kérdését saját szervei keretében rendezze, a Magyarországgal való közös ügyeket pedig ún. közös szervek, testületek bonyolítsák le (a közös ügyek között a következőket említik: állampolgárság, civil és büntető törvénykezés, gazdaság, közlekedés és szociálpolitika).

A terv az oktatás terén a vallási és nemzeti érdekek kifejezésének adott hangot, többek között követelték, hogy a Slovenska krajina területén veszítse hatályát minden törvény, amely:

- kizárja az iskolai tantervből a hittanoktatást
- bármilyen feltételek mellett lehetővé teszi az egyházi vagyon eltulajdonítását
- lehetővé teszi az egyházi vagyon állami tulajdonba kerülését kárpótlás és az illetékes egyházi szervek előzetes engedélye nélkül
- a vallási erkölcsöt és tanítást fel nem vállaló tanítók munkavállalására vonatkozik
- amely az egyháztól megvonja a jogot saját iskolái eltartására, valamint akadályozza az egyházi szolgálatok és rendek tevékenységét.

A javaslatban szlovén iskola létrehozását tervezték Alsólendván (a környező települések szlovén nemzetiségű gyermekei részére), valamint sürgették szlovén nemzetiségű káplánok alkalmazását a magyar plébániákon. Ezek az elképzelések megerősítik azt a feltételezést, hogy a tárgyalt időszakban még abszolút többségű magyar mezővárost, Alsólendvát és környékét is az autonóm területhez sorolták, aminek - a kis létszámú, szétszórta élő szlovén nemzetiségű polgár érdekeinek felkarolása mellett - mindenekelőtt gazdasági okai lehettek. Az említett városnak az autonóm területhez való besorolásában a Slavič által a Párizsban ülésező békekonferencia részére készített helyzetjelentés, illetve érdekvédelem is fontos szerepet játszhatott. A muravidéki kérdésért felelős szakértő ugyanis egyebek mellett a következőket állította: „Alsólendva különösen fontos település a szlovénok szempontjából. A vallási szervezettségéből kiderül, hogy ez a város a Muravidékhez tartozik (tehát ahhoz a területhez, amit a délszláv államhoz kívántak csatolni - a szerző megjegyzése), mert az istentiszteleteket szlovén és magyar nyelven végzik....Az 1910-ben végzett statisztika szerint a városban 2.220 katolikus, 8 görögkatolikus, 95 evangélikus, 23 kalvinista, 1 unitárius és 383 izraelita, azaz zsidó volt található. Mivel városról van szó, itt több iskolát, hivatalt stb. találunk, ami a

⁶² Jerič, Ivan: im.: 60-69. Zsiga Tibor: i.m.: 58-59

lakosság körében a magyar nyelv terjeszkedésére ad lehetőséget, akik aztán elveszítik a szlovén nyelvű istentiszteletet. Ettől függetlenül sok szlovén él a városban. A várostól nyugatra és délre fekvő némely települést egészében szlovénok lakják. A várostól keletre szőlőterületeket találunk, és azon a területen mind szlovén lakosság él”.⁶³

Az idézett adatok azonban nem a valós helyzetet tükrözik. Ami igaz a fenti állításokból, az csupán annyi, hogy a szőlőhegyekben élő és tevékenykedő vincellérek zömében szlovén származásúak voltak. A város lakosságának abszolút többsége - még az 1921-es jugoszláv népszámlálási adatok alapján is - magyar volt. Érthető azonban, hogy miután a Slavič-féle tervekben szerepelt Alsólendva elcsatolása, azt Kleklék is beépítették autonómia-tervezetükbe.

Néhány véleményező - elsősorban a vallással kapcsolatos intézkedései miatt - a Klekl-féle autonómia-tervet maradinak (reakciónak) tekintette, s ez annak jelentős egyház-centrikus jellege miatt valamennyire helyénvalónak minősíthető. Viszont aligha szerencsés az ilyen jellegű dokumentumot csak egyoldalúan vizsgálni⁶⁴, hiszen a Klekl-féle autonómia-terv - különösképpen annak fogadtatása a belatinci nagygyűlésen megnyilvánuló szlovén lakosság körében - a dokumentum lélektani és politikai fontosságáról tanúskodik.

A Klekl-féle autonómia-terv erősíti meg leginkább az akkori időszak bizonytalan hangulatát. Ez - az előbbi fejezetekben kifejtett vélemények, főleg a Klekl tevékenységére vonatkozó álláspontok ellenére - leginkább a vidék politikai hovatartozására vonatkozik. Semmiképpen sem lehetett túlságosan erős támogatottsága a délszláv államhoz való csatlakozásnak sem a lakosság részéről, sem politikai berkekben, hiszen az első feltevés szerint Kleklék Magyarország kötelekeiben képzelték el Muravidék jövőjét. Ugyanakkor a szövegben úgy fogalmaztak, hogy amennyiben „a békeszerződés másképpen rendelkezne”, abban az esetben a magyar állam segítségét kéri a délszláv állam keretében már akkor igényelt, a Muravidék sajátos jellegére utaló autonómia-terv megvalósítása érdekében. Tudatában voltak tehát annak, hogy a nyelvi, kulturális, gazdasági és egyéb különbségek miatt - amennyiben a Mura mente sajátos arculatát és érdekeit meg kívánják őrizni - a térség csak nehezen integrálódhat az új államba (Kleklék és mások e jellegű bizonytalansága nem volt alaptalan, amit a későbbi esztendők igazoltak is. Ez természetesen nem vonja kétségbe Klekl és néhány paptársa tényleges elkötelezettségét a délszláv állam mellett. Magatartásukról mai szempontból talán azt lehet megállapítani, hogy a bizonytalan időszakban a legbiztosabb politikai módszert választották, a hintapolitikát.

A katolikus papok - a már említett igények mellett - azt is követelték, hogy a hivatalokban, iskolákban és közintézményekben a hivatalos nyelv a szlovén legyen. A helytelen „vend” nevet a „szlovén” kifejezéssel kell hivatalosan helyettesíteni.

A terv leszögezte, hogy a Slovenska krajina területén az állam szlovén tannyelvű gimnáziumot, tanítóképzőt, valamilyen gazdasági jellegű iskolát és leánylíceumot köteles alapítani.⁶⁵

A tervezetről el kell mondani azt is, hogy azt a történelmi Zala vármegyéhez tartozó települések szlovén érzelmű papjai fogalmazták meg. Mivel elképzeléseiket Vas megyére is ki kívánták terjesztetni, felkérték ottani paptársaikat, hogy csatlakozzanak a tervhez. Ez a

⁶³ Slavič, Matija: Prekmurje (Pariz, 1919), In.: Naše Prekmurje - Murska Sobota, 1999. 97.

⁶⁴ Kővágó László: i.m.: 141.

⁶⁵ Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo. 280-281.

kezdeményezés nem járhatott nagy sikerrel, hiszen Vas megyéből állítólag csak hét pap csatlakozott ahhoz.⁶⁶ A bizonytalanságot és kilátástalanságot mi sem tükrözi jobban, mint az, hogy a végső szöveget a korábban megnevezett katolikus papok közül többen nem vállalták. Miután az megjelent a Muraszombat és Vidéke című hetilapban, Baša és Čačič az említett újságban hibaigazítást kért, s kinyilvánították, hogy ők nem támogatják a közzétett szöveget. A papságra - Ivan Jerič szerint - hatással volt Szelepecz János esperesnek a Mura menti szlovén autonomista törekvésekkel szemben hangoztatott állásfoglalása.

Az autonómia-tervezet - a politikai szempontok mellett - a vallási kérdések miatt magyar egyházi berkekben is felkeltette az érdeklődést. Mikes János szombathelyi megyés-püspök 1919 februárjának első napjaiban a helyszínre utazott, ahol több plébániát is meg kívánt látogatni. A püspök fogadtatása településenként eltérő volt, az azonban megállapítható, hogy - a helyzetre és az alkalomra való tekintettel - akkor már nem váltott ki különösebb lelkesedést. Muraszombatban és Csendlakon (Tišina) az egybegyűlteks többsége azt hangoztatta, hogy jövőjét Magyarország kötelékein belül képzelel el, azonban az iskolák alsó tagozataiban a szlovén tájszólásban történő („vend nyelvű”) oktatást kérték. Ezt leginkább Kisszombaton (Črnelavci) és Vashidegkuton (Cankova) adták a püspök tudtára, de Cserencsócon is állítólag „Éljen Jugoszlávia” kiáltásokkal fogadták az utcán a püspököt. Klekl szerint a szlovén lakosság Jugoszlávia-szimpatíája főleg abból származott, hogy a ljutomeri tanácskozás és az ott elfogadott nyilatkozat nagy hatással volt a népre.⁶⁷ Belatincon és Turniščén a helybeli plébánosok - tartva az esetleges lázongásoktól és durvaságoktól - arra kérték Mikes püspököt, hogy a tervezett találkozásokra ne kerüljön sor. A püspök elfogadta a javaslatokat, így Belatincre el sem látogatott, mert Kűhár plébános felhívta a figyelmét a lakosság jelentős mértékű jugoszláv rokonszenvére. Az említett település lakossága kijelentette, hogy a püspököt politikai agitátorként nem fogadja.

Klekl arról is beszámolt, hogy őt a püspök a szlovén nép meggyőzésére kérte, tehát arra, hogy buzdítsa a lakosságot a magyar államhoz tartozásra, amit azonban ő nyíltan visszautasított. Abban azonban segítséget ígért a püspöknek, hogy a lakosság figyelmét felhívja arra, hogy vesse magát alá a párizsi békekonferencia határozatainak, bármilyenek legyenek is azok.

Fontos hangsúlyozni, hogy a magyar kormányt is a Klekl-féle autonómia-terv foglalkoztatta leginkább, annak minden ellentmondásossága ellenére. Egyébként még Némethy Vilmos, alsólendvai ügyvéd és szűk csoportja is készített egy hiányosnak minősíthető autonómia-tervezetet (csupán a szlovén nemzetiség nyelvi jogaira tért ki), továbbá a Tkálec Vilmos, egykori tanító (Obál kormánybiztos helyettese) körül csoportosulók is fáradoztak valamiféle megoldáson - az Obál-féle terv módosított változatának tekinthető az a terv -, amelyhez az alakuló Szociáldemokrata Párt helyi szervezetének képviselőit kívánták megnyerni.

Obál Béla ösztönzésére a magyar miniszterelnök (Berenkey Dénes) 1919. február 12-re hívta össze a Mura mentére vonatkozó különböző autonómia-tervezetek elkészítőinek képviselőit. A Budapestre utazókat Jászi Oszkár miniszter is fogadta. A tárgyalásokon, ahol az autonómia-tervezeteket elkészítő csoportok képviselői - Klekl, illetve megbízottja kivételével (amint arra már korábban kitértünk) - megjelentek, a Klekl- és az Obál-, illetve Tkálec-féle autonómia

⁶⁶ Zsiga, Tibor: i.m.: 60.

⁶⁷ VaML - Klekl József-iratok, XIV. 10. 227-230.

terveket elemezték⁶⁸. Valójában azok jelentették a következő napokban megfogalmazott Obál-féle javaslat alapját, ami számos pontjában találkozott a Klekl által előterjesztett követelésekkel. Kivételt az jelentett, hogy az egyházi kérdésekre vonatkozó követeléseket ebből kihagyták. Obál autonómia-javaslat (az adott pillanatban szerencsétlenül) „szlovénul beszélő magyarokról” (mint állampolgárokról) szólt. A terv tartalmazta a szlovén közösség önrendelkezési jogát, a közösség legfelső képviselői szervének megalapítását, szlovén minisztérium létrehozását Budapesten, valamint kormányzóság létrejöttét Muraszombatban, továbbá elkülönítette a közös ügyeket és a belügyeket.

Az elhangzottak megerősítését, illetve a kormány kisebbségpolitikájának pozitív viszonyulását támasztja alá L. Nagy Zsuzsa történész megállapítása is, aki hangsúlyozza, hogy „A vendek (értsd: szlovénok - a szerző megjegyzése) önkormányzati területének megszervezését Vas és Zala megyék délnyugati részéből Muraszombat székhellyel szintén előkészítette a magyar kormány.”⁶⁹

Ma talán a felszínesen szemlélők számára érthetetlennek tűnik, hogy a különböző autonómia-tervek legnagyobb ellenzői éppen Muraszombatban voltak. Ennek okai a tárgyalt időszakban mindenképpen az értelmiség és a módosabb polgárság magyar érzelmiségében kereshetők.

A Szociáldemokrata Párt 1919. február 16-i alakuló gyűlésén - főleg a Klekl-féle autonómia-tervezettel szemben - többek között kimondták, hogy mindennemű autonómia-törekvéstől elzárkóznak, és a térség jövőjét csakis Magyarország keretében képzelik el. Valószínűleg választási propagandának tekinthető a szlovén nyelv ellen kinyilvánított ellenszenv (maga a párt is a meghirdetett választásokra való készülődés lázában alakult), amely többször sértő hangnembe torkollt, és „ingerelte” az akkor már bizonyos mértékben másképpen gondolkodó Mura menti szlovén lakosság érzelmvilágát⁷⁰. Ezzel szemben maga Obál kormánybiztos is felemelte hangját, és a muraszombati szociáldemokratákhoz intézett válaszában leszögezte, hogy a magyar kormány az ún. wilsoni elvek értelmében kötött fegyverszünetet, ezért a Magyarország területén élő kisebbségeknek autonómiát kívánnak biztosítani.

A kormánybiztos közbelépése alapján a Szociáldemokrata Párt valamennyire megváltoztatta véleményét, és a későbbiek során az autonóm terület támogatása mellett döntött.

A közvélemény a vártnál közömbösebben fogadta az autonómia-terveket. A szlovén falvak szomszédságában élő magyar lakosság akkor még nem is sejtette (sejthette) a későbbi döntéseket. Akkor a térségben mindenki számára a földreform volt a legfontosabb kérdés. A jelentős mértékben szegény, föld nélküli lakosság a korábbi időszakban rendszeresen mezőgazdasági idénymunka vállalására szorult, a reformmal azonban szilárdabb lehetőséget látott helyzete javítására. Abban az időben kezdődött a nemzetgyűlési képviselő-választás kampánya is, ezért az alakuló pártszervezetek a falusi lakosság körében minél nagyobb támogatottságot kívántak szerezni.⁷¹ A választásokra való szervezkedés céljából a muraszombati járásban kisgazdapárti szervezet is alakult, amelynek képviselő-jelöltje Junkuncz Sándor járási állatorvos volt. A zászlóbontás napján, március 18-án azonban kellemetlen eseményre

⁶⁸ Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo. 284.

⁶⁹ L. Nagy, Zsuzsa: Magyarország története 1948-1945, Történelmi Figyelő Könyvek, Debrecen 1995. 26.

⁷⁰ Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo. 285.

⁷¹ Zsiga, Tibor: i.m.: 62.

került sor, ez szépen illusztrálja a március közepére kialakult válságos politikai helyzetet. A rendezvényre állítólag pár ezer ember gyűlt össze Muraszombatban, azonban az eseményt a katonaság drasztikus fellépése ellehetetlenítette, az összegyűlteket szétkergették (az eseménynek több sérültje is volt). Egyes vélemények szerint az ilyen katonai magatartásért a hadsereget lezüllesztő szociáldemokraták voltak felelősek.⁷² Választásokra persze már nem kerülhetett sor.

A következő napok, hetek eseményei Károlyi Mihály kormányzása, illetve elnöklése időszakában a Mura mentén megfogalmazott autonómia-törekvéseknek sem adhattak tényleges lehetőséget, hiszen hamarosan más kerékvágásba terelődtek az események. Nemsokára, 1919. március 21-én, hatalomváltásra került sor Magyarországon.

II.2. A proletárdiktatúra időszaka és a Mura mente elcsatolása

II. 2. I. A Tanácsköztársaság időszaka

II. 2. I. 1. Hatalomváltás

Miután 1919. március 19-én Károlyi Mihály kézhez kapta az antant-jegyzéket, további engedményeket az ország megszállását, gyengítését illetően nem volt hajlandó megtenni. A magyar történelemben sokat vitatott hatalomátadás „eredményeként”, a szociáldemokrata és kommunista paktum révén, március 21-én létrejött a Tanácsköztársaság. A Tanácsköztársaság megyei és helyi alapszervezetei a nyugati országrészben is gyorsan létrejöttek. Vas megyében a tanács élére Gyulai Emil került, azonban a direktórium tagjaként dr. Obál Béla is tovább tevékenykedett. Obált a megye nemzetiségi biztosának is kinevezték. Muraszombatban a nemzetiségi osztályt Tkálec Vilmos irányította mint a „Vendvidékért felelős népbiztos-helyettes”. Egyébként - mint az a Vasi Szemléből kiderül - a „Vendvidéki Kormány Bizottság” hatáskörébe 114 muraszombati járási és 14 szentgotthárdi járási település tartozott, valamint 28 falu az újonnan alapított belatinci járásból.⁷³

A Szombathelyi Vörös Ezred muraszombati egységében dr. Forgách Bélát helyi (városi), Bognár Bélát azonban vidéki parancsnokként tartották számon. Tartalék parancsnokként Csipet Zoltánt nevezték meg.⁷⁴

Alsólendván is megalakult az új hatalom intéző szerve, a direktórium, amely a Zalaegerszegen székelő megyei direktóriumnak volt alárendelve. Elnöke Reiter Ernő, esernyőgyári könyvelő lett, míg tagjai Mikola Ferenc asztalos és Halász Lajos pincér voltak. Mindegyiküket a kommunista eszmék híveként, a későbbiek során számos bűncselekmény elkövetőiként „tartja számon” korábban idézett művében Nagy Károly. A direktóriumnak a későbbiek során állítólag több segítője is akadt. A lakosság zöme kezdetben közömbösen viszonyult az új hatalomhoz.

A határ másik oldaláról, a jugoszlávok fennhatósága alatt levő Muraközből bizonyára figyelték a Magyarországon zajló eseményeket, azonban a Zalaegerszegi Határvédelmi Parancsnokság fennhatósága alá tartozó területeken - az alsólendvai járásban is - ugyancsak

⁷² VaML - Muraszombati Járás közigazgatási iratai: 946/1920.

⁷³ Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo. 287.

⁷⁴ VaML - XVI. 1b/18 - Vas Vármegye Direktóriuma; Obal-iratok. 15.

jól működő kémszolgálattal rendelkeztek, és tisztában voltak a Muraközben állomásozó jugoszláv hadsereg erejével. Az említett parancsnokság 1919. március 26-án arról tájékoztatta a Zalaegerszegen székelő megyei Direktóriumot, hogy „a jugoszláv erő harcászati létszáma a Muraközben 107 tiszt, 1937 puska, 29 géppuska, puskánként 150 töltény, géppisztolyonként 3000 töltény, 19 ágyú és ágyúnként 200 lövés. Élelmezési létszám 166 tiszt, 2968 legény, 641 ló; 111 szekér, 6 autó, egy fényszóró.”⁷⁵ A tájékoztatóban szereplő adatokat maximálisan megbízhatónak minősítették. Az információból az is kiderült, hogy a Muraközben megalakult az ún. magyar gárda, valamint arra is utaltak, hogy a jugoszlávok a határon túli, azaz magyarországi helyzettel nincsenek tisztában. Fontos azt is megemlíteni, hogy a kémek már akkor felfigyeltek a későbbiek során megannyiszor jelentkező, muravidéki szemszögből is nagyon fontos szerb-horvát ellentétre, amit a katonaságban belül észleltek.

A Magyarország elleni esetleges jugoszláv támadásra a Mura mentén jól felkészültek. A zalaegerszegi Határvédelmi Parancsnokságnak egy másik, ugyancsak a Direktóriumhoz intézett jelentéséből kiderül, hogy az esetleges jugoszláv támadás visszaverése szempontjából a Lendva-pataknak és az Alsólendvától délkeletre fekvő domboknak fontos stratégiai szerepet szántak. Azon a szakaszon felállítottak egy rögtönzött telefon-lehallgató készüléket, amelyről azért is érdemes említést tenni, mert egy alsólendvai polgár, nevezetesen Schrantz Elek mozi-tulajdonos találmánya volt. A lehallgató-készülékkel több fontos, főleg francia nyelvű beszélgetést lehallgattak (ennek következményeként a felsőbb hatóságoktól egy francia tolmácsot is kértek).⁷⁶ Azt már csak érdekességként említjük, hogy Schrantz Elek állítólag azért nem tudta a tárgyalt időszakban üzemeltetni a moziját, mert a tevékenységhez szükséges benzint nem tudta beszerezni (feltehetően éppen a mozi fenntartására kérte találmányáért az illetékes Zala megyei szervek anyagi segítségét; egyébként Vas megyétől már ezer koronát kapott). Mint ahogy az a későbbi eseményekből kiderül, Alsólendván a Tanácsköztársaság létrejöttének időszakában jelentős katonai erő állomásozott, amely - közvetve - hatással volt a városban és környékén zajló politikai életre.

II. 2. I. 2. „Az alsólendvai ellenforradalom”

Alsólendva túlnyomórészt kommunistaellenesnek mondható lakossága - Nagy Károly szerint - akkor döbönt rá a politikai események súlyára, amikor egymás után jelentek meg a tanácskormány rendeletei, amelyek megszüntették a magántulajdont, a vallást magánügynek tekintették, a haza fogalmát lekicsinyítették, a nagybirtokokat és az üzemeket elkobozták tulajdonosaiktól. A lakosság körében mindezek után mindinkább erősödött a Tanácsköztársaság iránti ellenszenv. Nagy Károly fontos jelentőséget tanúsít a határvédelmi célokat szolgáló katonaság körében kibontakozó kommunellenes érzésnek. Ezekről az eseményekről a következőket írja: „Az Alsólendván elhelyezett csapatok zöme a környező falvak fiaiból rekrutálódott össze, akikben meg volt még a hazai föld szeretete, akiknek nem volt közömbös, a jugoszlávok parancsolnak-e vagy a magyarok. Egy része eltávolodott a bizalmi rendszertől, míg a másik része kitartott mellette. A tisztek, akik kezdettől fogva látták a katona-tanács fegyelmet, a harckészséget aláaknázó hatását és következményét, mindent elkövettek, hogy a régi szellem visszaszálljon, a harckészség megerősítségük, különösen a murarévi (ma Hotiza - a szerz.)

⁷⁵ Hadtörténelmi Levéltár; Magyar Tanácsköztársaság katonai iratai 1081-1218; I. 30. II. - 1909/87 mikrofilm, B/137-es doboz. 7.

⁷⁶ Hadtörténelmi Levéltár, Magyar Tanácsköztársaság katonai iratai 1081-1218; I. 30. II. - 1910/87 mikrofilm, B/137-es doboz. 13. és 19.

meglepetés után. Megkezdik a hazafias szellem felébresztését, a fegyelem megerősítését. Különösen fáradozott e téren Bergmann Gyula százados, Lenhardt Rudolf hadnagy, Nusál Béla százados. Babits Kálmán őrnagy és Schwarz Miklós főhadnagy pedig miután látták, hogy a kommün alatt fáradozásuk hiábavaló lenne, leszereltek és a huszárok parancsnokságát a rangban legidősebb altiszt, Varga György huszár-törzsőrmester vette át, aki ez időben még szépen viselkedett.”⁷⁷

A katonatisztek körében kialakult kommunistaellenes érzelmek meghatározó volt az ellenforradalom kibontakozása szempontjából. A tisztek - legtöbbször saját lakásaikban - titokban sokat beszélgettek, tervezgettek. Nagy Károly szerint már áprilisra járt az idő, amikor feltűnt a városban Sebestyén Jenő⁷⁸, miután Zalaegerszegen tudomására jutott, hogy Alsólendván a katonaság körében erős ellenszenv bontakozott ki a Tanácsköztársasággal szemben. Földmérőnek adva ki magát kereste meg azokat a személyeket, akiknek előadhatta az ellenforradalom megszervezésének tervét. Így megkereste dr. Kecskeméthy Albert ügyvédet is, és megkérdezte tőle, hajlandó-e részt venni a „nehéz küzdelemben”. Elmondta neki, hogy az itt tervezett mozgalom szerves részét képezi a Dormándy Géza ezredes által Budapesten szervezett ellenforradalmi megmozdulásnak. Sebestyén szerint Zalaegerszegen is készültek már akkor a fehér zászló bontására, és közölte, hogy a fegyveres fellépés kiindulási pontjának Alsólendvát szemelték ki. A tervek szerint Alsólendva az egyik oldalon Letenyére, a másik oldalon Muraszombatra, háttal pedig a Lendva-patak vonalára támaszkodhatott volna.

Az alsólendvai ellenforradalmi megmozdulások szempontjából fontos volt, hogy Kecskeméthy ügyvéd a legnagyobb készséggel csatlakozott a mozgalomhoz, és - mint a városban és a környéken nagy tekintélynek örvendő személy - magára vállalta a polgári lakosság megszervezését. Először érintkezésbe lépett az Alsólendván állomásozó tisztekkel.

A szervezőknek kapóra jött a katonák körében terjesztett híresztelés, amely szerint a tanácskormány az itt állomásozó katonákat a román frontra tervezi átvinni. A helybeli és környékbeli katonáknak az nem lett volna kedvező, ezért jelentős mértékben megnőtt ellenszenvük Kun Béla kormányával szemben.

Nagyon gyorsan közvetlen kapcsolatot létesítettek Letenyével, Muraszombattal és a jelentősebb környékbeli településekkel. Mindenhol bizalmas emberekre leltek. A szervezők viszonylag hamar úgy ítélték meg a helyzetet, hogy az ellenforradalom előkészületei Alsólendván kiválóan haladnak. Úgy döntöttek, hogy húsvéthétfőn megindítják a nyílt ellenforradalmat. A Zalaegerszegről érkező Sebestyén Jenő és Frangler Béla közreműködésével a kitűzött napon számukra jól kezdődtek az események, hiszen a tervezettnél korábban sikerült letartóztatni a direktórium tagjait. Azonnal hirdetményt szerkesztettek dr. Vizkelety Árpád főszolgabíró aláírásával, és azt Balkányi Ernő lendvai nyomdájában ki is nyomtatták. Hirdetmény útján tudtára adták a város polgárainak, hogy - amint Nagy Károly fogalmaz - „megszűnt a vörös rémuralom, elűzték a zsarnokokat, és a régi eljáróság képviselői vették újra kezükbe a

⁷⁷ Nagy, Károly: i.m.: 17.

⁷⁸ Sebestyén Jenő - Nagy Károly többször idézett könyve szerint - kisközpárti elkötelezettségű zalaegerszegi mérnök volt, aki a Tanácsköztársaság idején a Zala megyében kibontakozott ellenforradalmi szervezkedés vezéralakjának tekinthető. Az ellenforradalmi megmozdulások leleplezése után, feltehetően 1919. május 22-én egy rögtönítélő bíróság halálra ítélte őt, azonban a döntést a bolsevik hatalom országos szervei életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták.

polgárság sorsát”.⁷⁹ Az eseményeket az Alsólendván állomásozó katonai századok nagy lelkesedéssel fogadták. Ugyanakkor tárgyalócsoporthoz küldtek át Muraszterdahelyre, akiknek Perko őrnagy a tudomására hozta, hogy a jugoszlávok, akik addig is nagy ellenszenvvel viszonyultak a magyarországi tanácsköztársasági eseményekhez, nem támadják hátba az ellenforradalmárokat.

A gyorsnak mondható siker azonban legalább olyan hamar teljes kudarcba fulladt. A direktórium vezetőinek sikerült megegyezni az egyik őrmesterrel, aki - miután telefonbeszélgetéseket lehallgatva meggyőződött arról, hogy Sopronban, Pesten és másutt csend van, jugoszláv támadást híresztelve és a katonáknak ingyen bort mérve - szembefordult az ellenforradalommal. A direktórium tagjai ismét szabadlábra kerültek, az ellenforradalmárokat részben elfogták, részben menekülniük kellett. A kudarcnak természetesen sokkal mélyebb okai voltak, hiszen a nagyvárosokban sehol sem kezdődtek ellenforradalmi megmozdulások, illetve azokat már csíráiban eltaposták. Az ellenforradalom szervezőivel szemben súlyos, többek között halálos ítéletek is születtek (amelyeket a budapesti antant-misszió közbenjárására életfogytiglani szabadságvesztésre módosítottak).

A Tanácsköztársaság időszakában a Mura mente kisebb településein, így például a hetési Göntérházán is megalakult a községi néptanács, amelynek állítólag Szabó János szegény-paraszt volt az elnöke. Azokban a hónapokban a göntérházi tanító utasította a tanulókat, hogy viseljenek vörös gombot kabátgallérjukon. Amikor 1919 áprilisában megbukott az alsólendvai ellenforradalmi kezdeményezés, akkor annak néhány vezetője (Kecskeméthy ügyvéddel az élen) a göntérházi Kovács János jegyzőnél kapott menedéket.⁸⁰

II. 2. I. 3. A „Mura Köztársaság”

Muraszombatban és vidékén mintegy jó hónappal később ugyancsak sajátos események zajlottak. Elsőként összegzésképpen ismertetjük az ott történtek lényegét, majd közzétesszük a már említett dr. Czifrák János ügyvéd és Sandy Béla körjegyző által elkészített jelentés fontosabb részeit, mivel azok - vitathatatlanul tendenciózus jellegük ellenére (maga a beszámoló megrendelésre készült olyan megbízatással, hogy tárja fel a kommunista mozgalomban részt vevő személyeket) - nagyon sok fontos információt tartalmaznak a vidék történelmének jobb megértése szempontjából.

Tkálec Vilmos, aki a Károlyi-kormány idején nemzetiségi kormánybiztos-helyettes volt, a Tanácsköztársaság idején is hatalmon maradt, hiszen - attól függetlenül, hogy egykor Cserencsócon kántortanító volt - muraszombati népbiztosnak nevezték ki. Miután a direktórium egyik tagja azzal jelentette fel a felsőbb tanácsszerveknél, hogy nem tartja be a rendeleteket, legjobbnak látta valamennyire visszahúzódni.⁸¹ Ugyanakkor állítólag az Ausztriába történő csempészés botrányos kérdéseibe is belebonyolódott, és abba a direktóriumot is belerángatta. Azonban a körülötte forgolódó katonák bizalmát érezve mégis úgy döntött, hogy - valamennyire szlovén nemzeti alapon - létrehozza az ún. Mura Köztársaságot. E sajátos, és az adott körülmények közepette vakmerőnek is mondható cselekedetében a népek önrendelkezési

⁷⁹ Nagy Károly: i.m.: 39.

⁸⁰ Varga Sándor - Pivar Ella: Dobronak, Göntérháza, Kót helytörténete - Kiadta a lendvai és muraszombati magyar nemzetiségi érdekközösség, Lendva 1979. 102-103.

⁸¹ Slavič, Matija: Boljševiška doba v Prekmurju, In.: Naše Prekmurje - Murska Sobota, 1999. 40-41.

jogára hivatkozott. Miután tervéhez néhány települést megkapott, bejelentette a Mura menti terület Magyarországtól való elszakadását, és a muraszombati Dobray Szálloda erkélyéről kikiáltotta a Mura Köztársaságot, s erről 1919. május 29-én a hivatalos magyar állami szerveket is tájékoztatta⁸². Tkálecz támogatást keresett a Murán túl állomásozó jugoszláv katonai alakulatoknál, azonban az illetékes jugoszláv tiszt azt elutasította. Ausztriában állítólag némi segítséget (főleg puskát) kapott, azonban mindez nagyon kevésnek bizonyult hatalma megtartásához. A magyar katonai alakulatok már június első napjaiban rendet teremtettek, és az ún. Mura Köztársaság vezetői Ausztriába menekültek. A szlovén források azt állítják, hogy a budapesti központ ún. terroristákat küldött Tkálecz uralmának megdöntésére. Ezt a csapatot állítólag úgy toborozták, hogy a „szlovének ellenforradalmi” leverésére mennek.⁸³ A Tkálecz-időszakot követően még inkább szenvedett a lakosság a bolsevik sanyargatás miatt. Különösképpen a szlovén nemzetiségű papságot üldözték.

A területnek a jugoszláv államhoz való csatolását követően számos esetben felvetődött a magyarországi hatóságok részéről a megszállt területről érkező (vagy szökő) polgárok ún. kommunista uralom alatti (a Tanácsköztársaság időszakáról van természetesen szó) tevékenységének vizsgálata. Az esetleges kommunista (és baloldali) elemeket mindenképpen ki kívánták szűrni. Nemes Miklós állatorvos kiutasításával kapcsolatosan maga a kormánybiztos utasította az illetékes főszolgabíró, hogy vizsgálják meg az említett személy múltját. Mindenekelőtt az érdekelte, hogy valójában a magyarság érdekeinek képviseletéért vagy netán kommunista múltjáért utasították-e őt ki a jugoszlávok.⁸⁴ Hasonló célból - mint egy országos akció szerves része - készült a már többször említett, a következőkben ismertetett Czifrák és Sandy-féle beszámoló is.

Dr. Czifrák János és Sandy Béla úgy értékelték, hogy miután március 21-én Budapesten végbement a rendszerváltás, az Muraszombatban különösebb emóciót nem keltett. Szerintük az első hírek után még némi örömet is érzett a város lakossága, hiszen azt hitték, hogy a hatalomváltás a kedvezőtlen békefeltételek és a Magyarország területét megcsonkítani kívánó törekvések elleni politikai cselekvés része. A proletárdiktatúra súlyos voltára - véleményük szerint - a lakosság csak a konkrét intézkedések után döbbsen rá.

A szerzőpáros szerint a proletár uralomnak Muraszombatban két korszaka volt. Az első időszak a Tanácsköztársaság kikiáltásától június 3-ig tartott, a másik viszont azt követően, a diktatúra bukásáig. Véleményük szerint az első korszak volt az enyhébb, míg a második valamivel kellemetlenebb volt mind a város, mind a járás számára.

Az első korszakban a direktórium elnöke Tkálecz Vilmos volt, mellette titkárként Füleki József tevékenykedett. A direktórium többi tagját Czifrákéék jóra való muraszombati iparosnak minősítették. Kivételként - a tisztségből nagyon hamar távozó dr. Ritser Samu ügyvéd mellett - Ekker József egykori takarékpénztári könyvelőt említik, aki pénzbiztosként állítólag azért rendelte el gróf Szapári László, id. és ifj. Batthyány Zsigmond grófok, dr. Czifrák János és Hartner Géza eltávolítását a pénzügyintézetek igazgatóságaiból, mert az említettek nem tudtak beilleszkedni az új rendszerbe.

⁸² Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: i.m.: 291-292 old. Zsiga, Tibor: i.m.: 65.

⁸³ Slavič, Matija: Boljševiška doba v Prekmurju, In.: Naše Prekmurje - Murska Sobota, 1999. 42.

⁸⁴ VaML - 423/A; 5/1920, 33/1920.

A beszámoló szerzői úgy vélték, hogy a direktórium mellett működő kispolgári elemeknek és főként Cvetko Lajos ügyvédi írnoknak - aki állítólag a régi társadalmi vezetők kívánságára vállalt szerepet - volt köszönhető, hogy a korszak első felében Muraszombatban a tanácskormány egyetlen rendeletét sem hajtották végre (nem „szocializáltak” egyetlen üzemet sem, nem vetették zár alá az uradalmakat, sem az egyházi javakat, nem kellett a 2.000 koronán felüli pénzt, valamint az ékszereket és értéktárgyakat beszolgáltatni stb.). Néhány lakást ugyan lefoglaltak, de arra a nagyszámú katonaság elhelyezése miatt volt szükség, amely főleg határvédelmi okokból Muraszombatban és környékén tartózkodott. A katonaság ugyan követett el néhány fegyverzetlenséget (egyebek mellett megrongálták az iskolákat, ahol tartózkodtak, valamint elvették Vogler Károly vashidegkúti, azaz cankovai húsáru-nagykereskedő autóját), azonban Czifrákék azt az adott korszakban nem minősítették drasztikusnak.

Más véleményt nyilvánítottak Tkálec Vilmossal kapcsolatban. Azt állították róla, hogy már eleve despotikus hajlamai voltak, majd lassan ráeszmélt arra, hogy ő valójában azért csöppent be a nagy hatalomba, hogy azt a maga részére gyümölcsöztesse. A felsőbb utasításra ösztönzött határ menti árucere-forgalomból ő csempészetet hozott létre. Hú tengerészeivel, azaz katonáival és teherautójával állítólag vagonszámra csempészte át az árut a jugoszlávok által megszállt Stájervidék déli részéből, és a zsákmányból jelentőst részt magának tartott meg. Azonban - az idézett beszámoló szerzői szerint - a nagy gazdagodás okozta a vesztét, és az lett a következménye, hogy Muraszombat a proletáruralom kellemetlen oldalával is megismerkedett. Mielőtt tovább ismertetik Tkálec kalandjait, Czifrák és Sandy nagyon elismerően szóltak a muraszombati Forradalmi Törvényszékről, amely állítólag olyan becsületesen működött, hogy az bármelyik polgári bíróságnak a büszkeségére válhatott volna. Véleményük szerint éppen azért szüntette meg nagyon hamar a törvényszék működését a szombathelyi direktórium.

Május közepe táján - feltehetően az ugyancsak csempészni szándékozó kereskedők részéről - feljelentés ment Budapestre Tkálec Vilmos ellen, aminek következményeként fővárosi detektívek jelentek meg Muraszombatban. Nyomozásuk eredménye alapján kihallgatásra idézték Tkálecet. A csendőrségi laktanyában állítólag javában folyt a kihallgatás, amikor egy szakasz vöröskatona (a rossz híreről ismert Pollák Károly tartalékos hadnagy vezetése alatt) felvonult oda, és nyomást gyakorolt a vallatást végző Forgács fogalmazóra. Forgács látván a kialakult helyzetet, Tkálecet - akit állítólag le akart tartóztatni - azonnal elbocsátotta, s a történeteket közölte budapesti feletteseivel. Tkálec tehát megmenekült a letartóztatás elől, azonban Czifrákék szerint tisztában lehetett azzal, hogy sokáig nem várhatnak magukra az országos szervek. Ezért kereste a végleges szabadulás lehetőségét, amit egybekapacsolt összeharácsolt pénze biztonságba helyezésével. Legfőbb célja tehát feltehetően az volt, hogy pénzét megmentse. Sikert viszont csak akkor remélhetett, ha sikerül átszöknie a szomszédos Ausztriába. Azonban ez a terv hamar megghiúsult, hiszen Ausztria nem szívesen fogadta a kommunistákat. Tkálec tudatában volt annak, hogy ott hamar letartóztatják. Pusztá élete és vagyona megmentése céljából „frontot kellett változtatnia, s így lett belőle ellenforradalmár és fehér”. A nagy tervre úgy mutatkozott alkalom, hogy tárgyalásokba kezdett gróf Szapáry Lászlóval és embereivel, akikkel sikerült elhitetnie, hogy ő teljesen szembefordult a kommunistákkal, és hogy ő valójában fehér-érelmű. A gróf külföldi összeköttetései révén Tkálec kapcsolatba került az osztrák keresztény-szocialista párt vezetésével és más stájerországi intézményekkel, azonban tőlük támaszt nem kapott. Tkálec Vilmos azonban nem esett kétségbe. A következő eseményekről a Czifrák-féle beszámolóban a következő olvasható: „Így született meg Tkálec fejében az önálló vend köztársaság eszméje, amihez sikerült néhány legközelebbi hívét megnyerni. A katonák is elfogadták ezt a megoldást, mert ők

tényleg és komolyan ellenforradalmárok voltak, és szívesen megragadtak minden eszközt, amellyel az átkos proletárdiktatúra megdöntését célzó akciójukat megkezdhették.

Meg kell állapítanunk, hogy a vend köztársaság egyáltalán nem volt komoly dolog, arról sem a nép, sem a nép vezetésére hivatott tényezők közül senki nem tudott. Tkálec Vilmos május 29-én éjjel 1 órakor a Benkó-féle Elefánt szálló egyik szobájában öt vagy hat bizalmas barátjával egy általuk elfogadott jegyzőkönyv alapján - a nyilvánosság teljes kizárásával - kikiáltotta a vend köztársaságot. A dolog másnap sem lett köztudomású, az emberek csak suttogtak róla és mosolyogtak rajta, nem is sejtve egyelőre, hogy Tkálec hazardírozásának milyen következményei lesznek. Egyidejűleg Tkálec egy sürgönyt is feladott Kun Bélának, amelyben bejelentette, hogy a Vendvidék önálló köztársasággá alakul, és mert a nép nem rokonszenvez a kommunista elvekkel, Ausztriától kéri és várja a támogatást. Ezt a sürgönyt - amely Budapesten olyan megrökönyödést keltett, hogy Tórány Napoleon elvtárs tárgyalni akart Tkáleccel, és május 30-án, áldozócsüdtörtökön telefonösszeköttetést keresett Mura-szombattal - Tkálec sietett az osztrákokkal is közölni, s ezzel menekülésének útját biztosította. A többivel azután keveset törődött. Feleségét és könnyen mozgítható vagyonát átszállította Grácba, az ellenforradalmat pedig a katonákra hagyta.”

A Czifrák-féle beszámolóból a továbbiakban kiderül, hogy a Mura-szombatban állomásozó katonákat - miután ráeszmélt beállítottságukra - Győri Kálmán alezredes, a védőszakasz parancsnoka elhagyta, és helyette a parancsnokságot Perneczky Jenő ezredes vette át. A katonák állítólag nagyon komolyan az ellenforradalmi akció mellé álltak, amiben Tkálec rábeszéléseinek is fontos szerepe volt, azonban még inkább hathatott rájuk az a tény, hogy Szapáry László gróf közbenjárására a bécsi ellenforradalmi „Comitétől” nagyobb összegű pénzt, a gráci keresztény-szocialista szervezettől pedig fegyveres segítség ígéretét kapták. A katonai akciók megszervezése azonban nagyon rossz és szakszerűtlen volt, amit Czifrák és Sandy kritikusan meg is jegyeztek, hozzátéve, hogy amennyiben tevékenységük sikeresebb lett volna, Mura-szombat a későbbiek során azzal büszkélkedhetett volna, hogy onnan indult el a proletárdiktatúra megdöntése. A jobb szervezést viszont abban látták, hogy az akcióba - erőteljes agitációval - bevonták volna az osztrák keresztény-szocialistákat, a muravidéki szlovénok pedig amúgy is a kommunista eszmék nagy ellensége volt, így számíthattak volna a nép segítségére is. Földrajzi adottságai révén a városnak, illetve a vidéknek hátbatámadástól nem kellett félnie. A Tanácsköztársaság tisztségviselői közül feltehetően csak nagyon kevesen tartózkodtak akkor a vidéken, őket gyorsan el lehetett volna fogni, miután a „szervezkedés Gyana-falvától Alsólendváiig zavartalanul lett volna eszközölhető”. Véleményük szerint azzal azonos időben ugyancsak könnyű lett volna a szlovénok lakta vidéktől keletre fekvő és az azzal közvetlenül határos vas és zala megyei vidékek magyar nemzetiségű lakosságát előkészíteni a védekezésre. Amire a vörös haderő a helyszínre érkezett volna, már a szélesebb földrajzi területet jól fel lehetett volna készíteni az ellenállásra. Az ellenálláson nem csak fegyveres felkészültséget értettek, hanem sokkal inkább erkölcsi-eszmei ellenállást. Ugyanis az ellenforradalom leverésére kivezényelt katonaság állítólag nagyon „fehér érzelmű volt és magyar”, így néhány ezer röpcédulával netán azok is befolyásolhatók lettek volna. A katonaságot állítólag csak azért sikerült Mura-szombat ellen felvonultatni, mert elhitették velük, hogy a „vendek” (a muravidéki szlovénok - a szerző megjegyzése) fellázadtak Magyarország ellen, s el akarnak szakadni a hazától. Ha - egészét tekintve - sikeresebb lett volna az ellenforradalom megszervezése, a két táborban álló, de lélekben ugyanazt akaró katonák, a vidék népével együtt, Czifrákék szerint gyorsan eldönthették volna a proletár uralom sorsát.

Az eseményekről továbbá leírták, hogy Perneczky Jenő százados mintegy 300 emberével és néhány géppuskával - bármennyire elszántak voltak is a katonák - a szervezés hiányosságai és a túlerő miatt nem számíthatott sikerre. Ezért nem is tudta magát két napnál tovább tartani, és

ha a minden oldalról támadó túlerő - valószínűleg tudatosan - nem lett volna annyira óvatos, akkor Perneckyék aligha juthattak volna el az osztrák határig, ahol őket a Mura mentéről kiszorították.

Közismert eseménynek számít, hogy június 3-án reggel a vörös csapatok bevonultak Muraszombatba. Egy vörös zászlókkal díszített autó is berobogott a piacra, amelyből Révész Nándor és Udvaros István „főelvtársak” szálltak ki, s azzal megkezdődött Muraszombatban a proletáruralom második, kellemetlenebb szakasza. A bevonuló katonasággal jöttek azok is, akik nem csatlakoztak az ellenforradalomhoz (Füleki József, Pollák Károly, direktóriumi titkár, Vörös Veinsting Jenő és Ekker hadnagyok). A lakosság félve tekintett a bevonuló vörös-katonákra, pedig azok viszonylag mérsékelték voltak. A későbbiek során sem következett be jelentősebb megtorlás, hiszen Révész Nándor hamar felmérte a helyzetet, és megállapította, hogy a város lakossága nem terhelhető ellenforradalmi büntetssel. A környéki lakosság is hamar megnyugodott, csupán annyi ellenállásról tudni, hogy az egyik Mura menti községből néhány katona géppuskával rátámadott a vörösökre. Azt az ellenállást meg is bosszulta a parancsnokság, ezért június 3-án és 4-én néhány órán át ágyútűz alatt tartott néhány közvetlen Mura menti falut (Barkócz, Korong, Muraszentes és Csendlak településekről van szó). Azonban állítólag az „ostromlók” törekedtek arra, hogy senkit és semmilyen nagyobb épületet ne találjanak el, a cél csupán a lakosság megfélemlítése volt, hogy a továbbiakban semmilyen ellenállással ne próbálkozzanak. Révész Nándornak, a muraszombati direktorium új elnökének első teendője az volt, hogy a városban plakátot ragasztott ki, amelyben a Tanácsköztársaság kormánya nevében általános amnesztiát hirdetett mindazok számára, akik az ellenforradalomban bármilyen formában érintettek voltak. A katonákat sem bántalmazták, csupán arra buzdították őket, hogy tisztjeiket, elsősorban Tkálec Vilmost fogják el.

Révész Nándorról főként emberséges magatartást olvashatunk Czifrák és Sandy beszámolójában. Egyetlen bűnül csupán azt rótták fel, hogy pünkösdi szombatján a katonák zsoldjának kifizetése céljából a Muraszombati Takarékpénztártól 100.000 koronát kért kölcsön, amit azonban nem adott vissza. A lakosság nyugalomához és biztonságához közvetlenül a Tkálec-féle mozgalom megsemmisítése után nagymértékben hozzájárult. Hamarosan azonban Révésznek Budapestre kellett utaznia, ezért az ügyek intézését Pollák Károly, Vörös Veinsting Jenő és Füleki József vették át. A direktorium élére Budapestről teljhatalmi megbízással egy Benkő István nevű vasmunkás került, aki azonban csupán bábu maradt, hiszen a tényleges hatalom az említett három személy kezében összpontosult. A „triumvirátus” első intézkedése Révész elutazása után az volt, hogy „a burzsoázia megfélemlítése céljából falragaszokon rendeletet bocsátottak ki”, amelyben ismételten a fegyverek beszolgáltatását tették kötelezővé, továbbá megtiltották este 9 óra után az utcán való tartózkodást, tíz óra után a világítást, állítólag azért, hogy a rendeletek megszegésével túszoikat jelölhessenek ki.

Hamarosan megtörtént a túsok kijelölése, akiket arra kötelezték, hogy naponta jelentkezzenek a direktoriumnál és a vörös őrség parancsnokságánál. A túsok sorában volt Szelepecz János római katolikus esperes-plébános, dr. Czifrák János és dr. Pintér Miklós ügyvédek, Rutkay Ignác állomásfőnök, Hartner Géza volt országgyűlési képviselő és gőzmalomtulajdonos, Árvay Vince, Pfülzt Ödön és Trautmann Sándor kereskedők, valamint még néhány tekintélyesebb polgár és földműves. A túsoknak nagyobb kellemetlenségeik nem voltak. Ez a sajátos állapot kb. tíz napig tartott, amikor is visszaérkezett a városba Révész Nándor, és az indokolatlan intézkedést azonnal megszüntette. A következő hetekben említésre méltó eseményről nem számolnak be, mert feltehetően semmi olyanra nem is került sor. Czifrákék ismételten pozitív jelzőkkel illették Révész Nándort, aki becsületes emberként nagyban

hozzájárult a viszonyokhoz képest nyugodt állapotban Muraszombatban. Emberségesen tevékenykedett attól függetlenül, hogy több feljelentés és uszítás történt ellene, sőt egy Csuvara István nevű személyt a Tanácsköztársaság utolsó szakaszában állítólag azért küldtek Budapestről a muravidéki városba, hogy Révész helyébe álljon.⁸⁵

Az eddig feltehetően nem kutatott beszámoló ismertetése után, valamint a többi rendelkezésre álló információ ismeretében megállapíthatjuk, hogy a „Mura Köztársaság” (szlovénul Murska Republika) aligha azonosítható a Mura mentén élő szlovén közösség önállósulási törekvéseivel, még kevésbé az újonnan létrejött délszláv államhoz csatlakozni kívánó közösség megnyilvánulásával. A Tkálec Vilmos vadregényes elképzelései után létrejött mozgalom (ha egyáltalán mozgalomnak tekinthető) nem kapcsolódott a szlovén papság körében korábban megfogalmazott törekvésekhez, autonómia-tervekhez, még kevésbé a Slavič és a párizsi békekonferencián tevékenykedő jugoszláv küldöttség álláspontjaihoz, hiszen ő - még ha próbált is jugoszláv segítséget szerezni - valójában az osztrák támogatásban reménykedett. Természetesen az osztrákok iránti érdeklődése sem tekinthető túlságosan komolynak, hiszen a legvalószínűbb feltételezésnek azt kell elfogadnunk, hogy ő elsősorban egyéni céljaira kívánta felhasználni a „Mura Köztársaság”-féle játszmát. Nemzeti alapon szerveződő megnyilvánulásról ugyancsak nem beszélhetünk, hiszen egyrészt csupán a véletlen műve volt, hogy ő akkor éppen a többségében szlovénok lakta közegben mozgott, másrészt Tkálecnek nem volt kidolgozott programja a Mura menti szlovénség megmaradására, fejlődésére és jövőjére vonatkozólag. A jugoszláv küldöttség egyik szakértője, Matija Slavič a párizsi békekonferencián sem tulajdonított Tkálecnek fontosabb érdemeket a szlovén nemzeti eszme erősítését, valamint a Mura mentén élő szlovén közösség Magyarországtól történő elszakítását illetően. Az események lefolyását és Tkálec konkrét szerepét illetően azonban a szakértő állításai valamennyire eltérnek a Czirák-féle beszámólótól.⁸⁶ Tkálecnek a polgári forradalom és a Tanácsköztársaság, majd később az ellenforradalom mellett kimondott szavai is csupán eszközként kezelhetők, semmiképpen sem tekinthetők politikai meggyőződésnek. A sajátos muraszombati ellenforradalmi megmozdulás sincs semmilyen összefüggésben azzal az ellenállási hullámmal, amely már április második felében a Tanácsköztársasággal szemben a Dunántúlon kibontakozott, és amelynek a húsvéthétfőn bekövetkezett alsólendvai események is részei voltak.

Végezetül szükségesnek tartjuk még megemlíteni Tkálec Vilmost kapcsolatosan, hogy 1920 őszén mint menekült tanítót az Előszállási Uradalom nagykarácsonyi gazdaságában alkalmazták (Fejér megye). Mivel ott költekezése és viselkedése gyanús volt, valamint számos muraszombati és csáktornyai levél szólt ellene, az uradalmi intéző bővebb információkért folyamodott személyiségét illetően a vas megyei, illetve egykori muraszombati járási szervekhez, mivel a meglévő adatok birtokában a dunaföldvári rendőr-főkapitányság, illetve az illetékes bíróság nem emelt ellene vádat. Az uradalmi intézőt - amint az a leveléből kiderül - különösképpen aggasztotta, hogy Tkálec az új környezetben olyan szervezetbe lopta be magát, amelyben teljesen megbízható egyének, válogatott emberek foglalhattak csak helyet. Feltételezték azonban, hogy az új menekült tanító nem sorolható azok közé.⁸⁷

⁸⁵ Va ML - Muraszombati Járás közigazgatási iratai. 946/1920.

⁸⁶ Slavič, Matija: Boljševiška doba v Prekmurju. In.: Naše prekmurje - Pomurska zalozba Murska Sobota 1999. 40-44.

⁸⁷ VaML - Muraszombati Járás közigazgatási iratai 946/1920 (a nagykarácsonyi uradalmi intéző levele)

II. 2. II. A Muravidék hovatarozásának kérdése a békekonferencián

II. 2. II. 1. A kezdeti jugoszláv érdektelenség határozott követeléssé változik

1919. január 18-án Párizsban ünnepélyesen megnyitották a békekonferenciát, amelynek keretében az öt szövetséges nagyhatalom volt hivatott - egyebek mellett - Magyarország sorsáról is dönteni. A Mura menti térség délszlávokhoz kerülése mellett kardoskodók is e magas fórumtól várták a végső döntést⁸⁸.

Szlovén történészek állapították meg, hogy a békekonferencia első fázisában a Muravidék hovatarozásának kérdése csak nagyon csekély súllyal szerepelt a jugoszláv érdekek között, ezért ezzel kezdetben a jugoszláv küldöttség tagjai nem vagy csak nagyon kis mértékben foglalkoztak. A Muravidéket mindenekelőtt a magyarországi eseményekkel és változásokkal kapcsolatosan említették meg.⁸⁹ Matija Slavič, a jugoszláv küldöttség szlovén csoportjának a Muravidékért felelős szakértője is elismerte, hogy kezdetben - jugoszláv szempontból - csak nehézkesen indult el ez a folyamat. Ő ugyan a jugoszláv passzivitást elsősorban annak tulajdonította, hogy - a nagyhatalmak döntéseit akadályozó általános okok mellett - a magyar statisztika torzításai nem tükrözték a tényleges helyzetet, azért a jugoszláv szakértőknek nagy erőfeszítésébe került, hogy a nagyhatalmak nézeteit megváltoztassák.⁹⁰ Ezzel kapcsolatosan ismételtelen szükséges hangsúlyozni, hogy a jugoszláv küldöttség (illetve a szakértők) állításai legalább olyan mértékben torzítottak a Muravidék esetében a szlovén érdekek javára, mint azt éppen Slavič a magyar statisztikára vonatkozóan említi. Alsólendva esetében is - amint arra már történt utalás - számos pontatlanság látott napvilágot. Megemlíthetjük, hogy Slavič a később elcsatolt magyar településeket úgy mutatta be, mint nemzetiségileg vegyesen lakott falvakat a szintisza szlovén falvak mellett. Azt azonban még az 1921-es jugoszláv népszámlálási adatok alapján is megállapíthatjuk, hogy az elcsatolt magyarlakta falvak területe csak annyiban volt nemzetiségileg vegyesen lakott terület, mint az ún. „szintisza szlovén muravidéki települések”, hiszen mindkét településcsoport esetében a lakosságnak legfeljebb 10%-a volt más anyanyelvű.

A hitelesség szempontjából - véleményem szerint - az sem tekinthető meggyőző (még kevésbé helyénvaló) hivatkozási alapnak, hogy a jugoszláv, illetve szlovén érdek a Muravidék elcsatolása kérdésében a 8., illetve 9. századi korai középkori szlovén állam elmagyarosításának a megszüntetésére hivatkozott. A magyar honfoglalás ténye és jellege, valamint a magyar államalapítás és annak a későbbi, az Árpád-házi királyok időszakában megszilárdult állampolitikai következményei térségünkben aligha hozhatók párhuzamba az I. világháborút követő politikai változások indoklásával. A kettő között ugyanis óriási időbeni, civilizációs és politikai különbség van.

A jugoszláv álláspontokat aprólékosabban vizsgáló elemzésekből felismerhető, hogy a különböző területekre, közöttük a Muravidékre is, a békekonferencia későbbi fázisaiban a jugoszlávok igényt tartottak. A bizonytalanság és a Muravidékkal kapcsolatos érdektelenség látszata inkább a közöttük tisztázatlan igénylési szempontok miatt következett be. A horvát és

⁸⁸ L. Nagy Zsuzsa: i.m.: 34-35.

⁸⁹ Nečak, Dušan: Pokrajina ob Muri po letu 1918, in.: Ljudje ob Muri - Népek a Mura mentén 1996. 230.

⁹⁰ Slavič, Matija: Prekmurje na mirovni konferenci, In.: Naše Prekmurje - Murska Sobota, 1999. 46-47.

szlovén képviselők a tárgyalások során inkább a nemzeti elvet tartották célszerűbbnek hangoztatni, míg a szerbek számára már a háború alatt kidolgozott stratégiai terv volt az ígéretesebb. Fontos fejleménynek számított, hogy éppen a Pešić tábornok által előterjesztett szerb elképzelésekkel ismerkedtek meg először, 1919 januárjában a szövetségesek. Később ugyan kiderült, hogy a bemutatott terv mégsem volt a hivatalos jugoszláv tervezetnek tekinthető, azonban a január végére elfogadott, számos belső vita során kialakult álláspont mégis azon alapult. A véglegesített tervezetben - amelyet már írásos formában elkészítve a jugoszláv delegációnak 1919. február 18-án nyílt alkalma bemutatni - a Muravidékre is igényt tartottak. A jugoszláv küldöttség azt követően a Muravidék elcsatolását a nemzetiségi elv alapján követelte. Azt állították, hogy a Mura menti terület esetében 92 ezer emberről van szó, akik nyelvük és származásuk alapján szlovének. A történelmi-etnikai elvre való hivatkozást arra alapozták, hogy a Mura mentén élő emberek a pannon szlávok utolsó leszármazottai, akiknek állama a magyarok bejövetele előtt a Balaton melletti központjával (Zalavárról van szó) szinte az egész mai Közép- és Nyugat-Magyarországot magába foglalta. A memorandumban azt is hangsúlyozták, hogy a Mura menti lakosság nagy lelkesedéssel fogadta a felszabadító csapatokat, és mindannyian egyöntetűen a délszláv államhoz való csatlakozás mellett voltak. Fontos szempontként szerepelt az is, hogy álláspontjuk szerint a Muravidék köti össze a Nagykanizsától délnyugatra fekvő területen élő szintisza horvát lakosságot a Mura bal partjával, akik így egy összefüggő szláv tömböt alkotnak a Muravidéken élő testvéreikkel.⁹¹

Az 1919-es év első napjaiban kialakult jugoszláv igényektől függetlenül állíthatjuk, hogy 1919 márciusában még olyan hírek érkeztek a békekonferenciáról, amelyekből aligha lehetett következtetni a Muravidék Magyarországtól való későbbi elcsatolására. Jovan Cvijić, a híres szerb geográfus is megvalósíthatatlannak látta azokban a napokban a Muravidék megszerzését, de hasonló volt a többi jugoszláv küldött és szakértő véleménye is. A helyzet csak a Tanácsköztársaság létrejöttével változott meg. Azonban azt is szükséges hangsúlyozni, hogy a nagyhatalmak szempontjából a „vörös uralom” sem tekinthető egyöntetűen mérvadónak, mert a nagyhatalmi döntéseket számos más tényező is befolyásolta. Ilyen vonatkozásban elég említenünk a francia és olasz képviselők közötti ellentétet számos, a békekonferencián az egykori Osztrák-Magyar Monarchiával kapcsolatosan felmerülő kérdés tekintetében.

A jugoszláv vezetők, Pašić-csal az élen, olyan álláspontra helyezkedtek, hogy munkájukat - Bánátot és Bácskát illetően - kielégítően elvégezték, ezért nagyobb erőket nem kívántak bevetni a Dunán, Dráván és Murán túli területek megszerzésére. Álláspontjuk összefüggésben volt azzal is, hogy nem kívántak részt venni a Magyar Tanácsköztársaság elleni esetleges intervencióban. Egyedül Cvijić volt az, aki a tárgyalt időszakban (1919 márciusában és áprilisában) határozottan kiállt a néhány héttel korábban igényelt területek (köztük a Muravidék) megszerzése mellett. Ő beszélt a bizottság tagjaival, és sikerült annyit elérnie, hogy a későbbiek során többen hajlandóak lesznek feltételesen visszatérni a már korábban lezártnak tűnő határkérdésre, amennyiben felhatalmazást kapnak a Külügyminiszterek vagy a Tízek Tanácsától.⁹²

⁹¹ Hornyák Árpád: A magyar-jugoszláv határ kialakulása az első világháború után, különös tekintettel a Muravidékre In.: A Mura mente és a trianoni békeszerződés - Lendvai Füzetek 17; MNMI, Lendva 2000. 82-86.

⁹² Hornyák, Árpád: i.m.: 88.

II. 2. II. 2. Sorsdöntő napok

Megállapíthatjuk, hogy 1919. május 5-én a jugoszláv küldöttség Szentgotthárd érdekében még lemondott Alsólendváról és környékéről. Azt követően a jugoszláv álláspont gyökeresen megváltozott, a követelések erélyesebbekké váltak. Egy zömében muravidékiekből össze-tevődő küldöttség még márciusban Belgrádba utazott, és arra kérte a jugoszláv hatóságokat, hogy szállják meg a Muravidéket. A jugoszláv fővárosban akkor már olyan választ kaptak, hogy megnyugodva várhatják a kedvező rendezést, tehát a Mura mente Magyarországtól való elcsatolását.⁹³ Abban az időszakban ugyanis lázas tárgyalások folytak a békekonferencián Muravidék elcsatolása érdekében. Különösképpen Cvijić már említett tevékenysége volt meghatározó.

A Mura menti terület kérdése számos tekintetben összefüggött a jugoszláv, illetve a szlovén határ északi szakaszának megállapításával - ennek egy része, nevezetesen Karintia tekintetében népszavazást rendeltek el -, valamint a jugoszláv-magyar határ alakulásával a Mura mentétől egészen Bánátig. Május 12-én, a Tízek Tanácsának ülése után még mindig reménytelennek látszott a helyzet a jugoszláv küldöttség szempontjából. Ezt a jugoszláv küldöttség tagjai érezték, ezért további személyes kapcsolatok révén próbáltak meg érvenyt szerezni érveiknek. Eduard Beneš, akkori cseh külügyminiszter személyesen is közbenjárt a Muravidék és Karintia kérdésében Tardieu-nél, a területiális bizottság francia elnökénél és Lansingnál, a befolyásos amerikai képviselőnél.

Ivan Jerič Tardieu-vel kapcsolatosan, illetve rá közvetve vonatkoztatva érdekes eseményről számolt be. Amikor Ljutomerban az ún. muravidéki légiót szervezték, amellyel fel akarták „szabadítani” a Muravidéket, akkor az oda érkező antant-bizottsággal (amelynek követelésére egyébként fel kellett oszlatni a „légiót”) ő is találkozott. A beszélgetésből az derült ki, hogy az angolok inkább gazdasági szempontból fontolgatták Muravidék hovatartozását - egyéb alapon számukra teljesen mindegy volt a vidék sorsa -, míg a franciák mutattak nagyobb fokú érzékenységet a nemzetiségi kérdést illetően. Jerič mindenekelőtt Gaston Reverdy őrnagy fontos szerepét említi, aki állítólag Ljutomerben megígérte, hogy a Muravidéknek a délszláv államhoz csatolása érdekében közbenjár személyes barátjánál, dr. Tardieu-nél, hogy a vidék hovatartozására még egyszer térjenek vissza. Jerič szerint Reverdy az ígéretét teljesítette.⁹⁴ Tardieu döntését nyilván egyéb érvek is befolyásolták, az azonban biztos, hogy a területi bizottság elnöke május 17-én azt javasolta Trumbićnak, a jugoszláv küldöttség horvát tagjának, hogy a Muravidékre és Karintiára összpontosítva kérjenek újabb meghallgatást a Tízek Tanácsánál, mert szerinte csak az említett két terület esetében van esély arra, hogy bizonyos engedmények bekövetkezzenek. A jugoszláv delegáció azonban egy nappal később, május 18-án úgy határozott, hogy az aznapi meghallgatáson Clemenceau-nál kérik az összes fent említett területet. Amint az köztudott, nem értek el a jugoszlávok teljes eredményt, de a bizottság döntése értelmében megkapták a Muravidéket - Szentgotthárd és környéke nélkül - és Baranyának egy kis részét.

A Párizsban meghozott döntések tekintetében valószínűleg nagyon hatékony volt egy Johnson nevű amerikai egyetemi tanár tevékenysége, akit Slavič a jugoszláv határok fő nagyhatalmi szakértőjeként emleget a békekonferencián. Ő ugyanis már a május 12-i ülés előtt bemutatta azt a tervét, amelyben a jugoszláv-magyar határt a Muravidék tekintetében a Mura és a Rába

⁹³ Slavič, Matija: Narodnosti in osvoboditev Prekmurcev, In.: Naše Prekmurje - Murska Sobota, 1999. 255-256.

⁹⁴ Jerič, Mihael: Ob zlati maši Ivana Jeriča (Beszélgetés Jerič Ivan aranymiséje alkalmából); In.: Stopinje 1975 - Pomursko pastoralno področje Murska Sobota 1973. 135-136.

folyók vízvásztója jelentette. Az akkori döntés azonban nem vette figyelembe javaslatát. Más volt viszont a helyzet május 20-án, amikor éppen a Tardieu által vezetett területi bizottság - a jugoszláv küldöttség több tagjának érvelése után, valamint a már említett, Clemenceu-nál történt meghallgatás után - elfogadta Johnson tervét, és azt javaslat formájában a nagyhatalmak Legfelsőbb Tanácsa elé terjesztette. Trumbić - Tardieu-re hivatkozva - már május 26-án értesítette a belgrádi kormányt, hogy megkapták a Muravidéket. A fontos információ súlyát aligha csökkenti, hogy Pesić tábornok már két nappal korábban hasonló híreket közvetített a hadügyminiszternek.

Azokban a napokban egyébként a békekonferencián számos fontos kérdésről döntöttek, egyebek mellett akkor véglegesítették az Ausztriára vonatkozó szerződést is (ez jugoszláv szempontból Karintia miatt rendkívül fontos volt). Azonban az egyéb fontos kérdések mellett, amint azt már hangsúlyoztuk, akkor már a Muravidék is a jugoszláv érdekek középpontjában szerepelt, hovatartozása gyakorlatilag akkorra már eldőlt. Fontos megemlíteni, hogy a békekonferencián tárgyaló küldöttség szakértője, Matija Slavič 1919. június 3-án bizalmas levelet írt Rudolf Maisternak, amelyben azt tanácsolta, hogy cselekedjék hasonlóan, mint a karintiai és a stajerszági területek esetében, tehát a vidék katonai megszállására ösztönözte a magas rangú tisztet.

Az Ötök Tanácsa (Franciaország részéről Clemenceau, az Egyesült Államok részéről Lansing, Anglia részéről Balfour, olasz részről Crepsi és Japán képviseletében Matsui) 1919. július 9-én elfogadta Tardieu bizottságának Johnson tervére alapozott javaslatát, és azzal a Mura mente tekintetében gyakorlatilag megállapította a határt Magyarország és Jugoszlávia között⁹⁵.

A jugoszláv küldöttség 1919. július 16-án kérte az antanthatalmaktól a Muravidék katonai megszállását, amit a Legfelső Tanács augusztus 1-jén jóváhagyott.

II. 2. II. 3. A nagyhatalmi döntést befolyásoló okok, szempontok

A Muravidéknek a délszláv államhoz csatolásánál Tardieu és az őt befolyásoló csoport fontos szerepére utalt Fall Endre: Jugoszlávia összeomlása c. könyvében, amit a párizsi békekonferencia egyik jugoszláv küldöttjének, Ivan Žolgernek a vallomására alapozott. Žolger nyomtatásban is megjelent írása szerint a Muravidék sohasem került volna jugoszláv fennhatóság alá, ha a francia küldöttek a békekonferencia legfelsőbb testületében és bizottságaiban, valamint a szakértők körében is nem állandóan a jugoszláv érdekeket támogatták volna. Tardieu állítólag a Legfelsőbb Tanács határozatait néhányszor „önhatalmúlag” is megváltoztatta, ami néhányszor a többi nagyhatalom képviselőjének erőyes tiltakozását váltotta ki. Fall - Žolger iratai alapján - úgy következtetett, hogy a Muravidéket „a Legfelsőbb Tanács Magyarországnak ítélte, azonban Tardieu ezt a határozatot önhatalmúlag megváltoztatta, és úgy fogalmazta meg, hogy a vendség Jugoszláviához csatoltassék”.⁹⁶ A bizonyítékok nélküli feltételezéseket nem tekinthetjük teljesen hiteles forrásnak - ami az ilyen érzelmi, érdekorientációs kiadványra, mint Fall Endre idézett írása, több vonatkozásban is érvényes -, azonban a franciák részrehajlásával a Muravidék elcsatolása kérdésében lépten-nyomon találkozunk.

⁹⁵ Slavič, Matija: Prekmurske meje v diplomaciji, In.: Naše Prekmurje - Murska Sobota, 1999. 213-217.

⁹⁶ Fall Endre: Jugoszlávia összeomlása - Magyar Revíziós Liga, Budapest; 1941. 61-62.

Az elcsatolás egészét értékelve megállapíthatjuk, hogy a jugoszláv küldöttség a Muravidék Magyarországtól történő elcsatolása kérdésében politikai színezetű magyarázatokkal, helyénvaló vagy megkérdőjelezhető, illetve megcáfolható érvelésekkel elérte a célját. A magyar kormány - tekintet nélkül a Magyarországon zajló belpolitikai eseményekre - teljesen ki volt szorítva a nemzetközi politikából. A muravidéki magyar települések elcsatolása esetében sem történt a magyar hatóságok részéről említésre méltó érvelés. Ezzel kapcsolatosan, valamint a Magyarországon létrejött tanácsuralomnak a nagyhatalmi döntést befolyásoló szerepére vonatkozóan fontos idézni a tárgyalt korszak egyik kiemelkedő magyar történészének, Ormos Mária akadémikusnak egy lendvai tanácskozáson kifejtett véleményét. Ormos egyebek mellett a következőket állította: „...talán megkísérelhetjük a válaszadást arra a sokat hánytorgatott kérdésre, hogy a Tanácsköztársaság létesítése rontott-e még az 1919 elején már katasztrofális magyar helyzeten. Kétségtelen, hogy erre az időszakra esett a déli határ végleges kijelölése, valamint a nyugati határsáv leamputálása. E folyamat azonban Ausztria érdekeivel vette kezdetét. Az Ausztriával kapcsolatos új gondolatmenetnek volt azután egy másik kiágazása is, mégpedig az, hogy a nagyhatalmak elfogadták Klagenfurt térségében a népszavazás elvét, Radkersburgot pedig népszavazás nélkül Ausztriának juttatták, annak ellenére, hogy mindkettőre a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság tartott igényt. Emiatt került sor a délszláv állam „kompenzálására”, amire pedig más alkalmas rezervoár nem állt rendelkezésre, mint a magyar terület. Ezek a megoldások tehát a korábbi logikába illeszkedtek, és nem volt közülük a Tanácsköztársasággal kapcsolatos valamiféle „büntető” politikához. Mindazonáltal a kommunista uralom virtuálisan mégis ártott a magyar ügynek. Nem mintha a szövetségesek és a társult hatalmak nagyobb megbecsülésben részesítették volna a demokratikus államhatalom berendezését célul kitűző Károlyi-féle kormányzatot. És nem is azért, mintha bármilyen további darabot felajánlottak volna bárkinek is a tanácsuralom megdöntését célzó intervenció fejében. Ezt nem tették. Mi több, a konferencia határozottan leszögezte, nem hajlandó eltérni, hogy ezzel megszarolják... A virtuális kár másutt mutatkozott. Például abban, hogy az osztrák delegáció 1919 májusában már megjelenhetett Párizsban, és megbeszéléseket folytathatott a konferencia számottevő résztvevőivel, sőt kifejezetten felszólították, hogy adja be előterjesztéseit, amelyet gondosan tanulmányozni fognak, miközben magyar delegáció nem jelenhetett meg Párizsban. Ugyancsak káros volt, hogy míg Bécsben valósággal nyüzsgtek az antant képviselői, Magyarországról az egyetlen delegáció is eltávozott, amely 1918 októbere óta Vix vezetésével Budapesten tartózkodott. ...Magyarország mellett azonban egyetlen misszió és egyetlen szövetséges képviselő sem ejtett egyetlen árva szót sem. E körülmények hatását természetesen nem tudjuk lemérni se kilóval, se centivel, de hogy Magyarország a korábbiakhoz képest is még inkább elfeledett qantite negligeeable lett abban az időben, az úgyszólván vitathatatlan.”⁹⁷

Arra az állapotra, hogy a történelmi Vas és Zala vármegyék magyarlakta vidéke is bekerült a maribori Nemzeti Tanács, majd a jugoszláv küldöttség és a békekonferencia elcsatolási tervébe - a megkérdőjelezhető természetföldrajzi szempontokat tartalmazó, Johnson által a Mura és a Rába vízválasztó vonalára javasolt határterv mellett -, jelentős befolyása lehetett annak a már korábban említett autonómia-tervnek, amelyet a muravidéki szlovén katolikus papság Klekl vezetésével 1919. január 14-én Cserencsócon javasolt. Abban hangsúlyozták, hogy idegen uralom alatt nem veszhet el egyetlen muravidéki szlovén sem. Az autonómiához

⁹⁷ Ormos Mária: Az első világháborút követő békerendszer néhány kérdéséről, In.: A Mura mente és a trianoni békeszerződés - Lendvai Füzetek 17.; MNMI 2000. 19.

tartozó községek, azaz települések között szerepelt Alsólendva, Lendva-, Hosszúfalu- és Csentehegy, Kót, Kapca, Zsitkóc, Szentlászló, Radamos és egyéb, magyar népesség által lakott Zala és vas megyei település.⁹⁸ Amikor Párizsban az említett vidék szempontjából sorsdöntő események zajlottak, akkor a magyarokta vidéken annak jelentőségét valószínűleg teljes mértékben a lakosság fel sem fogta, mert - amint már hangsúlyoztuk - egyéb politikai és gazdasági kérdések foglalkoztatták.

A vármegyék különböző testületei és hatóságai - politikai színezetű döntésektől eltekintve - 1919-ben ténylegesen egységes, történelmi terjedelmű megyében gondolkodtak, munkájuk során még fel sem vetődött az esetleges elcsatolás veszélye. Amikor a vármegyei vasutak építésével és segélyezésével foglalkozó bizottságot az említett évben Zala megyében újraalakították, még említésre sem került a néhány héttel később véglegesen megszállott területek problémája. Hadd jegyezzük meg, hogy a megnevezett bizottságba az alsólendvai járásból három tekintélyes alsólendvai polgárt választottak (Isoó Ferenczet, Fuss Nándort és dr. Józsa Fábiánt).⁹⁹ A későbbi hónapokban természetesen gyökeresen megváltozott a helyzet. 1920-ban és később már csak az alsólendvai járás Magyarországon maradt területére vonatkozólag hoztak döntéseket, választottak szakszervezeteket. Igaz, hogy a békeszerződés megkötéséig, illetve annak érvénybe lépéséig számos rendelkezést csak ideiglenes jellegűnek tekintettek (általában az elcsatolt területeket illetően úgy fogalmaztak, hogy az intézkedés „a megszállás időtartamára” érvényes).

II. 2. III. A Muravidék második, végleges jugoszláv katonai megszállása

Amint arról már beszámoltunk, a mai Muravidéknek a délszláv államhoz történő csatolását illetően meghatározó volt a július 9-én a békekonferencia keretében megállapított későbbi határvonal, amelyet a történelmi Vas és Zala vármegyék délnyugati nyúlványai esetében túlnyomórészt a Mura és a Rába folyók vízválasztó vonalán állapítottak meg. Időközben, augusztus 1-je után Magyarországon véglegesen megszűnt a Tanácsköztársaság uralma.

A békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa - a délszláv állam kérésére - engedélyezte a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságnak a Muravidék katonai megszállását. Az esemény augusztus 12-én és 13-án következett be, amikor a Krste Smajlović vezette jugoszláv katonai alakulat - maribori utasításra Radgonából érkező, Vladimir Uzinac alezredes vezette csapatok segítségével - elfoglalta a Muravidéket. Szlovén történelmi írásként hangsúlyozzák, hogy az elfoglalási akcióban muravidéki, horvát és tengeremelléki önkéntes katonai alakulatok is részt vettek.

Muraszombatot a jugoszláv megszálló csapatok 1919. augusztus 12-én már reggel - a párizsi békekonferencia döntésére hivatkozva, írásbeli meghatalmazás nélkül - elfoglalták (dél előtt 8 óra 35 perckor már táviratban jelentést tettek erről Szombathelyre). A magyar katonaságnak egy órán belül el kellett hagynia a várost, a polgári hatóság azonban a helyén maradhatott.¹⁰⁰

⁹⁸ Slavič, Matija: Narodno življenje prekmurskih Slovencev, in: Naše Prekmurje - Murska Sobota, 1999. 39.

⁹⁹ ZaML - Zalavármegye törvényhatósági bizottságának 1920. febr. 9-én tartott közgyűlése 364; 30209 sz.: ni 1919. jkv.14, 11072. 12. ni. 1920. jkv. 149 hat.

¹⁰⁰ VaML - Vasvármegye alispánja elnöki iratai, IV. 405. a/34. 75.

A katonai megszállás jelentősebb ellenállásba akkor másutt sem ütközött. Mivel a megszállt terület határai még nem voltak véglegesnek tekinthetők, a Muravidék katonai igazgatás alatt maradt. Ennek az élére - polgári biztosí rangban - a jugoszláv kormány dr. Srečko Lajšnicot nevezte ki, aki korábban a maribori körzeti főnök tisztét töltötte be. Valamivel később (szeptember 2-án) a polgári biztos helyettest is kapott dr. Jožef Kočar személyében, akinek a székhelye Alsólendván volt. A biztos - rövid radgonai tartózkodás után - viszont Murszombatban székelte. Kinevezését követően Lajšnic rögtön egy kiáltványt adott közzé, amelyben a Muravidék népét tájékoztatta a jugoszláv megszállásról. A közleményben hangsúlyozta, hogy a szlovén lakosság visszatérhetett a jugoszláv közösségbe, mert „ez a föld mindig jugoszláv volt”. Erélyesen hangoztatta azt is, hogy aki az eseményekről másképpen vélekedik, az hazugságot terjeszt. A polgári biztos a befolyásos muravidékiek közül kinevezte az ún. nemzeti tanács („muravidéki parlament”) tagjait. A muravidéki tanács, amelynek Jožef Klekl is a tagja volt, 1919. augusztus 25-én ült össze először. Elsősorban köszönetet mondtak azoknak, akik a terület Jugoszláviához csatolása ügyében legtöbbet fáradoztak. Továbbá követelték, hogy Szentgotthárd és a környező szlovén falvak kérdése is oldódjon meg Jugoszlávia javára, valamint állást foglaltak a Muravidék szlovén közigazgatás alá helyezése mellett (a horvát igényekkel szemben).¹⁰¹

Több cikk és írás azt bizonygatta, hogy a „megváltókat” Murszombatban, Belatincon, Közép- és Felső-Bistricán és Alsólendván ünnepélyesen és lelkesedéssel fogadták.¹⁰² Az utóbbi, azaz Alsólendva esetében - személyes beszélgetések során tapasztalt emlékezesek alapján - elmondható, hogy a jugoszláv katonaságot csak nagyon csekély szlovén érzelmű csoport fogadta, valamint az a néhány polgár, aki a bolsevik uralom alóli felszabadítókat látta bennük. A lakosság abszolút többsége azonban félve tekintett az események elé.

Tkálec Vilmost, aki időközben ismét felbukkant a térségben, elfogták, a lendvai börtönbe zárták, ahonnan hamarosan Magyarországra, amint már említettük, Fejér megyébe szökött.

Valamennyire megállja a helyét az az állítás, hogy a jugoszláv katonai megszállást a szlovénok lakta falvakban nagy lelkesedéssel, nemegyszer nemzeti örömmámorban fogadták. A támogatást kifejező események között meg kell említeni az augusztus 17-i belatinci népgyűlést, amelyen a muravidéki szlovénok vezetőjeként leginkább emlegetett Jože Klekl, nyugalmazott cserencsói (Črenšovci) plébános is szónokolt.

A jugoszláv hatalomátvételnek már az első napjaiban számos ellentét mutatkozott. Az egyik jelentősebb probléma az volt, hogy a Muravidék nyugati részében a szlovén hatóságok vették át a hatalmat, míg a délnyugati részben, Alsólendva vidékén a horvátok. Ebből számos ellentmondás és vita keletkezett - aminek következményei és különböző ellentétei még több évvel később, a különböző párt- és egyéb, főleg választási viták során is érezhetőek voltak -, azonban az ügy formálisan 1919. szeptember 2-án lezárult, amikor Pribičević jugoszláv miniszter az egész Muravidék közigazgatása vonatkozásában a szlovénok javára rendelkezett.

A közigazgatás átalakítása objektív okok miatt nagyon nehezen indulhatott meg, mert a magyar tisztviselőknek el kellett hagyniuk a vidéket, az újonnan ideküldött jugoszláv, illetve szlovén tisztviselők viszont nem ismerték az akkor még érvényben lévő magyar jogszabályokat.

¹⁰¹ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919 - 1941. 19.

¹⁰² Slavič, Matija: Osvoboditev Prekmurja, In.: Naše Prekmurje - Murska Sobota, 1999. 44-46.

A muravidéki tanács 2. ülését Lajšnic október 2-ára azért hívta össze, hogy a problematikus kérdésekről tárgyaljanak. Beszámolt arról, hogy a „nép javaslatára” eltávolították a jegyzőket mint a magyarság mellett agitáló elemeket. A tanács továbbá elfogadta azt a javaslatot, hogy a települések (helyi közösségek) gerentekre (falusi vezetőkre, bírókra) tesznek javaslatot, amelyet a szlovén tartományi kormány erősít majd meg. A két városra ez nem vonatkozott, mert Murszombatban Kerševan rendőrtanácsost, Alsólendván pedig Božidar Severt nevezték ki gerentnek. A Muravidék egy közigazgatási egységet (körzetet) alkotott, Murszombat központtal. A polgári biztos helyettese azonban Alsólendván működött, ezzel a rendelkezés valamennyire biztosította a Lendva-vidékiek igényeit. Az ugyanis már 1918 végén megfogalmazódott a Muravidéket a délszláv államhoz csatolni kívánók körében, hogy amennyiben a terv sikerül, akkor az elcsatolt terület központja a nagyobb szlovén nemzetiségi arányokat mutató Murszombat lesz, az abszolút magyar többségű Alsólendvával szemben.

Az anyakönyvvezetést átvették a plébániahivatalok, és a házasságkötések esetében is megszüntették a polgári házasságot. Arról is döntöttek, hogy az oktatás terén a Muravidéken körzeti iskolatanácsot alakítanak. A körzeti iskolatanács tagjait az ülésen ki is nevezték. Egyetértettek Lajšnic azon javaslatával is, hogy az iskolákat egy ideig még zárva tartják, mert a magyar tanítók „uszítanak” Jugoszlávia ellen. Kimondták, hogy azokat a magyar tanítókat, akik még a muravidéki szlovén nyelvjárást sem ismerik, el kell bocsátani munkahelyükről, azokat azonban, akik a Muravidéken születtek, és bírják a szlovén nyelvjárást, meg kell tartani. Szlovénia más vidékeiről legalább száz tanító betelepítése mellett foglaltak állást. Ennek értelmében azonnal megkezdődött a magyar tanítók elbocsátása Muravidék-szerte. A polgári biztos rendelettel, minden magyarázat nélkül megszüntette a hatalomnak nem tetsző tanítók munkaviszonyát (példaként szolgáljon a kobiljei, azaz kebelei Horvát Ferenc elbocsátása 1919 decemberében). Az elbocsátott tanítók kálváriája, valamint a távozásuk miatt beállt helyzet - aminek felmérhetetlen következményei lettek a magyarság nemzeti tudatának és anyanyelvének megőrzése, ápolása és fejlesztése szempontjából - külön is megérdemelne egy mélyreható tanulmányt. Hiszen amennyiben csak a murszombati igazgató-tanító, Csiszár János esetét elemezzük, a beállt helyzet számos hatását tapasztaljuk. Az említett tanítót a jugoszlávok felmentették állásából. Az illetékes magyarországi tanfelügyelőség a kőszegi elemi fiúiskolába osztotta őt be, azonban - a murszombati magyarok és Szelepecz esperes kérésére - egyéves szabadságot kért a szombathelyi püspöktől, hogy ténylegesen Murszombatban maradhasson, és a kántori teendőket ott elláthassa. A kérvény tárgyát képezte fizetésének rendezése is, ezt az új intézményétől, a kőszegi iskolától igényelte, mivel Murszombatban akkor már a munkájáért semmilyen fizetést sem remélhetett.¹⁰³

A „Muravidéki Tanácson” határoztak a murszombati gimnázium és polgári iskola megalapítása kérdésében is. Több tanácstag hangsúlyozta, hogy a muravidéki szlovén nyelvjárást is - a szlovén irodalmi nyelv mellett - igénybe kell venni. A tanács számos egyéb fontos kérdést is megtárgyalt, többek között szó esett az egyházi szervezettségről, a földreformról, a vasúti összeköttetésről, azonban ezek a kérdések csak jóval később (számos esetben több év után) oldódtak meg, illetve részben rendeződtek. Rövidesen a Muravidéki Nemzeti Tanács 2. ülése után Lajšnic polgári biztos visszatért Mariborba, és helyét Bogumil Berbuč vette át.¹⁰⁴

A szlovén, illetve szláv érzelmi körök lelkesedése a vidék délszláv államhoz csatolását illetően - amint már hangsúlyoztuk - érthető volt, erre a korábban elmondottak értelmében könnyen lehet következtetni. A helyzet azonban korántsem volt egyértelmű. Erre utal -

¹⁰³ Szombathelyi Püspöki Levéltár - Acta Cancellariae 611/1920 és 4486/920.

¹⁰⁴ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919 - 1941; Pomurska založba Murska Sobota - 1974. 20-23.

hivatalos szlovén értékelések mellett (pl. Prepeluh véleménye a Muravidéki Tanács 2. ülésén) - a Szombathelyen székelő nyugat-magyarországi kormánybiztos 1919. szeptember 3-i keltezésű kísérőlevele, amellyel együtt a „Vendvidék lakosságának” (tehát ezen jelentős mértékben szlovén nemzetiségűeket érthetünk) a jugoszláv megszállással szembeni tiltakozó nyilatkozatát közvetíti a magyar külügyminiszternek, arra kérve őt, hogy a levelet francia és angol nyelvre fordíttassa le, és juttassa el az antant államok képviselőinek.¹⁰⁵ Ezt az állítást támasztják alá azok a tiltakozási nyilatkozatok is, amelyeket a túlnyomórészt szlovén lakossággal bíró Šalovci (magyarul: Sal), valamint a magyarlakta Hodos (egykor: Őrihodos) és Kapornak települések 1919. szeptember 20-án ugyancsak azzal a szándékkal juttattak el a nyugat-magyarországi kormánybiztoshoz, hogy azokat a külügyminiszternek továbbítsa (ezt a címzett a levéltári források alapján meg is tette).¹⁰⁶

Az abszolút többségben magyarlakta Lendva-vidéken a lakosság ugyancsak hevesen tiltakozott a megszállás ellen, azonban akkor még - szemtanúk vallomása szerint - nem hittek az elcsatolás tartós voltában, ezért jelentősebb fizikai ellenállásra vagy egyéb látványos szembeszegülésre ott nem került sor.

Az igazságszolgáltatás terén gyökeres változások következtek be. Az illetékes jugoszláv szervek átvették a muraszombati és az alsólendvai bíróságokat. A hatalomcsere a még hivatalban lévő magyar bírák és tisztviselők erélyes tiltakozásával járt, azonban a bíróságok vezetőit, dr. Romulus Radut Muraszombatban és Szabó Jánost Alsólendván eltávolították tisztségükből. Röviddel ezt követően egy jogász szakértő segítségével megállapították az ideiglenes jogszabálykeretet, ennek alapján a bíróságok működni kezdtek (az ideiglenes jogszabály 1922-ig volt érvényben). A jogszabályra azért volt szükség, mert a magyar törvények az új, Muravidékre telepített jogász-szakembereknek nem voltak érthetőek. A két említett bíróságot a maribori körzeti bíróság fennhatósága alá sorolták. Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy az átalakított szervezettségi forma viszonylag hosszan megmaradt, hiszen majd csak két évtizeddel később, 1938-ban változott meg a Muravidéken az igazságszolgáltatást gyakorló intézmények státusa, amikor Muraszombatban is létrehozták a Körzeti Bíróságot.

A jugoszlávok által birtokba vett intézményekben a hivatalos nyelv a szlovén, illetve a szerbhorvát lett, így a bíróságok végzéseiket csak hivatalos nyelven adhatták ki. Különböző kérelmeiket ugyan a felek magyar nyelven is beadhatták, de azok elintézése állami nyelven történt.

Az ügyvédeknek, akik korábban a szombathelyi és a zalaegerszegi ügyvédi kamara jegyzékein szerepeltek, valamint a közjegyzőknek - amennyiben a Muravidéken a továbbiak során is tevékenykedni kívántak - kellett kérni a ljubljana-i ügyvédi kamaránál. Az érintettek azonban csak az állam hivatalos nyelvén fordulhattak az adott bírósághoz.¹⁰⁷

¹⁰⁵ VaML - IV. 401/a/1. 70.

¹⁰⁶ VaML - IV. 402/b/1, 311, 312, 313, 314.

¹⁰⁷ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941; Pomurska založba Murska Sobota - 1984. 24-26.

II. 2. IV. Bizonytalan állapot a megszállás első hónapjaiban

A Muravidék kérdésével viszonylag csekély mértékben foglalkozó szlovén történetírás nagy hangsúlyt helyez az ún. „trianoni Magyarország” területéről kezdeményezett, a Muravidéket visszafoglalni szándékozó magyar katonai akciókra. Ilyenek kétségen kívül voltak 1919-ben és 1920-ban, ami formálisan a demarkációs vonal, illetve az ideiglenes határvonal megsértését jelentette. Az események ismertetésének jellege azonban a legtöbbször úgy van megfogalmazva, hogy a magyar katonai alakulatokat az agresszor, a megszálló jelzővel illetik. A helyzet e tekintetben sem ennyire egyértelmű, hiszen akkor még 1919-et írtak, és csupán néhány hét, hónap választotta el az egykori lakosságot a magyar államhoz tartozás időszakától, státusától. Aligha szorul különösebb magyarázatra, hogy abban az időben a mai Muravidék teljes bizonytalanságban tengődött, és a magyar lakosság legalább akkora, illetve sokkal nagyobb agresszivitásnak tekintette a vidéknek a jugoszlávok általi megszállását, mint bizonyos jugoszláv, illetve szlovén érzelmű körök a későbbi magyar becsapódásokat. Az egyiknek az adott történelmi pillanatban nemzetközi létjogosultsága volt, a másik a lakosság túlnyomó részének szimpátiáját élvezte, különösképpen a magyarlakta vidéken. Ennek ismeretében érthető, hogy az ún. trianoni Magyarország területéről kezdeményezett terület-visszafoglalási kísérletekhez az elcsatolt muravidéki magyar falvak lakosai is csatlakoztak. Ezt bizonyítja több tanúvallomás, amelyet az érintettek (hadirokkant-ügyi kérelmek kapcsán) számos esetben kijelentettek.

Az 1919. november 29-i támadáskor a Rédicsről bejövő magyar katonákhoz több hosszúfalui polgár is csatlakozott, és fegyvert ragadott, majd felvette a harcot a jugoszláv katonasággal. Ezt a magyar katonai akciót a túlerőben levő jugoszláv katonaság gyorsan visszaverte.¹⁰⁸

Az említett eseményt „alsólendvai ütközetnek” is nevezik. A Magyarországról támadók csoportja három részre osztva - helybeli lakosokkal kiegészülve - haladt előre, amíg a város központjában - megismerve a magyarok kis létszámát - a jugoszláv katonaság ellentámadásba nem lendült. Meg kell jegyezni, hogy az alsólendvai eseményekkel szinte párhuzamosan Pincén és Gyertyánosban is megtámadták a helybeli lakosok a jugoszláv őrseget. A jugoszláv túlerővel szemben - amint azt már hangsúlyoztuk - a Magyarországról irányuló terület-visszafoglalási akció gyengének bizonyult. A fegyveres összecsapásoknak - akár a harcok révén, akár az azt követő megtorlásban - sajnos öt halálos áldozata volt (Péterfi Gábor - körmendi születésű határrendőr, Ribes József - hosszúfalui szőlősgazda, Hancs István - hosszúfalui napszámos, Varga Antal - fiatal lendvai polgár és Fehér Vendel völgyifalui fiatalember).

A megtorláshoz tartozott még a november 30-án túszként összefogdosott mintegy negyven személy elhurcolása Belatincra. Közülük 18-at három nap után kiengedtek, a többi viszont a szerbiai Szmendriába (Smederevo) hurcolták. A túsok kiszabadítása érdekében számos küldöttség járt el, magyarországi és egyéb tiltakozás, követelés fogalmazódott meg. Többek között Jože Klekl, akkor már a szélesebb földrajzi térségben is befolyásos nyugalmazott plébános, és a tekintélyes szlovén származású jugoszláv politikus (később miniszterelnök), dr. Anton Korošec is felléptek érdekükben, aminek volt is foganatja, hiszen 1920 februárjától lassacskán kiengedték őket. Az elhurcolás tragikus körülményei és a rendkívül rossz ellátási viszonyok - többük esetében - komoly betegséget idéztek elő.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Pokrajinski Arhiv Maribor - 1141002/1. Naziv fonda: Velika občina D. Lendava 1942-45.

¹⁰⁹ Zsiga Tibor: i.m.: 81-86.

A fentiekhez hasonló magyar katonai megmozdulásra már november 23-án és 24-én is sor került Kebelénél (Kobilje), majd november 30-án Pincénél, december végén Dobronaknál és Csenténél.¹¹⁰

A magyar katonai és egyéb alakulatok nemegyszer egyeztetetlen akcióiért a budapesti magyar hatóságok elnézést kértek, és ígéretet tettek, hogy a határvonal végső megállapításáig tiszteletben tartják a békekonferencia által megállapított demarkációs vonalat.

A szlovén történelmi források azonban szinte teljesen említés nélkül hagyják a jugoszláv katonaság behatolásait az ún. trianoni Magyarország területére (vagy csak közvetve szólnak arról), amelyek időben jóval megelőzték az előbb említett akciókat. A jugoszlávok durva viselkedéséről számolnak be a levéltári források.

Ilyen akciókra közvetlenül a Muravidék 1919 augusztus közepén történt megszállását követően többször is sor került. A Zala Vármegyei Katonai Parancsnokság illetékese Nyugat-Magyarország kormánybiztosának 1919. augusztus 27-én a következő értesítést küldte: „A Novai Katonai Parancsnokság jelentése szerint a jugoszláv megszálló csapatok, melyek Lentiig nyomultak előre, a lakosságot kirabolják, fosztogatnak, és a nőknél erőszakot követnek el.” Az említett parancsnokság továbbá arra kérte a kormánybiztost, hogy a budapesti antant missziójánál intézkedjen a jugoszláv csapatok emberségesebb viselkedése ügyében, hogy a garázdálkodásokat, felesleges összetűzéseket el lehessen kerülni. A megyei katonai parancsnokság értesítése 1919. augusztus 19-én a Nován íródott levél alapján fogalmazódott meg, amelyből - többek között - kiderül, hogy egyszeri elvonulás után (augusztus 14-e körül) a jugoszlávok újra visszajöttek, és megkezdték betöréseiket. A lakosságot bántalmazták és kirabolták, a pincéket feltörték, a bort elhordták, és a nőket erőszakkal megbecstelenítették.

Az említett levélből az is kiderül, hogy az amúgy is szegény lakosságnak jelentős élelem-, állat-, vetőmag- és ruhaállományát elkobozták, valamint számos durva erőszakot követtek el a nőkkel szemben (a rédicsi erdész fiatal feleségét állítólag nyolcszor megerőszakolták). A beszámoló arra is utalt, hogy a petesházi majorban (ami a békekonferencia döntése értelmében a jugoszlávokhoz tartozott) ugyancsak sanyargatták a lakosságot.¹¹¹

Tantalics Béla helytörténetíró - Magasmarti István szemtanú emlékezéseire hivatkozva - arról írt, hogy a jugoszláv katonák egészen Zalasombatfáig elmentek, ahol a faluban található fahídon őrséget is állítottak. Uralmuk alá tartoztak még Szíjártóháza, Gáborjánháza, Bödeháza és Jósec (Szentisvánlak) községek, amelyekből a jugoszlávok - Jósec kivételével - csak szeptember 8-án vonultak ki. Tantalics Zalasombatfára vonatkoztatva (ami érvényes a többi Magyarországon maradt hetési falura is) megállapította, hogy egyházi tekintetben hat évszázadig az elcsatolt Dobronakhoz tartozó lakosságot közigazgatásilag, gazdaságilag is őrjáti csapás érte, nem is beszélve a rokoni, baráti és egyéb kapcsolatok erőszakos elszakításáról.¹¹²

A Mura mentén állomásozó jugoszláv katonaság sokszor provokáció révén is kereste a konfliktust, és az ideiglenes határvonalon való áttörés lehetőségét. Perko alezredes egy 1919. szeptember 28-i keltezésű levélben - amint kiderült, alaptalanul - erőlyesen figyelmeztette a magyarországi Dobri kordonőrségét, hogy álljanak el minden betöréstől, mert ő azt

¹¹⁰ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919 - 1941. 34-36.

¹¹¹ VaLE - IV. 402/b/1. 155-156.

¹¹² Tantalics Béla: Zalasombatfa története - Lenti, 1997. 35-38.

iszonyatosan megtorolja. A kordonparancsnok azonnali terepszemlét végzett, de semmilyen betörés jelét sem tapasztalta, s erről a felsőbb hatóságoknak tudósítást küldött. Ettől függetlenül október 2-án részeg jugoszláv katonák minden ok nélkül erősen lötték Lendvaújfalu (ma Tornyiszentmiklós része) községet. A következő két-három napban minden kerkaszentmiklósi, lendvaújfalui és pincei borospincét feltörték (három kivételével), a bort megitták vagy kiöntötték, közben viszont lövöldöztek a járókelőkre és a tehéncsordákra. Ugyanabban a levélben arra is történt utalás, hogy Hertelendy Ferenc, az Esterházy nagybirtok főbérleje, feltehetően a jugoszlávokat a magyarok ellen uszította.¹¹³

A jugoszláv katonaság magatartására, a határ mindkét oldalán élő civil lakosság életére is nagymértékben kiható intézkedéseire ugyancsak több forrás utal. 1919 november elején jelentették, hogy a jugoszlávok a legszigorúbb határzárlatot rendelték el, és a határon senkit nem engedtek át, sőt a határhoz is tilos volt közelíteni.¹¹⁴ Ugyancsak érdekes adatnak számít, hogy - a szentgotthárdi rendőrkapitányság értesülése szerint - a jugoszláv katonaság körében 1919 november közepén kommunista propagandát észleltek (röpiratok), ez a civil lakosság számára még inkább kellemetlen légkört teremtett.¹¹⁵

Az addigi mindennapos családi, rokoni, baráti, kereskedelmi kapcsolatok 1919 nyaratól teljesen megtorpantak. A vallásgyakorlás is számos esetben lehetetlenné vált. Amint arra már közvetve utaltunk, különösen nehéz volt a helyzet Hetésben¹¹⁶, ahol az új határ (akkor még csak demarkációs vonal) az egyik legkisebb magyar néprajzi tájegységet két részre szakította. Volper Pál dobronaki plébános 1919. december 29-én keserves helyzetről számolt be a szombathelyi egyházkerület hivatalának. Tudatta az egyházmegye vezetőivel, hogy levelet csak akkor tud a trianoni Magyarország területére küldeni, ha valakinek sikerül átszökni a határon. Leginkább azonban azt panaszolta el, hogy a négy elszakított hetési község (Bődeházát, Gáborjánházát, Szíjártóházát és Zalasombatfát említette) a plébánia székhelyétől, Dobronaktól el van választva. A Magyarországon maradt településekből csak akkor mehettek a hívők a jugoszláv fennhatóság területén levő dobronaki Szent Jakab plébániatemplomba, ha, amint Volper fogalmazott, „emberibb érzésű járőrre akadnak, vagy megvesztegetik az őrköt”. Feljebbvalóival tudatta azt is, hogy a nehéz helyzetre való tekintettel ideiglenesen már intézkedett, és megállapodott a rédicsi plébánossal, hogy végezze el a legfontosabb teendőket. Azonban a rédicsi plébános részére olyan általános meghatalmazást, amely lehetővé teszi az állandó esküdtetést vagy más feladatot, feleslegesnek tartott kérni, mert hívei neki azt mondták, hogy „kerüljön bármibe, de ők átjönnek”.¹¹⁷

¹¹³ VaML - IV.402/b/1. 742, 743.

¹¹⁴ VaML - IV.402/b/1. 285.

¹¹⁵ VaML - IV.402/b/1. 561.

¹¹⁶ Hetés sajátos, a szomszédos győcseji és őrségi vidékekkel számos tekintetben közös vonásokat magán viselő néprajzi tájegység a történelmi Zala vármegyében, amelynek földrajzi meghatározása korántsem egységes. A néprajzkutatók vizsgálataik tárgykörének függvényében határozták azt meg. Fontos megjegyezni, hogy ez a terület, melynek magvát mindenképpen a „háza” szóval szereplő falvak körül tömörülő települések alkotják, jellegzetes textíliákat (hetési törülköző, női viselet stb.) és folklórhagyományokat tudhat magáénak. A hetési falvak gazdasági tekintetben leginkább Alsó-lendvához kötődtek, egyházkerületi vonatkozásban - római katolikusokról lévén szó - a dobronaki plébániához tartoztak. Dobronakon - amely települést a néprajzkutatók legtöbbje már nem sorolja a történelmi Hetéshez - volt a 19. század végéig a hetési települések közös temetője is, az ún. „hetisi temető”.

¹¹⁷ Szombathelyi Püspöki Levéltár - Acta cancellariae. 783-4/920.

A helyzet tehát a határ magyarországi oldalán is nagyon bonyolult volt, hiszen például az egykori alsólendvai esperességhez tartozó plébániák működését ugyancsak számos tényező zavarta, sőt több vonatkozásban ellehetetlenítette. Ezért 1920-ban a csesztregi, rédicsi és szentgyörgyvölgyi plébániákat a novai esperesi kerülethez csatolták, és ez az intézkedés az egyházi tanfelügyeletre is kiterjedt.¹¹⁸

Az elcsatolt terület zártságára és a helyzet kilátástalanságára utal Szelpecz János, muraszombati esperes-plébános, későbbi püspöki helynök levele, amelyet a szombathelyi megyéspüspöknek címzett. Szelpecz elpanaszolta, hogy az iskolába „befészkelte” a katonaság, így - akárcsak egy esztendővel korábban - 1920-ban se lehetett megkezdeni a tanítást. A katonák az ablakokat betörték, a padokat elégették. A plébános arra kérte a püspököt, hogy az esetről értesítse az antant-missziót, mert a battyándi (Puconci) evangélikusok is azt tették püspökük révén. Szelpecz, aki szlovén származású, de a magyar állameszméhez erősen kötődő személy volt, utalt a szlovénok lakta falvak (Cankova-Vashidegkút, Dolenci-Nagydolány) rossz helyzetére, és a szlovén lakosság elégedetlenségére is, majd levele végén szomorúan megállapította, hogy „a mi árva Vendvidékünk ügyével senki sem törődik”. A plébános - idézett megállapításától függetlenül - akkor még nagyon reménykedhetett a magyar állam segítségében, mert Mikes püspököt arra kérte, hogy érdeklődjön meg a legmagasabb politikai köröktől, mit üzen a Mura mentén élő népnek a magyar kormányzó.¹¹⁹ Az egyházszervezési és vallásgyakorlási tekintetben kialakult helyzetre a későbbiek során még bővebben visszatérünk.

Az említettekkel ellentétben, a feltételezett határ mentére vezényelt katonaság viselkedését illetően - a határ mindkét oldalán - nyugodtabb időszakok is voltak, hiszen ugyancsak a szentgotthárdi rendőrkapitányság jelentette, hogy október 4-én a jugoszláv lovasságot gyalogság váltotta fel, amely nyugodtan viselkedett¹²⁰, mint ahogy a tárgyalt időszakban az is kétoldalú eredménynek számított, hogy november elején „egész vonat rakomány gabonát szállítottak ki Jugoszláviába”¹²¹

Azt aligha lehet állítani, hogy a békekonferencia döntése által Magyarország - a bizonytalanság és csalódottság drámai napjaiban, minden belpolitikai nehézség ellenére - agresszív politikát folytatott volna. Ez vonatkozik a nyugat-magyarországi, azaz az új demarkációs vonal menti állapotra is; itt azokban a hetekben, hónapokban külön figyelemmel és érzékenységgel kezelték a kisebbségi kérdést, nehogy az esetleges durvaságokkal vagy intoleráns viselkedéssel ártsanak Magyarországot amúgy is rendkívül kellemetlen bel- és külpolitikai viszonyának, valamint a demarkációs vonalon kívül rekesztett magyarságnak. Erről tanúskodik - ugyan a német kisebbségre vonatkoztatva - a nyugat-magyarországi kormánybiztos 1919. szeptember 20-i keltezésű bizalmas levele a Vas Vármegyei Propaganda Irodának, amelyben a kormány álláspontját a következőképpen közvetíti: „Óvakodjunk a nemzeti kisebbségek törvény-adta jogait csorbítani, avagy nyelvi érzéseiket sérteni, vagy lekicsinyelni. Elv az, hogy minden országnak megvannak a németjei, miért ne legyen az meg a magyar

¹¹⁸ Szombathelyi Püspöki Levéltár - Acta cancellariae. 6130/920.

¹¹⁹ Szombathelyi Püspöki Levéltár - Acta cancellariae. 920/4874-II.

¹²⁰ VaML - IV.402/b/1. 647.

¹²¹ VaML - IV.402/b/1. 713.

honnak is, mikor itt a németek csak vezetnek, ami csatlakozásnál örökre megszűnne lenni. Az ugyanazon nyelvű külföldi nemzetség tendenciózus káromlása nem célszerű fegyver.”¹²²

A területének mintegy kétharmad részétől megfosztott magyar államot a környező országok sorozatosan azzal vádolták, hogy állandóan uszítja az elcsatolt, határ menti magyar lakosságot az új hatalom ellen. Ahogy arra már utaltam, Magyarországon katasztrofális politikai, gazdasági, jogi és érzelmi helyzetet teremtett a nagyhatalmi döntés, azonban - ettől függetlenül - 1919 utolsó hónapjaiban számos törekvés utalt arra, hogy a legfelsőbb állami szervek, valamint a határ menti katonai, közigazgatási, egyházi és egyéb testületek (amint arra már ugyancsak történt utalás) - néhány kivételtől eltekintve - mindent megtettek annak érdekében, hogy a békekonferencia ideiglenesnek vélt rendelkezéseit tiszteletben tartsák. A kilátástalan helyzetben a nemzetközi szintén csak akkor számíthattak a helyzet némi javulására, amennyiben egy érett társadalomról, az egyezményeket (valójában szankciókat) betartani képes közösségről győzik meg a nagyhatalmakat. Az más lapra tartozik, hogy a későbbi események szempontjából az ilyen magatartásból nem sok előny és eredmény származott.

Az újonnan megállapított demarkációs vonal mentén, a magyarországi oldalon a felsőbb hatóságok különösen figyeltek arra, hogy a nemzetiségi (Rába-vidéki szlovénok, zalai horvátok) jogai ne szenvedjenek csorbát. Példaként említhetjük Mikes János szombathelyi megyéspüspök intézkedéseit, illetve magatartását azokban az ügyekben, amikor a rendőri szervek zaklatták a Rába-vidéki szlovén többségű falvakban működő szlovén nemzetiségű papokat állítólagos jugoszlávok melletti agitálás miatt. A püspök - egyebek mellett - 1919. november 27-én a következőket írta a szentgotthárdi rendőrkapitányságnak: „A jó ügy érdekében fontosnak tartanám azt, hogy bántó megfigyelés és alaptalan vádaskodás által ne idegenítsük el magunktól azokat a nemzetiségi papokat, akik hűek a magyar állameszméhez”.¹²³ A püspök, és számos egyéb rangos vallási és polgári személy magatartása persze nem az újonnan megállapított határral való egyetértést, illetve annak elfogadását jelentette, csupán a becsületes magatartás fontosságát hangsúlyozták abban az időszakban, amikor Magyarország a nemzetközi politikában szinte semmilyen jelentősebb szerephez nem juthatott.

A sajátos helyzet szemléltetése szempontjából nem árt Mikes püspökkel kapcsolatosan ugyanabból az időszakból még egy-két levélre hivatkozni. Bizonyára voltak egyházkerületében olyan papok is, akik nemcsak elfogadták a feltételezett új határokat, hanem nagymértékben agitáltak is azok létrejöttét illetően. Az ilyen személyekkel szemben a magyarországi közhangulat nagyon ellenszenves volt, és a paptársak is fellázadtak ellenük. A püspök helyzete nem volt könnyű, azonban intézkedéseivel mindig az ún. magasabb rendű ügyet, a magyar állam és egyház érdekeit próbálta szolgálni. A történészberkekben ismert Kociján, Tüll és Lenarsics papok ügyében is nagyon tapintatosan járt el, amit neki az említettek közül az utóbbi kettő levélben meg is köszönt. A köszönet szavai mellett őszintén kinyilvánították szláv nemzeti hovatartozásukat, és szóltak a határ akkor már jugoszláv oldalán élő paptársaikkal, szüleikkel stb. tartott kapcsolataikról.¹²⁴

A párizsi békekonferencia döntése, illetve a katonai megszállás után viszont erőteljes propaganda indult el a muravidéki szlovénység körében, feltehetően azért, hogy a magyarság befekettetésével minél hamarabb sikerüljön a lakosság zömét meggyőzni a Jugoszláviához való tartozás létjogosultságáról. Egyebek mellett egy röplapszerű hirdetmény, kiáltvány a magya-

¹²² VaML - IV.401/a/1. 101.

¹²³ Szombathelyi Püspöki Levéltár - Acta cancellariae. 5683/919.

¹²⁴ Szombathelyi Püspöki Levéltár - Acta cancellariae. 5682/919 és 5683/919.

rokat ázsiai rablóknak nevezte, akiknek nehéz igája alatt a szlovén lakosságnak szenvednie kellett, majd örömmámorban megállapította a történelmi Magyarország feldarabolását, és a magyar nyelvet Európa utolsó nyelvének nyilvánította. Ilyen jellegű tartalommal egy történelmi tanulmányban nem nagyon szabadna foglalkozni, hiszen a tárgyalt időszakban másutt is jelentek meg hasonló jellegű szövegek, azonban néhány tényező ezt mégis fontossá teszi. Egyrészt az említett „kiáltvány” hangneme, amely szélsőségeit tekintve többszörösen meghaladja a különböző, egymás szomszédságában élő nemzeti közösségek egymással szembeni lekicsinyítésének, elmarasztalásának a szintjét, másrészt, a szövegben felsoroltak számos települést, amelyeket Jugoszláviához csatoltak (megjegyezték, hogy azon a földön a szlovénoké a vezető szerep), azonban egy szót sem szóltak a mintegy harminc, abszolút többségben magyarlakta település lakosságáról. Valamennyire már ez a megközelítés magában rejti azokat a „törekvéseket”, amelyek a következő hónapokban, években a térséget teljesen megtisztították a magyar értelmiségiektől (tisztviselőktől, tanítóktól, papoktól stb.).

Magyarországi körökben - minden egyéb híresztelés ellenére - alapvetően másképpen alakult a helyzet. A már többször említett Mikes János püspök, mint az Lenarsics papnak írott leveléből kiderül, Klekl József (Jožef) ügyében is nagyvonalúan és a helyzet lehető legjobb megoldására törekedve járt el. A kérdésről azért szükséges szólni, mert Klekl esetében az elmúlt időszakban számos információ és mellébeszélés látott napvilágot, s ez nagymértékben befolyásolta, hogy a tárgyalt korszakban kulcsfontosságú személynek - szerepét illetően - alapvetően más volt a megítélése magyarországi, és más szlovéniai körökben. Ez alkalommal sem árt megemlíteni azt az 1994 szeptemberében Rómában szervezett tudományos tanácskozást, amelyet a római Szlovén Teológiai Akadémia szervezett Klekl életéről és munkásságáról. Ugyanis a különböző szempontok szerinti elemzéseknek számos olyan vonatkozása van, amelyek a muravidéki magyarság történelmének is fontos összetevői, velejárói.

Visszatérve azonban a Lenarsicsnak írt levélre, Mikes püspök Kleklről többek között a következőket írta: „Nem kételkedem, hogy Klekl kifogástalan életű pap, és azt is elhiszem, hogy jó szándék vezérli. Azonban állítom, hogy eddigi magatartása nem volt őszinte, amennyiben tényleg pánszláv érzelmű volt, és ezt előttem mindig tagadta. Az is bizonyos, hogy Klekl nagyon naiv politikus és sok bajnak okozója. Ezek felett vitatkozni felesleges, ez egy adott helyzet, valamint adott helyzet az is, hogy egyházmegyéem papsága tiltakozik az ellen, hogy az úgymond rendkívüli nehézségekkel egybehozható nyugdíjból olyan ember is részesüljön, aki irodalmi, politikai és népszervezési munkára elég erős, de a lekipasztorkodásra nem...” Reménykedve azonban abban, hogy a Muravidék területéről a jugoszláv katonaság hamar kivonul, és akkor Kleklnek akár az élete is kockán foroghat, Mikes püspök azt tanácsolta a Klekllel kapcsolatot tartó Lenarsicsnak, hogy értesse meg vele és még két „akolitusával”, Kühárral és Lejkóval, hogy saját érdekükben és az egyházmegye érdekében az egyedüli út, amit tehetnek, hogy a jugoszláv csapatokkal ők is kivonulnak, és Ljubljánában kérnek felvételt.¹²⁵

Klekl személyének és munkásságának „minősítésére” a fiatalabb korosztályhoz tartozó muravidéki szlovén történész-nemzedék jeles képviselője, Metka Fujs is vállalkozott. Véleménye a következőekben összegezhető: Klekl 1918 előtt rendszeresen ápolta kapcsolatait a stájervidéki katolikus papsággal, ezért tudomása volt a szlovénség és a nagy befolyásra szertevő Szlovén Néppárt céljairól, tevékenységéről. Annak alapján tudomására jutott a szlovén nemzet nyilatkozatban rögzített követelése az önállósulásról, illetve a délszláv csatlakozásról. Az 1918. október 20-i muraszombati nagygyűlés - Fujs szerint - Kleklben tudatosította, hogy a Murától északkeletre élő szlovénok számára is van esély a többi szlovénséggel való csatlako-

¹²⁵ Szombathelyi Püspöki Levéltár - Acta cancellariae. 5863/919.

zásra. Klekl azonban hasonlóan járt el, mint valamivel korábban, a háború alatt a szlovénok vezetője, Anton Korošec is. Formálisan nem szállt szembe a magyar hatóságokkal, viszont ténylegesen azokkal szemben, illetve velük ellentétesen tevékenykedett. Az események bebizonyították - állítja a továbbiakban Metka Fujs -, hogy Klekl jól tudott mozogni a különböző áramlatok és politikai ellentétek között, tényleges munkásságát sikeresen leplezte, és azt sem tartotta szentségtörésnek a legfontosabb kérdés megoldása érdekében (minél több jog illesse meg a mura amenti szlovéniséget), hogy maga a püspök előtt is „megjátsszon” egyet-mást. Célját azonban csakis békés úton kívánta elérni, erőszak alkalmazására soha nem gondolt.¹²⁶

II. 3. Élet az új határ mentén

II. 3. I. Délszláv környezetben

Egy vidék szempontjából rendkívül súlyos következményekkel jár, az, ha „vérkeringését” politikai módszerekkel, a lakosság jelentős hányadának - állíthatjuk, hogy többségének - akarata ellenére megszakítják. A túlnyomórészt a történelmi Zala és Vas megyék centrumai felé orientálódó Mura menti térség esetében a megváltozott körülmények közepette jelentős gazdasági, kommunikációs és társadalmi hézaggal, gyökeres átrendeződésekkel kellett számolni. Az elcsatolt területen élő magyar lakosság semmiképpen sem kívánt azonosulni a reá oktrojált intézkedésekkel, így amennyiben módjában állt, elzárkózott azoktól. Az új hatalom arra különösképpen ügyelt, hogy éppen a magyar, illetve a magyar érzelmű lakosság megtörése minél hamarabb bekövetkezzék, akár a térségben már hagyományosan hátrányos helyzetben tengődő gazdaság rovására is.

Az anyaországgal fennálló infrastrukturális összeköttetés felszámolása az intézkedések célpontjába került. Bence Lajos irodalomtörténész helyesen állapította meg, hogy „az új szlovén hatalmi szervek legfőbb igyekezete arra irányult, hogy Magyarországgal mindenféle kapcsolatot megbénítson. Elsőként megszüntették a vidék két fontos vasútját, a Muraszombatot Körmenddel és Lendvát Zalaegerszeggel összekötő vonalakat. Sikertelen volt ez a vidéket gazdaságilag is elszigetelni a világtól”. Az elszigetelődés annyira sújtotta a lakosságot, hogy arra Jože Klekl is az általa szerkesztett hetilapban, a Novine-ben már 1920 októberében elkeseredett hangon figyelmeztetett.¹²⁷

A Muravidéken élő magyarság minden lehetséges eszközzel tiltakozott a számára tragikus kimenetelű nagyhatalmi döntés ellen. Számos egyesület és társaság tiltakozásból megszűnt működni, mivel a tagság egyszerűen nem vállalta a közreműködést. A passzivitás konkrét példáját tapasztaljuk például az Alsólendvai Tűzoltóegylet működésében is. A magyarsággal szemben elkövetett igazságtalanságok, majd az azt követő nemzeti elnyomás következménye volt, hogy az egyesület 1918 és 1925 között nem működött (csak 1925-ben szervezték újjá, elsősorban a tekintélyes alsólendvai ügyvéd, Némethy Vilmos törekvései révén; tevékenysége azonban éppen a magyar nyelv használata szempontjából több kellemetlenségbe ütközött).¹²⁸

¹²⁶ Fujs, Metka: Kleklov politični portret - In.: Kleklov simpozij v Rimu - Mohorjeva družba, Celje 1995. 161-166.

¹²⁷ Bence Lajos: Írott szóval a megmaradásért - Hazánk Könyvkiadó, Győr - 1994. 12-13.

¹²⁸ Varga Sándor: Kronikaa lendavskega gasilstva - A lendvai tűzoltóság krónikája; Temeljna kulturna skupnost, Lendava - Lendvai Művelődési Alapközösség és a Pomurska založba Könyvkiadó - Muraszombat 1973. 22-25.

Már korábban szoltunk a magyar lakosság helyzetéről, a magyar értelmiségiek szerepéről, illetve az értelmiségieknek a terület elhagyására kényszerülő állapotáról. A sajátos időszak megértését jelentős mértékben megkönnyíti Ivan Jerič emlékiratainak tanulmányozása. Jerič szlovén érzelmű, a Muravidék elcsatolását közvetlenül segítő és támogató papként az új hatalom felállításáról is fontos adatokat közölt. Megállapította, hogy a magyar tisztviselők és értelmiségiek közül csak nagyon kevesen maradtak a Muravidéken. Állítása szerint az állami hivatalnokok, a pénzügyi intézetek dolgozói és a rendőrségi alkalmazottak - szinte valamennyien - közvetlenül a jugoszláv katonaság megjelenése után elhagyták a megszállt területet. Néhány magyar nemzetiségű szakember és értelmiségi maradt az ún. szabad foglalkozásúak között, és állítólag három olyan tanító, akik az újonnan megállapított határtól keletre, azaz a trianoni Magyarország területén születtek (Berdon tanító, valamint Zahnfuchs Julianna és Tanay Terézia tanítónők). Hogy a papság megmaradt a helyén, azt Jerič annak tulajdonította, hogy néhány évig még a terület a szombathelyi püspökség fennhatósága alá tartozott (1923-ig). A tárgyalt időszakban püspöki helynökként tevékenykedő alsólendvai és muraszombati esperes-plébánosokról a vallási fejezet keretében szólnunk bővebben. Ez alkalommal Jeričnek még azt az álláspontját ismertetjük, hogy a két kanonoki rangban tevékenykedő pap, Strausssz Flórián és Szelepecz János voltak járasonként, illetve plébániánként az általa rossz fényben bemutatott, elégedetlen magyarok vezéregyéniségei (az utóbbi esetében többször hangoztatja Jerič annak szlovén származását). A Szelepecz körül tömörülő magyar érzelműeket a szlovénok állítólag „nagyantantnak” nevezték. Az akkori eseményeket személyesen megélő Jerič külön beszámol a magyar érdekek mellett kitartókkal szemben kifejtett hatalmi akcióról, amely elsősorban a viszonylag erős muraszombati magyar, illetve magyar érzelmű értelmiségiek ellen irányult. A következőket írta: „És mi volt a helyzet a muraszombati Kaszinó körébe tartozó urakkal? Hadsereg nélküli tábornokok maradtak. A számukra erős magyar erőd, amelyről azt álmodták, hogy ledönthetetlen, semmibe omlott. Felvetődött a kérdés, hogy ugyanazok az urak beilleszkednek-e az új környezetbe, és nyugodtak lesznek, vagy ellenlábasává válnak a jugoszláv hatalomnak? Az volt a szerencse, hogy a jugoszláv hatalom már a kezdet kezdetén erélyesen rámutatott arra, hogy a Muravidék esetleges Magyarországhoz történő visszajátszásával nem szabad próbálkozni. Dr. Czifrák ügyvéd, aki Szombathelyen született, a legelvetemültebb magyarosító éppen szülővárosában tartózkodott, amikor ott nyilvános nagygyűléseket szerveztek a Muravidék Magyarországtól történő elcsatolása ellen. Dr. Czifrák kirívó plakátot vitt a felvonuláson a következő felirattal: A Vendvidéket vissza Magyarországnak! Látták azonban azt a mi embereink, és Muraszombatban feljelentették őt a járási hivatalnál. Az említett járási szerv az ügyvédet letartóztatta, és Mariborba vitette, a Körzeti Bíróság börtönébe. Ott őt alaposan meggyógyították, és vele együtt cinkostársait és a többi hasonlóan gondolkodó muraszombati polgárt egyaránt. Az ügyvédek megijedtek, hogy a bíróságokon rendszeresen pert veszítenek, az orvosok tartottak betegeik elvesztésétől, Bölcs gyógyszerész pedig egy konkurens gyógyszertár létrehozásától tartott, azonban valamennyien attól féltek a legjobban, hogy Magyarországra üzik őket. Czifrákékkal egyértelműen tudatták, hogy egy esetleges újabb feljelentés esetén el kell hagyniuk a Muravidéket. Ezek a hatalmi törekvések hatásosak voltak. Az egyetlen, aki Muraszombatban még nyilvánosan kimutathatta haragját Jugoszlávia ellen, az Szelepecz esperes volt, akit nagymértékben segített ebben Mikes szombathelyi püspök. A magyarok hamarosan elvesztették a kaszinót. Nagyon magányosnak érezték magukat. Minden új hivatalnok, aki a Muravidékre került, azonnal tagja lett a Kaszinónak. Amikor az új tagság már többségben volt, a közgyűlésen megváltoztatták a Kaszinó nevét, és Szokol Egyesületnek (Sokolsko društvo) nevezték el, a könyveket eladták, a bútorokat és a zongorát saját tulajdonukba

helyezték. Ezzel a magyarosítás régi fészke szétroncsolódott. Az egykori tagok azonban ezt a veszteséget életük végéig nem tudták elfeledni.”¹²⁹

Az újonnan megalakult Szerb-Horvát Szlovén Királyságban 1920. november 28-án tartották meg a képviselő-választásokat. A legjelentősebb politikai erőnek a Muravidéken az Anton Korošec vezette Szlovén Néppárt körzeti szervezete, a Parasztszövetség néven ismert szervezet számított. A Parasztszövetség élén Jože Klekl, cserencsói (Črenšovci) nyugalmazott plébános állt, aki a párt esélyes jelöltje volt a választásokon, hiszen nagy számban akadtak támogatói a vallásos falusi rétegekben, valamint az alsólendvai és muraszombati polgárok között is, akik főleg a kommunizmus veszélye miatt álltak mellé (a Parasztpárt választási listáján Božidar Sever neve is szerepelt). A viszonylag csekély politikai támogatottsággal rendelkező ellenjelölt, Štefan Kūhar kocsmárosként és parasztként nyilvántartott markiševci (Márkusháza) gazda volt, aki Klekl politikai ellenfelei, valamint a Muravidékre települt szlovén hivatalnokok által létrehozott Domača verstvena (gospodarska) stranka (Hazai Gazdasági Párt) színeiben indult. Ez a párt azonban nem szerzett egyetlen mandátumot sem, míg a Szlovén Néppárt listáján Klekl bekerült a belgrádi Képviselőházba. Fontos hangsúlyozni, hogy a magyarság tudatában még túlságosan közel volt az elcsatolás ténye, ezért bizonyos fokú (a dobronaki választóegység keretében csupán mintegy 15%-os volt a részvétel) passzivitást tanúsított a választások iránt.

A mandátum első szakaszában Kleklék legfontosabb törekvése arra irányult, hogy egyrészt a szlovén régió kapjon autonómiát a délszláv állam keretében, másrészt - főleg sajátos nyelvi és gazdasági specifikumai miatt - a Muravidék is valamilyen autonómiával rendelkezzen Szlovénián, illetve Jugoszlávián belül. Tárgyalásaik során - érdekes módon - érvként felvetették, hogy a vidék autonómiáját a magyar hatóságok már 1919-ben megígérték. 1921. június 28-án (Szent Vid napján) fogadta el a jugoszláv Képviselőház az alkotmányt, azonban a szavazáson - tiltakozásul a szerb centralista törekvések ellen - Klekl nem vett részt (mint ahogy a legtöbb szlovén és horvát képviselő sem). Az ún. „vidovdáni” („Vid-napi”) alkotmány - egyebek mellett - arról rendelkezett, hogy az addig hivatalos néven Szerbek, Horvátok és Szlovének Államként ismert ország azt követően parlamentáris monarchia lett a szerb Karađorđević dinasztiaival az élen. A monarchia, amely az alkotmány elfogadása után Szerb-Horvát-Szlovén Királyság néven került be a nemzetközi politikába, centralista módszerekkel működött.¹³⁰

II. 3. II. Az anyaország magatartása

Az eddig ismertetett események, illetve források ellenére persze túlzás lenne állítani, hogy Magyarország érdektelenné vált az elcsatolt területek iránt. A kormánybiztosokhoz és a helyi hatóságokhoz a Belügyminisztérium 1920. január 3-i bejegyzéssel olyan rendeletet küldött, hogy kérdőív formájában a lehető legrövidebb időn belül küldjenek fel minden információt, amit a megszállt területről érkezőktől be tudnak gyűjteni.¹³¹ Természetesnek tekinthető, hogy a magyar kormány tisztában kívánt lenni mindazzal, ami az emberek hangulata, az új hatóságok intézkedései stb. tekintetében az elcsatolt területeken történt. A vas megyei hatóságok

¹²⁹ Jerič, Ivan: i.m.: 90-93.

¹³⁰ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota 1984. 96-108.

¹³¹ VaML - IV.401/a/1. 20.

keresték annak módját és lehetőségét, hogy a békekonferencia által a jugoszlávoknak ítélt területről - megbízható személyektől - hiteles információkhoz jussanak.

A Muravidék tekintetében másik közvetlenül érintett terület, Zala megye vezetősége, illetve törvényhatósági bizottsága 1920. február 9-i közgyűlésén erélyesen reagált az előállt helyzetre. A képviselők tiltakozásukat fejezték ki a történelmi Zala vármegyéhez tartozó Muraköznek (Horvátország), a belatinci járásnak és az alsólendvai járás megszállt részének Magyarországtól való elszakításával szemben. Tiltakozásukat azért tartották fontosnak, mert meg voltak győződve arról, hogy a magyar állameszméhez ragaszkodó magyar, horvát és szlovén nemzetiségű lakosság ugyanazt teszi, csak véleményükről a megszállás miatt nincs lehetőségük hírt adni. Azzal a céllal, hogy segíthessék az elcsatolt terület lakosságának véleménynyilvánítását, leszögezték: „...hogyan erre neki módot adhassunk, kérjük a népszavazásnak a kiküldendő olasz, angol, francia megbízottak és magyarországi megbízottak részvételével leendő elrendelését annál inkább is, mert értesüléseink szerint a megszálló hadsereg a megszállás alatt álló községek lakóit erőszakos fenyegetésekkel arra kényszeríti, hogy a jugoszláv államhoz való csatlakozás érdekében nyilatkozatokat írjanak alá.” A helyzet minél tökéletesebb megismertetése és remélt javítása érdekében a zalai közgyűlés feliratot intézett Horthy Miklós miniszterelnökhöz, a hercegprímáshoz, a belügyminiszterhez, a külügyminiszterhez, a nemzetiségi miniszterhez, gróf Apponyi Alberthez, a magyar békebizottság elnökéhez, a Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligájához, Cerutti Vitorrio olasz ügyvivőhöz és további néhány tekintélyes tisztviselőhöz.

A zalai közgyűlés a megszállt területek visszaszerzésére irányuló propaganda és a megszállás nyomán felmerülő segélyakciók céljára szükséges költségekről is döntött. A költségek fedezése céljából „egyhangú hazafias lelkesedéssel” felkérte a megye adófizető polgárait, hogy erre a célra az 1917. évi egyenes állami adó 25%-át az adakozók önként fizetendő nemzeti ajándékként fizessék be. A közgyűlés továbbá elhatározta, hogy az adóból ajándékként összegyűlt összegből elsősorban azokat a költségeket fedezi, amelyek a jelentős részben Alsólendva környékéről Szemendriába túszként elhurcoltak élelmezésére, nagyon rossz helyzetük javítására és egyéb költségeik fedezésére vonatkoztak. Mivel még a határozat meghozatala előtt az elhurcoltak konkrét segítségkéréssel megkeresték a megye vezetőségét, a közgyűlés felhatalmazta az alispánt, hogy bármelyik vármegyei alapból utalványozzon 50 ezer forintot megsegítésükre. Hogy a zalaiak mennyire együttéreztek az elcsatolt területek lakosságával, azt az is tükrözi, hogy az alispánt arra is felhatalmazták, amennyiben az említett összeg kiutalására a megyének nem lesz pénzkészlete, az összeget - sőt indokolt esetben annál többet is - a befolyandó adományok terhére akár kölcsön útján is biztosítsa.

A Zala megyei közgyűlés azt is tudomásul vette, hogy az alispán már előzetesen értesítette a külügyminisztert a jugoszláv hatóságok és a katonaság által elrendelt kiutasításokról, továbbá az elkövetett jogtalanságokról, letartóztatásokról és internálásokról, valamint arra kérte őt, hogy a kiutasítások fogantatásának megelőzése vagy legalább a téli időszakra történő felfüggesztése és az internáltak szabadon bocsátása érdekében járjon el a jugoszláv kormánynál. Az alispán által tett felterjesztést a közgyűlés a magévá tette, és azt - mindenekelőtt az elhurcoltak kiszabadítása érdekében - ismételten a külügyminiszter elé terjesztette.¹³²

Amint arra az új jugoszláv közigazgatás és igazságszolgáltatás bevezetéséről szóló részben

¹³² ZML - Zala Vármegye Törvényhatósági Közgyűlése 1920. február 9-i ülésének jegyzőkönyve; 364/3692 sz., ni. 1920. jkv. 3.

már utaltunk, a tisztviselők, tanítók és egyéb értelmiségiek már 1919 szeptemberétől (sőt egyesek már feltehetően augusztusban) elhagyták a Muravidéket. Az elköltözés a következő hónapokban erőteljesen folytatódott. Az elcsatolt területről nem csak értelmiségiek, hanem egyéb, magyar érzelmű polgárok is nagyobb számban eltávoztak (ugyan lakóhelyük elhagyása inkább az előbbiekre volt jellemző). A magyarországi hatóságoknak a kényszerből történő kitelepedési hullámra számítani kellett, és szükségszerű intézkedéseket kellett elrendelni az előállt helyzetet illetően. Aligha szükséges mélyrehatóbban magyarázni, hogy számos szempontból nem támogathatták az elcsatolt területek lakosságának korlátlan átköltözését a trianoni Magyarország területére, ezért arra vonatkozólag is történtek intézkedések.

A Szombathelyen székelő Országos Menekültügyi Hivatal Nyugat-Magyarországi Főosztálya 1920 decemberében a következő levelet intézte Zala megye főispánjának: „Hivatalos megállapítást nyert, hogy a legutóbbi időben a Vendvidékről valamint a trianoni békeszerződéssel Ausztriának ítélt nyugat-magyarországi területekről nagyszámú menekült jön Csonka-Magyarországra. Lehetséges, hogy ezek száma a közeljövőben emelkedni fog annyira, hogy az ország teherviselési képességeit erős próbára teszi. Ennél a népvándorlási processzusnál figyelemre méltó szempont, hogy a menekülés kizárólag arra a néprétegre illetve a társadalomnak arra a kategóriájára szorítkozzék, amelyik morális kényszer hatása alatt tényleg kénytelen elmenekülni. Ide tartoznak különösen az exponált tisztviselők és a magyar nemzeti gondolat olyan exponensei, kikre nézve nincs más lehetőség, mint otthagyni eddigi lakhelyüket. Arra van szerencsém tisztelettel felkérni méltóságodat, hogy törekedjenek a legenergikusabban odahatni, hogy a mégis menekülni kénytelen társadalmi réteg befogadására irányuló intézkedések idejekorán megtéssenek és a menekülők tényleges elhelyezése lehetőleg fennakadás nélkül megtörténhessen”.¹³³

A magyar kormány, illetve a belügyminiszter Magyarország külföldi megítélése szempontjából azt is fontosnak tartotta, hogy a határ menti elcsatolt terület lakossága viszonylagos jólétet tapasztalhasson az anyaországban. Az továbbra is - nyomásgyakorlást mellőző módszerrel - élte az elcsatolt lakosságban a Magyarországhoz tartozás tudatát, vágyát. E célból arra utasították a határ menti területek illetékeseit, hogy törekedjenek a köztisztviselők színvonalas működésre, a térség élelemmel és használati portékákkal való állandó ellátására, mert az az ország stabil állapotát tükrözi.¹³⁴

A határ menti vidéket, az egykor szervesen egybetartozó területet a magyarországi oldalon létrehozott határőrizet mindenképpen sújtotta. Elsősorban a vidék gazdasági fejlődését akadályozta. A Magyarországon maradt települések lakossága is sajátos helyzetbe került. Még ha a Magyar Királyság a kishatárforgalmi könnyítésekkel igyekezett is a helyzeten javítani, az érintett lakosság a határőrizetet úgy élte meg, hogy elvesztettnek érezte korábbi szabad mozgáslehetőségét, hiszen minden cselekedetét valamennyire figyelték, valamint számos tevékenységéhez hatósági engedélyre volt szükség, ami jelentős mértékben mérsékelte a térség lakóinak mozgásterét. A határ menti övezeten belül, hosszú távon - a Magyar Királyság politikai érdekeivel ugyan valamennyire ellentétes - jelentős leépülési vagy a stagnálási folyamat indult meg, aminek a Muravidék számára is negatív következményei lettek.¹³⁵

¹³³ ZML - Zala megye főispánjának iratai (a továbbiakban: Z.V. F. I.); IV.401, 62. Doboz. 1/el.n./921.

¹³⁴ ZML - Z.V.F.I.; IV.401. 11/el.n./921.

¹³⁵ Parádi József: Határőrizet a húszas évek elején a Mura mentén. In.: A Mura mente és a trianoni békeszerződés - Lendvai Füzetek 17., MNMI Lendva 2000. 114-131.

A Muravidék-Magyarország határon, illetve demarkációs vonalon való átkelés még 1921-ben is nagyon nehéz volt. A békeszerződésben megjelölt demarkációs vonalat a jugoszláv katonaság különösképpen szigorúan őrizte. Az őrségek - mint az a Szombathelyi Katonai Körzet Parancsnokságának 1921. július 31-én a Vezérkari Nyilvántartó Osztályhoz küldött bizalmas leveléből kiderül - olyan utasítást kaptak, hogy mindazokkal szemben, akik a demarkációs vonalat meg nem engedett helyen akarják átlépni, felszólítás nélkül fegyvert használnak. De számos esetben még a határátkelésre kijelölt helyeken sem engedték át a Magyarországra indulókat. Az átkelésre a legtöbbször még akkor sem kerülhetett sor, amikor munkavégzés céljából kívánták azt az érintettek megtenni. A Zala vármegyei magyar királyi gazdasági felügyelőség 1921 nyarán a főispánnak küldött jelentésében az állt, hogy Magyarország távolabbi vidékeiről kellett az aratáshoz munkaerőt szerezni, mert a határon túlról, azaz a Muravidékről a munkásokat nem engedték át.¹³⁶ Ez a határ magyarországi oldalán a munkaerő hiánya miatt, a muravidéki oldalon viszont az addig rendszeresnek számító kereseti lehetőség megszűnése miatt nagy gondot jelentett, hiszen az I. világháború előtt a Mura mentéről érkező - főleg szlovén származású - munkaerőt szívesen alkalmazták a zalai és a távolabbi birtokokon. Ennek alapján feltételezni lehet, hogy a jugoszláv hatóságok a nem magyar nemzetiségűekkel szemben is ellenszenvesek voltak.

A szigorított határátkelés valamennyire összefüggphetett a jugoszláv katonaság nagyobb csapatösszevonásaival, amelyet 1921 tavaszán a Lendva-vidéken észleltek. Olyan hírek is terjedtek (Rédicsen és Zalabaksán), hogy a jugoszlávok április 7-én vagy 8-án át akarják lépni a határt, sőt felsőbb hatóságokkal már azt is közölték, hogy „Rédics már oda (a délszláv államhoz - a szerző megjegyzése) tartozik”. A híresztelések valótlannak bizonyultak. Igaz azonban, hogy jelentősebb csapatösszevonásokra sor került. Az - amint azt az elcsatolt magyar falvakban, Pincén és Petesházán megtudták - valószínűleg az utolsó magyar király, IV. Károly magyarországi tartózkodása miatt következett be, ami nyugtalanságot okozott a jugoszláv politikai és katonai berkekben. Azt követően bizonyos ideig a postai együttműködés is szünetelt Magyarország és Jugoszlávia között.¹³⁷

A magyar állami vezetés a tárgyalt időszakban még tartott a már korábban említett „szláv korridor” létrejöttével kapcsolatosan feltételezett törekvésektől, azért 1921. július 6-án a vas megyei főispán arra utasította az akkor ideiglenes státussal Szentgotthárdon székelő mura-szombati főszolgabíró, hogy „megfelelő módon puhatoltassa ki, hogy a szláv (főleg horvátok lakta) községekben nem folyik-e agitáció az esetleges korridor érdekében”. Egy másik iratban arra is ismételten felhívta a figyelmet, hogy minden külföldi és megszállt területtel történő kapcsolattartás és levelezés a diplomácia szabályai szerint történjék.¹³⁸

A határátkelés során felvetődő durvaságokra lehet következtetni abból az írásból, amelyet megfogalmazói Vas és Zala megye főispánjainak szántak. A dokumentumból kiderül, hogy a legegyszerűbb vámkezelést igénylő ügyekben is rendkívül sok kellemetlenség adódott. Például a hodosiak egykor (az új határ létrejötte előtt) jelentős mennyiségben öröltettek a

¹³⁶ ZML - Z.V:F:I.; IV.401. 16/el.n./921.

¹³⁷ ZML - T.M.F.I. ; IV.401. 18, 23 és 25/el.n./921.

¹³⁸ VaML - IV. 423/A - Muraszombati járás Főszolgabírói Elnöki iratok. 61. és 63. sz. sz. irat.

sennyeházi malomban, vagy fűrészelésre szállítottak oda feldolgozásra szánt fát, azonban a magyarországi vámosok sorjában, durva megjegyzések mellett, visszaküldték a gazdákat.¹³⁹

A szigorított határőrizet ellenére is sokan szöktek Magyarországra, főleg katonaköteles fiatalemberek, akiknek jelentős része szlovén nemzetiségű volt. Egy 1921. december 18-i táviratból kiderül, hogy az 1898-1902-es hadikötelezetteknek Mariborban kellett volna bevonulniuk a jugoszláv hadseregbe, azonban azok Magyarországra szöktek, ahol letelepedésüket kérték (számuk akkor még bizonytalan volt, és az sem derül ki a táviratból, hogy azok közül mennyi származhatott közvetlenül a Muravidékről).¹⁴⁰

A Magyar Királyi Államrendőrség szombathelyi kapitánysága 1922. január 19-én azt jelentette a kormánybiztosnak, hogy a jugoszlávok által elszakított egykori magyar területekről, különösen Muraszombat vidékéről naponta érkeztek menekült, hadköteles korú egyének. Két nappal a jelentés megtétele előtt a szentgotthárdi vonattal harmincan érkeztek Szombathelyre, és valamennyien önként jelentkeztek a magyar hadseregbe.

A magyar hadsereg illetékeseinek akkor még az volt az álláspontja - amint az Zsitvai ezredes, szombathelyi parancsnok leveléből kiderül -, hogy a jugoszláv területről Magyarországra átszökő katonákat és a tiszteket célszerű a magyar katonaság kötelékeiben elhelyezni, azonban az eljárásnál semmilyen különleges kedvezményre nem számíthatnak.¹⁴¹

1922 nyarán a magyar belügyminiszter már úgy rendelkezett, hogy a megszállt területről különösebb kényszerítő ok nélkül menekülők esetében, a demarkációs vonalon való átlépést „kellő tapintattal” nehezítsék meg. Továbbá a miniszter - valószínűleg a Magyarországra beözönló nem kívánatos elemek megakadályozása céljából - arról is rendelkezett, hogy a magukat igazolni nem tudókat azonnal utasítsák vissza.¹⁴²

A katonaköteles személyek Magyarországra szökését az 1922-es évben Klekl országgyűlési képviselőnek a jugoszláv hadügyminiszterhez intézett levele is megerősítette. Leveléből olyan esetről is tudomást szerezhetünk, hogy a Magyarországra szökött személy közben már visszatért Jugoszláviába, ahol azonnal megbüntették és bezárták, és Klekl a szabadon bocsátása érdekében járt el.¹⁴³

Megállapíthatjuk, hogy 1922 végéig Magyarországon - hivatalos körökben - általában a Muravidékről, mint ahogy a többi elveszített területről is, úgy beszéltek, mint „elszakított, elcsatolt” területről. Úgy látszik, hogy az ilyen megjelölés 1923-tól kezdve nem volt többé kívánatos külpolitikai szempontból Magyarország számára, ezért Vas megye alispánja felhívta az illetékes tisztviselőket figyelmét, hogy a szomszédos országok felé az említett kifejezéseket mellőzzék.¹⁴⁴

¹³⁹ Mörszka Krajina - Muravidék, 1923. június 17-én - Markisevci. II. évf. 24.

¹⁴⁰ VaML - IV., 423/A Muraszombati Járás Főszolgabírói irat. Elnöki Iratok. 131.

¹⁴¹ VaML - IV., 423/A - 12/1922.

¹⁴² VaML - IV., 423/A - 60/1922.

¹⁴³ VaML - IV.402/b/12 - 273/1922. VaML - Klekl József-iratok XIV.10/ 430.

¹⁴⁴ VaML - IV., 423/A - 13. 1923. jan. 22-én.

E fejezetben azonban szükséges a határátlépésnek még egy, legálisnak tekinthető formáját is ismertetni. Az új határ (még ha ideiglenesnek számított is akkor) nehézséget jelentett mezőgazdasági szempontból is, hiszen kisebb-nagyobb földterületeket szakítottak el tulajdonosaiktól a határ mindkét oldalán. A termőföld megművelése szempontjából szükséges volt a kérdést államközi szinten szabályozni. Ebből a célból született meg 1921 őszén az az egyezmény Magyarország és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság között, amely szabályozta a demarkációs vonalon (azaz ideiglenes határvonalon) való átlépést földmunkák végzése céljából.

Az egyezmény kimondta, hogy rendeletei csak azokra a személyekre vonatkoznak, akik a demarkációs vonal egyik oldalán laknak, de a másik oldalon fekvő ingatlanok voltak a művelői, bérlői vagy tulajdonosai. A határátlépési joggal azonban az érdekeltek csak akkor élhettek, ha a földterület a demarkációs vonaltól nem esett távolabb 10 km-nél. A rendelkezések a tulajdonosok, illetve bérlők családtagjaira, segédeire, kezelőire, alkalmazottaira és munkásaira is vonatkoztak, amennyiben azok munkájára feltétlenül szükség volt. A határátlépésre jogosult személyek nem kellett, hogy felmutassák a hatóságoknak útlevelüket, mert elegendő volt egy igazolvány is, amelyet az illetékes hatóság legmagasabb tisztviselője állított ki, és azt a határ másik oldalán működő hatósági szerv illetékes tisztviselője is láttamozta. Az engedélyekre vonatkozó igazolásokat kéthavonként be kellett mutatni az illetékes szerveknek. Az állatok, kocsik, szerszámok és egyéb kellékek határon történő átszállítását is szabályozták. A mezőgazdasági terményekkel kapcsolatosan a szerződés rögzítette, hogy azoknak a felét azon a területen kell hagyni, ahol az ingatlan fekszik. A termény másik feléből a tulajdonos átszállíthatott annyit, amennyi a másik országban beszolgáltatási kötelezettség alá nem esett. A termények eredetét és mennyiségét a hatóságok ellenőrizték. Az esetleges visszaélések szankcionálása is helyet kapott a rendeletben, valamint azt is meghatározták, hogy a demarkációs vonalat csak polgári ruhában szabadott átlépni.¹⁴⁵ A határátlépés e téren is, az elfogadott rendelet ellenére, számos nehézségbe ütközött (1921 november végén a jugoszláv hatóságok emeltek panaszt a magyar állami szerveknél, mert állítólag a mezőgazdasági munkálatok ellátásában akadályozták az átlépni szándékozókat).

¹⁴⁵ VaML - IV., 423/A - 83/1921. 125, 126.

III. HATÁRMEGÁLLAPÍTÁS A MURA MENTI TÉRSÉGBEN

1921-ben nevezték ki a jugoszláv-magyar határmegállapító bizottság tagjait. Angliát David Cree ezredes képviselte, aki egyben a bizottság elnöki tisztségét is betöltötte; Franciaországot Maurice Marminia alezredes, Olaszországot Giovanni Valvassori vezérkari ezredes, Japánt pedig Heidsuke Yanagawa alezredes képviselte. Az érintett országokat a bizottságban magyar részről Vassel Károly vezérkari ezredes, jugoszláv részről pedig Vojin Čolak Antić ezredes képviselte. A bizottság muravidéki ügyekben segédkező szakértői jugoszláv részről dr. Franc Vodopivec (azelőtt főispán Ljubljánában), Božidar Sever (Alsólendva főnöke, azaz gerentje) és dr. Matija Slavič voltak. Božidar Sever esetében érdemes megjegyezni, hogy az ő jelölését Ivan Hribar, a tartományi főnök helyettese támogatta Matija Slavič véleménye alapján (Hribar ezt egy Kleklnek küldött levelében ismerteti). Slavič véleményére feltehetően azért volt szükség, mert Severrel szemben számos kétely merült fel, többek között az is, hogy pénzért „megvásárolható”.¹⁴⁶

A történelmi Zala és Vas vármegyék vonatkozásában a magyar kormány egy muravidéki szlovén származású, Budapesten élő gimnáziumi tanárt, Mikola Sándort kívánta kinevezni bizottsági tagnak, ő azonban - elfoglaltságára hivatkozva - ezt nem vállalt el. Elvállalta viszont a tanácsadói feladatkört.¹⁴⁷

Mikola tanácsadói szerepkörére azért fontos kitérni, mert a szlovén történetírás és a korszakkal foglalkozó szakemberek többnyire erélyesen, számos esetben elmarasztaló jelzőket sem mellőzve elítélték munkásságát, ami azonban korántsem ennyire egyértelmű. Az ún. vend ideológiát illetően igaz, hogy Mikola a dolgok mellé fogott, viszont egyéb javaslatai, álláspontjai helytállóak voltak. Az más kérdés, hogy ő Magyarország szempontjából véleményezte és vizsgálta a Muravidék elcsatolásának kérdését, ami nyilván - részben szlovén származása miatt is - nagy szálkának bizonyult a szlovénok szemében.

Mikola Sándort Sigray főkormánybiztos javasolta Bethlen István miniszterelnöknek, mivel a közismerten szaktekintélynek számító tanárt a Szentgotthárdon működő muraszombati járás főszolgabírója, a járás szlovén lakosságának óhajára, azzal a kéréssel kereste meg, hogy - mint jó felkészültségű, a földrajzot és a Mura menti térséget egyaránt kiválóan ismerő személynek - szorgalmazza a bizottságba való kinevezését. A szlovén lakosság - a levél szerint - úgy fogalmazott, hogy a határ-megállapításakor Mikola tudná a legjobban képviselni a közösség érdekeit.¹⁴⁸

A demarkációs vonal Mura menti szakaszának bejárása miatt (feltehetően a helyzet és a terep minél jobb megismerése céljából) 1921. június 23-án és 24-én egy magyar bizottság végzett munkát, amelynek tagjai gróf Csáky Imre, egykori külügyminiszter és a titkára, dr. Cholnoky Jenő egyetemi tanár, valamint dr. Mikola Sándor voltak. A terepmunka során a bizottságot tájékoztatták, hogy a jugoszláv bevonulás elől menekülők száma Zala megye tekintetében (beleértve a Muraközt is) meghaladta a 800 főt, akiket a zalaszentgróti uradalomban helyezett el a megyei főispán. Rédicse az utasok azért panaszkodtak, mert a jugoszláv határőrök

¹⁴⁶ VaML - Klekl József iratok XIV.10/ 437.

¹⁴⁷ VaML - IV.402/a/3. 708.

¹⁴⁸ VaML - IV.402/a/3. 699-700.

igazolvány ellenére számos határátlépőt, illetve a demarkációs vonalat átlépni kívánó személy kémként félholtra vertek, de - a muraszombati járás Szentgotthárdon székelő főszolgabírója szerint - hasonlóan bántak az elcsatolt területen lakó magyarokkal is, amennyiben azok hazafias magatartást tanúsítottak.¹⁴⁹

Két hónappal később a Budapesten székelő Határmegállapító Központi Iroda tájékoztatta Vas vármegye alispánját, hogy a következő napokban a Határmegállapító Nemzetközi Bizottság megkezdí munkáját. Ugyanakkor felkérték az alispánt, hogy a magyar-jugoszláv határbiztosnak, Vassel vezérkari ezredesnek a munkáját a leghatékonyabban támogassák és segítsék. Egyebek mellett arra is utaltak, hogy a határ menti lakosságot - a demarkációs vonal mindkét oldalán (amennyiben arra a jugoszláv oldalon is kínálkozik lehetőség) - időben fel kell készíteni arra, hogy a nemzetközi bizottság esetleges, az állami hovatartozásra vonatkozó kérdésére Magyarország mellett foglaljon állást. Ebben a munkában elsősorban a tisztviselőknek tulajdonítottak fontos szerepet, akik - ha jól tájékoztatják a lakosságot - sokat segíthetnek az ügynek. „Munkájukat közvetve terjesszék ki a megszállt területre is”, szölt a felhívás, hiszen - minden szigorítás ellenére - a lakosság állandó érintkezésben volt egymással.¹⁵⁰ Hogy az agitációnak - amit aligha lehet az adott helyzetben Magyarország tekintetében zokon venni - volt foganatja, arról egyéb források mellett a muraszombati járás főszolgabírójának leveléből hamar meggyőződhetünk.

A bizottságot feltehetően már a történelmi Zala megye területén is mindenütt nagy lelkesedéssel és virágcsokrokkal fogadták. Muraszombatba 1921. szeptember 19-én érkeztek meg, itt óriási tömeg, a levél szerint 8-10 ezer ember fogadta őket, és az autókat megállították. A lakosság magyar zászlókkal vonult fel, és a magyar himnuszt énekelte, továbbá éltette Magyarországot, és kérte a vidék azonnali visszacsatolását Magyarországhoz (mert ők jugoszlávok semmilyen körülmények között nem akarnak lenni). Ahhoz nem fér kétség, hogy Muraszombatban és a többi szlovén faluban is (állítólag mindenütt nagy számú lakosság várakozott) csak kevés lehetett a jelenlevő magyar nemzetiségűek száma, tehát a Magyarország iránti rokonszenvet a szlovén lakosság nyilvánította ki.¹⁵¹ Még ha a korábban említett agitálásnak volt is az elcsatolt területen jelentősége, azt aligha lehet feltételezni, hogy a jugoszláv hatóságok szigorú figyelme mellett a propaganda volt csupán a meghatározó a lakosság véleménynyilvánítása tekintetében.

A jugoszláv hatóságok egyébként azonnal megtorolták a nép lelkesedését és kinyilvánított követeléseit Magyarország iránt. Amikor Muraszombatból a Határmegállapító Bizottság eltávozott, azonnal szétkergették az egybegyűlteket (állítólag hárman meg is sérültek), valamint elfogták Szelepecz János esperest, dr. Czihrák Jánost, dr. Pintér Miklóst, Horvát Géza nagybérlőt és még 150 polgárt. A néhány nappal későbbi keltezésű főszolgabírói levél szerint azokban a napokban a jugoszlávok mintegy hétszáz polgárt fogtak el (név szerint említ néhányat Őrihodosról, Kisfaluból, Pártosfálváról és Csekefáról), a hodosi Rörzler Ferencet viszont agyonlőtték. Az elfogottak szabadon bocsátását a vidék lakossága - a szlovénok is - erőlyesen követelték. A foglyok szabadon bocsátása érdekében Cree bizottsági elnök is Mariborba indult, mert személyesen is meg akart győződni a kialakult helyzetről.¹⁵²

¹⁴⁹ VaML - IV; 423/A. 35/1921; 56.

¹⁵⁰ VaML - IV; 423/A. 43/1921 - 68, 71/1921.

¹⁵¹ VaML - IV; 423/A. 12/6-1921 ; 76.

¹⁵² VaML - IV; Muraszombati járás, Főszolgabírói iratok 423/A. 71, 130.

Azokban a napokban állítólag tömegesen hagyták el a szlovén nemzetiségű lakosok is a Muravidéket, és átszöktek Magyarországra.¹⁵³

Gazdaságpolitikai szempontként - a Muravidék egykori vas vármegyei, azaz goricskói részére vonatkozólag - fontos ismertetni egy vas megyei értékelést, amely ugyan elsősorban a burgenlandi dombos vidékre vonatkozik, azonban a Muravidék északi területét illetően is legalább annyira megállja a helyét. A történelmi Vas vármegye dombos, nyugati vidékeinek (ahová az egykori muraszombati járás goricskói része is tartozott) mezőgazdasági hozadéka békeidőben a megyei átlagtól kb. 30%-kal alacsonyabb volt, ami azt jelenti, hogy magát az említett terület csupán 7-8 hónapig tudta eltartani. Ebből kifolyólag a dombos vidékek Vas megye egyéb területeinek állandó segítségére voltak utalva (mindenekelőtt kenyérgabonában, takarmányfélékben, árpában, kukoricában és zabban). A dombos területek talajviszonyai, földrajzi fekvése sohasem kedvezett a mezőgazdasági termelésnek, ezért azokra elsősorban az állattenyésztés és az állatkereskedelem volt a jellemző. A történelmi Vas megye azonban már a fenti sajátosságoknak megfelelő belső követelmények (egységes megyei gazdaságpolitika) szerint működött.¹⁵⁴ Arról nincs tudomásunk, hogy az említett információ bármilyen formában befolyásolta volna a Határmegállapító Bizottság munkáját, állásfoglalását.

Az akkori helyzet minél objektívabb megvilágítása céljából célszerű ismertetni a Határmegállapító Bizottságban részt vevő jugoszláv határbiztos, Vojin Čolak-Antić mellett - korábban a párizsi békekonferencia jugoszláv szakértői csoportjában - szakértőként tevékenykedő Matija Slavičnak a tárgyalt eseményekre vonatkozó írásait.¹⁵⁵ Természetesen Slavič a jugoszláv, illetve szlovén érdekeknek megfelelően tevékenykedett a bizottság mellett, és véleménye is annak jegyében fogalmazódott meg.

Slavič írásaiból kiderült, hogy a bizottság - a trianoni békeszerződés értelmében - először elképzeléstervet készített a határvonalról. Azt egy Goldini nevű dalmát származású őrnagy készítette el. Az említett anyag, valamint a határmegállapító bizottságok számára elkészített általános útmutató mellett, a bizottság kézhez kapta a francia köztársasági elnök, Millerand kísérszövegét is, amelyben az szerepelt, hogy a bizottságnak módjában áll az ideiglenes határvonal megváltoztatása is, amennyiben arra megalapozott néprajzi, gazdasági vagy egyéb fontos indokot talál. Azonban az ilyen jellegű korrekciók nem lehetnek annyira nagyok, hogy azok révén a békekonferencián megállapított határvonal tekintetében jelentős változások állhatnának be. Slavič úgy vélte, hogy a kísérlével alapján fejtette ki a magyar fél a már említett, általa élénknek nevezett politikai akciót, amelynek segítségével a Muravidéket a határmegállapító bizottság segítségével el kívánta szakítani Jugoszláviától.

A magyar delegáció a bizottság varazsdi székhelyén átadott egy jegyzéket, amelyben egyrészt az szerepelt, hogy a trianoni határ gazdasági és nemzetiségi tekintetben nem felel meg a valóságnak, másrészt szerepelt benne egy néprajzi és statisztikai kimutatás (térképekkel ellátva), amely - Slavič szerint - ugyancsak a magyar érdekeknek megfelelően volt összeállítva.

A statisztikai kimutatás aprólékosan kitért az ideiglenes határ közvetlen közelében lévő 28 magyarlakta településre, amelyek közül valójában 26 abszolút többségben magyar település volt (és kettő szlovén). A magyar települések kérdésére azonban Slavič nem tért ki, hanem a jegyzéket teljes egészében elutasította, mert a két szlovén település tekintetében torzítás

¹⁵³ VaML - IV; 423/A. 12/6-1921, 74.

¹⁵⁴ VaML - IV; 401/a/3. 140-141.

¹⁵⁵ Slavič, Matija: Prekmurske meje v diplomaciji; In: Naše Prekmurje - Pomurska založba Murska Sobota 1999. 222-233.

történt. Turnišče (Bántornya) és Kobilje (Kebele) településekről van szó, ezek esetében az 1910-es magyar népszámlálás valójában hibás adatokat mutatott ki. Az említett népszámlálás szerint ugyanis mindkét településen döntő többségben magyarok éltek, s ez természetesen nem igaz. Azonban az sem volt igaz, amit Slavič állított, hogy az összes többi települést is hasonlóan kell elbírálni. Azt egyébként többször próbálta bizonyítani, hogy a magyar többségű falvakban is elmagyarosított egykori szláv, azaz szlovén lakosok élnek. Számos esetben hangsúlyozta, hogy a magyar delegáció, illetve Vassel ezredes az általa minden értelemben téves Mikola- és Melich-féle elméletre alapozta állításait, ezért azoknak tényleges súlya - Slavič szerint - nem lehetett. Anélkül, hogy ismételten a vend elmélet történelmileg megalapozatlan állításaiba bonyolódnánk (adjunk tehát a vend elméletet illetően Slavičnak igazat), felelőtlenség volt azt állítani, hogy a magyar érveket kimondottan csak azokra alapozták volna. Ugyanis néhány (Turnišče és Kobilje esetében elkövetett) hiba mellett a magyar álláspontok nagymértékben objektív nemzetiségi, néprajzi és gazdasági mutatókra voltak alapozva. Természetesen ismét úgy kell a különböző véleményekre és megítélésekre tekintenünk, hogy az egyik fél érdeke minden elemében ellentétes volt a másikéval, hiszen a céljaik is mások voltak.

A magyar delegáció az egyik elképzelés szerint az egész Muravidék visszacsatolását szorgalmazta, amit a Mura mentén élő szlovénok különböző nyilatkozataira és gazdasági kapcsolataira alapoztak (e tekintetben mindenképpen volt jelentősége az ún. vend elméletnek). Mai szemszögből értékelve a helyzetet elmondhatjuk, hogy az egész Muravidék követelése az adott időszakban aligha tekinthető taktikus politikai próbálkozásnak, hiszen úgy kevesebb bizonyíték állt a rendelkezésre a tényleges magyarlakta terület visszacsatolásának indoklása tekintetében.

A Vassel által benyújtott, a Legfelsőbb Béketanácsához címzett jegyzék a Muravidék tekintetében a következő három követelést fogalmazta meg:

1. küldjön a Béketanács semleges bizottságot a Vendvidék és a vend nemzet tanulmányozására,
2. rendeljen el népszavazást egy semleges ország felügyelete alatt,
3. a vidék képviselőinek nyújtson lehetőséget, hogy szóban kinyilváníthassák nézeteiket, mielőtt még sorsukról véglegesen döntenek.

Amint arra már korábban utaltunk, valójában az utolsó (harmadik) követelményre volt némi lehetőség, miután a bizottság tagjai a vidék hovatartozása tekintetében a muravidéki települések látogatása során közvetlenül tapasztalhatták néhány befolyásos és köztisztelőnek örvendő muravidéki személy, valamint a nép véleményét. A későbbiek során Varazsdra invitált, a jugoszláv hatóságok által kiválasztott muravidéki képviselők meghallgatása már aligha tekinthető objektív véleménynyilvánításnak.¹⁵⁶

Visszatérve Slavič álláspontjának és közléseinek elemzésére, megállapíthatjuk, hogy a szakértő a magyar delegáció által átnyújtott jegyzéket aprólékosan elemezte és a jugoszláv szempontoknak megfelelően értékelte. Hasonlóan járt el a Vassel ezredes által később átadott írásokat és jegyzékeket illetően is.

¹⁵⁶ Zsiga Tibor: i.m.: 138-139.

Slavič elmondta, hogy a Határmegállapító Bizottság a reá háruló feladatokon nagyon komolyan dolgozott. Egyebek mellett több kérdésből álló kérdőívet készített a lakosság számára, amelyre a településekből hat embernek kellett válaszolni a bizottság előtt. Slavič azt állítja, hogy ennek kapcsán a magyarok felbuzgatták a lakosságot, hogy most alkalom adódik a terület Magyarországhoz való csatolására. Állítása szerint számos szórólapot juttattak át ismeretlen módon Magyarországról, amelyek segítségével a lakosságot felhívták, hogy szavazzon Magyarország mellett.

Slavič elismerte, hogy Muraszombatban a bizottságot nagyszámú, főleg az evangélikus valláshoz tartozó, Magyarország mellett tüntető tömeg fogadta, akárcsak néhány szlovénok lakta faluban is. Szerinte a lakosság szlovén környezetben, amennyiben magyarul tették fel a nemzetiségükre vonatkozó kérdést, azt felelte, hogy „vend”, mivel a magyar nyelven történő beszédben a „szlovén” kifejezést nem használták, azonban amennyiben a kérdést szlovén nyelven tették fel, akkor az érintettek „szlovénnek” vallották magukat.

1921 októberében pezsgő viták folytak a bizottságban. A magyar és a jugoszláv szakértők megpróbálták érvényt szerezni állításaiknak. A tárgyalást érdekes - fontos és kevésbé fontos - események befolyásolták, amelyek közül Slavič többet is kiemelt. Zsiga többször idézett könyvében az október 21-i ülésnek tulajdonít nagy fontosságot, mert akkor rögzítették, hogy - mivel a helyszíni szemlék során meggyőződtek arról - gazdasági és néprajzi szempontból egy szűk sávot vissza kell csatolni Magyarországhoz, s ennek mintegy három héttel később fontos következményei voltak. Erre az eseményre közvetve Slavič is utalt. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy november 9-én a bizottság megállapította a jugoszláv-magyar határ akkor véglegesnek tekintett vonalát, amelynek alapja a trianoni ideiglenes határvonal volt. Annak értelmében Magyarországhoz visszakerült két kisebb település, Szomoróc (amelyet a trianoni békeszerződés Magyarországnak ítélt, de a jugoszláv katonaság - Slavič szerint biztonsági és taktikai okokból - addig megszállva tartott) és Jósec. Az utóbbiról a békeszerződés említést sem tett, azonban mivel a település valamennyivel közelebb volt a Magyarországhoz került Bödeházához, mint az elcsatolt Zsitkóchoz, hovatartozását illetően az volt a döntő. Egyébként a jugoszláv katonaság addig azt is megszállva tartotta (Slavič szerint azért, mert úgy biztonságosabb volt a határvonal védelme). A döntést követően 14 napon belül ki kellett volna a jugoszlávoknak üríteni a visszacsatolt területet, ezt azonban valamennyire el kellett halasztani, mivel a jugoszláv határbiztos tiltakozott. Ennek értelmében Budapestről csak később, 1922 elején küldték ki Nagykanizsára a szükséges technikai személyzetet, megjegyezve, hogy a határkiigazítás csak ideiglenes jellegű.¹⁵⁷

A Határmegállapító Bizottság munkájának ezzel formálisan vége volt, a valóságban azonban az események valamennyire másképpen történtek. A bizottság tagjai, akiket a nagyhatalmak neveztek ki, a mögöttük lévő események és tapasztalatok hatására bizonyára érezték az elcsatolt területen rekedt, összefüggő sávban élő magyar lakossággal szemben elkövetett igazságtalanságot. Ezért november 9-én történt még egy, a jugoszláv küldöttség számára váratlan, a magyar küldöttség számára reménykeltő esemény. A történeteket közvetlenül átélő Slavič a következőket írta: „Azonban november 9-én a Szlovén Vidék határaitra még egy támadás érkezett. A négy nagyhatalom határbiztosa, a magyar és a jugoszláv biztosok nélkül, megállapodott abban, hogy a Népszövetség Tanácsának a trianoni határ módosítását javasolják úgy, hogy a Muravidék északkeleti részén 27 települést átengednek Magyarországnak. Ezek a települések a következők: Čepinci (Csöpin, Kerkafő), Markovci (Markóc,

¹⁵⁷ VaLE - XVI/1b/18 (17), Obal-iratok. VaML - XV/1b/18 (5), Obal-iratok.

Marokrét), Budinci (Büdinc, Büdfalva), Mali Dolenci (Kisdolinc, Kisdolány), Veliki Dolenci (Nagydolinc, Nagydolány), Šalovci (Sal), Hodos, Kapornak, Domonkosfa, Szerdahely, Pártosfalva, Kisfalva, Csekefa, Szentlászló, Kobilje (Kebele), Zsitkóc, Dobronak, Radamos, Kámaháza, Göntérháza, Hídvég, Bánuta, Hosszúfalva, Alsólendva, Csente, Völgyifalva, Pince.¹⁵⁸

November 14-én a határmegállapító bizottságnak együttes ülése volt. Cree elnök javasolta, hogy a bizottság terjessze elő a 27 település Jugoszláviából való kiválását és azok Magyarországnak történő átadását. Vassel, a magyar biztos ezt a javaslatot elfogadta, a jugoszláv biztos, Čolak-Antić viszont visszautasította, azonban a javaslat a bizottságon belül megkapta a támogatást, amit Cree elnök a Népszövetség Tanácsának november 15-i keltezésű beszámolójában bejelentett.

A beszámolóban Cree hangsúlyozta, hogy a magyar biztos 1921. szeptember 1-jén követelte, hogy a Sain-Germain-i és a trianoni határok közötti háromszöget, ami szerintünk az egész jugoszláv Muravidéket jelenti, vonják ki Jugoszláviából, és adják át Magyarországnak. Az 1921. október 12-i ülésen, amint az a beszámoló folytatásában áll, Cree elnök kijelentette a magyar biztosnak, hogy a bizottság hosszabb tanulmányozás és értékelés után elvetette azt a javaslatot, mert az mélyebben érintette a békeszerződés alapjait. Az október 17-i ülésen a magyar biztosnak átadta a pontos magyarázatokot, amelyek a határozatot előidézték. Közben november 14-ig megállapították a trianoni határvonalat. Majd pedig az elnök a beszámolóban úgy folytatta, hogy az 1921. június 3-i kiegészítő tájékoztatóval összhangban, valamint a kísérőlevél (Lettre d'Envoi) szellemében javasolja a 27 település elvételét Jugoszláviától, és azok átadását Magyarországnak. Okként említi, hogy északon 7 település Szentgotthárdhoz vonzódik, keleten pedig 28 település magyar, Kebele kivételével, és keletre (Magyarországra) vonzódnak, ahol a gazdasági központjuk található. A trianoni határ kétszer szeli át az útvonalat. A 27 település lakosságának többsége evangélikus vagy kálvinista, míg nyugaton, a jugoszláv részen katolikusok élnek.¹⁵⁹

A különböző szempontok ütköztetéseitől és magyarázataitól a konkrét tényekhez visszakanyarodva rögzíthetjük, hogy a Magyarországhoz való visszacsatolásra javasolt terület a trianoni békeszerződésben rögzített, majd a bizottság által is megállapított határ mellett húzódott nyugatra, mintegy 3-4 km-es sávban. Ez mintegy 212 négyzetkilométernyi területnek felelt meg, amelyen akkor legalább 16 ezer lakos élt (az érintett lakoságnak legalább kétharmada magyar nemzetiségű volt).

A jugoszláv delegáció és a szakértők természetesen a bizottság javaslata után erőteljes munkához láttak, hogy megcáfolják a jugoszláv érdekek ellen állított érveket. Néhány apró, részben indokolt megjegyzés mellett azonban csupán azt tudták felvetni, hogy a bizottság javaslata nem azonos a szeptember 1-ji magyar igénnyel, így több szlovén települést érint. Szerintük az igény túl nagy volt ahhoz, hogy azt - az ajánlások és a kísérőlevél jellegénél

¹⁵⁸ A települések nem egyeznek meg a magyar határbiztos, Vassel által korábban átnyújtott jegyzékkel. Az első hat település, valamint Kobilje (az utóbbi ugyan a magyar jegyzékben is szerepelt) szlovén települések, ugyanakkor a Mura menti, Alsólendvától nyugatra fekvő települések (Alsólakos, Felsőlakos, Gyertyános, Kapca és Kót) a tervezett visszacsatolási listáról kimaradtak. A szlovén települések magyar, illetve magyarul is használt nevei zárójelben szerepelnek, mivel Slavič tanulmányában az összes település csak szlovén nyelven szerepel.

¹⁵⁹ Salvič, Matija: Prekmurske meje v diplomaciji; In: Naše Prekmurje - Pomurska založba Murska Sobota 1999. 229-230.

fogva - esetleges határkorrekcióként el lehetne fogadni. A jugoszláv szakértők bizonyításainak jellegét és valóságértékét szépen leleplezi Slavičnak egy későbbi összehasonlítása, amikor kimondta, hogy az 1921-es népszámlálás szerint még 9.999 magyar és 6.862 szlovén élt a tárgyalási területen, míg 1931-ben, a jugoszláv népszámlálási adatok szerint már a szlovénok száma volt 9.739, míg a magyaroké alig 5.679. Az utóbbi számokkal nyilván 1921-ben még nem érvelhettek, azonban az érvelés módszere magáért beszél.

A szlovén szakértő magyarázataiból az is kiderül, hogy Magyarország Hodos esetében - infrastrukturális adottságokra hivatkozva - különös érdeklődést mutatott, ezért a tárgyalások során egyszer annak a lehetősége is felvetődött, hogy az említett település helyett az illetékes magyar hatóságok hajlandók lettek volna a jugoszlávoknak átadni Lendvaújfalut (ma a Zala megyei Tornyiszentmiklós része). A továbbiakban Slavič azt is hangsúlyosan kifejtette, hogy a bizottsági beszámolóban található több elírás vagy hiba is kapóra jött a jugoszláv szakértőknek. A Cree-féle beszámolóból viszont az derült ki számára, hogy a Magyarországhoz tartozó határ menti falvaknak vannak fontos gazdasági központjai, s ennek alapján Slavič „megállapítja”, hogy akkor Alsólendvára azoknak amúgy sincs szüksége. A valóságban viszont éppen ennek az ellenkezője igaz, hiszen évszázadok során a szélesebb földrajzi térség természetes gazdasági központjának számított az említett város. A jugoszlávok azzal érveltek, hogy a Muravidékhez tartozó települések szempontjából rendkívül fontos, hogy Alsólendva Jugoszláviához tartozzék. A 27 település visszacsatolása esetében ugyanis a Mura menti magyar települések (Alsólakos, Felsőlakos, Petesháza, Hármasmalom, Gyertyános, Kapca és Kót) plébániájuktól, az alsólendvai plébániatemplomtól is elszakadtak volna, és ezt az érvet a jugoszlávok nem feledték el megemlíteni. A hetési falvak hasonló státusáról - a Magyarországon maradt települések ugyancsak elszakadtak Dobronaktól, a plébánia központjától - a jugoszlávok természetesen hallgattak. A jugoszláv szakértők véleményét a bizottság jugoszláv képviselői november 17-én fogadták el Varazdon, majd elküldték azt a belgrádi külügyminisztériumba. A külügyminisztérium a Határmegállapító Bizottság javaslatával kapcsolatosan elküldte saját ellenérveit a nagykövetek tanácsának. Attól függetlenül - a jugoszláv hatóságok tiltakozása ellenére - Cree bizottsági elnök közbenjárására a magyar-jugoszláv határnak a magyar-osztrák-jugoszláv hármashatártól a Lendva és a Mura találkozásáig terjedő szakasznak azt a kis részét, ami Szomorócot és Szentistvánlakot (Jósecet) magába foglalta, a jugoszlávok február elején (1-10.) kiürítették. A kiürített területet - amint arra már korábban is utaltunk - ideiglenesen átvették a magyar hatóságok, ami a későbbiek során tartósan bizonyult.¹⁶⁰

Időközben az érdekelt felek minden téren bizonygatni próbálták, hogy melyik ország tett többet a vitatott Mura menti térség ügyében. Bízta ugyanis abban, hogy minden szempont, kimutatott eredmény fontos lehet a vidék hovatartozása tekintetében. Legmagasabb állami szinten is megkezdődött a vita arról, melyik ország ártott jobban a területén található kulturális intézményeknek és objektumoknak. A jugoszláv állam például a magyarországi görögkeleti egyház kérdését illetően sérelmezte a magyar hatóságok eljárását, amire válaszként 1922 novemberében a magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium azzal a felkéréssel fordult gróf Mikes János szombathelyi megyéspüspökhöz, hogy tájékoztassa a jugoszlávok által okozott károkat a fennhatósága alá tartozó, elcsatolt területek magyar kultúrintézményei esetében. A püspök a felkérés értelmében utasította az alsólendvai és a muraszombati esperességeket vezetőit (Strauss Flóriánt és Szlepecz Jánost), hogy végezzék el a felmérést, és tegyenek jelentést arról.¹⁶¹ Az elvégzett felmérésekről és azok esetleges hatékonyságáról

¹⁶⁰ VaML - Muraszombati járás; Főszolgabírói iratok. 88/el/1921, 5/el/1922, 17/el/1922.

¹⁶¹ Szombathelyi Püspöki Levéltár - Acta cancellariae 4825/922. I. és II.

azonban nincs tudomásunk. Nagy a valószínűsége, hogy - tekintettel a tényleges helyzetre és az események gyors ütemére - a felmérés hamar elavulttá vált.

A Határmegállapító Bizottság által felterjesztett javaslat a legfelsőbb fórumhoz, a Népszövetség Tanácsához került. Vassel Károly, a magyar határbiztos A déli országhatár kitűzése című könyvében, valamint az akkori magyar külügyminiszter, Bánffy Miklós Huszonöt év című könyvében fontos szempontokkal és mozzanatokkal ismerkedhetünk meg az akkori eseményeket illetően.¹⁶² A számos ismertetett esemény közül fontos megemlíteni, hogy 1922 júliusában megkezdődtek Genfben a tárgyalások, valamint a jugoszláv és a magyar delegáció egymás közötti tanácskozásai. A jugoszláv küldöttségben a tanácskozás résztvevőjeként említhetjük Milan Antić minisztert, Čolak-Antić jugoszláv határbiztost, de a későbbiek során Momčilo Ninčić külügyminiszter is csatlakozott hozzájuk, valamint szakértőként Matija Slavič is jelen volt a tárgyalásokon. Bánffy Miklós magyar külügyminiszter több beszélgetést folytatott Ninčić külügyminiszterrel, és a szeptemberi, valamint a novemberi - sorsdöntő - tanácskozás előtt egy időben úgy látszott, hogy a Muravidék, illetve a bizottság által javasolt terület esetében olyan megállapodás született közöttük, hogy a 27 település (más feltételezés szerint az egész Muravidék) hovatartozásáról népszavazás döntsön. Azonban feltehetően Jovanović berni jugoszláv követ és a jugoszláv határbiztos erőyes tiltakozása olyan hatással volt Pašić jugoszláv miniszterelnökre, hogy az megtiltotta külügyminiszterének a népszavazásról szóló egyezséget. A Muravidék, illetve a visszacsatolásra javasolt terület sorsát azonban nyilván egyéb szempontok is befolyásolták (kedvezőtlenül hathatott a Magyarország rovására többször is felvetett zsidótörvény, a „*numerus clausus*” elfogadása, továbbá - közvetett módon - az addigi sikeres magyar külpolitikai eredmények, mint például a népszövetségbe való szeptember 18-i felvétel, a magyar-osztrák határ némi kiigazítása Magyarország javára stb. is már „soknak” tűnhetett a nagyhatalmak szempontjából).

A Nagykövetek Tanácsa 1922. november 10-én - a jugoszláv elutasító álláspontra hivatkozva - elvetette a Határmegállapító Bizottság javaslatát, és döntésével véglegesen eldöntötte a muravidéki magyarság jelentős részének a hovatartozását. Jože Klekl képviselő (a *Ljubljana* Jutro c. lap 1922. december 9-i közlése szerint) táviratot küldött Ninčić külügyminiszternek, amelyben Prekmurje (Muravidék) népének nevében melegen megköszönte, hogy a térség határait megmentette.¹⁶³

Azt követően - a muravidéki magyar, illetve magyar érzelmű lakosság, valamint Magyarország erőyes tiltakozása ellenére - került sor a határ kijelölésére, ami közel két esztendeig tartott. E hosszú és bonyolult folyamat végét hivatalosan az 1924. július 8-i zágrábi esemény jelentette. Zágrábban a Határmegállapító Bizottság hat tagja aláírta a határmegállapító jegyzéket.

Az értelmiségiek, a nagyon kis számban még megmaradt magyar érzelmű tanítók és papok a határ végső megállapításáig bíztak a trianoni demarkációs vonal megváltoztatásában a Muravidéken. Azonban miután a bizottság a munkáját elvégezte, és annak tényleges eredménye a magyarság érdekeit illetően nem volt, a muravidéki magyarság bizakodása is gyengült. Szlepecz János, muraszombati esperes és püspöki helynök úgy írt a beállt állapotról a

¹⁶² Vassel Károly: A déli országhatár kitűzése - Nagykanizsa, 1924.

¹⁶² Bánffy Miklós: Huszonöt év - Budapest, 1993. 144-152.

¹⁶³ Mörszka Krajina - Muravidék, 1922. december 17-én - Markisevci. I. évf., 9.

szombathelyi püspöknek (ahová a terület egyházi vonatkozásban akkor még tartozott), hogy „szent ügyünk elbukott”. Szomorúan nyugtázta, hogy a Határmegállapító Bizottságtól szerzett értesülésekből kiderült a vidék végleges hovatartozása. Levelében jelezte, hogy várja a püspök döntését arra vonatkozólag, hogy mikor szólítja el addigi tisztségéről, és hívja vissza magyarországi területre. Szlepecz azt is megjegyezte (és feltehetően a gyér számú magyar érzelmű értelmiségiek zöme hasonlóan gondolkodott), hogy az elmúlt három évben elég volt a normális élettől való elszigeteltség, a csendőrzaklatás, a meghurcolás és a börtönbe zárás. Ugyanis 1922-ben már fizikailag is nehéz vált számára Múraszombatban maradni, mert a hatóságok más intézményeket kívántak a plébániahivatalba helyezni. Fontos volt az a megállapítása is, hogy az elcsatolt vidéken amúgy sem maradhatna meg másképpen, csak ha érzelmileg is át tudná őt formálni, ami az ő esetében - akkori véleménye szerint - lehetetlennek tűnt (meg kell ugyan jegyezni, hogy utána még több évig Múraszombatban maradt, és ott is van eltemetve).

Szlepecz a többi Muravidéken tevékenykedő papról is azt állította, hogy nagyjából kiábrándultak mindenből, és „csak azok, akik tevékenyen részt vettek az események ilyen fordulataiban, tehát az elcsatolást támogatták, azok élvezik árulásuk gyümölcseit”.¹⁶⁴ Az idézett szövegből arra is lehet következtetni, amit egyébként Klekl is számos összefüggésben (parlamenti felszólalásaiban, újságcikkeiben stb.) megerősített, hogy a délszláv állam mellett kardoskodók körében néhány esztendő után már csalódottságot lehetett tapasztalni.

¹⁶⁴ Szombathelyi Püspöki Levéltár - Acta cancellariae 353/922-II.

IV. A MURAVIDÉKI MAGYARSÁG POLITIKAI, TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI ÉLETE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

IV. 1. A muravidéki magyarság a politika tükrében

IV. 1. I. Bevezető gondolatok, vélemények

A muravidéki magyarság politikai hangulatát, erejét alapvetően meghatározta az a lelkiállapot, amelybe a közösség az elcsatolás utáni időszakban került, és amelyre elsősorban a megtörtség és a bizonytalanság volt a jellemző. Ez az állapot mindenekelőtt a falvak lakosságára vonatkozott. Szlovén szakemberek állapították meg, hogy „az új határ mentén viszonylag hosszú sávban szétszórt magyarság gazdaságilag sem volt erős, amellet ráadásul saját értelmiséggel sem rendelkezett. Főleg vallási (felekezeti) egyesületekbe és tűzoltóegyletekbe tömörültek”. Miroslav Novak szerint a falvakban élő magyar közösség a két világháború közötti időszakban nem veszítette el nemzeti tudatának szintjét, de sovinizmussal sem volt vádolható. Más volt azonban - véleménye szerint - a helyzet Alsólendván és Muraszombatban, ahol a polgárság erősen magyar érzelmű volt.¹⁶⁵

Ugyancsak általános megállapításnak számít, hogy a muravidéki magyarság a két világháború közötti időszakban bízott az igazságtalan békeszerződés megváltoztatásában, tehát a Mura mente magyar lakosságát érintő határszakasz revíziójában. Erre lehet következtetni számos tiltakozás vagy nyilvánosan ki nem mondott, azonban tettekkel igazolható megnyilvánulás alapján. Erről a magatartásformáról a nyolcvanas évek második felében néhány idősebb, a húszas-harmincas években már aktívan tevékenykedő polgár is hasonlóan nyilatkozott. Metka Fujs arra figyelt fel, hogy a revíziós gondolatok (mert annál többről aligha lehet beszélni) a húszas évek első felében voltak erősebbek, majd azok intenzitása csökkent, ami viszont ellentétben van az anyaországban, tehát a trianoni Magyarországon kibontakozó revizionista politikával, amely a II. világháborúhoz közeledve egyre jobban erősödött. Ahhoz természetesen nem férhet kétség, hogy a muravidéki magyarság nagyon figyelte az anyaországban zajló eseményeket, és magatartásformáját, gondolkodását természetesen befolyásolták a magyarországi politikai jelenségek. Fujs Alsólendva esetében megállapítja, hogy a városban a tárgyalt korszakban mindig meghatározó volt a magyar érzelmű, befolyásos polgárok és értelmiségiek szerepe, amit igencsak segített, hogy a tökeerős zsidóság egyértelműen magyar nemzetiségűnek vallotta magát. Muraszombat esetében ugyan nemzetiségi tekintetben más volt a helyzet, mint Alsólendván, azonban a töke ott is a magyar, illetve magyar érzelmű polgárok kezében koncentrálódott, s ennek a politikai életre és a sajtóra is nagy befolyása volt.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Novak, Miroslav: Prekmurje v Kleklovem času - In.: Kleklov simpozij v Rimu - Mohorjeva družba, Celje, 1995 16.

¹⁶⁶ Fujs, Metka: Izhodišča madžarske okupacijske politike v Prekmurju; In.: Prispevki za novejšo zgodovino (Ferenčev zbornik) - Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana. 1997. 175-186.

IV. 1. II. Az 1923-as képviselőházi küldöttválasztások

Az 1923-as év első hónapjainak politikai hangulatát (de jelentős mértékben a társadalmi élet egyéb területeit is) a március 18-ra meghirdetett képviselőházi választásokra való felkészülés és az azzal járó választási kampány határozta meg. A pártok, amelyekről a választásokat megelőző hónapokban kevésbé lehetett hallani, akkor nagy előkészületekbe kezdtek. A hangulat ugyan helységről helysére valamennyire eltérő volt, azonban a Lendva-vidéki magyarlakta falvakban észlelni lehetett némi sajátos állapotot. Az említett településeken ugyanis nagy volt a támogatottsága a horvát Stjepan Radić pártjának, ami valamennyire arra utal, hogy a magyarság - a szlovén érdekekkel szemben - valakiben szövetségest keresett magának. Mivel Radić pártját közben betiltották, az esemény valószínűleg még inkább arra ösztönözte a választókat, hogy támogassák Radićot. A vidéken ugyanis nem volt olyan párt, amelyik a magyarság érdekeit is szem előtt tartotta volna. Amikor azonban a hatóságok a hatóságok másodszor is betiltották Radić pártját, az okok között az szerepelt, hogy „Radić a Magyarországhoz való visszacsatolás érdekében SHS-ellenes politikát folytatott.”¹⁶⁷ Az ilyen vádak a muravidéki magyarság körében, miután a lakosság személyes tanúk vallomása szerint akkor még bízott a békeszerződés igazságtalanságának jóvátételében, mindenképpen szimpátiát keltettek¹⁶⁸.

A Murszombat környékére és a várostól északra, északkeletre fekvő településekre azonban akkortájt más volt a jellemző (ugyan a Radić-féle párt a választásokon a murszombati körzetben a legtöbb szavazatot kapta, még a szlovénok lakta falvakban is tömegesen a pártjára szavaztak). Az említett térségben az év elején egy új párt alakult, amelynek vezetője Štefan Kühar, a Mörszka Krajina - Muravidék c. hetilap tulajdonosa és kiadója volt. A párt - még ha későn jött is létre - határozottan lokális érdekek mellett bontott zászlót, ezért ennek megfelelően Egységes Muravidéki Pártnak nevezték el.¹⁶⁹

A párt alapszervezetei is gyorsan megalakultak, így szinte valamennyi magyarlakta településen - legalább formálisan - tevékenykedett. Megalakulásukról szóló jegyzőkönyvüket éppen a magyarlakta hodosi és kapornaki szervezetek küldték el az elsők között a központi irodának, amelyet Murszombatban, a Dobray-féle szállodában nyitottak meg. Hodoson Heiner Géza evangélikus lelkész, Kapornakon pedig Dávid Sándor lett a szervezet elnöke.¹⁷⁰

Az Egységes Muravidéki Párt (EMP) céljai között szerepelt a Muravidék minden lakójának egységes politikai táborba tömörítése, foglalkozásra és felekezeti különbségre való tekintet nélkül.

Az általános érdekű követeléseik közül megemlíthetjük, hogy figyelmeztettek a földreformot végrehajtó szervek hiányosságaira, és hangsúlyozták, hogy a „reform intézménye vagy legyen hivatásának magaslatán, a közgazdasági mércéknek megfelelően, vagy pedig töröltessék el teljesen”. Továbbá követelték, hogy a hatóságok törvényes úton segítsék azokat a gazdaságfejlesztő egyesületeket, amelyek közreműködésével a gazdák olcsóbban juthatnak jó mezőgazdasági gépekhez, műtrágyához és vetőmaghoz, valamint szorgalmazták a kisgazdák érdekeit szolgáló gazdasági kamarák létrehozását.

¹⁶⁷ Mörszka krajina - Muravidék, 1923. március 25-én - Markisevci. II. évf., 12.

¹⁶⁸ A nyolcvanas évek végén - a magyarság két világháború közötti helyzetéről, céljairól szóló beszélgetéseim során - négy-öt személy megerősítette az elmondottakat. Kérték azonban, hogy nevüket ne tüntessem fel.

¹⁶⁹ Mörszka Krajina - Muravidék, 1923. január 14-én - Markisevci. II. évf., 2.

¹⁷⁰ Mörszka Krajina - Muravidék, 1923. január 28-án - Markisevci. I. évf., 4.

A helyi jellegű követelések között a párt számos fontos kérdésre kitért, közöttük a magyar lakosság számára különösképpen fontos problémákra. Mivel abban az időben a hivatalos szlovén nyelv alkalmazása sok nehézségbe és ellenállásba ütközött (egykori tanítókat mentettek fel, és helyükbe újakat hoztak a Muravidékre, olyanokat, akik a nép nyelvét, sajátos nyelvjárását csak nehezen értették meg), a párt egyebek mellett követelte: „...iskoláinkba, hivatalainkba a mi régi vend szláv anyanyelvünknek a bevezetését, hol is elsősorban az idevalósi hivatalnoki és tanítói állásra alkalmas egyének legyenek alkalmazva. Hol azonban a németiség és a magyarság van többségben, ott a tanítás annak a többségnek a nyelvén történjék. Az anyanyelv mellett tanítandó iskoláinkban naponta egy óra hivatalos állami nyelv, egy óra magyar, a magyar vagy német tannyelvű iskolákban pedig egy órát hivatalos állami nyelvet. M. Sobotában legyen a magyar anyanyelvű gyermekek részére egy-egy tanerős magyar nyelvű iskola, megfelelő szlovén tanítással”.¹⁷¹ A program szólt az állásukból igazságtalanul eltávolított hivatalnokok és tanítók munkahelyeikre történő visszahelyezéséről is, valamint biztosítékot követelt arra vonatkozólag, hogy a jövőben a vidék lakosait ne lehessen nemzetiségi hovatartozásuk miatt üldözni, zaklatni. A párt követelte, hogy a meglévő vasúti hálózatot minél előbb kapcsolják össze a magyarországi vasutakkal, valamint sürgette az akkor már tervbe vett Murszombat-Ormož közötti vasútvonal kiépítését. Külön hangsúlyozták, hogy Dobronak esetében szükséges a telefonvonal megépítése. A pártprogram megfogalmazói fontosnak tartották, hogy Hodoson át lehessen lépni a határt Magyarországra.

Az Egységes Muravidéki Párt szószólói folyamatosan hangoztatták, hogy a Muravidék további „gyarmatosítása” ellen ösztönöznek. A lakosság körében ugyanis a húszas évek elején egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a jugoszláv államhoz fűzött remények a legtöbb esetben meghiúsultak. Emellett a muravidéki szlovén ember is egyre inkább vakvágányra került a különböző tisztségi helyekre érkező „idegenekkel” (értsd: a muravidéki területen kívülről érkezőkkel) szemben.¹⁷²

A Kühár által vezetett párt a legtöbb vitát, politikai szócsatározást a Klekl-féle klerikális beállítottságú párttal folytatta. Kleklék lépten-nyomon támadták az Egységes Muravidéki Párttal könnyen összehozható Mörszka Krajina hetilap nyelvezetét, amely nem szlovénul, hanem muravidéki szlovén nyelvjárásban (vendül), valamint magyarul íródott, és - véleményük szerint - nagy kárt okozott a szlovénységnek. Azt is felrótták a pártnak, hogy az ún. madžaronokkal szimpatizál, ami valószínűleg már akkor, a húszas években nagy hátrányt jelenthetett a szlovén érzelmű lakosság körében.¹⁷³ Klekl politikai befolyása különösképpen érvényesült, mert a lakosság döntő többsége vallásos volt, így programja mellé a többi politikai szervezetnél könnyebben toborzott pártfogókat.

Jože (Josip) Benko, szálloda- és mézárszék-tulajdonos lett a vezetője a radikális mozgalomnak, amelyhez - állítólag - murszombati magyarok is csatlakoztak. A Független Parasztpárt Hartner Géza nagybirtokos és malomtulajdonos körül alakította köreit (Hartner egykor magyar országgyűlési képviselő volt), aki 1923 februárjában Független Kiszgazda Párt néven hozta létre a Parasztpárt alapszervezetét, és választási programját csak magyar nyelven jelentette meg, számítva mindenekelőtt a muravidéki magyarság támogatására.¹⁷⁴

¹⁷¹ Mörszka Krajina - Muravidék, 1923. január 14-én - Markisevci. II. évf. 2.

¹⁷² Mörszka Krajina - Muravidék, 1923. január 28-án - Markisevci. II. évf., 4.

¹⁷³ Mörszka Krajina - Muravidék, 1923. február 4-én - Markisevci. II. évf., 5.

¹⁷⁴ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomrska založba MurskaSobota 1984. 141-143.

A választások a Muravidéken két választókerületben folytak. A magyarlakta falvak az alsólendvai választókerületben a következő választóhelyeken szavaztak (az első, kiemelt település a választóhelyet is jelenti):

- **Csente**, Völgyifalu, Petesháza és Pince
- **Dobronak**, Göntérháza, Kámaháza, Radamos és Zsitkóc
- **Alsólendva**, Bánuta, Hosszúfalva és Hídvég
- **Gyertyános**, Alsólakos, Felsőlakos, Kapca és Kót
- Szentlászló polgárai a kebele választóhelyen szavazhattak

A muraszombati választókerületben a magyarlakta falvak választási hely szerinti kimutatása:

- **Domonkosfa**, Berkeháza és Szerdahely
- Pártosfalva, Csekefa és Kisfalva falvak polgárai fokovci választóhelyen szavazhattak
- **Hodos**, Kapornak
- **Muraszombat** (akkor még a lakosság jelentős része magyar volt).

/A választóhelyek közlését azért tartottuk fontosnak, mert a hálózat a későbbi választások alkalmával is hasonlóan alakult. /

Az 1923. március 18-i választások eredménye sokak számára meglepetést jelentett ugyan, azonban a tényleges erőviszonyokat, valamint a Muravidék sajátos helyzetét szem előtt tartva aligha beszélhetünk különösebb meglepetésről. Az Egységes Muravidéki Párt, amely a Kukovec vezette demokratákkal kötött koalíciót, összesen 1245 szavazatot kapott, de ez távolról sem volt elegendő ahhoz, hogy képviselőhelyhez jusson. Itt kell megjegyezni, hogy az EMP elnöke, Štefan Kühar közvetlenül a választások előtt belépett a radikális pártba, ami taktikailag rossz döntésnek, politikailag pedig éretlen lépésnek minősíthető. E furcsa fordulat - amit maga Kühar sem igen tudott megmagyarázni - azonban nem hathatott ki jelentősen a választási eredményekre, hiszen a legtöbben csak utólagosan szerezhettek arról tudomást¹⁷⁵. A legtöbb szavazatot Klekl és Radics kapta. A Korošec-féle néppárttal koalícióban indult Klekl összesen 6592 szavazatot, míg Radics 5417 szavazatot kapott. A jugoszláv képviselőházba muravidéki képviselőnek Jože Klekl, Siftár Géza (mindkettő a Klekl-féle pártból), Stjepan Radics és Stefan Čizmešija kerültek be.

Jože Benko ugyan a képviselő-választáson nagy vereséget szenvedett, politikailag azonban a radikálisok mégis megerősödtek. Muraszombatban a magyar érzelműek feltörése ugyancsak megmutatkozott. A helyzetet szépen illusztrálja, hogy dr. Sömen Lajos, magyar érzelmű ügyvéd volt kinevezve a város főelöljárójának, azaz gerentjének (a tisztség polgármesteri címnek felelt meg közvetlenül a háború utáni években)¹⁷⁶.

A jelentősebb támogatást szerző pártok szavazatainak megoszlása a túlnyomórészt magyarlakta választóhelyeken a következő volt:

¹⁷⁵ Mörszka Krajina - Muravidék, 1923. április 29-én - Markisevci. II. évf., 17.

¹⁷⁶ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota 1984. 158-159.

Választóhely	EMP	Néppárt (Korošec, Klekl)	Gazdapárt (Drofenik)	Radics
Domonkosfa (294, 220)*	94	7	135	41
Hodos (666, 336)	161	16	16	110
Muraszombat (913, 618)	107	149	48	133
Csente (357,369)	19	32	5	290
Dobronak (723, 556)	4	20	100	341
Alsólendva (877, 472)	40	69	16	286
Gyertyános (717, 540)	4	112	2	373

* A zárójelben lévő első szám a szavazásra jogosultak számát, a második a leadott szavazatokat jelenti.¹⁷⁷

Egyrészt a választásokat elemezve, másrészt egyéb kérdéseket is felvetve foglalkozott a muravidéki magyarság sorsával, helyzetével 1923 áprilisában a Szabadkán megjelenő Bács-megyei Napló. Az elemző latolgatta a gondolatot, hogy a muravidéki magyarság politikailag a vajdasági magyarsághoz csatlakozzék, mert csak akkor lesz képes erőteljesebb politikai munkára és sikeresebb választási eredmények elérésére.¹⁷⁸ Azonban a „kezdeményezés” aligha minősíthető reális elképzelésnek, ugyanis egyrészt nem a muravidéki magyarság köréből érkezett, másrészt a kis létszámú muravidéki közösség a több százezres vajdasági közösséghez hasonló politikai tevékenységre aligha volt képes. Inkább vajdasági berkekben fogalmazódtak meg hasonló elképzelések, aminek lényege valószínűleg a sikeresebb választási eredmények elérésének a reményében keresendő. Problémáit, nehézségeit és egyéb társadalmi sajátosságait tekintve a muravidéki magyarság nagyon különbözött a vajdasági magyarságtól, és a két tájegység közötti távolság is mintegy háromszáz kilométer.

IV. 1. III. Sokszínű politikai élet a húszas években (országos és helyi képviselő-választások, pártszervezés, magyarellenés megnyilvánulások)

A húszas évek első felében a jugoszláv politikai életre számos ellentmondásosság, bizonytalanság és nagyon érződő kilátástalanság volt a jellemző. Abban a légkörben aligha jelentett nagyobb meglepetést, hogy 1925. február 18-án ismét országgyűlési képviselőket választottak Jugoszláviában. A 14 országos listán mintegy 60 muravidéki jelölt szerepelt, azonban csupán két muravidéki személy, Klekl és Siftár Géza jutott be a Néppárt-Klerikális Párt koalíciós listáján - egy mandátummal - a képviselőházba. Egy mandátumot ismét a Radics-párt szerzett meg. Az eredmények számos hasonlóságot mutattak az 1923. évi választási eredménnyel. A Radics-féle horvát párt kapta a legtöbb szavazatot (6439) Korošec Néppártja előtt (6290 szavazat). A muraszombati választási körzet magyarul lakta falvaiban Hartner Kisgazdapártja is sok szavazatot kapott, azonban az alsólendvai körzetben nem kapott említésre méltó támogatást.¹⁷⁹

A Radics-pártot a választások után politikai ellenfelei azzal vádolták, hogy azért kapott sok voksot, mert a muravidéki magyarságnak ismét azt ígérték, hogy amennyiben hatalomra

¹⁷⁷ Mörszka Krajina - Muravidék, 1923. március 25-én - Markisevci. II. évf., 12.

¹⁷⁸ Mörszka Krajina - Muravidék (átvett cikk a Bács-megyei naplóból), 1923 április 15-én. II. évf., 15.

¹⁷⁹ Mörszka Krajina - Muravidék, 1925. február 11-én - Markisevci. IV. évf., 6.

kerülnek, támogatják visszacsatolásukat Magyarországhoz. Hogy volt-e valójában hasonló ígéret a korteskedés során, csak találgathatjuk, azonban a választások előtti ígéretéseknek a voksolás után akkoriban alig volt jelentősége. A választási eredmények alapján létrejött Radics-Pašić-féle koalíciós kormánynál természetesen ilyen extrém kérdések még az említés szintjén sem szerepelhettek. Kleklék a későbbiek során azzal ostromolták Radicsot, hogy miért nem segíti a földreform keretében a muravidéki magyarok bérelt földhöz juttatását, hiszen tőlük megválasztásakor támogatást kapott.¹⁸⁰

Az elmondottakkal csupán azt kívántuk érzékeltetni, hogy milyen kiszolgáltatott helyzetben volt a muravidéki magyarság egy választási kampány során, illetve a választások után. Könnyű megállapítani, hogy a legtöbb esetben sem politikai, sem gazdasági támogatást nem kapott, bárki mellett adta is le a voksát, magatartását azonban könnyen lehetett bírálni, és saját maga ellen fordítani.

A történelmi Magyarországtól elcsatolt Mura menti területek a húszas években - vitathatatlanul tudatos politikai megfontolásból - számos szempontból hátrányos helyzetbe kerültek. Erről tanúskodik, hogy 1925 őszére az ún. szlovén régió teljes területén megtartották a községi választásokat, csupán a Muravidéken nem került arra sor. Erre a területre továbbra is jellemző volt a „gerentek diktatúrája”, hiszen a települések szinte teljhatalommal rendelkező vezetőit központilag nevezték ki. A kinevezettek számos esetben más, Muravidéken kívüli területekről származtak, tehát a helyi adottságokat nem ismerhették, és fő feladatuk a centralista törekvések végrehajtása volt. Legtöbbször a helybeli őshonos lakosság érdekeivel ellentétesen.¹⁸¹ A lakosság tiltakozása ellenére sem történt e téren semmi, hiszen még a következő év áprilisában is az említett problémára hívják fel a figyelmet a muravidéki újságok.¹⁸²

Alsólendván a lakosság - amint arra már számos utalás történt - az átlagosnál elégedetlenebb volt a kialakult helyzettel, ezért sokszor kevésbé megfontolt lépésekkel törekedett a helyzet megváltoztatására. Mivel a magyarságot ért sérelmekről csak burkoltan lehetett beszélni, valamint személyi érdekek is befolyásolták, hogy jelentősebb magyar jellegű politikai mozgalom ne bontakozzék ki, az alsólendvaiak - a szlovénnal szemben - a horvát „fedezéket” választották eszközül, amiről a választások már ismertett eredményei is tanúskodnak. Azonban a „horvátbarát szimpátiát” nem lehet csupán a választási korteskedésre szűkíteni, hiszen annak leple alatt jelentősebb politikai érdeknilvánításról volt szó (a horvát „érdekeket” ugyancsak nehezen lehetett vállalni az adott időszakban, azonban a magyarnál mégis sikeresebb nyomásgyakorlási eszközt jelenthettek).

A „mozgalom” következményének tekinthető, hogy 1926. május 16-án Alsólendván megalapították a Független Muravidéki Pártot (Neodvisna prekmurska stranka). A párthoz való kötődést nem tették függővé nyelvi és vallási hovatartozástól, programjukban csupán a lakosság jobblétét tűzték ki célul. A kezdeményezők egyike dr. Némethy Vilmos ügyvéd volt (egyébként az Esterházy nagybirtok és Zichy Mária belatinci grófnő megbízottja), aki leginkább a nagybirtok keretében hagyott minél nagyobb terület (szupermaximum) mellett kardoskodott, ezért szembekerült Kleklékkal, akik a földreformban érintett, főleg szegény társadalmi réteg érdekeit védték. A mozgalmat Strauss Flórián esperes-plébános, tiszteletbeli

¹⁸⁰ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota, 1984. 192-194.

¹⁸¹ Mörszak Krajina - Muravidék, 1925. november 22-én - Markisevci. IV. évf., 46.

¹⁸² Mörszka Krajina - Muravidék, 1926. április 11-én - Markisevci. V. évf., 15.

kanonok is támogatta, akit - Némethy javaslatára - a párttestület elnökének is megválasztottak. Az elnökségben még helyet kapott a horvát gyógyszerész, Stanko Šikič, Neubauer József, a tekintélyes zsidó származású takarékpénztári főkönyvelő (későbbi polgármester), Hermán Ferdinánd káplán és Holsedl Henrik hitoktató. Az új párt megalakulását követően azonnal egy hetilap kiadásával kezdte meg a lakosság megnyerését (Naše novine; Néplap), amelyet muravidéki szlovén nyelvjárásban és magyar nyelven nyomtattak. Elsősorban Csáktornya, Varasd és Zágráb közelségére hivatkozva hangoztatták, hogy a muravidéki embert természetes kötődése és érdekei inkább Horvátországhoz kötik, mint a szlovén régiókhoz. Azonban legfőképpen a szlovén autonómiára vonatkozó törekvéseket ellenezték. E céllal kapcsolatosan a Néplap 1. számában a következőket olvashatjuk: „Bennünket, prekmurjeieket igazán nem érdekel és így nem is küzdhetünk együtt a szlovén klerikálisokkal a szlovén autonómiáért, sőt ellenkezőleg, ez ellen kell felvennünk a harcot, mert hiszen az ő gyarmatuknak minősítettek bennünket és büntetésből küldték kezdetben ide az embereiket. Már pedig ilyen múlt után inkább láthatjuk jövőnket a nagy és egységes Jugoszlávia részeként! Radics is szegre akasztotta az ő köztársasági és hegemonisztikus eszméit. Mivel pedig nekünk még inkább se ingünk, se gallérunk, sem az autonómia, sem a hegemonia, nyíltan vallhatjuk ezt programunk első pontjában s lelkünk mélyéből fakad már csak ehhez a mi hagyományos királyhűségünk nyilvánítása. Hisz igazán senkink sincs más az országban, akire úgy rábízhatnánk magunkat, mint egyedül őfelsége a király.” Az idézett lap ugyanazon cikkében (Miért kell a prekmurjei párt? - a cikk címe) a későbbiek során arra történt utalás, hogy a magyar és a német anyanyelvűek a többi néppel egyenlő jogokban részesüljenek a földosztásnál és az oktatásban, valamint a társadalmi élet egyéb területein.¹⁸³ A bizonygatásaik során sokszor túlzásokba és könnyen cáfolható állításokba is bocsátkoztak (például a muravidéki szlovénség eredetét és nyelvét illetően), s ez nagy ellenszenvet váltott ki a muravidéki szlovénség körében. Különösképpen Klekl volt az, aki erélyesen támadta őket, de egyéb tekintélyes személyiségek és tisztviselők is ellenük szegültek. Azt követően még inkább „lemadžaronozták” őket, aminek következményeként - még ha olyan erős politikust tudhattak is maguk mögött, mint a horvát Radič -, mivel a muravidéki szlovénség körében nem volt támogatottságuk, a politikai élet peremére szorultak. A pártot - bizonyos vélemények szerint - elsősorban csak az alsólendvai magyarság meghatározott része támogatta, akik ily módon is hallatni kívánták hangjukat hányattatott sorsuk miatt. Politikai tekintetben azonban szándékuk nagyon kevésnek bizonyult¹⁸⁴.

A Néplap arról is beszámolt, hogy a dobronaki alakuló pártgyűlésen mintegy 2500 ember gyűlt össze a templomtérén, illetve a plébánia kertjében (a feltüntetett szám esetében bizonyára túloztak). A helyi szervezet megválasztott elnöke, Volper Pál plébános megnyitó-beszédében azt hangsúlyozta, hogy az elmúlt években a magyarságot csak sérelmek érték, és a közösséget vokok megszerzésére használták fel. Külön nehezményezte a felekezeti iskolák megszüntetését, illetve az egyházközségek szerepének a degradálását. A dobronaki párt-szervezet vezetőségébe, Volper plébános mellett Dobronakról Cár József bírót és Horváth Pált választották, Zsitkócról Szomi Jánost és Sóos Jánost, Kámaházáról Sóos Istvánt és Sóos Jánost, Radamosból Biró Istvánt és Büki Vendelt, Göntérházáról Sóos Mihályt és Gaál Pétert, valamint kebeléről Sabján Józsefet és Miholics Ferencet.¹⁸⁵

¹⁸³ Néplap - Dolnja Lendava, 1926. május 23-án. I. évf., I.

¹⁸⁴ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota 1984. 201-207.

¹⁸⁵ Néplap - Dolnja Lendava, 1926. június 13-án. I. évf., 4.

A következő évben már túl nagy nyomás nehezedett a párt befolyásos embereire, így dr. Némethy (1927-ben), majd valamivel később (1929-ben) Strauss is Magyarországra költözött, s ez gyakorlatilag a Független Muravidéki Párt megszűnését jelentette.

Magyar értelmiségi körökben, valamint a józanul gondolkodó muravidéki szlovén lakosság részéről is mély bírálatok hangzottak el a jugoszláv hatóságok viszonyulásáról, intézkedéseiről. Közigazgatási tekintetben ugyan nem úgy működött a rendszer, mint egykor a történelmi magyar vármegyék esetében, azonban formálisan az egész jugoszláv terület ugyancsak megyékre volt felosztva. Az alsólendvai és a muraszombati járások a maribori megyéhez tartoztak, azonban a döntéshozatalban a muravidékiek aránya és súlya csupán jelképes volt. Eredményes muravidéki érdekérvényesítésről abban az időszakban aligha beszélhetünk; azok egyrészt egybehangzóan meg sem fogalmazódtak, másrészt, a hatalom célja az volt, hogy a Mura folyó bal partján elterülő vidék nyelvi, nemzeti (magyar), életmódbeli, gazdasági stb. sajátosságait minél gyorsabban asszimilálják. Amint arra már többször utaltunk, a hatalmi célok elérése érdekében a magyarlakta vidékre a két évtized során hasonló intenzitással a magyar nyelvet nem ismerő (a legtöbbször Szlovénia belsejéből érkező) tanítókat, hivatalnokokat helyeztek, az evangélikus magyar hívők templomba járását korlátozták stb. A Muravidékről érkező megyei bizottsági tagokra nagy feladat hárult volna, hogy legalább tiltakozzanak a lépten-nyomon észlelhető elnyomás ellen, azonban erre ők képtelenek voltak, illetve az adott helyzetben az lehetetlen volt.¹⁸⁶

Már a vármegyebizottságok megválasztásának előkészületei is rosszul végződtek a Muravidéken. Valójában előkészítetlennek bizonyult az 1927. január 23-ra meghirdetett bizottságválasztás. A maribori vármegyei bizottsági közgyűlésnek 54 tagja volt, ebből 5-en a muraszombati, 4-en viszont az alsólendvai járásból kerültek a megyei testületbe.¹⁸⁷ A kilenc muravidéki tag közül öten a klerikálisok, hárman a Radics-párt színeiben kerültek a megyei testületbe, valamint egy tag a demokraták színeiben. A megválasztottak többsége a szlovén falvakból származott, így a magyarság érdekeinek képviselője hangsúlyosabban nem jelenhetett meg munkájukban. Egyébként a választás valamennyire ismételten a háború után számtalanszor felvetődő szlovén vagy horvát hovatarozás kérdésére is választ adott. A Muravidék lakossága - mivel a Radics-pártiak alulmaradtak - a sokak által e tekintetben népszavazásnak is minősített választáson a szlovén régióhoz tartozás mellett foglalt állást, így a szlovén-horvát vita eldőltnek látszott. Hozzá kell azonban tenni, hogy a magyar nemzetiségű lakosság körében még mindig a Radics-párthoz tartozó jelöltek arattak sikert.¹⁸⁸

1927 nyarán - az amúgy is rendkívül meleg esztendőben - ismét a választási „kánikulától” volt nyomasztó a politikai légkör, hiszen szeptember 11-re meghirdették az országgyűlési választásokat. A muravidéki magyarság akkor is bizonytalanul viszonyult a döntéshez. Az említett esztendőben a radikálisok erélyesebb propagandával próbáltak a magyarság körében támogatást szerezni. Alsólendván is újraalakult a párt (dr. Strasszer Ármin elnökkel, Lenarics alelnökkel és az újonnan kinevezett polgármesterrel, a bisztrici Szabó Elemér titkárral az élen), és a választási nagygyűlésen mintegy 300 magyar ember vett részt.¹⁸⁹ A radikálisok ugyan nem tudtak győzni a muravidéki településeken, azonban igencsak megközelítették az

¹⁸⁶ Mörszka Krajina - Muravidék, 1926. december 5-én - Markisevci. V. évf., 49.

¹⁸⁷ Mörszka Krajina - Muravidék, 1926. december 12-én - Markisevci. V. évf., 50.

¹⁸⁸ Mörszka Krajina - Muravidék, 1927. január 30-án - Markisevci. VI. évf., 5.

¹⁸⁹ Muravidék, 1927. szeptember 4-én - Murska Sobota. VI. évf., 33.

ismét győztesként kikerült dr. Anton Korošec nevével fémjelzett párt Muravidékről megválasztott képviselőit, Klekl és Jeričet. A legtöbb támogatást tehát ismét a klerikálisok kapták, akikre az alsólendvai járás magyar falvaiban is jelentős számban szavaztak. Az egykor sok szavazatot megkaparintó Radič-pártot ez alkalommal alig támogatták, a leadott szavazatoknak még 5%-át sem kapta meg.¹⁹⁰

A lakosság nagy meglepedettséggel fogadta, hogy 1927. november 18-ával elrendelték a Muravidéken a községi választásokat, s az említett év decemberéig be is kellett azt fejezni. A választásokról egy tájékoztató is megjelent, amelyből kiderült, hogy kik és milyen feltételek mellett választhatnak, illetve kiket lehet községi képviselőnek megválasztani. Azt is szabályozták, hogy a három évre megválasztott testületek első ülésükön saját körükből megválasztják a községi bírót.¹⁹¹

A községi választásokkal - amint arra a sajtóról szóló fejezetben is utalunk - sokat foglalkozott a Klekl-féle klerikálisokhoz, azaz a Néppárthoz és a Novine c. hetilaphoz közel álló (gyakorlatilag annak mellékleteként tekinthető) magyar nyelvű havilap, a Népújság. Sürgette a választások lebonyolítását, amellet azonban egyértelműen az Anton Korošec nevével fémjelzett párt mellett állt ki.¹⁹²

A két nagy közigazgatási egységnek (járasnak) minősített Alsólendva és Murszombat esetében közvetlenül a kormány nevezte ki a főelőljárót (gerentet). Alsólendván ez a tisztség a közép-besztercei (Srednja Bistrica) Szabó Elemérnek jutott, míg a murszombati járásban dr. Sömen Lajos ügyvédnek szavaztak bizalmat. A községi választások néhány határ menti magyar település esetében, így Alsólendván, Csenteiben és Völgyifaluban is csak 1928. április 1-jén voltak megrendezve. Alsólendván négy választási listára szavazhattak a választásra jogosultak: Polgári-gazdasági Lista (liberálisok, főleg az ide telepítettek támogatták), Radikális Lista (amelyet többnyire az evangélikusok támogattak), Hazai Gazdasági Lista (amelyet főleg a szőlőhegyekben élő szlovénok támogattak) és a Lendvai Gazdasági Lista, amelyet a lendvai zsidó és magyar lakosság jelentős része támogatott. Az utolsóként említett Lendvai Gazdasági Lista lett a választások győztese, s ennek értelmében 11 képviselői helyet kapott, valamint a listavezető Neubauer József lett az új polgármester.¹⁹³

A keresztény-szocialista (klerikális) pártnak a húszas évek végén, amint erre a tendenciára már korábban is utaltunk, jelentős volt a befolyása a magyar lakosság körében is. A falvakban szervezett népgyűlések elsősorban a választási voksok megszerzésére irányultak, azonban a magyarlakta falvakban megrendezett összejövetelek részvevőinek a száma azt bizonyította, hogy a lakosság gyorsan hajlott a politikai agitációra. A gyűléseken ugyanis Kleklék megpróbálták a magyar nép szájíze szerint beszélni, valamint annak látszatát keltették, hogy valós érdekeiket képviselik. Az ilyen pártpolitikai aktivitás következményének tekinthető a Felsőlakosban 1928. szeptember 8-án megnyitott takarékpénztár. A létesítménynek tényleges súlya, biztató jövője aligha volt - abban még az alapító Klekl-féle párt sem bízott -, az emberek párt

¹⁹⁰ Muravidék, 1927. szeptember 18-án - Murska Sobota. VI. évf., 35.

¹⁹¹ Muravidék, 1927. október 9-én - Murska Sobota. VI. évf., 38.

¹⁹² Népújság - Politikai, Társadalmi és Gazdasági Havilap (A továbbiakban: Népújság), 1928. március 4-én - Murska Sobota. III. évf., 5.

¹⁹³ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota 1984. 241-243.

iránti rokonszenvére azonban vitathatatlanul kihatott.¹⁹⁴ Hasonló célokat szolgált az agrárszövetség létrehozása is, habár a szervezetnek az egész Muravidék tekintetében vitathatatlanul pozitív sajátosságai is voltak. Az agrárszövetségekről (zadrugákról) szóló törvény szabályozta, hogy a szervezet a tagság részére vásárol földet, amelyből a tagok - amennyiben a megszabott feltételeket teljesítik - megvásárolhatnak bizonyos részt. Mivel a klerikálisok politikai hatalommal rendelkeztek, lehetőségük volt döntő befolyást gyakorolni a Muravidéken az agrárszövetségek létrehozásában is.¹⁹⁵ A szövetség székhelye, amint az a teljes szlovén nevéből is kiderül, Črenšovcin volt, az elnöki tisztséget pedig Jože Klekl országgyűlési képviselő töltötte be; a szervezet érdekköre (ezt a kifejezést használja az alapszabály) formálisan az egész Muravidékre kiterjedt.¹⁹⁶ A szövetség 1929. június 30-án tartott évi közgyűlésén elhangzottakból kiderült, hogy 66 muravidéki településen van helyi szervezete, 4820 taggal. Talán nem árt megjegyezni, hogy az említett közgyűlésen, a földreformról szóló tárgyalás keretében, amikor a hipermaximum elosztásáról foglaltak állást, azt a tagok faji, tehát nemzetiségi különbségre való tekintet nélkül képzelték el.¹⁹⁷

Az 1928. év végén - hasonlóan a többi kisantant-államhoz - Jugoszlávia-szerte is az állami önállósulás 10. évfordulóját ünnepelték. A Muravidéken is számos újságcikk, politikai megnyilatkozás foglalkozott az eseménnyel. A szlovénység körében (a Muravidék kivételével) teljes volt az egyetértés abban, hogy az eseményt méltóan meg kell ünnepelni (a központi muravidéki ünnepélyre 1928. december 1-jén Murszombatban került sor), azonban számos kritikus bírálat is elhangzott, egyrészt a szerb ígéretek rovására a szlovén régióval szemben, másrészt, hasonlóan a szlovén ígéretek rovására az ún. Slovenska Krajina-val, azaz a Muravidékkel szemben. A muravidéki magyarság - érthető módon - nemigen hallatta a hangját az eseménnyel kapcsolatosan.¹⁹⁸

A muravidéki emberekben, a szlovénokban is, vegyes érzelmeket keltett az említett esemény. Az újságok ugyan nem agitáltak a rendezvények ellen (Murszombatban például különböző kételyeket sejtető fáklyás felvonulást rendeztek), azonban arra figyelmeztettek, hogy a vidék lakosságának aligha volt különösebb oka ünnepelni.¹⁹⁹

A következő esztendőben azonban már a muravidéki lakosság számára fontosabb és közvetlenebb ünneplésre került sor. 1929 nyarán megkezdődtek az előkészületek a Muravidéknek a délszláv államhoz csatolása 10. évfordulója tiszteletére, amelynek központi rendezvényei augusztus 28-án zajlottak Murszombatban és Alsólendván. Erre az alkalomra - amelyre nagyon sok politikust, tisztségviselőt és más közéleti személyt hívtak meg Szlovénia, illetve Jugoszlávia más részeiből - egy szervező bizottságot neveztek ki, amelynek az elnöke Jože Klekl volt. Azt a szervezők is jól tudták, hogy az akkor még legalább 80%-ban magyar nemzetiségű Alsólendván tervezett rendezvény - amelynek keretében hálaadó istentiszteletre is sor került - közvetlenül összefügg a magyarságnak az említett eseményhez való viszonyulásával. A szervezőkhöz közel álló Népújság c. hetilap - egyebek mellett - a következőképpen fordult a magyarsághoz: „... önmagától adódik az a kérdés, hogy milyen is legyen a határ menti kisebbség állásfoglalása a szlovén nemzeti ünneppel szemben? Két eset lehetséges: a

¹⁹⁴ Népújság, 1928. szeptember 23-án - Murska Sobota. III. évf., 20.

¹⁹⁵ Népújság, 1928. október 7-én - Murska Sobota. III. évf. 21.

¹⁹⁶ Népújság, 1928. október 7-én - Murska Sobota. III. évf., 22.

¹⁹⁷ Népújság, 1929. július 14-én - Murska Sobota. IV. évf., 28.

¹⁹⁸ Novine, 1928. november 11-én, 18-án és 25-én - Murska Sobota. XV. évf., 47., 48. és 49.

¹⁹⁹ Muravidék, 1928. december 2-án - Murska Sobota. VII. évf., 49.

kisebbség vagy nem vesz részt az ünnepségen, mondván, hogy nem érdekelt tényező, vagy pedig részt vesz, s jelenlétével dokumentálja, hogy a kisebbség Prekmurjében nem irigye és nem ellensége a szlovénység szabadságának és függetlenségének. A kisebbség mint meghívott vendég vehet részt az ünnepélyen, hogy jó barátoknál szokásos módon tiszteletét és megbecsülését fejezze ki még akkor is, ha történetesen a tapintatlanok túl hangos öröme esetleg szomorú emlékek sorát kavarja fel majd a baráti szívekben. Mi úgy tudjuk, hogy meghívják a kisebbséget. És ha valóban meghívják, hogy vegyen részt a szlovén többség nagy ünnepén, akkor ne utasítsa vissza ezt a meghívást senki fia sem. A kisebbség vonuljon fel Dolnja Lendavára, jelenlétével tisztelje meg a szlovén népet, amely a több mint ezer éves közös múlt idején nem is egyszer szintén együtt örült és sírt is a magyarsággal.”²⁰⁰ Alsólendván egyébként a felvonulás az ernyőgyár és a Korona vendéglő közötti útszakaszon kezdődött - pontosan meghatározott program szerint -, majd, az istentisztelet után a Korona Szálló és az ún. Tomkaház közötti téren zajlott az ünnepély.²⁰¹

A Muravidék elcsatolásának (a szervezők az eseményt felszabadulásnak nevezték) tizedik évfordulójáról Miroslav Kokolj már többször idézett könyvében is olvashatunk. A szerző azt állítja, hogy a szlovénok az eseményt Muravidék-szerte nagy pompával ünnepelték. A lendvai rendezvényről - egyebek mellett - elmondta, hogy azon Neubauer polgármester, Jerič plébános-helynök és Klekl szónokok mellett állítólag egy paraszt magyarul is felszólalt. Kokolj a lendvai ünnepéllyel kapcsolatosan rendbontásról is szólt, amit állítólag a magyarok okoztak. Az eseményt a továbbiakban úgy magyarázza, hogy az alsólendvai magyarság tíz év eltelte után nem tudott belenyugodni a vele szemben elkövetett igazságtalanságba, ezért a nyilvánosan lázadók arra buzdították a lakosságot, hogy fekete zászlókat tűzzenek ki a városban (amire azonban Kokolj szerint nem került sor).²⁰²

Valószínűleg minden magyarázat felesleges arra vonatkozólag, hogy a muravidéki magyarság rendkívül szorongatott helyzetbe került. Nemzeti kötődése és ki nem hevert sérelmei ugyanis aligha engedték volna meg, hogy részt vegyen a terület anyaországától való elszakítását ünneplő rendezvényen, ugyanakkor gazdasági-egzisztenciális szempontból megkülönböztetésben részesülhetett volna amiatt, ha az eseménytől távol marad. A szervezők ugyanis úgy fordultak a kisebbségekhez, hogy a választási lehetőségek között már eldöntötték a „helyes viszonyulás” módját, ami a magyar közösség tudatában bizonyára mély nyomokat hagyott.

Az első tudósításokból viszonylag gyér információkat tudhatunk meg az évfordulás események hangulatáról, lefolyásáról. A Népújság arról számolt be, hogy minden a legnagyobb rendben zajlott. Hangsúlyozta, hogy a muraszombati rendezvényen Klekl beszédét rengeteg ember hallgatta meg. A hetilap szerint az alsólendvai ünnepségen a magyarság is szép számban megjelent, azonban arról hiteles információt nem közöl, hogy ez ténylegesen mit jelentett.²⁰³ A Muravidék c. hetilapból viszont azt tudhatjuk meg, hogy a „szlovének idejövetele” tiszteletére Alsólendva és Muraszombat épületei zászlódíszot kaptak. Muraszombatba vonatok szállították a távolabbról érkezőket, míg a környékbeli falvak lakossága másképpen érkezett a városba. Az ünnepségen részt vett a király képviselőjében Radovics ezredes, míg a kormány nevében dr. Tar, ljubljanaei főispáni titkár. A muraszombati ünnepségen - Klekl

²⁰⁰ Népújság, 1929. július 28-án - Murska Sobota. IV. évf., 30.

²⁰¹ Népújság, 1929. augusztus 11-én - Murska Sobota. IV. évf., 32.

²⁰² Kokolj, Miroslav: Prekmurški Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota - 1984. 253-254.

²⁰³ Népújság, 1929. augusztus 25-én - Murska Sobota. IV. évf., 34.

mellett - dr. Tar, dr. Matija Slavič (abban az időben ljubljanaei egyetemi tanár), dr. Leskovar, a maribori tartomány komiszárja és Rudolf Meister, nyugalmazott tábornok szólalt fel. A hetilap megjegyezte, hogy az ünnepségen részt vett az a Perko nyugalmazott alezredes is, aki annak idején, 1919. augusztus 12-én csapataival ellenállás nélkül megszállta a Muravidéket.²⁰⁴

Többet megtudhatunk a valamivel későbbi, illetve a közvetett sajtóvisszhangokból. A Muravidék 1929. augusztus 18-i számában arról írt, hogy az elmúlt tíz esztendő során Murszombat város nem sokat és csak bizonyos területeken fejlődött, vagyis nem részesült olyan támogatásban, mint azt az elcsatoláskor feltételezték. A Novine c. hetilap 1929. augusztus 25-i számában erélyesen bírálta a Muravidékben megjelent cikket, hogy az jelentős mértékben az ünnepi hangulat megrontására törekedett. Az egyébként állandóan napirenden levő vitatkozás a két sajtóorgánium között ebben az esetben a Muravidékben megjelent szeptember 8-i válasz miatt érdekes csupán, amelyben Kühar kiadó-tulajdonos a 10. jubileumi ünnepséggel kapcsolatosan is érdekes adatokat közölt.²⁰⁵ Kühar válaszából megtudhatjuk, hogy Murszombatban - a híresztelésekkel szemben - nem 15 ezer, hanem csupán mintegy 4 ezer ember vett részt a rendezvényen. Az ünnepséget, egyéb okok miatt is, kevésbé tekinti sikeresnek, mint Kleklék, ezért mindenekelőtt a „klerikális és liberális frakció” közötti vitát hibáztatja, így - szerinte - kevés idő maradt a tényleges szervezésre. Kühar cáfolta, hogy a Muravidék hetilapban augusztus 18-án megjelent Tépett rózsák c. vers²⁰⁶ az ünnep és a szlovénség ellen irányult volna, hiszen szerinte annak szerzője, az aláírt Könye Dezső, „egész másra gondolt s tán ilyent produkálni is, mire a hírecske céloz, - képtelen”. Az utóbbi kérdés tekintetében nehéz igazságot tenni, ezért azt meg sem kíséreljük, viszont maga az ünnepély minden bizonnyal távolról sem váltott ki akkora érdeklődést, amekkorára a szervezők számítottak. A magyarság jelenléte a rendezvényeken pedig bizonyára nem lehetett számottevő.

²⁰⁴ Muravidék, 1929. augusztus 25-én - Murska sobota. VIII. évf., 34.

²⁰⁵ Muravidék, 1929. szeptember 8-án - Murska Sobota. VIII. évf., 36.

²⁰⁶ A Muravidék 1929. augusztus 18-i számában megjelent vers teljes szövege:

Tépett rózsa

Oly néma hallgatag minden - az fáj,
Midőn felettünk sötét felleg jár.
Remegve várjuk, hogy mit hoz reánk?
Pusztulást, vagy áldást te jó Atyánk?
Mikor vihar tőlünk jó messze száll,
Lehajtja szirmát tépett rózsa száll.

A könnyek hullnak szemünkből ott;
Hol a szép rózsafa virított.
Fáj a lelkem, mikor arra járok,
Rózsafánál zokogva megállok.
Ne hervadj el! - Úgy mint régen,
A keblemen nyíló rózsád égjen!

Gyöngyharmat száll árva rózsafára,
Beteg tőnek szép lesz koronája.
Már nem sírok, mosolyog az ajkam,
Nem hervad el az én rózsa szálam.
A vihartól nem fél többé soha,
Erős vagy már szegény „tépett rózsa”.

A klerikális beállítottságú újságok erélyesen tiltakoztak Gorišeknak, az alsólendvai Polgári Iskola igazgatójának a szlovéniai pedagógus lapban megjelent nyilatkozata ellen, amelyben 1928 júniusában kijelentette, hogy a szlovénok, mint milliós nagyságrendű kis nemzet nem képesek megállítani a Muravidéken a magyarosítást. A klerikálisok véleménye az volt, hogy az olyan személyt, aki a Muravidéken nem bízik a szlovén nemzet erejében, el kell távolítani állásából. A „szópárbajt” azért fontos megemlíteni, hogy érződjék a magyarság ellen tanúsított lelki nyomásgyakorlás minden formája. Ugyanis már Gorišek igazgató - akit Szlovénia belsejéből helyeztek Alsólendvára - kijelentésével durván bírálta a kis létszámú magyar közösséget, illetve annak esetleges erőfeszítéseit saját anyanyelvi és nemzeti értékei iránt, majd a szlovén klerikális körök reakciója tovább fokozta a magyarság megalázását.²⁰⁷

A Muravidéken 1928-ban ismét átszervezték a közigazgatást. Az alsólendvai és a mura-szombati járások magyarok lakta vidékén a következőképpen tervezték az ún. új községeket: Alsólendva (Alsólendva, Bánuta, Hosszúfalú és Hídvég települések), Csente (Csente, Völgyifalu, Petesháza és Pince települések), Dobronak (Dobronak, Göntérháza, Kámaháza, Radamos és Zsitkóc települések), Gyertyános (Gyertyános, Alsólakos, Felsőlakos, Kapca, Kót, Hotiza települések), Kobilje-Kebele (Szentlászló falu a túlnyomórészt szlovénok lakta Kebelehez tartozott), Domonkosfa (Domonkosfa és Szerdahely települések), Hodos (Hodos, Kapornak, Šalovci-Sal települések), Pártosfalva (Pártosfalva, Csekefa, Kisfalú, Berkeháza-Berkovci és Jánosfa-Ivanjševci települések)²⁰⁸ Az új szervezeti forma ugyan jelentősebb változásokat nem hozott, azonban az újonnan megválasztott tisztségviselők körében egyre kevesebb magyar nemzetiségi képviselőt találunk.

IV. 1. IV. A diktatúra időszaka (1929-1931)

Az egyre nagyobb méreteket öltő belpolitikai viták következtében a délszláv államban a húszas évek végén jelentős, általánosan antidemokratikusnak nyilvánított államigazgatási intézkedésekre került sor, ami már „összhangban” volt az időközben bekövetkezett központi diktatórikus intézkedésekkel. 1929 őszén megjelentek a báni inspektorátusokról (felügyelő-ségekről) és a bánságok költségvetéséről szóló rendeletek. A Muravidék, illetve annak két járása - az alsólendvai és a mura-szombati - a Drávai Bánsághoz tartozott, amelynek a felügyelő-sége Mariborban székelt. A felügyelők feladatköréhez tartozott az alájuk rendelt járások összes ügyeinek figyelemmel kísérése, a községek ellenőrzése. A szabályrendelet arról is rendelkezett, hogy a bánságokban - a bánok mellett - 20-30 tagú báni tanácsok működnek, amelyek tagjait szakmai alapon válogatták ki (a király nevezte ki a tagokat a belügyminiszter előterjesztésére). 1929 novemberében az újonnan kinevezett bánok és a melléjük rendelt állami szervek átvették a teljes hatalmat, és azzal az önkormányzatok minden korábbi önálló működését megszüntették.²⁰⁹ Az állami szervek természetesen megtették mindent annak érdekében, hogy - főleg szakszerűsége hivatkozva - megmagyarázzák az új államigazgatási rendszer létjogosultságát. A Muravidéken is erőteljes magyarázkodás, bizonygatás vette kezdetét a központosító intézkedések szükségszerűségéről.

²⁰⁷ Népújság, 1928. június 10-én - Murska Sobota. III. évf., 12.

²⁰⁸ Muravidék, 1928. január 22-én - Murska Sobota. VII. évf., 4.

²⁰⁹ Muravidék, 1929. november 10-én - Murska Sobota. VIII. évf., 45.

Vessünk azonban egy pillantást arra, hogy a király által bevezetett diktatúrát megelőzően milyen volt a helyzet az országban és a tárgyalt térségben. A húszas évek végén is rendszeresen érkeztek a Muravidékre a tisztviselők, a hivatalnokok és a szakemberek Szlovénia különböző tájairól. 1928 augusztusában dr. Fračnik Antal celjei kormánytanácsost nevezték ki alsólendvai főbírónak.²¹⁰

1928 nyarán Jugoszláviában számos szempontból válságba került a politikai, a gazdasági és a társadalmi élet. A képviselőházban bekövetkezett halálos kimenetelű lövöldözések (a Radics fivérek halála), valamint az abszolút egyeduralomra töre nagyszerb centralista törekvések következményei a tetőpontra hágtak. A horvátok és a szlovénok egyre többször hangoztatták, hogy ők nem alattvalói kívánnak lenni a délszláv államban vezető szerepre töre szerb politikai elitnek, hanem egyenrangú státust követelnek maguknak, beleértve természetesen a gazdasági fejlődés bizonyos fokú önállóságát is. A Muravidék c. hetilapban - egyebek mellett - a következőket olvashatjuk ezzel kapcsolatosan: „Tíz évnek kellett elmúlni, hogy azok a testvér nemzetek, akik egy jogar alá tömörültek, hogy maguknak közös jólétet biztosítsanak - eljussanak odáig, hogy ma majdnem fegyveres kézzel állanak szemben egymással. Ki gondolta volna akkor, ezelőtt tíz esztendővel, hogy a politikai viszonyok ennyire elmérgesedjenek, hogy a testvér nem ismeri meg a testvért, nincs bizalommal egyik a másik iránt, nem szeretik egymást! Ki merte volna akkor azt mondani, hogy ne örüljön senki ennek az új alakulásnak, mert hiszen tíz év múlva, mikor Korošec miniszterelnök lesz, akkor Pribicevics lesz a legnagyobb ellenfele, Radics Istvánt pedig, aki a horvát parasztpárt nevében szerepelt, a beográdi szkupstinában le fogják löni! Ez történt az első tíz esztendőnek a végén!”²¹¹

A muravidéki szlovénok és magyarok körében is tapasztalható volt a politikai bizonytalanságokból fakadó állapot. Dr. Korošec szlovén politikus miniszterelnökké való kinevezése, valamint a horvát szábor elhatárolódása a Belgrádban ülésező ún. „csonka parlament” döntéseitől, az állami politika alakítóit arra ösztönözte, hogy valamilyen megváltó megoldásban gondolkodjanak. Konkrét javaslatok azonban alig születtek. A Muravidék című hetilapnak a fent idézett cikknél néhány lapszámmal korábbi politikai kommentárja is nagyon általánosan fogalmazott, amikor arról írt, hogy „le kell tehát küzdeni az akadályokat, el kell hárítani az útból mindazokat a nehézségeket, melyek a békességhoz való visszatéréshez elvezetnek. Meg kell alapítani azt az egységes állami közösséget, amelyben mindegyik nép meg fogja találni a saját kulturális és gazdasági fejlődésének lehetőségét és boldogságát!”²¹² Akkor már azonban a jugoszláv konszolidációban alig hitt valaki. Nem véletlen, hogy a későbbi hónapokban sajátos eseményekre került sor Jugoszláviában.

Amint már említettük, 1929. január 6-án Alexander jugoszláv király feloszlatta az országgyűlést, és bevezette a diktatúrát. Ezzel a politikai pártok hivatalosan is megszűntek működni. Az előállt események kapcsán helyi szinten például a keresztényszocialista párt által kiadott magyar nyelvű hetilap, a Népújság kiadását is másképpen kellett megszervezni. Akkortól Klekl közvetlenül vállalta a lap kiadását, és az előfizetőknek - egyebek mellett - a következőket írta: „Célom ezzel nem más, mint hogy magyar ajkú állampolgárainknak ügyes-bajos dolgaikban a lap segítségükre legyen, állampolgári jogaikat védje, bennük a hazafias szellemet nevelje s bebizonyítsa ország-világ előtt, hogy magyar ajkú népünk jó jugoszláv alattvaló s éppen azért a törvény által biztosított védelemhez joga van”.²¹³

²¹⁰ Népújság, 1928. szeptember 9-én - Murska Sobota. III. évf., 19.

²¹¹ Muravidék, 1928. november 4-én - Murska Sobota. VII. évf., 45.

²¹² Muravidék, 1928. augusztus 26-án - Murska Sobota. VII. évf., 35.

²¹³ Népújság, 1929. február 2-án - Murska Sobota. IV. évf., 5.

A Mura menti lakosság számára, így a magyarság számára is közvetlen - túlnyomórészt negatív - kihatással volt az, hogy 1929 tavaszán az új államigazgatási törvény több minisztériumot megszüntetett, köztük a már korábban is diszkriminatív és igazságtalan intézkedéseiről közismert, földreformért felelős minisztériumot is (ezt követően azonban még inkább érvényesült a centralizáció). A muravidéki hatalmi körök ugyan - takarékosági indítékokra hivatkozva - pozitívnak ítélték a döntést, ténylegesen azonban az országgyűlés felosztatását követő diktatúra szerves részét képezte.²¹⁴ Ettől függetlenül némi eredménnyel járt a már volt országgyűlési képviselő, Jože Klekl vezette küldöttség belgrádi látogatása, ahol 1929 májusában a Magyarországgal való vasúti összeköttetés folyamatos biztosítása terén történt némi előrelépés, valamint számos egyéb kérdésben is támogatásukról biztosították az illetékes minisztériumok a muravidéki küldöttséget.²¹⁵

A központi diktatúra és a centralizáció jellegét jól kifejezte a Muravidék c. hetilapnak a kormány deklarációjáról szóló cikke. Annak értelmében az 1929. évi októberi 3. számú törvény „a királyság nevével, történelmi és nemzeti fejlődésünk népi és erkölcsi elgondolása rendeltetett el, amit az egész nép lelkesedéssel fogadott”. A lelkesedés valós voltáról bőven lenne okunk vitatkozni, azonban mintegy hét évtized távlatából ez már csak részben indokolt. Fontosabb annál a további megállapítások áttekintése. Ugyanis a királyságnak bánáságokra történő adminisztratív felosztásában a történelmi (Jugoszlávián belüli) határok örökérvényes megszüntetését látták, amit az egységes jugoszláv nemzet kialakulásának és fejlődésének az alapfeltételül tekintettek. A törvény ugyanis elrendelte az ún. abszolút elvet: egy nemzet és egy nemzeti érzés. Formálisan meghagyták a nemzeti nevek és hagyományok tiszteletben tartását, azonban hangsúlyozták, hogy azokat csakis úgy lehet érvényesíteni, hogy az nem veszélyezteti az egységes nemzet egészét. Ezeken az intézkedéseken alapult a király kormánypolitikája. A rendeletek ugyanis már korábban megszüntették a politikai pártokat, illetve azok bárminemű befolyását. A tanítással kapcsolatosan kimondták, hogy azt az általános iskolától az egyetemig szigorúan jugoszláv nemzeti szellemben kell végezni.²¹⁶ A kormánypolitikából szépen kirajzolódik, hogy az első jugoszláv állam a 30-as évek elején tudatos és tervszerű asszimilációs politikát folytatott, ami a kis létszámú muravidéki magyarságot különösképpen sújtotta.

Az alsólendvai és a muraszombati járásban létrejöttek azok a kisebb-nagyobb csoportok, amelyek az új rendszerben találták meg számításaikat, így politikai téren döntő befolyásra tettek szert. A muraszombati járásban a tekintélyes és nagy gazdagságra szert tevő Josip (Jožef) Benko politikai súlya emelkedett, az alsólendvai járásban pedig hasonló szerepet töltött be a már korábban Lendvára telepített, liberális nézeteiről ismert ügyvéd, dr. Janko Pikuš (habár politikai ereje nem mérhető Benkoéval).

Az 1930-as esztendő végén a muravidéki származású szlovénység részéről ismételt felélénkült az ellenszenv az iránt, hogy a Mura mentiek egyre jobban háttérbe kerültek a betelepítettekkel szemben. A muravidéki szlovénok ezt minden formában bizonyítani kívánták, többek között rámutattak arra, hogy a földreform revíziójával a hazai embertől elveszik a földet, míg a betelepítettek esetében sokkal elnézőbbek. A maribori Parasztszövetség tanácskozására készülve a szervezők fontosnak tartották megjegyezni, hogy a Muravidéken - azért, hogy a hazaiakat háttérbe szorítsák - nagyon sok személyt jogtalanul

²¹⁴ Népújság, 1929. április 14-én - Murska Sobota IV. évf., 15.

²¹⁵ Népújság, 1929. június 9-én - Murska Sobota. IV. évf., 23.

²¹⁶ Muravidék, 1930. július 20-án - Murska Sobota. IX. évf., 29.

madžaronnak tituláltak (pedig a Novine hetilap szerint a Muravidéken már akkor nem is voltak madžaronok). Kritikát gyakoroltak azonban azzal szemben is, hogy a dobronaki községben - ahol állításuk szerint „jelentős számban éltek szlovénok” - nincsen szlovén nyelvű istentisztelet, hanem kizárólag csak magyar.²¹⁷

A magyarság szempontjából fontos volt a drávai bánság főnökének, dr. Drago Marušič bánnak a muravidéki körútja. A bán többek között azt volt hivatott ellenőrizni, hogy a Muravidéken mennyire „fejlődött a nemzeti szellem” (értsd: jugoszláv szellem). Beszámolójából és nyilatkozataiból kiderült, hogy a magyar kisebbség - akárcsak a német - lojális volt az állammal szemben, még hűségnyilatkozatot is tett az állam és a király mellett. Azt is megállapította, hogy a nép összefogott a felsőbb utasítások maradéktalan teljesítése érdekében.²¹⁸ A bán nyilatkozatai egyértelműen arra utalnak, hogy a hatalom minden lehetséges módszert megragadott azért, hogy a diktatúra minél hosszabb életben tartását kieszközölje.

A magyar lakosság a tárgyalt időszakban óriási gazdasági és szociális nehézségekkel küszködött, így a valóságban aligha lehetett elvárni tőle, hogy ódákat zengjen a számára akkor még - a közösség jelentős része által - idegen hatalomnak tekintett állam intézkedéseiről. Egy-két személy, egyéni haszonra törő szűk csoport azonban akkor is akadt arra, hogy az adott körülményeket kihasználja. Ennek jegyében lehet értelmezni a már említett hűségnyilatkozatot (Hodos és Kapornak községek lakossága nevében a bánt például Vértes Aladár tanító külön is üdvözölte), amelyről a lakosság döntő többségének még tudomása se volt.²¹⁹

A városi, illetve falusi vezetőségekből, előljáróságokból - különösképpen a jelentősebb településeken - egyre erőteljesebben szorultak ki a magyarok. Alsólendván 1931 elején felmentették a régi, zömében magyar nemzetiségű előljáróságot. A helyükre kinevezettek között már a többség - nevükből ítélve - szlovén volt, sőt jelentős számban olyanok, akik a húszas években a Muravidéken kívüli területekről kerültek a városba (Pikuš, Majul, Dobernik, Prudic). A szlovéniai tisztviselők, illetve a Jugoszlávia különböző tájairól érkezők a harmincas évek elején egyre nagyobb teret kívántak maguknak kiharcolni a politikai és a közigazgatási életben, valamint szakmai berkekben egyaránt. Csak példaként említhetjük, hogy amikor a muraszombati útbizottság titkári állásáról döntöttek, akkor óriási harc alakult ki a helybéli, egyébként szlovén nemzetiségű és egy Dél-Szlovéniából érkezett jelölt támogatói között. Az ellentét addig fajult, hogy a döntést a maribori báni hatóságokra kellett átruházni.²²⁰

IV. 1.V. Látszatdemokrácia a harmincas években - a muravidéki magyarság fokozott elnyomása

Jugoszlávia 1931 szeptemberében jelentős politikai változásokon ment át, aminek következményeként Alexander király szeptember 2-án felfüggesztette az 1929. január 6-án kinyilvánított „alkotmányonkívüliséget”. Ennek értelmében Jugoszlávia ismét alkotmányos királyság lett, és a minisztertanács magáévá tette a király által elébe terjesztett alkotmányjavaslatot. Az új alkotmány értelmében Jugoszlávia demokratikus és parlamentáris királyság lett, legfelső törvényhozó testülete két házból állt. A képviselőház tagjait általános, egyenlő és közvetlen választások alapján választották.

²¹⁷ Novine, 1930. december 7-én - Alsólendva. XVIII. évf., 48.

²¹⁸ Muravidék, 1931. január 25-én - Murska Sobota. X. évf., 4.

²¹⁹ Novine, 1931. január 18-án - Alsólendva. XVIII. évf., 3.

²²⁰ Muravidék, 1931. március 22-én - Murska Sobota. X. évf., 12.

A Drávai bánság - az új választási törvény értelmében - 25 képviselői helyet kapott. Az egyesületekről, nagygyűlésekről és összejöveletekről szóló törvény megtiltotta, hogy faji, vallási vagy regionális alapon egyesület működhessek. A Muravidékre vonatkozóan így kizártak minden lehetőséget arra, hogy a jelentős mértékben elhanyagolt, nemzetiségileg vegyesen lakott vidék érdekei (különös tekintettel a muravidéki magyarság létre és terveire) magasabb szinten megfogalmazódhassanak. Nem számít persze meglepetésnek, hogy a még mindig erősen centralizált államban a Muravidéken is jelentős mértékben támogatták Živkovič miniszterelnök jelölését az országos lista élére. Az országos választásokat, amelyiken a politikai pártok közül csak a kormánypárt vett (vehetett) részt, 1931. november 8-ra írták ki.

A Muravidék két járásában egyéni jelölteket állítottak. Klekl ez alkalommal nem indult, azonban a háttérben hatékonyan agitált az érdekeinek megfelelő, azaz számára elfogadható jelöltek mellett. A magyarság viszonylagos politikai kizorítását és fokozatos gyengülését jelentette, hogy az alsólendvai járásban nem volt magyar jelölt. A járásban Faflik Ferenc, kančevci plébános volt az egyik jelölt, a másik pedig egy odranci kovácsmester, Hajdinjak Anton. Faflik Ferenc a Lendva-vidéki magyarok tekintélyes képviselőjével, dr. Strasser Arminnal is kapcsolatot teremtett, és kérte a magyarság támogatását a választások során.²²¹ A muraszombati járásában a magyar jelöltek tekintetében jobb volt a helyzet. Az egyik jelölt, a magát magyarnak valló Hartner Nándor volt (Hartner Géza, egykori magyar országgyűlési képviselő fogadott fia, a húszas években a Szabadság c. magyar nyelvű hetilap kiadója). A másik jelölt Vezér Géza volt, akinek nemzetisége vitatott, azonban a győzelemnek - csupán néhány szavazat különbséggel - a harmadik, Jože (Josip) Benko, Muraszombat polgármestere, akkorra már nagy tekintélynek örvendő mézárászék-tulajdonos örvendhetett (aki mellel még már a jelöltlista megerősítése után került fel a Živkovič vezette listára). A lendvai járásban Hajdinjak nyerte el a szavazók bizalmát.

Érthető, hogy a választások után a hatalom emberei, élükön a körzeti főnökkel, jogosan örülhettek, hiszen - amint az utóbbi hangoztatta - a választások a hatalmon lévő párt és a bánsági vezetőség érdekei szerint történtek.²²² A Muravidék c. hetilap is egyre inkább király- és hatalompárti lett, ezért fennállásának tizedik évfordulóján a vezércikkben elsősorban azt hangoztatta, hogy „jelét adtuk annak, hogy így mi is szavazunk, így mi is akarunk az állam felépítésében részesedni, de nem erőszak, intrikák és denúnciaciók pressziója alatt”.²²³

Az ország hivatalos nyelvét az új alkotmány a szerbet, a horvátot és a szlovént nyilvánította. A nemzeti kisebbségek nyelvéről még említést sem tett.²²⁴

A kis létszámú muravidéki magyarságra a „nagy testvér”, a vajdasági magyarság köreiben se nagyon figyelhettek fel. A királyi kormány útmutatását követni szándékozó, nyilatkozataiban az államhoz való hűséget meghirdető jugoszláviai Magyar Népszövetségi Liga 1931. július 23-án megtartott újvidéki értekezletéről az újságközlemények semmi olyan információt nem említettek, ami valamennyire utalt volna a sajátos helyzetben tengődő, a nagy számú vajdasági magyarságtól távolra eső muravidéki magyar közösség életére. A szövetség ugyan a politikától elhatárolta magát, és kimondottan csak gazdasági célokat hirdetett meg programjában,

²²¹ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota, 1984. 271-275.

²²² Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919 - 1941; Pomurska založba Murska Sobota, 1984. 271-275.

²²³ Muravidék, 1931. december 6-én - Murska Sobota. X. évf., 49.

²²⁴ Muravidék, 1931. szeptember 13-án - Murska sobota. X. évf., 37.

Muravidék, 1931. szeptember 27-én - Murska Sobota. X. évf., 39.

Muravidék, 1931. október 4-én - Murska Sobota. X. évf., 40.

azonban mozgásterét, tevékenységét csak a Vajdaságra vonatkoztatta. Állásfoglalásaikban csupán annyit rögzítettek, hogy szervezeteiket úgy kívánják kiépíteni, hogy azok egész Jugoszláviára kiterjedjenek.²²⁵

A következő időszakban a különböző politikai irányzatok és egyesületek még inkább arra törekedtek, hogy saját céljaikra használják fel a muravidéki magyarságot. Tervük eléréséhez különböző utakat választottak. Szükséges megemlíteni, hogy 1932. február 21-én politikai nagygyűlést szerveztek Alsólendván, amelyen a tudósítások szerint mintegy négyszáz ember vett részt (arról nincs említés, mennyi lehetett abból a magyarok részaránya). A gyűlésen a muravidéki képviselőházi küldöttek, Benko és Hajdinjak is jelen voltak, és beszámoltak a vidék fejlődése érdekében tervezett törekvéseikről. A nagygyűlés fő célja viszont az volt, hogy minél több polgárt toborozzanak az általuk is támogatott új, a Jugoszláv Radikális Paraszt Demokrácia nevű kormánypártba (Jugoslovenska radikalna kmečka demokracija).²²⁶

Az új párt alapszervezetei a magyar falvakban is megalakultak, mivel a lakosságnak nagyon kevés bizalomkeltés kellett ahhoz (egy-két ügyes-bajos kérdés elintézése, amit néhány település esetében Hajdinjak képviselőnek sikerül kieszközölni), hogy politikailag is „elkötelezze” magát. Még a viszonylag kis lélekszámú Zsitkóc faluban is megalakult 1932 nyarán a Jugoszláv Radikális Paraszt Demokrácia párt helyi szervezete 45 taggal (addig a dobronaki alapszervezethez tartoztak). Kapcán ugyancsak abban az időben alakult meg az említett párt alapszervezete.²²⁷ Az 1932. esztendő késő nyarán az őrségi, illetve Őrség-peremvidéki falvakban (Hodoson és Domonkosfán) is megfordult Benko képviselő, akinek elsőrendű célja a tagtoborzás lehetett. Mindkét településen ugyanis már néhány héttel korábban létrejött a Jugoszláv Radikális Paraszt Demokrácia párt helyi alapszervezete. Azt valamennyi hasonló jellegű összejövetel esetében megállapíthatjuk, hogy kimondottan a magyarságot érintő problémák, a közösségre vonatkozó sérelmek az ilyen rendezvényeken nem voltak napirenden.²²⁸

A délszláv eszme megerősítését kívánta szolgálni - véleményünk szerint - az első jugoszláv megszállás alkalmából elesett, ún. legionáriusok síremlékének a leleplezése is, amire 1931. június 7-én került sor a muraszombati temetőben. A „muraszombati csata” néven számon tartott ütközetben - amely révén ismét visszaállt a magyar fennhatóság Muraszombatban és a Muravidéken - az 1919. január 3-án elesett dr. Dimović és négy társa tiszteletére állítottak emlékoszlopot, amelynek felavatására - a sajtó szerint - nagy tömeget csődítettek össze. A rendezvényen, amelyen a bán személyesen is megjelent, felvonultak a környékbeli szokol-egyesületek, tehát azok a szervezetek, amelyek a jugoszláv állameszme kibontakozását és serkentését szolgálták, valamint azt minden szempontból segítették.²²⁹

Az 1932. esztendőben Jugoszlávia-szerre megkezdődött a közigazgatás átszervezésének lázas előkészülete. A törvény tervezetét azonban a kormány csak az említett év novemberében juttatta el a Képviselőházba. A törvény fő célja az volt, hogy a kis, legtöbbször egy

²²⁵ Muravidék, 1931. augusztus 9-én - Murska Sobota. X. évf. 32.

²²⁶ Murska Krajina - 1932. március 6-án, Murska Sobota I. évf., 1.

²²⁷ Murska Krajina - 1932. augusztus 7-én - Murska Sobota. I. évf., 23.

²²⁸ Murska Krajina - 1932. szeptember 18-án - Murska Sobota. I. évf., 29.

²²⁹ Muravidék, 1931. június 14-én - Murska Sobota. X. évf., 24.

településből álló községeket megszüntesse, és valamennyivel nagyobb, érdekeik tekintetében egymásra utalt településeket kovácsoljon egy közigazgatási egységbe. A község elnevezést azonban a továbbiakban is megtartották (ez a terminológiai sajátosság - számos értelmezési zavart okozva - kisebb-nagyobb korrekciókkal és szünetelésekkel megmaradt egészen a század végéig, azaz máig). Az új községeknek a törvénytervezet értelmében legalább 2000 lakost kellett számlálniuk, ezért az átszervezés a viszonylag kis lélekszámú muravidéki falvak esetében is jelentős változásokat idézett volna elő. A muraszombati járás esetében az addigi 122 község, azaz falu helyébe először 25, majd később 16 községet terveztek. Minőségi szempontból a törvénytervezet újdonságot ígért a szociális élet, a községi költségvetés és az állami támogatások biztosítása, valamint a községi vezetőségek működése terén stb.²³⁰

A muraszombati járásban élő magyarság a tervezett 16 községből jelentősebb létszámban a tótlaki, szlovén nyelven Fokovci (Pártosfalva kb. 400 lakos, Csekefa kb. 215 lakos és Kisfalu kb. 90 lakos), a keresztúri, szlovén nyelven Križevci (Domonkosfa kb. 640 lakos és Szerdahely kb. 190 lakos) és a sali, szlovénul Šalovci (Hodos 471 lakos és Kapornak 250 lakos) községekhez soroltatott be, valamint közvetlenül Muraszombathoz tartoztak (a város lakosságának számát 1933 elején 3571 főben tüntették fel).²³¹

A községek kiterjedése azonban a valóságban valamennyire másképpen alakult. A 19 újonnan létrejött község között megalakult a pártosfalvi község, amelyhez Pártosfalva, Berkeháza, Csekefa, Tótlak, azaz Selo, Ivanovci, Kisfalu, Ratkovci, Fokovci, azaz Úrdomb és Szerdahely települések tartoztak. A többi goricskói (dombvidéki) magyarlakta falu közül Domonkosfa a križevci (keresztúri) községhez került, míg Hodos és Kapornak a salihoz (Šalovci)²³².

A közigazgatás átszervezése során felvetették Alsólendva névváltoztatásának a lehetőségét is, ami a későbbiek során be is következett. A szlovén nemzetiségű lakosság, illetve azok szószólói a sajtóban úgy nyilatkoztak, hogy megjött az alkalom arra, hogy a „a mi (értsd: szlovén - a szerző megjegyzése) népünknek mindig is jobban elfogadható Lendava legyen ezentúl az új község neve,... mert az Alsó- jelzőt a magyarból vettük át.”²³³

A községekről szóló törvény 1933. június 13-án lépett életbe. A már ismertetett rendelkezései mellett bevezette a községi honosítást, ami azt jelentette, hogy minden jugoszláv állampolgár a törvény értelmében egy községben volt honos, ami nem mindig egyezett meg az illető lakhelyével.

Az új közigazgatási szervezethez az Alsólendvai járásban teljesen eltávolította egymástól a magyar településeket, és számos esetben egy magyar települést szín szlovén községhez soroltak. Az addigi Alsólendva nevét akkortól Lendvaként használták, és az említett nevű közigazgatási egységhez csak maga a város tartozott. Létrehozták a Lendva-környék (vagy vidék) községet ugyancsak Lendva központtal, amelyhez Göntérháza, Bánuta, Hídvég, Hosszúfalu, Alsólakos, Felsőlakos, Hármasmalom és Gyertyános tartozott. Szentlászló település (amely a II. világháború után a muraszombati járáshoz került) a bogojinai (bagonyai) községhez tartozott 4 szlovén faluval együtt. A Dobronaki Községhez Dobronak település, Zsitkóc, Kámaháza és két szlovén falu, Kobilje (Kebele) és Strehovci tartoztak. Kapca és Kót falvak három szlovén településsel a hotizai községet alkották. Radamost a szintisza szlovén

²³⁰ Murska Krajina - 1932. november 27-én - Murska Sobota. I. évf., 39.

²³¹ Murska Krajina - 1933. február 5-én - Murska Sobota. II. évf., 6.

²³² Murska Krajina - 1933. október 29-én - Murska Sobota. II. évf., 44.

²³³ Murska Krajina - 1933. február 12-én - Murska Sobota. II. évf., 7.

turniščei községhez sorolták, míg Csente, Völgyifalu, Pince, Pincemajor és Benice az ún. Diósvölgy Községhez tartoztak.²³⁴

A tárgyalt korszakban a muravidéki lakosság nemzeti tudatára folyton megpróbáltak úgy hatni, hogy a közösség a magyarsággal, a magyar értékekkel szembekerüljön. A Murska Krajina hetilap 1933. évi húsvéti számában például úgy méltatták a Sokol-szervezetek és a tanítóság feladatát és jelentőségét, hogy tevékenységüket szembeállították a magyar kultúrával és egyéb értékekkel, amelyeket „a magyar állam évszádok során a muravidéki szlovénokra erőszakolt”. A problémát az ilyen jellegű magyarelles cikkekben, felszólalásokban és egyéb megnyilvánulásokban mindenekelőtt az jelentette, hogy a tárgyilagosság helyett valótlan-ságokat terjesztettek. Ugyanis - egyebek mellett - azt hangoztatták, hogy a magyar állam keretében a muravidéki szlovénoknak meg volt tiltva a szlovén nyelvű könyvek használata, és minden egyéb írott szó.²³⁵ Nem fér ahhoz kétség, hogy az egykori magyar hatalom is követett el számos hibát, továbbá az is tény, hogy az első világháború előtti évtizedekben tudatos asszimilációs politika folyt Magyarországon, s ez a Mura mentén élő szlovénok nemzeti érzését sértette; azonban az is tény, hogy a muravidéki szlovén tájszólásban írott könyveket - Štefan Küzmics 18. században megjelent műve után - a magyar egyházi körökben bizonyos módon mindig támogatták. A szlovén nyelvű istentiszteletet is több szombathelyi püspök üdvözölte, és fontosnak tartotta annak biztosítását. A Stájer-vidékről az I. világháború előtt több tízezer könyv került a Mura bal partjára. Még ha a könyvek terjesztése formálisan tiltva volt is, a magyar hatóságok tudták, hogy a szlovénség számára fontos szellemi táplálékot képeztek azok, és különösebb szankciókat nem gyakoroltak a „könyvcsempészéssel” szemben. Mindebből kiderül, hogy a magyar nemzeti és kulturális értékek, és általában a magyarság befekettítése a két világháború közötti jugoszláv hatalom fontos asszimilációs eszköze volt, s ez - sajnálatos módon - a kis létszámú muravidéki magyar közösség megmaradásának különösképpen ártott. Aligha túlzás azt állítani, hogy a különböző magyarelles cikkek és nyilvános felszólalások elsősorban a muravidéki magyarság minél hamarabbi tudatos beolvasztása céljából történtek.

A harmincas évek elején a jugoszláv sajtóban sokat foglalkoztak egy feltételezett, újabb politikai válsággal, amikor az állam határai is könnyen megváltozhatnak. Jugoszláv belpolitikai problémának számított, hogy bizonyos körökben már akkor egyre erősödött a szlovén-szerb, és természetesen még inkább a horvát-szerb ellentét. A Muravidéken a hatalom emberei és mások is - különösképpen a szlovén nyelvű sajtó - veszélyesnek tartották az említett politikai felvetéseket, ezért szívesen hangoztatták azt a közismertté vált szlogent, miszerint „Jugoszláviáért mindent, de Jugoszláviát semmi áron sem, mert Jugoszláviában van a mi jövőnk, nélküle minket a halál fenyeget”. Ezeket a kérdéseket - egyoldalúan - boncolgatta a Murska Krajina hetilap 1933. április 23-i száma, melyben sokatmondó volt az 1931-es - véleményünk szerint hitelesnek aligha tekinthető - népszámlálási adatokat ismertető cikk.²³⁶

Az említett cikk megjelentetésére állítólag azért került sor, mert a ljubljanaei „Slovenec” c. napilap április 7-i számában azt a kérdést boncolgatta, hogy indokolt-e Alsólendván, a „túlnyomórészt magyar nemzetiségű plébániában” a Szent István-nap megünneplése. Az írás tehát azzal a céllal jelent meg, hogy megcáfolja a szerinte „hibás és az igazságot nem tükröző” adatokat, és bizonyítsa, hogy mind az alsólendvai, mind a dobronaki plébánia területén a szlovénok vannak többségben. A közzétett adatokból az derült ki, hogy az alsólendvai

²³⁴ Murska Krajina - 1994. április 1-én - Murska Sobota. III. évf., 14.

²³⁵ Murska Krajina - 1933. február 16-án - Murska Sobota. II. évf. 16.

²³⁶ Murska Krajina - 1933. április 23-án - Murska Sobota. II. évf., 17.

járásban 1931-ben 35.064 személy vallotta magát jugoszlávnak, és csupán 2873 személyt írtak be magyarnak (116 volt az „egyéb”). Ez az adat minden különösebb elemzés nélkül egyértelműen bizonyítja az 1931-es népszámlálás, illetve az említett cikk torzító szándékát, hiszen még a korabeli szlovén szakemberek véleménye szerint is az I. világháború után mintegy 15 ezer magyar került a délszláv állam muravidéki részére, annak viszont mintegy 75-80%-a az Alsólendvai járásban élt. Az anyanyelv kimutatásánál a magyarságra vonatkozó adatok valamennyire „javultak”, e kategóriában ugyanis - a 31.881 szlovén, 472 szerbhorvát és 158 egyéb anyanyelvű mellett - 5.543 magyar anyanyelvűt regisztráltak. A cikk továbbá megállapította, hogy az alsólendvai járás magyarsága szétszórtnak él az alsólendvai és dobronaki plébániakörzetekben, a túlnyomórészt szlovénok lakta települések lakosaival keveredve. Az ilyen vélemény még ma sem felelne meg a valóságnak, ezért ugyancsak különösebb bizonygatás nélkül állíthatjuk, hogy a Murska Krajina állítása tudatosan torzította a magyarságra vonatkozó adatokat.

A dobronaki plébánia anyanyelvre vonatkozó adatait (1931) - a népszámlálási adatok alapján - a következőképpen mutatta be (a kimutatás a plébániák területéhez tartozó néhány szlovén településre is kiterjedt):

Település	szlov. anyany.	szerbhorvát anyany.	magyar anyany.	egyéb
Dobronak	644	-	694	19
Göntérháza	250	-	143	-
Kámaháza	90	-	54	-
Kobilje (Kebele)	968	27	8	-
Radamos	411	-	154	-
Strehovci	395	-	-	-
Zsitkóc	203	-	102	3
Szentlászló	51	-	359	5
Összesen:	3.012	27	1.514	27

Az alsólendvai plébánia anyanyelvre vonatkozó adatai a következőképpen jelentek meg:

Település	szlov. anyany.	szerbhorvát anyany.	magyar anyany.	egyéb
Alsólendva	1.320	163	878	78
Bánuta	97	-	37	-
Csente	372	5	525	-
Hosszúfalu	957	1	422	13
Völgyifalu	135	8	415	-
Gyertyános	328	5	370	-
Hotiza (szlovén falu)	894	-	3	-
Kapca	685	-	41	-
Kót	177	-	29	-
Alsó- és Felsőlakos (együtt)	337	14	643	3
Hídvég	487	-	38	6
Petesháza	627	140	367	2
Pince	237	90	214	11
Összesen:	6.653	426	3.982	113

Azt természetesen el kell fogadnunk, hogy az 1931-es népszámláláskor a magyarok közül sokan félelemből vagy érdekből (úgy jobban remélhettek földet a földreform során) jugoszlávnak írták be magukat, azonban ahhoz aligha férhet kétség, hogy a hatalom mindent megtett a magyarság „statisztikai” megszüntetése érdekében.

A magyar közösséggel szemben elkövetett manipuláció kézenfekvő példája Göntérháza esetében is érzékelhető. A település lakossága az 1921-es (jugoszláv) népszámlálás alapján 422 fő volt, amelyből 416 lakos magyar anyanyelvűnek vallotta magát. Mivel a törvény és a rendeletek értelmében a földreform révén csak azok juthattak földhöz, akik magukat szlovénnek, azaz délszláv nemzetiségűnek vallották, Göntérháza polgárai közül az 1931-es népszámlálás során már 226 szlovén nemzetiségű lakost írtak össze. A lakosság persze mindezek után sem jutott jelentősebb földterülethez. Az adatokat a hatalom arra használta fel, hogy - mivel hivatalosan a lakosság 65%-a szlovénként volt feltüntetve - a magyar elemi iskolai tagozatot teljes egészében megszüntette.²³⁷

Alsólendva politikai élete a harmincas évek első felében - amint arra már eddig is utaltunk - igen élénk volt, számos nemzeti és egyéb villongással telítve. Úgy tűnik, hogy a magyarság és a magyar érzelmű körök - a szlovén betelepítettekkel szemben, illetve politikai és egyéb érdekeiket azokkal szembeállítva - egyre jobban vonzódtak a központi hatalmat megtestesítő Jugoszláv Radikális Közösség pártjához (Kokolj ezt a vonzódást a jugoszláv unitarizmusához való kötődésnek minősítette). Ebben jelentős szerepe volt dr. Franc Klar lendvai orvosnak, aki - Klekl támogatását élvezve - politikai pályafutását egy látszatra jelentéktelen szervezetben, a lendvai Tűzoltóegyletben kezdte. A lendvai tűzoltóság zöme magyar volt, ez a vezetőségre is vonatkozik, így a szervezetet sokszor illették a „magyarkodó, madžaron” jelzővel. Amikor az egyesület élére szlovén vezetőséget kívánt a hatalom állítani, a magyarság „ellenjelöltként” dr. Klart állította, aki kulturális tekintetben a magyarsághoz kötődött, származását illetően azonban szlovén volt. Az a feltételezés, hogy Klar jelölését az őt egyébként ellenző betelepültek nem merik túlságosan megtámadni, bevált, és a tekintélyes orvos lett a lendvai Tűzoltóegylet elnöke. Fontos megjegyezni, hogy a közvélemény az elnökválasztás körül zajló eseményeket egyértelműen a „hazaiak és a betelepített tisztviselők („prišlekei”)” közötti összecsapásnak minősítette.

Dr. Klar mint tűzoltóelnök jó kapcsolatai révén elérte, hogy fogadta őt Ljubljanában Marusič bán, aki 1933. június 28-án - Klar meghívására - Lendvára látogatott, és részt vett a tűzoltóegylet fennállásának 60. évfordulójára rendezett ünnepélyen. Az esemény lényegesen megerősítette dr. Klar politikai tekintélyét, és ezáltal a klerikálisnak és valamennyire magyar jellegűnek tekinthető politikai erők felemelkedését, ugyanakkor nagy csapást jelentett politikai ellenfeleire, mindenekelőtt a szlovén nemzeti törekvések mellett kardoskodó dr. Pikušra és Hajdinjakra (annak eredményét a következő választásokon már észlelni lehetett). Tény azonban, hogy Klarék a központi jugoszláv kormánypártot támogatók sorába álltak a kimondottan szlovén érzelműek közegével és azok érdekeivel szemben. Az esemény valamennyire utal a Muravidék és a magyarság két világháború közötti sajátos politikai beállítottságára.²³⁸

1933. október 15-én választásra került sor Muravidék-szerte, ahol megválasztották az új közigazgatási szervezettség értelmében létrejött községek polgármestereit és előljáróit. A Muravidék gazdasági és politikai életében akkorra már legfontosabb szerepet betöltő város,

²³⁷ Varga, Sándor - Pivar, Ella: Dobronak, Göntérháza, Kót helytörténete (Kiadta a lendvai és mura-szombati magyar nemzetiségi érdekközösség) Lendva, 1979. 104.

²³⁸ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota. 316-317.

Muraszombat polgármestere Hartner Nándor lett. A Jugoszláv Radikális Paraszt Direkcióból lett Jugoszláv Nemzeti Párt, illetve annak a jelöltjei a Muravidéken is abszolút győzelmet arattak az ugyanazon párt ún. opozíciós listáin vagy más listákon szereplő jelöltekkel szemben.²³⁹ Alsólendván a madžaronnak titulált Bacsics Árpád lett a polgármester dr. Jure Pikuž ügyvéddel szemben. A nyolcvanas évek szlovén történetírása nagyon elmarasztalónak minősítette, hogy a két muravidéki város élére magyar, illetve madžaron polgármesterek kerültek. Hartnerről azt hangoztatták, hogy teljesen magyar érzelmű volt, aki szlovénul nem is nagyon tudott, és - állításuk szerint - a magyarországi irredentizmus muravidéki vezérének tekinthető, hiszen annak titkos kémje volt. Hartner Nándor - a tekintélyes gyártulajdonos, egykori magyar országgyűlési képviselő, Hartner Géza fogadott fia - a választási kampány során a muraszombati polgárok érdekeinek képviselését tűzte ki célul. Talán nem árt megemlíteni, hogy a Mura Sportklubbal kapcsolatosan is nagyon negatívan értékeli tevékenységét. Elismerik ugyan, hogy az 1924. augusztus 24-én alapított klub sporteredményeivel érdemeket szerzett a vidéknek és Muraszombatnak egyaránt, azonban a klub a szlovén nemzettudat szempontjából „csődöt mondott”. A csőd a bírálók szerint leginkább Hartner Nándor nevéhez fűződik, akiről azt állították, hogy a harmincas években azért részesítette a klubot jelentős támogatásokban, mert azzal a magyar érdekeket kívánta szolgálni. Egyebek mellett felróták neki azt is, hogy a vezetőségi üléseken csak magyarul beszéltek, a különböző rendezvényeken az oda látogató „olyan benyomásban részesült, mintha a hivatalos nyelv magyar lenne”, továbbá azzal is vádolták, hogy azért szervezte meg a Mura Klub tagságának maribori utaztatását, hogy ott a budapesti Ferencvárosnak szurkoljanak²⁴⁰. Bacsicsról viszont azt állították, hogy madžaron, aki még Klekl ellen is magyar érdekeltségű cikkeket írogatott.²⁴¹

Amennyiben elemezni kívánjuk a polgármester-választások révén kialakult helyzetet, feltételezhetjük, hogy - minden politikai manipuláció, jogi rendellenesség és egyéb tényező mellett - az 1933. október 15-i választások eredménye tükrözi a két muravidéki város magyarságának és magyar érzelmű polgárainak a súlyát. A választók pozitívan viszonyultak azokhoz a jelöltekhez, akiknek megválasztása esetén a magyar értékek és a muravidéki érdekek tekintetében némi javulásra számíthattak, azokkal szemben, akiket a jugoszláv hatalom mint tisztviselőket és hivatalnokokat - minden érzelmi kötődés és a terület iránt tanúsított rokonszenv nélkül - a vidékre telepített. A választási eredmények azt is bizonyítják, hogy a hazai jelöltek - még ha azok magyarok, illetve magyar érzelműek voltak is - a muravidéki szlovénok jelentős részének a támogatását is élvezték.

Az alsólendvai járás néhány, főleg magyarok lakta településén 1934. június 10-én ismét polgármestert és előjáróságot választottak, mivel az időközben megváltozott választói körzetek miatt az illetékes hatóságok új választásokat rendeltek el (a választókörzetekkel kapcsolatos kérdésre a későbbiek során még visszatérünk). A magyarlakta településeken, illetve az Alsólendva-környéki választóegységben szlovén polgármestereket választottak, mert magyar nemzetiségű jelölt a listán nem is szerepelt²⁴². Kivételnek Alsólendva város tekinthető, ahol ismét Bacsics (vagy Bačič) Árpádot választották polgármesternek. A lendvai polgármester-választásnak nagy politikai visszhangja volt. Bacsicsot ismét a tekintélyes lendvai orvos, dr. Klar támogatta, valamint a papság is mellette állt (elsősorban Klekl és

²³⁹ Murska Krajina - 1933. október 22-én - Murska Sobota. II. évf., 43.

²⁴⁰ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota 1984. 172-173.

²⁴¹ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota 1984. 322-325.

²⁴² Novine, Alsólendva - 1934. június 17-én. XXI. évf., 24.

Jeričet említik), politikai ellenfelei viszont madžaronnak titulálták, mivel a magyar lakosság is melléje állt. A másik tábor, amelynek hitvallói túlnyomórészt az ide került hivatalnokokból és az erősen szlovén érzelmű körökből kerültek ki, a Jugoszláv Nemzeti Párt listáján dr. Makso Peterlint támogatta. Miután Bacsics győzött (a szavazást a vesztes párt szerint befolyásolta, hogy Trstenjak járási főnök is rá szavazott), a vele szemben álló körök a lendvai magyarságot is támadták. Miško Kranjec, Muravidékről származó, akkor már némi tekintélyre szert tevő szlovén író például megjegyezte, hogy a hazai, azaz Lendva-vidéki értelmiség (itt természetesen a szlovén, illetve szlovén származású értelmiségiekre gondolt - a szerző megjegyzése) a polgármester-választásokon a magyarság pártjára állt, majd folytatta, hogy „... számunkra marad a tény, hogy a magyarok győztek, és ennek az érthetatlenségnek egykor még kellemtelen következményei lehetnek”. Az esemény nem is maradt megtorlás nélkül: Trstenjak járásfőnököt hamarosan elhelyezték Alsólendváról.²⁴³

A fenti eseményeknek azonban érdekes előzményei voltak; ennek betetőzését egy bonyolult bírósági tárgyalás jelentette, amelyre 1934. január 18-án és 19-én került sor. Az előzményekről annyit el kell mondani, hogy az 1933. október 15-i helyhatósági választásokon - a pozíciós listán szereplő jelöltekkel szemben - általában olyan személyek győztek, akik a Jugoszláv Radikális Párt oppozíciós listájának a jelöltjei voltak, és dr. Klar és Jerič esperes befolyása alatt álltak. A megválasztottakat a járási főnök egy héttel később összehívta, ahol Klar is szerephez jutott, és aláíratott velük egy nyilatkozatot, amelyben a jelenlevők tiltakoztak a Jugoszláv Radikális Párt helyi vezetői ellen, akik állítólag befeketítették a bán személyét és a muravidéki (tehát hazai) polgárokat, valamint pártrendelethez polgármestereket mondatnak le stb. Lényegében arról volt szó, hogy a muravidékiek szót emeltek a kemény szlovén nemzeti vonalat képviselő, általában a Muravidékre telepített hivatalnok- és értelmiségi csoporttal szemben. A lázadni merészelőkkel szemben dr. Janko Pikuž lendvai ügyvéd, a JRP Járási Bizottságának az elnöke és Vinko Žgur postamester bírósági pert indítottak az aláírók, valamint a dokumentumot elkészítők ellen. A bírósági tárgyaláson nagyon éles vitára került sor. Klarék ellen olyan vádakot hoztak fel, hogy a JRP községi (tehát lendvai) szervezete magyar kézen van, ezt azonban ők határozottan visszautasították. A bíróság dr. Klart, dr. Trstenjakot és másokat néhány hetes börtönnel és pénzbírsággal büntetett, amit azonban a későbbiek során elengedtek.

A JRP Járási Bizottsága nem tudott belenyugodni a helyhatósági választásokon elszenvedett vereségbe, ezért kieszközölte, hogy az Alsólendvai járásban - hasonlóan a már korábban érvénybe léptetett közigazgatási egységek mintájára - alakítsák át a választókerületeket azzal a céllal, hogy Lendva várost válasszák le a környékbéli magyar falvakról - és legyen önálló választási körzet -, úgy majd sikerül az idetelepítetteknek legalább a központban többséghez jutniuk. Az 1934. március 21-i belügyminiszteri rendelet szerint Alsólendva az akkori 2158 lakosával önálló választókerületet alkotott. Létrehozták a Lendva-környék választókerületet 4433 lakossal (amelyhez Bánuta, Hosszúfalu, Alsólakos, Felsőlakos, Gyertyános, Göntérháza, Hídvég és Hármasmalom tartozott), valamint megerősítették a város és a járás nevének a megváltozását. Azonban az új választókerületek sem bizonyultak hosszú életűnek, hiszen - Klarék javaslatára - azokat egy év után a magyarság számára kedvezőbbre változtatták, s ennek következményeként visszaállt az 1933. szeptember 8-i állapot.²⁴⁴

Aszerint a lendvai járás magyarlakta településeit a következő választókerületekbe sorolták:

²⁴³ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota 1984. 332-335.

²⁴⁴ Novine, 1934. február 18-án - Alsólendva. XXI. évf., 8. Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota 1984. 328-331.

- az akkor még a lendvai járáshoz tartozó Szentlászló a bagonyai (Bogojina),
- Dobronak és Zsitkóc, valamint két szlovén falu, Strehovci és Kobilje a dobronaki,
- Gyertyános, Alsólakos, Felsőlakos, Kapca és Kót tartozott, valamint a szlovénok lakta Hotiza a gyertyánosi,
- Göntéháza, Radamos, Kámaháza, Hídvég és Bánuta a göntérházi,
- Lendva város, Hármasmalom és Hosszúfalu a lendvai,
- Csente, Völgyifalu, Pince és Petesháza, valamint feltehetően Benice a diósvölgyi (Orešje) választókörihez tartozott.²⁴⁵

A Jugoszláv Nemzeti Párt Muraszombati Járási Szervezete a tárgyalt korszakban nagyon intenzív tevékenységet folytatott. A jugoszláv eszme erősítése volt a párt legfontosabb célja, de a vidéket érintő más fontosabb kérdéseket is rendszeresen megtárgyalták. Mivel a forgalom állandó nehézséget jelentett a térségben, a párt egyik ülésén 1934 tavaszán követelték a hodosi határátkelő kibővítését úgy, hogy a teherforgalom is azon keresztül legyen bonyolítható.²⁴⁶

A Jugoszláv Nemzeti Párt alsólendvai pártszervezetének ülésén, ugyancsak 1934 tavaszán - amelyen dr. Kramer miniszter is részt vett - megállapították, hogy a jugoszláv nemzeti eszme ott is megerősödött. A tanácskozáson jelen levő Josip Benko képviselőházi küldött elégedettségének adott hangot, s kifejtette, hogy a város és környéke jugoszláv érzelme miatt komoly állami támogatásokban reménykedhet. Megemlítjük azt is, hogy a Muraszombatban tervezett pravoszláv templom építésére Alsólendváról is többen adományoztak, elsősorban az elmúlt esztendőkből a városba érkezett szlovén és egyéb délszláv nemzetiségekhez tartozó tisztviselők.²⁴⁷

Miután 1935 januárjában feloszlatták a képviselőházat, az új választásokat május 5-re tűzték ki. Ismét élénk kampányidőszaknak lehettek szemtanúi és részesei a határmenti települések polgárai. A kormánypárt, a dr. Jevtić miniszterelnök vezette Jugoszláv Nemzeti Párt gyűlései voltak a legszervezettebbek, a sajtó is ezeket karolta fel leginkább. A muraszombati járásban ismét Josip Benko lett a képviselő, míg az alsólendvai járásban ugyancsak dr. Franc Klar orvos kapta a legtöbb szavazatot. A választások előtt a dr. Maček vezette horvát nemzeti érdekeltségű párt is erőteljes agitációt fejtett ki a Muravidéken, azonban törekvésük nem járt eredménnyel. Az alsólendvai járásban a kormánypárt 4527 szavazatot kapott, a Maček-vezette párt viszont csak 1133-at, a muraszombati járásban a Jevtić miniszterelnök nevével fémjelzett párt 6327 szavazatot kapott Maček pártja 2484 szavazatával szemben. A másik két párt elenyészően kevés voksban részesült.²⁴⁸

Az alsólendvai járásban megválasztott képviselőt, dr. Klart már új mandátuma kezdetén olyan vádak érték, hogy korábbi tevékenysége során a magyarsággal is szimpatizált. A képviselő ugyan a jugoszláv nemzeti eszmét hangsúlyozta, a vita során azonban számos kritikus megjegyzést tett a más vidékekről származott tisztviselők rovására. A magyarság iránt viszont emberséges magatartást tanúsított, azonban semmi sem utal arra, hogy a kisebbséghez

²⁴⁵ Službeni list kraljevine banske upr. Dravske banovine (A Drávia Bánság hivatalos lapja) - 1934. április 11-én. 29/362.

²⁴⁶ Murska Krajina - 1934. április 22-én - Murska Sobota. III. évf., 17.

²⁴⁷ Murska Krajina - 1934. május 20-án - Murska Sobota. III. évf., 21.

²⁴⁸ Murska Krajina - 1935. május 12-én - Murska Sobota. IV. évf., 19.

tartozókat előnyösebb helyzetben részesített volna.²⁴⁹ Kampánya során a meghirdetett 17 pontjában közvetlenül nem utalt a kisebbség helyzetére, még kevésbé annak támogatására. Programja legfontosabb céljául az agrárkérdés rendezését, a parasztság eladósodását, a legszegényebb réteg (szerinte a telepesek) támogatását, a települések villanyárammal való ellátását, a hazai (értsd: muravidéki) értelmiségiek elhelyezését stb. tűzte ki.²⁵⁰

A dobronaki önkéntes tűzoltóegylet működéséről szólva Varga Sándor helytörténet-kutató az 1935-ös évre vonatkozólag arra a jelenségre figyelmeztetett, hogy az egyesület tevékenységére is kihatottak a politikai súrlódások; ezek abban nyilvánultak meg, hogy az ott tevékenykedő állami tisztviselők a tűzoltóktól mindig azt követelték, hogy az országgyűlési választások alkalmával a kormánypártot támogassák. Varga megállapította, hogy a muravidéki magyarság döntő többsége a tárgyalat időszakban rendszeresen az ellenzéket támogatta, mert állítólag az adott helyzetnél többet ígért nekik. Persze, a lakosság viszonyulása nemzeti színezetű ellenállásként is felfogható, mint arra már korábban utaltunk a Radič-párt támogatását illetően. Tény azonban, hogy 1935-ben a dobronaki tűzoltóság - a parancsnokkal az élen - az ellenzékre szavazott, aminek következményeként az egyesület elnöke lemondásra kényszerült. A következő elnök, Stingl kereskedő sem járt több sikerrel, hiszen különböző zaklatások után ő is elődje sorsára jutott.²⁵¹

1936. július 5-én a kormánypárt (időközben Jugoszláv Radikális Közösséggé keresztelték át) alsólendvai politikai nagygyűlésén furcsa hangulat alakult ki. A mintegy négyszáz ember szemtanúja volt a kormánypárt nevében megjelenő tárca nélküli miniszter, dr. Miha Krek és dr. Klar képviselő beszéde többszörös megszakításának, mert a tömegből vagy ellenük szóltak, vagy az ellenzéki Maček-féle horvát irányultságú pártot éltették. A sajtócikkekből pontosan nem derül ki, kik voltak az alsólendvai templomtéren szervezett nagygyűlés „rendbontói”, azonban az eseményt a magyarsággal nem kapcsolták össze, habár a közönség jelentős része a magyar közösségből kerülhetett ki.²⁵² Más forrás alapján is megerősíthetjük, hogy a nagygyűlés részvevői zömében magyarok voltak, mert Krek miniszter felszólalása után az ő szövegét Klar magyarra fordította, sőt külön felhívta a magyarokat, hogy „most magyarul is szabad beszélni, és mindenki elmondhatja véleményét”. Természetesen a magyar közönséget felhívta arra is, hogy a szlovénokkal együtt maradjanak a Jugoszláv Radikális Közösség támogatói.²⁵³ A Novine hetilapból viszont megtudhatjuk (ha hinni lehet a tudósításnak), hogy a nagygyűlés rendbontói a baloldali jogász-gyakornok Štefan Kovač (későbbi partizán hős), egy Žalik nevű palinai (Polana) személy és egy magyar nemzetiségű, feltehetően lakosi polgár voltak (az utóbbinak a neve nem szerepel). Az utóbbiról a cikk csupán annyit említ, hogy a „hibáiért börtönbe zárt Király táborából való” volt.²⁵⁴

A harmincas évek közepén gyakoriak voltak a Mura mentén is a különböző állami és helyi testületekbe való választások. A politikai élet leginkább a kampányok révén nyilvánult meg és maradt meg a lakosság tudatában. Néhány községben 1936. október 25-én ismét új

²⁴⁹ Murska Krajina - 1935. július 28-án - Murska Sobota. IV. évf., 30.

²⁵⁰ Novine, 1935. április 21-én - Alsólendva. XXII. évf., 16.

²⁵¹ Varga, Sándor - Pivar, Ella: Dobronak, Göntérháza, Kót helytörténete (Kiadta a lendvai és mura-szombati magyar nemzetiségi érdekközösség) Lendva. 1979. 30.

²⁵² Murska Krajina - 1936. július 12-én - Murska Sobota. V. évf., 28.

²⁵³ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1918-1941 - Pomurska založba Murska Sobota 1984. 392-393.

²⁵⁴ Novine, 1936. július 12-én - Murska Sobota. XXIII. évf., 28.

vezetőséget választottak. A Jugoszláv Radikális Község a Muravidéken is erős kampányt folytatott. Murszombatban Hartner Nándor maradt a polgármester (aki listavezető volt). Pártosfalván is a korábbi polgármester kapott bizalmat, hiszen Varga Kálmán megkapta a leadott szavazatoknak mintegy 90%-át. Varga megválasztása várható volt, hiszen a választási kampány során a sajtó is azt közölte róla, hogy községe érdekében rendkívül sokat tett (a községi utakat és a hidakat korszerűsítette, előkészítette a faluotthon építéséhez szükséges terveket, megteremtette az építés feltételeit, továbbá létrehozta a posta-összeköttetést Murszombattal, korszerűsítette az iskolát stb.).²⁵⁵

Az Alsólendvai járás községeiben pedig jó fél esztendővel később, 1937. június 7-én voltak a helyhatósági választások. A magyarlakta vidéken is erőteljes kampányt szervezett a Jugoszláv Radikális Község, azonban egyéb politikai (az akkori viszonyoknak megfelelően oppozíciónak tekinthető) erők befolyása is említésre méltó volt. Ennek megfelelően születtek meg az eredmények is. A dobronaki községben (ahová szlovén települések is tartoztak) csak a Jugoszláv Radikális Község állított listát, így Ludvik Treibert választották meg. A szavazásra jogosultaknak azonban csak 50%-a járult az urnákhoz, ami arra utal, hogy a lakosság (feltehetően a magyarság) körében nem mindenki értett egyet a választások szervezettségével, azaz a kialakult politikai állapottal. A gyertyánosi községben hasonló volt a helyzet, ott a választásra jogosult polgároknak valamivel kevesebb mint 50%-a ment el szavazni a Jugoszláv Radikális Szövetség által állított jelöltekre és az egyesített oppozíciós listára. Az utóbbi azonban a leadott voksoknak mindössze az ötöd részét kapta. Lebár József, a győztes párt listavezetője lett a polgármester.

A göntérházi községben sajátos volt a helyzet. Ott a kormányzó párt (a Jugoszláv Radikális Község) két listát is állított, valamint az egyesített ellenzéknek is volt egy listája. A választásokon a Jugoszláv Radikális Párt másodikként bejegyzett listája két szavazattal többet kapott, mint az egyesített ellenzéki lista jelöltjei. Ez azt jelentette, hogy a Miha Mlinarič vezette lista 12 előjárói helyet kaparintott meg az ugyanazon párt I. listájáról megválasztott 3, és az oppozíciós listáról megválasztott ugyancsak 3 előjáróval szemben. Göntérházán a szavazásra jogosultaknak mintegy 73%-a járult az urnákhoz. Alsólendván 58%-os volt a szavazásra jogosult polgárok részvétele. A kormánypárt listájának jelöltjei (Bačič Árpád volt a listavezető) a leadott szavazatoknak több mint a kétszeresét kapták az oppozíciós lista jelöltjeivel szemben (annak Fric István volt a listavezetője); ez azt eredményezte, hogy a győztes párt 22, a vesztes csupán két képviselői helyet kapott a községi vezetőségben. A Diósvölgyi Községben (Csente, Völgyifalu, Pince, Pincemajor és Benice települések tartoztak oda) volt a legalacsonyabb a szavazásra jogosult polgárok választási részvétele (38,3%); ez a túlnyomórészt magyarlakta község esetében arra enged következtetni, hogy a lakosság jelentős ellenállást tanúsított a kormánypárt egyetlen listája állításával adódó választásokkal szemben. Az alacsony részvételi aránytól függetlenül a választások érvényesek voltak, polgármesternek Josip Vrečičet választották meg.²⁵⁶

A harmincas évek második felében a Muravidéken (mint ahogy az állami politika színterein is) egyre többet foglalkoztak a német és a magyar veszéllyel. A „magyar propagandát” annyira veszélyesnek tartották, hogy azt még a Szent Ciril és Metod Társaság 1937. évi közgyűlésén is szóba hozták; itt elhangzott, hogy a magyar érdekeket a muravidéki evangélikus papok is jelentős mértékben támogatják.²⁵⁷ Az evangélikus papság néhány héttel később vissza-

²⁵⁵ Murska Krajina - 1936. október 25-én és november 1-én. V. évf., 43. és 44.

²⁵⁶ Murska Krajina - 1937. június 13-án - Murska Sobota. VI. évf., 24.

²⁵⁷ Murska Krajina - 1937. augusztus 22-én - Murska Sobota. VI. évf., 34.

utasította a felvetett vádakat, amit a Murska krajina hetilap szerkesztősége is alátámasztott, megjegyezvén, hogy a „mindkét felekezethez tartozó muravidéki papság jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a Muravidéken a szlovén nyelv megmaradhatott.”²⁵⁸

1938. szeptember 11-én nagy ünnepségre került sor Cserencsócon (Črenšovci), amelyet a Jugoszláviában élő nemzetek felszabadítása 20. évfordulójának tiszteletére szerveztek. Az egész Muravidékről részvevőket szerveztek (a magyarul lakta területről is), és már a felhívásokban erőteljesen hangsúlyozták a húsz évvel korábban bekövetkezett „jó döntés” jelentőségét és a Muravidék területének „az elnyomó magyarok” alóli felszabadulását. Az ünnepi megemlékezést egybekapcsolták a legismertebb muravidéki szlovén nyelvű újság, a Novine hetilap megjelenésének 25. évfordulójával.²⁵⁹ Az ünnepélyen megjelent és felszólat dr. Korošec belügyminiszter, aki beszédében kitért a nemzetiségi kérdésre is. Hangsúlyozta, hogy a nemzeti kisebbségek számát Jugoszláviában nem kívánják növelni, azonban ugyanazokban a jogokban részesülnek azok tagjai, mint az államalkotó nemzetekéi. Hogy a tekintélyes politikus szolt-e közvetlenül a muravidéki magyarságról, illetve a magyar közösség ügyes-bajos dolgairól, arról hiteles információt nem sikerült megtudni, és a sajtóban sem találtunk arra vonatkozólag bővebb magyarázatot.²⁶⁰

A nemzetiségi nyelvek (köztük a magyar nyelv) elnyomását, illetve az arra irányuló törekvést érezni lehetett a turizmus serkentése céljából kibocsátott utasításokból is. Ezek első pontja meghatározta, hogy az idegent először mindenképpen az állami nyelven kell megszólítani, és csak amennyiben azt nem érti, akkor lehet vele más nyelven - tehát magyarul is - is beszélni.²⁶¹

A kommunista mozgalom csírái a Muravidéken a Tanácsköztársaság időszakára nyúlnak vissza, azonban a területnek a délszláv államhoz tartozását követően, 1932 után emlegetik a Muravidékről származó kommunisták, illetve az azokkal szimpatizálók esetleges találkozásait. A Kommunista Párt muravidéki bizottsága alakuló ülésének az 1938 októberében, Miško Kranjec lendvahegyi pincéjében megtartott összejövetelt tekintik, amelynek az 1939-1941 közötti időszakban három sejtje működött. Az egyik - amelyik Vlaj Lajos, későbbi muravidéki magyar költő körül bontakozott ki - feltehetően a magyarság körében tevékenykedett.²⁶²

Egyébként 1938 őszén a Muravidéken is nagy érdeklődést keltettek a nemzetközi események. A szlovén nyelvű sajtó különösen sokat foglalkozott Magyarországgal és a magyar revíziós igényekkel, tervekkel. A csehszlovákiai helyzetről szinte naprakész helyzetjelentéseket közöltek. Pozitívnak értékelték Kánya, magyar külügyminiszter parlamenti beszédét, amelyben (főleg a bledi találkozó alapján) bizakodóan nyilatkozott a magyar-jugoszláv viszonyról. Ugyanakkor a sajtó fontosnak tartotta hangsúlyozni a jugoszláv miniszterelnök, Stojadinović újvidéki beszédét is, amelyben a politikus kijelentette, hogy Jugoszláviában legalább 90% jugoszláv nemzetiségű állampolgár él, ezért szóba sem jöhet bármilyen tárgyalás az ország határainak megváltoztatásáról.²⁶³

A másik fontos, de már belpolitikai kérdés a december elejére meghirdetett képviselőválasztásokra irányuló politikai felélénkülés volt, amelyről a Muravidéken a kampány első

²⁵⁸ Murska Krajina - 1937. október 3-án - Murska Sobota. VI. évf., 40.

²⁵⁹ Murska Krajina - 1938. szeptember 11-én - Murska Sobota. VII. évf., 37.

²⁶⁰ Murska Krajina - 1938. szeptember 18-án - Murska Sobota. VII. évf., 38.

²⁶¹ Murska Krajina - 1938. december 4-én - Murska Sobota. VII. évf., 49.

²⁶² Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota 1984. 426-427.

²⁶³ Murska Krajina - 1938. november 20-án - Murska Sobota. VII. évf., 47.

fázisában azt állapították meg, hogy a lakosság érdeklődése nem éri el a korábbi választások során tapasztalt szintet. A magyarság teljes kiközösítését és másodrangú szerepét a legjobban bizonyítja, hogy a kijelölt választási körzetekben működő választási bizottságok elnökei között - Hodos kivételével - egy magyar nemzetiségű személyt sem találunk. Felszínes „magyarázatként” elfogadhatjuk, hogy a magyarság körében nem volt jogász, aki az elnöki tisztséget vállalhatta volna, azonban az ilyen megközelítés téves, mert az akkor egyáltalán nem volt meghatározott feltétel (netán csak elvárás), így pl. a lendvai járásban a többi, mintegy 20 kinevezett közül is csak egy volt jogász (Ivo Umnik Lendva városban).²⁶⁴

A Muravidéken akkor valójában két politikai erő harcolt a voksokért: az addig is kormányzó Jugoszláv Radikális Község pártjának a jelöltjei és a horvát Maček pártja. Mindkét járásban a kormánypárt szerezte meg a legtöbb szavazatot. A muraszombati községben a leadott voksoknak a 62,75%-át kapták meg a JRK jelöltjei. Képviselőnek Franjo Bajlec muraszombati ügyvédet választották meg. Az Alsólendvai járásban a kormánypárt jelöltjei a leadott szavazatok 78,63%-át szereztek meg; ott képviselőnek a már korábban is hasonló tisztséget betöltő dr. Klar Ferenc orvost választották meg. A választási körzetek eredményeit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a magyarlakta falvaknak mintegy a felében az ellenzéki jelöltek (a Maček pártja színeiben indulók) kaptak több szavazatot. Az eredmény nyilván kifejezi a magyarság elégedetlenségét a hatalommal szemben, azonban az eredmények egészen ez semmit nem változtatott.²⁶⁵

Végezetül elmondhatjuk, hogy néhány szemtanú vallomása szerint a harmincas évek végén Alsólendván egy magyar politikai egyesület (vagy párt) megalakulását is fontolgatták, azonban a kezdeményezők - akiknek nevét még ma is sűrű homály fedi - nem jutottak túl a tervezésen, mert törekvéseiket leleplezték, és egy-két személyt keményen megbüntettek érte. A kezdeményezésről még a nyolcvanas évek végén sem akart nyilvánosan szólni a néhány, akkor még élő közreműködő. A politikai szerveződés csak közvetve és feltételeken hozható össze azzal a tevékenységgel, amely a vajdasági származású dr. Deák Leó (és valamennyire Nagy Iván) nevéhez fűződik. Az említett törekvés a közben szinte teljesen megszüntetett magyar nemzetiségi iskolák visszaállítása érdekében történt.

IV. 2. A magyarság társadalmi helyzetének jellemzői

IV. 2. I. Az 1921-es népszámlálási adatok

Az 1921-es népszámlálás hivatalos adatai szerint a Muravidéken a következő állapotot rögzítették: a Muravidéken 174 község (település) volt, 165.063 kataszteri hold földdel és 16.796 házzal, 17 postahivatal, 22 csendőrállomás, 18.566 család, 92.124 lakos (köztük 607 cigány); nemük szerint 44.627 férfi és 47.497 nő; nyelv szerint 74.432 szlovén, 14.413 magyar, 2.314 német és 965 egyéb; vallás szerint 66.602 római katolikus, 23.899 ág. ev. és ref., 642 zsidó és 52 egyéb; az iskolaköteles gyermekek száma: 15.640.²⁶⁶ A nemzetiségi hovatartozás a népszámlálás összeíróit akkor még nem érdekelte.

²⁶⁴ Murska Krajina - 1938. november 13-án - Murska Sobota. VII. évf. , 46.

²⁶⁵ Murska Krajina - 1938. december 18-án - Murska Sobota. VII. évf., 51.

²⁶⁶ Mörszka Krajina - Muravidék, 1923. január 7-én - Markisevci. II. évf. 1.

Úgy vélem, hogy fontos közzétenni a délszláv állam első népszámlálásának az anyanyelvre és a vallási hovatartozásra vonatkozó adatait az ún. magyarlakta vidék települései, valamint néhány egyéb település esetében. A települések közigazgatásilag a Muraszombati és az Alsólendvai járáshoz tartoztak (az Alsólendvai járás települései az alábbi táblázatban Bánutával kezdődnek).

Település	Anyanyelv				Vallás				
	magyar	szlovén	német	egyéb	róm.kath.	evang.	reformát.	zsidó	egyéb
Csekefa	222	16			34	100	104		
Domonkosfa	595	86		3	44	582	54	3	1
Hodos	393	76		2	70	300	94	7	
Kapornak	235	11		6	52	150	50		
Muraszombat	427	2.261	133	113	2.205	533	5	179	12
Kisfalu	101	6		3	3	94	13		
Pártosfalva	298	117	13	7	127	308			
Szomoróc	180	23	1	26	53	48	129		
(akkor még a délszláv államban tartották számon)									
Szerdahely	197	5		7	11	70	126	2	
Bánuta	132				132				
Csente	715	230			905	39			
Dobronak	1.362	112	4	14	1.466	14		12	
Hosszúfalu	970	499	4		1.446	16		7	4
Völgyifalu	603	12		5	620				
Alsólendva	1.533	840	67	89	2.136	117		259	17
Alsólakos	336	33		7	369	7			
Göntérháza	414	3	1	1	417	2			
Gyertyános	568	26	9		603				
Felsőlakos	614	30		9	635	12	6		
Jósec (akkor SHS)	153				153				
Kámaháza	151	9			157	3			
Kapca	620	107	8	9	733	4		7	
Kót	183	54			237				
Hídvég	247		1		248				
Szentlászló	439	22			92	19		344	6
Petesháza	858	50	1	24	907	26			
Pince	446	1		8	454			1	
Radamos	593	11		1	603	2			
Zsitkóc	242	39		15	273	23			

Megállapíthatjuk, hogy az 1921-es népszámláláskor a Muravidéken összeírt 14.413 magyar anyanyelvű polgár közül 3.055 élt a Muraszombati járás területén (abból 407 nem szerepel a fent kimutatott települések között, hanem az abszolút többségében szlovénok lakta településeken élt), míg az Alsólendvai járásban 11.358 magyar anyanyelvű egyént írtak össze (abból csupán 145 nem élt az ún. magyarlakta településeken).

Minden részrehajlási szándékot mellőzve megállapíthatjuk, hogy a szlovénok lakta településeken különösképpen, de némely magyar falu esetében is érződött a térségnek a délszláv államhoz csatolása, tehát a politikai hovatartozás számos esetben meghatározó volt az anyanyelv kinyilvánításában. Azt nagyon kockázatos lenne fejtegetni, hogy az anyanyelv

megjelölésekor milyen volt a nyomásgyakorlás révén kinyilvánított arány, és mennyi a természetesnek tekinthető megnyilatkozás. Szükséges még megemlíteni, hogy Alsólendva és Hosszúfalu esetében a települések lakossága közé sorolták az említett települések feletti dombokon élő, főleg a szőlőművelésben foglalkoztatott többségében szlovén nemzetiségű lakosságot.

Fontos szempont, hogy a fenti népszámlálási adatok még a betelepítések első hulláma előttiék (1921 januárjában), ami több település esetében érzékelhető (Hídvég, Kámaháza, Gyertyános stb.)²⁶⁷

IV. 2. II. Általános gondok a Muravidéken, különös tekintettel a muravidéki magyarság kisebbségi helyzetéből adódó nehézségekre

Közvetlenül a trianoni békeszerződés megkötése után a Muravidéken létfontosságú kérdésnek számított a vasúthálózat kiépítése, illetve a már meglévő vasútvonalak alkalmassá tétele, felhasználása. A kérdés csak nagyon nehezen mozdult el a holtpontról, ez jelentős mértékben kihatott az árpolitikára, hiszen a Muravidéken elő nem állítható iparcikkek és egyéb portékák ára azért volt jelentősen drágább, mint másutt Szlovéniában, mert költséges közúti szolgáltatásokkal kellett azokat a Muravidékre szállítani. Nehézséget jelentett, hogy a demarkációs vonalon át már 1919-ben megszűnt a vasúti közlekedés, így sem a Lendvát Rédiccsel összekötő vonal, sem a Hodoson átívelő vas megyei vonal nem funkcionált. Erre a helyzetre még 1922 végén is erőiesen figyelmeztettek az érintettek. Közben ugyan Murszombat és Hodos között visszaállt a közlekedés, azonban sürgették a hatóságokat, hogy minél hamarabb rendezék annak folytatását a határon túlra, hiszen miután Magyarországot felvették a Népszövetségbe, a nemzetközi vasúti közlekedésnek politikai akadálya nem volt. A kereskedelemben akkor még meghatározó volt az ún. magyar gazdasági vérkeringésbe való bekapcsolódás. Ugyancsak létfontosságú kérdésnek tartották, hogy az időközben már kimért Murszombat-Ljutomer-Ormož közötti vasútvonal minél előbb elkészüljön, hiszen a Muravidék északi részének nem volt semmilyen összeköttetése az új országgal. A vasútvonalat a Mura folyón át is meg kellett építeni. Fontos követelésnek számított, hogy éppen az említett vasútvonal megépítése kapcsán fogalmazódott meg az a gondolat (és ígéretet is kaptak rá), hogy a munkálatoknál elsősorban a muravidéki munkásokat és kisiparosokat foglalkoztassák. Ez ugyanis jelentős mértékben segíthette volna a térségben egyébként igen súlyos szociális állapotot.²⁶⁸

Talán nem árt megemlíteni, hogy a tárgyalt időszakban felvetődött Lendva és Murszombat vasúti összeköttetésének fontossága is. Különösképpen addig lett volna ez fontos, amíg az ún. ormoži vasútvonal fel nem épül, így a Muravidék északi területein élő parasztok és iparosok is el tudták volna szállítani termékeiket a piacra.²⁶⁹ Azonban mindez csak az elképzelés szintjén maradt egészen a mai napig.

Amennyiben elfogadjuk azt az állítást, hogy a történelmi Magyarország fennállásának utolsó két-három évtizedében erőteljes volt a magyarosítás, akkor ugyancsak meg kell állapítanunk, hogy a Muravidéknek a délszláv államhoz csatolását követően azonnal megkezdődött a

²⁶⁷ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota 1984. 111-116. old.

²⁶⁸ Mörszka Krajina - Muravidék, 1922. október 22-én - Markisevci. I. évf., 1.

²⁶⁹ Mörszka Krajina - Muravidék, 1922. december 3-án - Markisevci. I. évf., 7.

szlávósítási folyamat. Borut Brumen néprajzkutató azt állította, hogy „megkezdődött a muravidékiek ideológiai átképzésének a folyamata”. Véleménye szerint erre azért volt szükség, mert még a muravidéki szlovénoknak sem volt - amint arra már számos összefüggésben utaltunk - egyértelműen meghatározható nemzeti öntudata. Brumen egy akkor betelepített szlovén tisztviselőt idéz magyarázatképpen, aki azt állította, hogy amennyiben a muravidékieket nem képezik át szlovénokká és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság állampolgáraivá, akkor bármikor ismét elveszíthetik őket. A jugoszláv hatalom a legrövidebb időn belül megszakított Magyarországgal minden gazdasági és kereskedelmi kapcsolatot, amit - egyebek mellett - az is befolyásolhatott, hogy teljes bizalmatlanság volt az új hatalmi szervek részéről a muravidéki lakosság iránt. Az egész Muravidék területét ún. határsávnak minősítették. A lakosság körében nagy volt az ellenszenv, nemegyszer ellenállás az új hatalommal szemben. A szlovén származású lakosság is rossz szemmel nézte a magyar hivatalnokréteg kitelepítését, mert akkor még abban a tudatban éltek, hogy a magyarok visszatérhetnek. A többségében szlovének által lakott Murszombatra is az ismertetett helyzet volt a jellemző.²⁷⁰ Brumen elemzéseiből az is kiderül, hogy Murszombatban a magukat magyarnak vallók száma 1921-ben már nagyon visszaesett (az összlakosság 14,5%-a), azonban gazdaságilag még mindig a kezükben volt a legnagyobb erő. Ezt az általa madžaronnak minősített Sömen ügyvéd 1923. évi újraválasztásával magyarázza. Véleménye szerint azonban 1925 után a murszombati magyarság valamennyire „belenyugodott sorsába”, és kevesebbet tett a magyar nyelv és a magyarság megőrzése érdekében.

A Muravidék Magyarországtól való elcsatolása után a magyar nyelv használata a bíróságokon is nehézségekbe ütközött. A már többször idézett Mörszka Krajina - Muravidék c. hetilap első száma is kitért erre a fontos kérdésre. A cikkből kiderül, hogy a magyar nyelv használatát a bíróságon a 315. sz. ideiglenes törvény szabályozta, amely a történelmi Vas és Zala megyéknek az SHS katonaság által megszállt területét a maribori törvényszék, illetve a murszombati és az alsólendvai járásbíróságok hatáskörébe rendelte. A magyar nyelv használatával kapcsolatosan a törvény úgy rendelkezett, hogy az elfoglalt területen (a törvény szövegében még a „megszállt” szó szerepel - a szerző megjegyzése) a hivatalos nyelv a szlovén, illetve a szerb-horvát. Azok részére, akik az elcsatolt területen tartózkodtak, és nem értették a hivatalos nyelvet, engedélyezte ugyan, hogy beadványaikat német vagy magyar nyelven terjesszék fel, a bíróságokat azonban már kötelezte, hogy az ügyet hivatalos nyelven intézzék.²⁷¹

A diszkriminatív intézkedések sorába tartoznak az oktatás terén beállt intézkedések is. A Mörszka Krajina - Muravidék c. hetilap 1922. október 29-i számában egy rendkívül súlyos megállapítást közöltek. Az ide vonatkozó cikk hangsúlyozta, hogy Bácskában és Bánátban - habár az gyakorlatilag jóval (9-10 hónappal) korábban került délszláv megszállás alá - a nem szláv nyelvű tanítóknak mindig halasztást adtak a szláv nyelv vizsgatétele céljából, a Muravidéken pedig a már levizsgázottakat is majdnem teljes egészében eltávolították.²⁷²

Alsólendván és Murszombatban nem volt elegendő a lakások száma, tekintettel arra, hogy az új hatalom számos új hivatalt nyitott, és a hivatalokba más területekről ide beköltöztetett tisztségviselőket ültetett. Különösen kirívónak tekinthető, hogy a hivatalnokok számát - az egykori 40-50 személlyel szemben - 1922 végére 120-ra duzzasztották, akiknek döntő többsége újonnan beköltöztetett személy volt, és ehhez még csatlakoztak a hozzátartozók is.²⁷³

²⁷⁰ Brumen, Borut: Na robu zgodovine in spomina - Pomurska založba Murska Sobota, 1995. 60-63.

²⁷¹ Mörszka Krajina - Muravidék, 1922. október 22-én - Markisevci. I. évf., 1.

²⁷² Mörszka Krajina - Muravidék, 1922. október 29-én - Markiševeci. I. évf., 2.

²⁷³ Mörszka Krajina - Muravidék, 1922. november 26-án - Markisevci. I. évf., 6.

1922-ben a posta működése terén is nagy zavarokról számoltak be. Postaállomások ugyan voltak, azonban - főleg a vasút hiánya miatt - a zökkenőmentes működést akkor még nem sikerült helyreállítani.²⁷⁴

A Murától nyugatra elterülő szlovén vidékeket a húszas évek elején nem érdekelte különösképpen a Muravidék sorsa, helyzete és jövője. Ebből kifolyólag számos fogalomzavar és egyéb félreértés is származott, ami akár politikai, akár egyéb szempontból a magyarság presztízsvesztését szolgálta. Még a mérsékeltnek számító, e tanulmánykötetben többször is idézett Jutro c. ljubljana-i lap is igen furcsa magyarázatot jelentetett meg egy bírósági tárgyalásról, amelyben megállapította, hogy a kapornaki evangélikus madžaronok közül alig tudnak néhányan egy-két szót szlovénul. A tudatlanságra, pontosabban a helyzet ismeretlenségére az utal, hogy egyrészt Kapornak települést abban az időszakban szinte teljes egészében magyar nemzetiségű lakosság lakta, tehát hogyan tudhattak volna ők két évvel az elcsatolás után szlovénul, másrészt - tévesen - törvényszerűnek tartották, hogy aki a Muravidéken evangélikus, az eleve madžaron, tehát olyan állampolgár, aki az új délszláv állam ellen dolgozik. Az utóbbi állításban nyilván több pontatlanságot is felfedezhetünk.²⁷⁵

A bizonytalan húszas évek időszakában természetesen még jelentős számú, a Muravidékről származó (zömében szlovén nemzetiségű) diákcsoport kezdte meg, illetve folytatta tanulmányait Magyarországon. Hogy a magyarság köréből nagyobb számú továbbtanulóról nem beszélhetünk, arról a következőkben még röviden szólunk. A kormány 1922 októberében olyan rendeletet fogadott el, amelynek értelmében csak azok folytathattak külföldi tanulmányukat, akiknek azt a belgrádi közoktatásügyi minisztérium engedélyezte. A rendeletről természetesen alig szerzett valaki tudomást, különösképpen azokhoz nem jutott el az információ, akik időközben már magyarországi kollégiumokban tartózkodtak. Így a drasztikus intézkedés nagyon meglepte őket, amikor hazaérkeztek a karácsonyi szabadságukra a Muravidékre. A szülők és a diákok egyaránt erélyes tiltakozást fejtettek ki, és követelték a helyi szervektől, hogy találjanak jogorvoslást a probléma rendezésére, mivel arra nem volt esély, hogy néhány nap alatt - még ha az állami szerveknek ez érdekében állt volna is - hivatalosan megoldódjék ez a probléma.²⁷⁶

Arról a kérdésről, hogy a muravidéki magyarságnak - a vidék egyébként is kevésbé kedvező gazdasági adottságai mellett - milyen volt a lelkiállapota, valamint miért nem vállalták a továbbtanulást, bővebben írt Csuka János A délvidéki magyarság története 1918-1941 c. könyvében. A jugoszláviai magyarságra általában vonatkoztatva hangsúlyozta (a leírtak a muravidéki magyarságra legalább annyira jellemzőek, mint a vajdaságira), hogy „a magyarság a többségi nemzetből kisebbségi létbe zuhant, egészen új életformák kezdődtek a Délvidéken. Nehezen ment a délvidéki magyar léleknek az átalakulása. Esztendőkre tellett, amíg az a félmillió ember, akire magyar sors nehezedett, megértette ennek a magyar sorsnak a lényegét és megértette a feladatokat, amelyek rá az új életben várakoztak. A lelki átalakulás évei körülbelül 1925-ig tartottak (a Muravidéken véleményünk szerint még hosszabban, némi túlzással állíthatjuk, hogy a két világháború közötti teljes időszakban - a szerző megjegyzése). Ezt ma visszatekintve csak úgy mérhetjük fel, ha meggondoljuk, hogy a délvidéki magyarság se lelkiileg, se gazdaságilag, se tradícióiban nem volt felvértezve a kisebbségi sors küzdelmeire. Az első esztendő meddőségét vélhetően megmagyarázza az, hogy a trianoni békeparancsig talán egyetlen magyar ember sem volt, aki el tudta volna magával bármilyen

²⁷⁴ Mörszka Krajina - Muravidék, 1922. december 17-én - Markisevci. I. évf. 9.

²⁷⁵ Mörszka krajina - Muravidék, 1922. december 31-én - Markisevci. I. évf., 11.

²⁷⁶ Mörszka Krajina - Muravidék, 1923. január 7-én - Markisevci. II. évf., 1.

okoskodással is fogadtatni azt a gondolatot, hogy az, ami vele és körülötte történik, nem egy megszállás ideiglenessége, átmenete, véletlen csapása, hanem hosszú folyamat, amely évtizedekig eltarthat. Ebben az időben a délvidéki magyarság nem gondolt semmiféle szervezkedésre, hiszen a szervezkedést nemcsak feleslegesnek, hanem valóban a fajta, a vérség, a haza elleni árulásnak tekintette, hiszen minden, mivel a magyarság az állandóság jellegét ismerte volna el, hozzájárulhatott volna ahhoz, hogy a megszállás meghosszabíttassék, vagy éppen állandó helyzetté alakuljon át... Az 1925-ig terjedő korszaknak a legnehezebb feladatokat kulturális téren kellett megoldani. A népfegyelmezés, a magyar iskolák lassú elszorvasztása, minden magasabb rendű magyar kulturális igény megnyilvánulásának elhalkulása együttesen azzal a veszedelemmel fenyegettek, hogy lassan kivész a Délvidéken a magyar kultúra... A megszállás első éveiben szinte kivételnek számított az a magyar ifjú, aki az érettségi után az egyetemi tanulmányokba vágott és az a kevés magyar diák, aki a Délvidékről kikerült, átszökött a határon és valamelyik magyar egyetemen tanult tovább és így miután útlevíl nélkül távozott és katonaszökevénynek számított, nem térhetett többé vissza és valósággal kiesett a kisebbségi magyar életből.”²⁷⁷ Az ilyen kivételek egyikének tekinthetjük Vrecsics Lajos festőművészt, aki tanulmányai közben a délszláv államban eleget tett katonai kötelezettségeinek, majd ismét - szlovén származása ellenére - visszatért Magyarországra, hogy továbbra is ott tanuljon.

A Mörszka Krajina 1923. március 15-i számában a muravidéki közállapotokról olvashatunk. Ebből az derül ki, hogy a rendőrök - a legtöbbször indokolatlanul - igen durván bántak el a polgárokkal, különösképpen akkor, ha magyar nemzetiségűek voltak az érintettek.²⁷⁸

A magyarellenesség megnyilvánulásai különböző formát öltöttek. 1923 szeptemberében Gornja Bistricán, tehát egy szlovén faluban - állítólag klerikális beállítottságú legények - meggyilkoltak egy szlovén rendőrt. A magyarságnak, illetve a muravidéki magyaroknak a gyilkossághoz - sem közvetve, sem közvetlenül - nem volt köze, a szlovén napilapok mégis magyar provokációra utaltak. Az ilyen írások attól sem voltak mentesek, hogy a magyarok Muravidékről történő kiűzésére tegyenek utalást.²⁷⁹

A húszas években - és a későbbiek során is - a Muravidéket - átvitt értelemben - Szibériával hasonlították össze. Számos esetben felvetették, hogy a hatalom tudatosan törekszik a vidék visszafejlesztésére, s ennek révén a gazdasági és életmódbeli különbségek még inkább nőttek a Murától nyugatra fekvő Stájervidék és a Murától keletre eső terület között. Elsődlegesen a közlekedési nehézségeket említették, valamint azt a tényt, hogy számtalan esetben büntetésből is ide helyezték a szlovén vidékekről a polgárokat és a kevésbé megfelelő vagy hatalmukkal visszaélő tisztviselőket.²⁸⁰

A muravidéki társadalmi viszonyokról, az őshonos lakosság és a betelepített, betelepítő, főleg hatalmi pozícióba került réteg közötti ellentétekről győződhetünk meg több helyi újság böngészésekor. A Szabadság c. lap február második hetében megjelent száma az ún. „prekmurjei társadalom” hibáiról és fogyatékoságairól írt, és megállapította, hogy a közösség két rétege (az őshonos lakosok és a betelepítettek - a szerző) nem érintkezik egymással. Erre reagálva a Mörszka Krajina - Muravidék című hetilap a differenciálódás és az ellentétek fő

²⁷⁷ Csuka János: A délvidéki magyarság története 1918 - 1941., Püski - Budapest, 1995. 353-358., 487. ld.)

²⁷⁸ Mörszka Krajina - Muravidék, 1923. április 15 - Markisevci. II. évf., 15.

²⁷⁹ Szabadság, 1923. szeptember 9-én - Murska Sobota. I. évf., 17.

²⁸⁰ Mörszka Krajina - Muravidék, 1923. október 28-án - Markisevci. II. évf., 43.

okát a következőkben látta: „Ennek oka azonban nem a bennszülöttekben van s legfőbb ideje, hogy ebben a kérdésben egy őszinte szó hangozzék el. A bennszülött intelligencia - mert hisz arról van szó - minden ellenkező állítás dacára magyar. Nevelése, mentalitása magyar, és az egymásközi érintkezés nyelve is magyar. Ennek a magyar mentalitásnak a következménye, miként azt az ezer éves magyarság története bizonyítja, hogy vele csak szép szóval lehet boldogulni. Az erőszaknak nem enged, de a szép szóra leveti a kabátját is. Ez a mentalitás a magyarázata annak a megállapításunknak, hogy új államunk ide került reprezentánsai nem értik a kormányzás művészetét, mert ha értenék, másképp kezelték volna bennünket s a pacificatio művében jóval nevezetesebb eredményeket értek volna el.... Előre kell bocsátanunk, hogy nekünk prekmurjeieknek soha semmi bajunk szlovén testvéreinkkel nem volt. Nem is ismertük egymást, még kevésbé volt bennünk gyűlölet irántuk. Nem fegyverrel hódították meg vidékünket, mi nem álltunk ellent s a bevonuló hadoszlopok egy csepp vér nélkül szállták meg ezt a területet. Honnan tehát az a nagy ellenszenv, mely a bevándoroltak lelkében ellenünk a gyűlölet lángját szítja? Mi erre a gyűlöletre okot nem adtunk, mi a tőlünk telhető emberi bölcsességgel belenyugodtunk sorsunkba s vártuk, hogy a megszállás befejezése után mikor kezd meg az új hatalom azt a békemunkát, amelynek szükségképpen következnie kellett volna azután, miután a vértelen katonai expedíció befejezte a maga feladatát.”²⁸¹ A cikk a folytatásban felsorolta azokat a sérelmeket, amelyeket a hatalom emberei a „bennszülöttekkel” szemben elkövettek. Elfogadhatatlannak ítélte meg a muraszombati kaszinó elkobzását. Ezzel kapcsolatosan a következőket olvashatjuk: „Bár az állam alkotmánya világosan megengedi az ilyen egyesületek alakítását és fenntartását, bár a mi casinónk akkor már évek óta nem működött s így államellenes tevékenységet se fejthetett ki, de a volt magyar társaskörnek feloszlását mégis valahogy meg lehet érteni. De annak magánvagyonát egyszerűen elkobozni, berendezésébe beleülni az több a soknál, az ellenkezik azzal az úri felfogással, amely a casinónak létjogosultságot ad s olyan sérelem a társadalommal szemben, amilyent jóvá tenni nem lehet. Aki ezt elköveti, az nem tarthat számat arra, hogy vele társadalmi érintkezést tartsanak fenn azok, akik ellen a sérelem elkövetetett.”

A magyarság, a magyar értékek viasszaszorítását szolgálta az 1924. február 23-án Muraszombatban rendezett tisztviselői bálhoz fűződő esemény is. Mivel a szervezők szerették volna köreikbe bevonni a még megmaradt magyar vagy magyar érzelmű értelmiségi réteget (valójában értelmes középrétegre, polgárságra gondolnak, nem a szó mai értelmében használt értelmiségre), akik teljes passzivitást tanúsítottak a társadalmi élet minden területén, az említett bál programjába magyar műsorszámot is meghirdettek. A műsor fel is keltette a megcélzott réteg érdeklődését. A hatósági szervek hivatalosan nem elleneztek a tervezett magyar kabaré előadását. Azonban egy fanatikus sovíniszta csoport - akik a korabeli sajtó állítása szerint „azt hiszik, hogy a jugoszláv birodalom nyomban széjjel megy, ha Murska Sobotában egy magyar kabaré számot előadnak” - azzal fenyegetőzött, hogy amennyiben a rendezvényen magyar nyelvű előadás is lesz, nemtetszésüknek és tiltakozásuknak feltűnő módon adnak hangot. Nem ismerjük ugyan az ellenszegülők tényleges erejét, azonban a tárgyalt időszak politikai hangulatát bizonyára jól ismerő, a politikai hatalomtól erősen tartó rendezők a magyar műsort lemondták.²⁸² A tárgyalt korszakban egymást követték az ilyen és hasonló események, ami a muravidéki magyar nemzetiség lelki világában mély nyomokat hagyott, és - akár közvetve, akár közvetlenül - kihatott a magyar nemzeti tudat egyre erőteljesebb gyengülésére.

²⁸¹ Mörszka Krajina - Muravidék, 1924. február 17-én - Markisevci. III/7.

²⁸² Mörszka Krajina - Muravidék, 1924. március 9-én - Markisevci. III/10.

Egyszerű, mindennapi esetek is tükrözték a magyar nyelvvel szembeni ellenszenves magatartást a Muravidékre beköltözött hivatalnokok részéről. Az újságok arról számoltak be, hogy a jótékony célra Murszombatban árusított virágcsokrokat egy hivatalnok csak azért nem vásárolta meg, mert az árusító két fiatal leány nem tudott szlovénul.²⁸³

A Jugoslovenska Matica helyi szervezetének alakuló gyűlésén Murszombatban a szegény gyermekek szociális segélyezéséről is szó esett. Az értelmiséghez tartozó, a Muravidékre különböző vidékekről betelepített értelmiségiek azt követelték, hogy a segélyben csak szlovén gyerek részesüljön, a többieket (a muravidéki szlovéneket, akik ragaszkodtak a hagyományos nyelvhasználathoz, továbbá a magyar lakosságot kell ezen érteni) a segítség ne illesse meg.²⁸⁴

A Muravidék magyar falvaiba betelepítettek és az őshonos magyar lakosság között is számos konfliktus adódott. A hídvégi eset - több szempontból is - említésre méltó. Több forrásból is megtudhatjuk (a földreformról és a betelepítésekről szóló fejezetben is beszámolunk róla), hogy 1926 őszéig Hídvégen (szlovénul akkor Zamostjénak nevezték a települést, mai szlovén neve Mostje), a község melletti egykori Esterházy-birtokra harminchat telepes ház épült. Minden házban többtagú család lakott. A telepesek iskolaköteles gyermekeit az illetékes hatóságok a hídvégi iskolába írtatták be, és a tanításukra szlovén tanítót is alkalmaztak. A hídvégi előljáróság azonban sem a tanulókat, sem a tanítót nem engedte be az iskolába, mivel - az volt a magyarázat - a telepesek az iskola felállításához nem járultak hozzá. A hatóságok azonnal reagáltak az esetre, első lépésként eltávolították a falu magyar bíróját, és helyére egy szlovén tanítót neveztek ki „gerentnek” (mellé pedig három telepest neveztek ki előljárónak). Mindezek mellett megbíztak hat csendőrt azzal, hogy állandóan őrködjön a szlovén tanító és a telepesek gyermekei felett.²⁸⁵ Az ilyen és hasonló jelenségek pontosan rámutatnak azokra a nehézségekre, amelyekkel a hatalomnak számolnia kellett volna, amikor meghozta a muravidéki magyar lakosság nemzeti egységének tudatos megbontására irányuló döntéseit. Ember-séges hozzáállásról aligha beszélhetünk, hiszen - amint azt számos rendelet, e tanulmányban is közzétett információ bizonyítja - az akkori hatóságok szinte nyilvános asszimilációs politikát alkalmaztak, mit sem törődve az I. világháborút lezáró békeszerződés kisebbség-védelmi rendelkezéseivel.

A közúti infrastruktúra a Muravidéken annyira rossz volt 1924 elején, hogy még a postai járatot is korlátozni kellett, mivel a Murszombat és Alsólendva közötti országút bizonyos szakaszai az autók számára teljesen járhatatlanok voltak. Egy sajtócikk névtelen szerzője megjegyezte, hogy „ez a nép kulturált európai körülményekre volt szokva”, a megváltozott helyzetben azonban az életszínvonal az élet minden területén visszaesett.²⁸⁶

A Muravidéken a délszláv államhoz való csatolás után - amint arra már utaltunk - számtalanszor hangoztatott kérdés volt a többi szlovén területtel való vasúti összeköttetés. Politikai szempontból rendkívül fontos volt, hogy 1924. november 22-én átadták rendeltetésének a Murszombat-Ormož vasútvonalat, ami gazdasági tekintetben is rendkívül fontos beruházásnak számított.²⁸⁷

²⁸³ Mörszka Krajina - Muravidék, 1924. június 29-én - Markisevci. III/26.

²⁸⁴ Mörszka Krajina - Muravidék, 1925. augusztus 16-án - Markisevci. IV. évf., 32.

²⁸⁵ Mörszka Krajina - Muravidék, 1926. október 3-án - Markisevci. V. évf., 40.

²⁸⁶ Mörszka Krajina - Muravidék, 1924. március 16-án - Markiševeci. III/11.

²⁸⁷ Mörszka Krajina - Muravidék, 1924. december 3-án - Markiševeci. III/45.

A magyarlakta vidéken viszont nagy jelentősége volt annak, hogy 1925 áprilisában Dobronak érintésével elindult a rendszeres autóbuszjárat Muraszombat és Alsólendva között.²⁸⁸

1926 júniusában a magyar és a jugoszláv hatóságok tárgyalásokat kezdtek a határmenti forgalom rendezéséről, ennek keretében a kettősbirtokosságról, a határátlépési kérdésekről, valamint a tizenöt kilométeres zónában való határmenti közlekedés kedvezményeiről is. A tárgyalások eredményeit rögzítő konvenciótól az érdekeltek a Muravidéken is sokat reméltek.²⁸⁹ A kereskedelmi egyezményt három évre írták alá. A határforgalmi egyezmény jelentősége abban állt, hogy a határ mindkét oldalán 15 kilométeres körzetben lényeges könnyítéseket nyújtott a lakosságnak; legfontosabb rendelkezésének viszont az tekinthető, hogy a kettősbirtokosok számára sikerült biztosítani terményeik vámmentes szállítását a határon át.²⁹⁰

1928 júniusában tárgyalóasztalhoz ült az a magyar-jugoszláv bizottság, amelynek feladata a kettősbirtokosok részére kijelölt helyek, a határmenti gazdasági kapcsolatok bonyolítását lehetővé tevő átkelők és az általános határátkelők meghatározása volt. A muravidéki országgyűlési képviselők - Klekl és Jerič - a lehető legtöbb átkelőhely létrejöttét szorgalmazták.²⁹¹

A jugoszláv és a magyar bizottság megállapította és kategorizálta a határátkelő-, illetve határátlépőhelyeket, pontosabban a megjelölt útszakaszokat. Ennek értelmében 1929 márciusára a következő - kategorizált²⁹² - határátlépőhelyeket hagyta jóvá az említett bizottság és terjesztette mindkét állam kormánya elé:

1. Felsőszölnök - 13 - Trdkova (Magasfok)	III.
2. Felsőszölnök - 23 - Trdkova (Magasfok)	III.
3. Felsőszölnök - 42 - Otovci (Ottóháza)	I., II.
4. Felsőszölnök - 73, 74 - Čepinci (Kerkafő)	III.
5. Apátistvánfalva - 107 - Markovci (Marokrét)	II.
6. Őrfalu - 129, 130 - Budinci (Büdfalva)	III.
7. Őrfalu - 141 - Veliki Dolenci (Nagydolány)	II.
8. Szalafő - 174, 175 - Hodos (Őrihodos)	III.
9. Kotormány - 222 - Hodos (Őrihodos)	I., II.
10. Dávidháza - 223, 224 - Hodos (Őrihodos) vasút (železnica)	I., II.
11. Kerca - 237, 238 - Krplivnik (Kapornak)	III.
12. Szomoróc - 254 - Krplivnik (Kapornak)	III.

²⁸⁸ Mörszka Krajina - Muravidék, 1925. május 3-án - Markisevci. IV. évf., 17.
Mörszka Krajina - Muravidék, 1926. június 13-án - Markisevci. V. évf., 24.

²⁸⁹ Mörszka Krajina - Muravidék, 1926. június 6-án - Markisevci. V. évf., 28.

²⁹⁰ Mörszka Krajina - Muravidék, 1926. július 25-én - Markisevci. V. évf., 30.

²⁹¹ Novine, 1928. június 24-én - Murska Sobota. XV. évf., 26.

²⁹² Három kategóriába sorolták be 1929 elején a tervezett határátkelőket, illetve az átlépésre kijelölt helyeket:

- I. - ez a jelzés az ún. vámutat jelzi, tehát azt az utat, amelyen mindenki árut is szállíthatott (fuvarozhatott és vihetett), és amelyen keresztül útlevéllal mindenki közlekedhetett
- II. - ez a jelzés az ún. határmenti forgalmi utakat jelzi, amelyen át igazolvánnyal (legitimációval) kelhettek át azok, akik a határmenti 10 kilométeres zónában laktak
- III. - ez a jelzés azokat az utakat jelzi, amelyen az ún. kettős birtokosok, azaz a tulajdonosok járhattak át

13. Szomoróc - 267, 268 - Domanjševci (Domonkosfa)	II.
14. Magyarszombatfa - 272, 273 - Središče (Kisszerdahely)	III.
15. Magyarszombatfa - 294 - Prosenjakovci (Pártosfalva)	II.
16. Szentgyörgyvölgy - 355 - Motvarjevci (Szécsiszentlászló)	III.
17. Nemesnép - 372 - Dobrovnik (Lendvavásárhely)	II.
18. Szentistvánlak - 420 - Žitkovci (Zsitkóc)	III.
19. Lenti - 443 - Genterovci (Göntérháza)	I.
20. Rédics - 455 - Dolnja Lendava (Alsólendva) vasút (železnica)	I., II.
21. Zalabaksa - 458 - Dolnja Lendava (Alsólendva)	I., II.
22. Lendvaújfalu - 608 - Pince	II.

(A települések közötti számok az egykori útvonalak számát jelentik.)²⁹³

A Novine 1928. augusztus 12-i számában egy erélyes felszólítást olvashatunk: „Szlovén nyelvet az állami hivatalokban!” A rövid cikk lényege, hogy végre ideje lenne minden hivatalnoknak tudomásul venni és betartani, hogy tíz évvel az elcsatolás után minden hivatali ügy esetében a szlovén nyelvet kell használni. Ha némi magyarázkodásra egyéb nyelven (például magyarul) is szükség van, az még elfogadható lett volna a hatalom számára, de az ügyintézés csakis állami nyelven folyjon. A másképpen cselekvő hivatalnokokat - írja a cikk írója, aki magát Prekmurec, azaz „Muravidéki” néven írja alá - el kell helyezni a Muravidékről.²⁹⁴

A Mariborban megjelenő Mariborski Večernik „Jutra” c. napilap egyik száma is erélyesen bírálta a muravidéki magyar kisebbségi iskolák tanítóit és iskolaszéki tanácsait, mert a tanítók a lap szerint annyit sem tudtak szlovénul, amennyit a nyelvvizsga sikeres letétele érdekében kötelesek lettek volna megtanulni. Ismételten felhívta az illetékeseket, hogy gondoskodjanak a „felkészületlen” tanítók cseréjéről.²⁹⁵ Az amúgy is ellehetetlenült magyar iskolahálózat az állandó támadások miatt kilátástalan helyzetbe került.

A Muravidék c. hetilap 1928 márciusában erélyesen bírálta a jugoszláv államot, hogy tudatosan elnyomja a nemzetiségeket. Számukra vagy formális jogokat biztosít, vagy - rosszabb esetben - még azokat sem. A kommentár írója a Népszövetségtől nem remélt sem közbenjárást, sem segítséget. Egyebek mellett - arra vonatkozólag, hogyan lehetne a kisebbség jogait a gyakorlatban megvalósítani - a következőket írja: „Kötözzék be az árvának sebeit, enyhítsék a baját. Hadd fejlődjön a maga nyelvén. Főleg azonban adjanak neki megélhetést: Földet, kenyeret és jogot!”²⁹⁶ Az idézetből kiderül, hogy a muravidéki magyarság mindenképpen azt kívánta elérni, hogy kisebbségi jogait szilárdabb gazdasági környezetben gyakorolhassa, illetve földet követelt magának.

Számos összefüggésben már utaltunk arra, hogy Alsólendva a századforduló időszakában egy szélesebb földrajzi vidék (egy viszonylag nagy járás) gazdasági, kereskedelmi és kulturális központja volt. A trianoni határ ezért e túlnyomórészt magyar lakta várost rendkívül nehéz helyzetbe sodorta: a perifériára került, közvetlenül az országhatárra szorítva, elszakítva természetes vonzáskörzete jelentős részétől. A néhány évtizeddel korábban még nagy lendülettel fejlődő kisváros óriási nehézségeit a húszas években már jól lehetett észlelni. Problémát jelentett, hogy az Alsólendva-Zalaegerszeg közötti vasútvonal sínpárjait felszedték,

²⁹³ Népújtság, 1929. március 3-án - Murska Sobota. IV. évf., 9.

²⁹⁴ Novine, 1928. augusztus 19-én - Murska Sobota. XV. évf., 34.

²⁹⁵ Muravidék, 1928. január 1-jén - Murska Sobota. VII. évf., 1.

²⁹⁶ Muravidék, 1928 április 1-jén - Murska Sobota. VII. évf., 14.

így csak egy irányba, Horvátország (Csáktornya) felé lehetett közlekedni. A város vasúti összeköttetését nem építették ki Szlovéniával. A nagy nehézségekre figyelmeztettek a város iparosai és kereskedői, rámutatva arra, hogy - még ha türelemmel várják is a jelentősebb állami odafigyelést - a fejlődés szempontjából korlátozott a pangási idő. Elsősorban arra gondoltak, hogy a városban minden adottság megvolt arra, hogy a jugoszláv-magyar közeledésnek (amit akkor egyre többen hangoztattak) egyik élenjáró központja legyen. Olyan centrum, amely a későbbiek során is lehetővé tette volna az árucsereforgalmat, a magyarországi, illetve a városhoz gravitáló települések közvetlen gazdasági és kereskedelmi kötődését is. Azt pontosan megállapították, hogy a határ magyarországi oldalán nincsen olyan város vagy nagyobb település, amely a határ által keletkezett hézagot be tudná tölteni (Lentit akkor még csak afféle városhelyettesítő státussal illették), ezért - véleményük szerint - közös érdek lett volna, hogy a kezdeményezés támogatásra találjon. Ehhez szükséges lett volna számos rendezetlen állampolgársági ügy tisztázása is, amire azonban nem került sor. Nem volt kétséges, hogy az adott helyzetért Alsólendva őshonos polgárai a voltak legkevésbé felelősek, azért jogosan elvárták, hogy nehézségeikre végre valaki már felfigyeljen.²⁹⁷ Sajnos csalódniuk kellett.

Az 1921. évi népszámlálás adatai szerint Alsólendva még mindig a Muravidék legnépesebb települése (3009 lakossal), azonban a következő években az új hatalom - amint azt Borut Brumen néprajzkutató is megállapította - Muraszombat erőteljes fejlesztésére törekedett. 1921 és 1927 között Muraszombatban 146 új épületet építettek, és a lakosság is 540 fővel növekedett (1921-ben 2943 lakost tartottak számon)²⁹⁸.

Az elégedetlenséget a magyarság körében néhány kirívó eset, feltehetően tudatos csendőri túlkapás is elősegítette. Például Szomi István radamosi magyar embert a csendőrök - csupán gyanú alapján, bizonyítékok híján - annyira megverték, hogy a muraszombati kórházban kellett ápolni. Hasonló esetre több ízben is sor került a tárgyalt időszakban.²⁹⁹

Amint azt a húszas évek elején és közepe táján is már többször igényelték, az évtized végén is erélyes követelések hangzottak el a Muraszombat-Hodos-Dávidháza-Körmend és az Alsólendva-Rédics vasútvonal megnyitása tárgyában. Érdemes megemlíteni, hogy Ljubljánában Kneževič vasútigazgató egy széleskörű megbeszélést is összehívott, ahol számos befolyásos muravidéki üzletember, cégtulajdonos és értelmiségi érvelt az említett vonalak minél hamarabb bekövetkező visszaállítása mellett.³⁰⁰ E célból egy küldöttség utazott Belgrádba, ahol - számos fontos kérdés mellett (pl. a muraszombati törvényszék felállítása, a muravidéki munkások munkalehetőségeinek megvitatása, főgimnázium rendszerezése, a Muravidék délszláv államhoz való csatolása tizedik évfordulójának megünneplése) - a vasútvonalak visszaállításával kapcsolatosan az illetékes minisztériumban biztató választ kapott.³⁰¹

Valamennyire kedvező lehetőségként tartották számon, hogy a zágrábi konzulátus 1929 nyarán ismertette a muravidéki és muraközi lakossággal a Balaton menti üdülés kedvező lehetőségeit. Ugyanis amennyiben a muravidékiek - nemzetiségre való tekintet nélkül - csoportosan jelentkeztek egy- vagy többnapos balatoni üdülésre, akkor a külügyminisztérium az általánosnál sokkal kedvezményesebb körülmények között tette azt számukra lehetővé (kb. a

²⁹⁷ Népújság, 1928. június 10-én - Murska Sobota. III. évf., 12.

²⁹⁸ Brumen, Borut: Na robu zgodovine in spomina - Pomurska založba Murska Sobota, 1995. 21-27.

²⁹⁹ Muravidék, 1928. november 25-én - Murska Sobota. VII. évf., 48.

³⁰⁰ Muravidék, 1929. május 12-én - Murska Sobota. VIII. évf., 19. szám

³⁰¹ Muravidék, 1929. május 19-én - Murska Sobota. VIII. évf., 20.

teljes vízumköltségek egyharmadát kellett fizetni).³⁰² Ugyancsak kedvező feltételek mellett - a vízum egyharmadát és a vasúti szolgáltatásokért járó teljes összeg felét kellett megfizetni - vehettek részt muravidéki gazdák a budapesti gazdasági vásáron, amelyet 1930 március 20-25-ig rendeztek meg.

A muravidéki magyarság és az anyaország mindenképp kapcsolatait az a pénzügyminiszteri rendelet is segítette, amelynek értelmében új vámkirendeltségeket hoztak létre többek között Domonkosfán, valamint Göntérháza és Pince községekben is.³⁰³ A domonkosfai kirendeltséget illetően a lakosság véleménye eltért. Voltak olyanok, akik - a hodosi vámkirendeltség közelsége miatt - inkább Pártosfalván támogatták volna a kirendeltség megnyitását.³⁰⁴

A dobronaki orvosi körzetben 1929. július 8-án megalakult a Vöröskereszt Egyesület helyi szervezete, ami valamennyire jelzi, hogy a magyarlakta vidéken is a húszas évek végén tapasztalható volt az általános egészségügy terén némi fejlődés.³⁰⁵

A magyarok lakta vidéken 1930 nyarán magyarelles provokáció is bőven adódott. Ismeretlen tettesek Hosszúfalutól kezdődően Lendva főutcáján lefestették az összes magyar címfeliratot, és a magyar síremlékeket is meggyalázták. Az ilyen cselekedetek feltehetően lelki alapon voltak hivatottak a magyarságot gyengíteni, bizalmatlanságot és félelmet kelteni soraiban. A hatóságok 250 dinár jutalmat tűztek ki a nyomravezető jutalmazására, a tetteseket persze nem találták meg.³⁰⁶

1931-ben Jugoszláviában népszámlálást tartottak. A Drávai bánságban, ahová a Muravidék magyarlakta települései tartoztak, a több mint egymillió lakos közül csupán 3748 polgárt tüntettek fel hivatalosan magyar nemzetiségűnek, s csupán 7679 volt a magyar anyanyelvűek száma. Az adatokkal történő tudatos manipulációt aligha lehet megkérdőjelezni, habár a népszámlálás részrehajlásairól még a hatalom által magyar beállítottságú lapnak kikiáltott Muravidék sem szól. Csupán annyit jegyzett meg - elégedett hangnemben -, hogy „a jugoszláv elem a Bánságban folytonos számbeli emelkedést mutat”. Szinte minden település esetében számos hiányosságot és hibát, a magyarság tényleges létszámát torzító tendenciát lehetne felfedezni. Általánosan megállapítható, hogy a számok tükrében az 1921-es adatokhoz viszonyítva óriási volt a magyar közösség számának csökkenése.³⁰⁷

Hogy mennyire torzították az eredményeket, azt a legjobban Murszombat város példája mutatja, ahol a mintegy 3550 polgárból csak 29-et jelöltek meg magyar nemzetiségűként. A 10 német mellett a többi mind jugoszlávnak volt beírva. A „jugoszláv” mint nemzeti hovatartozási kategória (nem mint állampolgárság) tehát már az 1931-es népszámlálás során is szerepelt. A murszombati lakosok közül csak 164 főt jegyeztek be magyar anyanyelvűnek. Amennyiben a helyzetet valamennyire objektívabban közelítjük meg, akkor azonnal levonható a következtetés, hogy a legrosszabb esetben is a legalább 10-15%-os magyarságnak (a magyar

³⁰² Muravidék, 1929. augusztus 4-én - Murska Sobota. VIII. évf., 31.

³⁰³ Muravidék, 1930. március 19-én - Murska Sobota. IX. évf., 10.

³⁰⁴ Muravidék, 1930. március 16-án - Murska Sobota. IX. évf., 11.

³⁰⁵ Népújság, 1929. július 7-én - Murska Sobota. IV. évf., 27.

³⁰⁶ Muravidék, 1930. augusztus 3-án - Murska Sobota. IX. évf., 31.

Muravidék, 1930. augusztus 10-én - Murska Sobota. IX. évf., 32.

³⁰⁷ Muravidék, 1931. június 28-án - Murska Sobota. X. évf., 26.

lakosság száma személyes vallomások alapján akkor még megközelítette a 25%-ot) legalább a kétharmada „eltűnt”. És mindez csupán alig több mint egy évtizeddel a Muravidéknek a délszláv államhoz csatolása után.³⁰⁸ A már idézett Borut Brumen Muraszombat polgárságának életmódját kutatta a két világháború közötti időszakban, és megállapításai között szerepel az is, hogy a városi elitet még a harmincas években is a magyar és madžaronnak számító szűk réteg képezte, akik azonban a mindennapi és társas életbe alig kapcsolódtak be. Gyermekeiket tekintélyes magyarországi iskolákba küldték, évente legalább egy alkalommal családjukat a Balaton partján üdültették, és értékrendszerüket a pesti és a bécsi divat szerint formálták.³⁰⁹ A népszámlálási adatok azonban még a szűk „magyar elit réteget” se mutatják ki.

A magyarlakta területnek a délszláv államhoz csatolása után tehát a magyar értelmiség döntő többsége elhagyta a vidéket. Közülük legtöbben közvetlenül az elcsatolás utáni napokban, mások a következő években, hónapokban, években kényszerültek otthonaik elhagyására. Arról nagyon nehéz lenne egységes képet alkotni, hogy a Mura mentéről elköltöztek vagy elűzöttek miként találták meg helyüket az új, könnyűnek aligha mondható környezetben, az azonban megállapítható, hogy valószínűleg sokan még hosszú évekig bizonytalanul tengődtek valahol a nagyvilágban. Ismerünk persze olyan példát is, amikor a Mura mentén egykor befolyásos személyek az anyaországban is megőrizték tekintélyüket. Az 1931-es magyarországi országgyűlési választásokon a Muravidékkel szomszédos választókörzetekben ugyanis egykor ismert alsólendvai értelmiségiek indultak; a zalabaksai körzetben dr. Hajós Kálmán (öt meg is választották), a lenti választókörzetben pedig dr. Némethy Vilmos, aki a húszas évek második felében hagyta el a Muravidéket.³¹⁰

Egy Bántornyai Lajos nevű fiatalember kitűnő eredménnyel végezte el a budapesti főiskolát, ami egyebek mellett arra is bizonyíték, hogy még a harmincas évek elején is akadtak muravidéki magyarok, illetve a magyar nyelvhez erősen kötődő egyének, akik - minden politikai és adminisztratív nehézség ellenére - a magyarországi továbbtanulást választották.³¹¹

Elvétve ugyan, de akadt olyan példa is a legmagasabb államhatalmi szervek részéről, amikor egy muravidéki magyar közösség vagy település, illetve annak vezetője eredményeire felfigyeltek. Hodos lakossága, a különböző szervezetek és testületek, az evangélikus felekezet képviselője, a pénzügyőrség és az állomásfőnök, valamint sokan mások méltatták a király rendelkezését, aki 1931 tavaszán kitüntetett a falu bíróját, Bakos Józsefet a település közügyei terén végzett munkájáért.³¹²

Fontos megemlíteni, hogy a Muravidéken a húszas évek végétől a harmincas évek elejéig számos, nagy terjedelmű tűz pusztított, amely a magyarlakta falvakban is nagy károkat okozott. A legnagyobb gondot az akkor még mindig döntő többségben szalmával fedett házak jelentették, amelyek esetében az egyébként aktív tűzoltó-egyesületek alig tudtak védekezni.

A magyar-jugoszláv államközi kapcsolatok hevéssége ismét valamennyire enyhült a harmincas évek elején. Különböző kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok kölcsönös támogatása mellett a muravidéki magyarok és szlovénok számára konkrét kedvezményt jelentett, hogy az

³⁰⁸ Muravidék, 1931. május 3-án - Murska Sobota. X. évf., 18.

³⁰⁹ Brumen, Borut: Na robu zgodovine in spomina - Pomurska založba Murska Sobota. 1995. 152-155.

³¹⁰ Muravidék, 1931. június 28-án - Murska Sobota. X. évf., 26.

³¹¹ Muravidék, 1931. július 19-én - Murska sobota. X. évf., 29.

³¹² Muravidék, 1931. április 26-án - Murska Sobota. X. évf., 17.

átlagosnál ismét nagyobb kedvezményben részesültek a budapesti nemzetközi vásár muravidéki résztvevői. A vásárt 1931. május 4-e és 18-a között szervezték meg Budapesten. A vásáron részt vevők a határ mindkét oldalán 50%-os vasúti kedvezményben részesültek, vízumot nem kellett vásárolniuk, illetve csak nagyon kis pénzüsszeget kellett kifizetni az arra külön meghatározott banknál (Muravidéken a muraszombati Prekmurska banka rt. adta ki a kedvezményes vízumokat). A Budapestre utazók a múzeumokat ingyenesen látogathatták, a színházakban és a fürdőkben pedig a jegyek árának csak 25-50%-át kellett kifizetni.³¹³ Azonban a Muravidékről a feltételezések szerint - a szokatlanul nagy kedvezmények ellenére - csupán néhányan vettek részt a budapesti vásáron.

Az Alsólendvai Tűzoltó Egyesület 60. évfordulója alkalmából megfogalmazott vélemények arra engednek következtetni, hogy a tagság és a vezetőség megmaradt magyar érzelműnek, amit azzal is kifejezett, hogy nem csatlakozott a ljubljana-i székhelyű tűzoltószövetséghez. A jubileum kapcsán felszólították a vezetőséget, hogy többet ne „szeparálja” a csatlakozást, hanem társuljon a szövetséghez, és a kisebb járási egyesületeket is kapcsolja be közvetve a bányászati csúcsszervezetbe.³¹⁴

A hatalom minden eszközzel a magyar nyelv kiszorítására törekedett a harmincas években Alsólendván. A sajtón keresztül úgy próbáltak hatni a város polgárait, hogy erélyesen figyelmeztettek minden szlovén vagy más nemzetiségű (nem magyar) polgárt, aki a boltban, az utcán vagy a hivatalokban a magyar szót használta. A hatalom véleménye szerint a magyar nyelvet csak a magyar nemzetiség használhatta, a szlovénoknak - különösképpen, ha a tisztviselők sorába tartoztak, tehát „szlovén kenyeret esznek” - kötelességük volt szlovénul beszélni. Az ilyen magatartásforma a magyarság és a magyar nyelv kiszorítását szolgálta közvetlenül és közvetve egyaránt.³¹⁵

Muraszombat esetében tovább folytatódott a magyar értékek erőteljes megszüntetésének a folyamata. A már említett példák után megemlíthetjük azt is, hogy amikor a ljubljana-i Jutro c. napilap hasábjain valaki leírta, hogy a muraszombati vasútállomáson sötétebb bőrű magyar nőkkel találkozott (a cikkíró állítólag a magyarokat és a cigányokat összekeverte, azonban ez ebben az összefüggésben kevésbé fontos), arra a Murska Krajina hetilap hasábjain erélyes tiltakozás volt a válasz, miszerint „tanulják már meg egyszer, és kellőképpen informálódjanak, hogy kik a nemzetiségiek”, és Muraszombat esetében semmiképpen se használják a „magyar vagy magyar jellegű” jelzőt.³¹⁶

A Muravidéken már a húszas évek elejétől megalakultak a Sokol-szervezetek mint a szláv eszmeiség fontos formálói és szervezői (a „sokol” magyarul sólymot jelent). Elsősorban a sport terén, valamint a kultúrában volt megjelölve tevékenységük, azonban ténylegesen - a teljes szlávok által lakott európai területen - a szláv, a Muravidék esetében a szlovén, illetve jugoszláv nemzeti eszme elhittése volt a legfontosabb feladatuk. A harmincas évek elején az akkor még abszolút többségben magyarok lakta Alsólendván is egyre erőteljesebb tevékenységet fejtettek ki. Színelőadásokat és bálakat rendeztek, nagyszabású sporttalálkozókat és

³¹³ Muravidék, 1931. április 26-án - Murska Sobota. X. évf., 17.

³¹⁴ Muravidék, 1932. február 14-én - Murska Sobota. XI. évf., 7.

³¹⁵ Murska Krajina, 1934. április 15-én - Murska Sobota. III. évf., 16.

³¹⁶ Murska Krajina, 1936. november 15-én - Murska Sobota. V. évf., 46.

versenyeket szerveztek, a falusi lakosság körében is intenzíven toboroztak, azért 1932-ben egyre fontosabbá vált a városban a Sokol-otthon felépítése, ez a későbbiek során megvalósult. A tagság túlnyomó többsége - amint azt Pojbics Károly, az alsólendvai szervezet egyik aktív tagja elmondta - magyar nemzetiségű volt, a vezetőség azonban szlovénokból tevődött össze, de mivel szerették a sportot, a fiatalok csatlakoztak a szervezethez. A Sokol-szervezetek közreműködtek a magyar falvakban rendezett színelőadások szervezésében is (például Hodoson 1932. július 3-án). Ez a helyzet mindenképpen arra utal, hogy a városban a magyar nemzeti értékek egyre jobban háttérbe szorultak, a magyar nemzeti kisebbség szellemi-kulturális központjának elsorvasztása erőteljesen folytatódott. Az említett tendenciát bizonyítja, hogy csak egy újságban, a Murska Krajina 1932. június 12-i számában - amely 1932 márciusától jelent meg szlovén nyelven Josip Benko, egykori muraszombati polgármester, mézárszék-tulajdonos, majd képviselőházi küldött támogatásával (azonban megjelenését a megszűnő Muravidék c. hetilap tulajdonosa, Kühár is valamennyire támogatta) - arról olvashatunk, hogy az alsólendvai járás új főnökhelyettese, a metlikai származású dr. Trstenjak, az elemi iskola kinevezett hittanoktatója, Verbanjšek lendvai káplán, a járási útbizottság titkára a melinci Forjan volt, tehát az egész vezető- és szakemberállomány szlovén, illetve szláv nemzetiségűekből tevődött össze.³¹⁷

Dicséretre méltó volt azonban, hogy Dobronakon a községi vezetőség 1932 őszén a telefon bevezetése mellett döntött, ennek finanszírozását jelentős mértékben állami pénzekből támogatták. A dobronaki községnek tízezer dinárral kellett a beruházáshoz hozzájárulnia.³¹⁸ A túlnyomórészt magyarok lakta Dobronak esetében azonban furcsa - bár ez is az egykori hatalom asszimilációs törekvéseit tükrözi -, hogy a helyi Vöröskereszt Szervezet vezetőségébe, amely egyébként jól működött, alig választottak meg magyar nemzetiségű személyt.³¹⁹

Tragikus esemény történt 1934 kora tavaszán a jugoszláv-magyar határon, Alsólendva közelében. A jugoszláv határőrök agyonlőttek egy - állítólag részegen a jugoszláv oldalra tévedt - magyar határőrt. Mivel a szerencsétlent Alsólendván temették el, a gyászszertartáson sok magyar nemzetiségű polgár vett részt. A Murska Krajina hetilap erélyesen elítélte a temetésen való részvételt, megjegyezve, hogy „az egyre jobban felmelegedő alsólendvai magyarok és madžaronok még virágokat is vittek a katona sírjára”, amit túlzásnak és érthetetlennek tartottak, mert - véleményük szerint - ha jugoszláv katonát temettek volna Magyarországon, ott „azt még a kutya sem ugatta volna meg”. A reakálás hangneme arra enged következtetni, hogy a hatalom a magyarság iránti legkisebb rokonszenvet is veszélyesnek tartotta, és félt attól.³²⁰

Bármennyire próbálta is a hatalom erőteljesen elszlávosítani Alsólendvát és környékét, bármennyire volt is hatékony bizonyos területeken az asszimilációs politika, törekvések a harmincas évek közepén nem járhattak különösebb sikerrel. Ilyen állapotra következtethetünk annak ismeretében, hogy a jugoszláv nemzeti érzelmet „ösztönző” egyesületek 1934 szeptemberében Alsólendván kívánták megünnepelni a Muravidék délszláv államhoz való csatlakozása 15. évfordulóját, azonban a rendezvényt meghatározatlan időre elhalasztották, mivel

³¹⁷ Murska Krajina, 1932, június 12-én - Murska Sobota. I. évf., 16.

³¹⁸ Murska Krajina, 1932. november 13-án - Murska Sobota. I. évf., 37.

³¹⁹ Murska Krajina, 1933. február 19-én - Murska Sobota. II. évf., 8.

³²⁰ Murska Krajina, 1934. március 11-én - Murska Sobota (III. évf., 11. szám)

a szervezők úgy ítélték meg a helyzetet, hogy az a lakosság érdeklődését nem keltené fel. Arra számítottak, hogy „miután majd befejezik tanulmányaikat az új országban tanuló értelmiségiek, azok majd hálából szükségét érzik a köszönetnyilvánításnak.”³²¹ Az alsólendvai polgárság visszafogott magatartásáról tanúskodik az is, hogy feltehetően a hatalmi szervek részéről néhány évvel korábban kezdeményezett Péter király-szobor felállításának folyamata is elakadt. A néhány adományozó a Novine 1934. október 7-i számában kérdőre vonta az illetékeseket, hogy mit tettek az általuk adományozott pénzekkel. A néhány héttel később közzétett válaszból kiderült, hogy a pénzt a takarékpénztárban tartották. A nem magyar lakosságot nagyon irritálhatta minden, ami a Muravidéken a magyar nyelv és kultúra megnyilvánulására utalt. Így például egy göntérházi bál kapcsán negatív hangnemben megjegyezték, hogy ott „valaki csak csárdást engedett játszani”.³²²

A Lendva-vidék magyar jellege az elcsatolás után - amint az eddig ismertettekből lépten-nyomon kiderül - mindig szálla volt a hatalom és a szlovén értelmiségiek szemében. Amennyire lehetett, a hatalom és az állami intézményeket kiszolgáló sajtó részéről megpróbálták kifelé annak az ellenkezőjét bizonyítani. A Novine c. hetilap e célból 1935. szeptember 15-án arról tudósított, hogy a fiatal Péter király születésnapján Alsólendván fenségesen ünnepeltek, ami - a hetilap szerint - ellentmond annak, amit Szlovéniában erről a vidékről állandóan hangoztatnak. A valóság persze az volt, hogy az ilyen eseményeket a hatalom jól fel tudta használni a szlovén, illetve jugoszláv propaganda céljára, és az ilyen alkalmakkor vendégcsoportokat (az adott esetben a cserencsói fűvőszenekart) hívtak meg Alsólendvára, valamint felvonultatták a Sokol-egyesületeket. Mivel mind a három felekezet istentiszteletet szervezett (a katolikusok, az evangélikusok és a zsidók egyaránt), és az iskola is külön hangsúlyt helyezett a rendezvényre, a lakosság is csatlakozott az eseményekhez. Azon a héten a cserencsóiak egy szlovén színjátékkal is szerepeltek Alsólendván.³²³

A jugoszláv belpolitikai életben nagy volt a jelentősége és a visszhangja Sándor király 1934. október 9-i marseille-i meggyilkolásának. Országszerte - még a Muravidéken is - gyászszertartások keretében rótták le tiszteletüket a „nemzetegyesítő” király előtt. A muravidéki magyarság által lakott településekben is - talán az elvárásoktól valamennyire eltérően - sor került több megemlékezésre. Pártosfalván például 1934. december 1-jén volt a gyászrendezvény, amelyen nagyszámú közönség vett részt, többek között a domonkosfai tűzoltók is felvonultak.³²⁴

Sportéletről a magyarlakta vidéken a két világháború között csak bizonyos tekintetben, korlátozott formában beszélhetünk. A labdarúgás csírái ugyan a kisebb településeken is elhíntöttek, azonban szervezeten - ahogy arra már korábban is utaltunk - csak Murszombatban és Alsólendván volt sportélet. A magyarság persze leginkább az egyesületek vezetéséből szorult ki. Murszombatban azonban - amint arra már Hartner Nándorral kapcsolatosan ugyancsak utaltunk - viszonylag kedvezően alakult a magyarság helyzete a sport terén. Más volt a helyzet Alsólendván. A „Lendava” nevű sportegylet alakuló közgyűlésére 1935. január 7-én került sor a Korona Szállodában (a labdarúgóegylet már korábban is sikeresen működött), de annak

³²¹ Novine, 1934. szeptember 30-án - Alsólendva (XXI. évf., 39. szám)

³²² Novine, 1934. október 7-én - Alsólendva (XXI. évf., 40. szám)

³²³ Novine, Alsólendva, 1935. szeptember 15-én (XXII. évf., 37. szám)

³²⁴ Murska Krajina, 1934. december 23-án - Murska Sobota. III. évf., 52. szám

vezetőségébe elsősorban a városba költözött szlovén tisztviselőket választották be, valamint néhány zsidó származású kereskedőt és iparost.³²⁵

1938 tavaszán az Alsólendva és Muraszombat közötti közlekedés lebonyolítására új (23 üléses) autóbust biztosítottak, ami egész Muravidék szempontjából fontos beruházásnak számított, mivel az addig forgalomban levő autóbusz már nagyon rossz állapotban volt. A vásárlást állami kölcsön segítségével sikerült nyélbe ütni.³²⁶

1939. június 17-től június 26-ig nagyszabású rendezvényre került sor Muraszombatban „Muravidéki Hét” (Prekmurski teden) címmel, amelynek keretében számos program, népszerűsítő jellegű rendezvény és előadás volt. A rendezvény célja az volt, hogy Szlovénia, azaz a Drávai bánág és a szélesebb régió is megismerje a vidék, mindenekelőtt Muraszombat jellegzetességeit, tudomást szerezzen az elért eredményekről és gondokról. A hét nap során volt mezőgazdasági és szarvasmarha-vásár, kereskedelmi tanácskozás, különböző kiállítások (amelyek állítólag nagyon szépen elő voltak készítve), sport- és kulturális rendezvények, istentiszteletek, Sokol-műsorok stb. A megnyitót dr. Natlačen bán is megtisztelte jelenlétével. Beszédében hangsúlyozta, hogy a Muravidék fejlődése szempontjából sorsdöntő volt, hogy a terület az I. világháború után a délszláv államhoz került, majd örömmel állapította meg, hogy a rendezvény keretében „a muravidékiek bemutatathatják a szabadságban kifejtett munka eredményeit”. A „Muravidéki Hét” rendezőbizottságának elnöke Hartner Nándor, Muraszombat polgármestere volt, aki a rendezvénynek főleg a város jövője szempontjából tanúsított nagy jelentőséget. A rendezvényen a sajtójelentések szerint legalább 60 ezer látogató megfordult.³²⁷

A Muravidéki Hét rendezvénysorozatnak az ötlete Hartner Nándortól származott, aki a program tekintetében élvezte a rendkívül nagy befolyással bíró Jože Benko gyártulajdonos támogatását. A kezdeményezés azonban ellenszenvet váltott ki az Alsólendvai járásban (attól függetlenül, hogy a lendvai esernyőgyár és a járásból mások is kiállítottak ott). Jože Klekl is nagyon ellenezte a rendezvény megszervezését Muraszombatban, mert véleménye szerint Alsólendva és járása legalább annyit tett a Muravidék érdekében, mint Muraszombat (az egy-pártrendszer időszakában a történetírás Klekl ellenszenvét azzal magyarázta, hogy a tervezett szónok, Miško Kranjec, a Muravidékről származott szlovén író, egyébként a Szlovén Kommunista Párt neves képviselője váltotta ki benne az elégedetlenséget).³²⁸ Tény azonban, hogy a harmincas évek végére már nyilvánvalóvá vált, és az emberekben is tudatosult, hogy a Muravidék központi településéért kialakult „harcban” - elsősorban magyarabb jellege és sajátosságai miatt - Alsólendva háttérbe szorult Muraszombattal szemben, ami, tekintettel a város egykori jelentőségére és a térségben betöltött szerepére, sokak számára fájdalmas folyamatnak számított. A Novine hetilap azt írta, „Muraszombat az Alsólendvai járásnak köszönheti, hogy körzeti bírósága, vasútja, Petanjcinál Mura-hídja és teljes gimnáziuma van”.

Pártosfalva település és a helybeli tűzoltó-egyesület 1939. szeptember 24-én egy szép új épülettel, a megépült tűzoltóotthonnal gazdagodott. Az említett napon volt az új helyiségek

³²⁵ Murska Krajina, 1935. január 27-én - Murska sobota. IV. évf., 4. szám

³²⁶ Murska Krajina, 1938. április 17-én - Murska Sobota. VII. évf., 16. szám

³²⁷ Murska Krajina, 1938. július 2-i, 9-i és 16- számok - Murska Sobota. I. évf., 16., 17. és 18.

³²⁸ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota, 1984. 442-445

átadása és megszentelése. Az új épületben a kulturális tevékenységre is biztosítottak helyiséget. Az építkezést a falu polgárai jelentős adományokkal segítették, valamint az építéshez önkéntes munkával is hozzájárultak.³²⁹

1939 őszén néhány vasútvonalat kiemelték a ljubljanoi igazgatóság hatásköréből, és átadták azokat a zágrábi igazgatóságnak. Ezek közé tartozott az Alsólendva-Csáktornya szakasz is, ami ellenszenvet váltott ki a muravidéki szlovénok körében. Figyelmeztettek arra, hogy az elmúlt években a Muravidék déli részeit már többször veszély fenyegette, mert a horvát érdekek az említett területre is kiterjedtek, sőt arra - a muraszombati sajtó véleménye szerint - felhasználták a környékbeli magyar közösséget is. Az elemzők szerint a vasútszakasz Zágráb alá helyezése nagyon veszélyes lehet szlovén nemzetpolitikai szempontból, ezért javasolták, hogy a legmagasabb szlovén vezetőség minél előbb találjon megoldást Alsólendva és Muraszombat vasúti összekapcsolására (a Murska Krajina hetilap szerint a tervek már az I. világháború előtt elkészültek, és a harmincas évek végén valahol Muraszombatban porosodtak).³³⁰

Ugyancsak 1939 utolsó napjaiban érkezett meg annak a negatív döntésnek a híre, amely egyelőre elvetette a Muraszombat és Körmend közötti vasúti összeköttetés felújítását Hodoson keresztül.³³¹ A vasútra, amelyet a határ térségében korábban lebontottak, főleg gazdasági szempontból lett volna nagyon szükség, valamint segíthette volna a Muravidékre került magyarság kapcsolatait fenntartani az anyanemzettel. Az utóbbi azonban a tárgyalt időszakban - mint ahogy korábban sem - főleg jugoszláv szempontból nem számított érdeknek.

IV. 3. Muravidék és a muravidéki magyarság gazdasági életének jellemzői a két világháború között

IV. 3. I. Szegénység és kilátástalanság a húszas években

A fejezet kezdetén szükséges elmondani, hogy a történelmi Magyarország keretében a Mura menti terület gazdasági „önállósággal” nem rendelkezett, mivel arra nem is volt szükség, hiszen Vas és Zala vármegyék gazdaságilag összefüggő, szerves részét alkotta. A megváltozott körülmények, azaz az elcsatolás szempontjából annak azért volt jelentősége, mert a délszláv állam keretében viszonylag sajátos, kimondottan agrárorientáltságú, terjedelme tekintetében kis terület, szinte semmilyen tapasztalatokkal sem rendelkezett a gazdaság szervezését és önálló gyakorlását illetően.

Ahhoz aligha férhet kétség, hogy a gazdasági körülmények megváltozása, a Magyarországtól való elzárkózás elsősorban a kisembert, a nincstelen paraszti munkaerő megélhetését tette kilátástalanná. Az e fontos kérdésre irányuló egyik elemző tanulmány szerzője megállapította, hogy a Mura mente lakosságának megélhetési gondjait már a 19. század második felétől a Magyarország különböző tájain munkabér formájában szerzett gabona oldotta meg. A megállapítás persze nem csak a muravidéki magyarokra vonatkoztatható, hiszen az még inkább érvényes volt a goricskói (dombvidéki) szlovénok esetében. Az esetleges magyar-

³²⁹ Murska Krajina, 1939. október 8-án - Murska Sobota. I. évf., 30.

³³⁰ Murska Krajina, 1939. november 19-én - Murska Sobota. I. évf., 36.

³³¹ Murska Krajina, 1939. december 24-én - Murska Sobota. I. évf., 41.

országi munkavállalás (amire a későbbiek során még visszatérünk) valószínűleg kevésbé kedvezhetett volna a szlovénosító politikának, ezért már a kezdetben nagyon magas vámot vetettek ki a Magyarországon megszolgált gabonára, majd azt követően megakadályozták a határátlépést (nem biztosítottak az átlépéshez szükséges igazolványokat).

A fordulat éveiben azonban az akkor még csekély súllyal rendelkező iparban ugyancsak nagy nehézségek álltak be. Kezdetben a fokozódó politikai bizonytalanság, majd később a nyersanyaghiány és a határok átjárhatóságának hiánya jelentett megoldatlan problémát. Ugyancsak fontos megemlíteni, hogy a vidék iparát meghatározó zsidó tőke, valamint a zsidóság meghatározó része elhagyta a vidéket, és főleg Magyarországra költözött.³³²

A Muravidék helyzete az általánosan bizonytalan délszláv gazdaság keretében megoldatlannak számított. Ami az országot illeti, Jugoszlávia gazdasági helyzete már az állam megalapításától kezdődően válságban volt. Az előállt helyzet orvoslására különböző elképzelések születtek, azonban célravezető megoldást nem találtak. A lehetséges megoldások egyike az államhatalom részéről szívesen alkalmazott adóemelés volt, amely 1923-ban drasztikusan érintette a mintegy 75%-ban mezőgazdasági beállítottságú és érdekeltségű állampolgárok helyzetét. A Muravidék tekintetében is súlyosbodott a helyzet. Általános véleménynek számított, hogy az „adóprés” a muravidéki parasztból az utolsó verejtéket is kicsavarja. A magyarázat onnan származik, hogy Muravidék területe 220 ezer magyar hold (egy magyar hold terjedelme kb. 56 árnak felel meg), amelyen akkor mintegy 97 ezer ember élt. Az összterület egyharmada akkor még a nagy földterülettel rendelkező földbirtokosok tulajdonát képezte. Továbbá mintegy 80 ezer hold 4000 gazda tulajdonában volt, akiknek földtulajdona gazdaságunként 15-20 hold területet képezett. Több száz holddal rendelkező gazda a vidéken csupán kettő-három akadt. A megmaradt kb. 70 ezer hold földterület 14 ezer kiscgazda tulajdonában volt, annak keretében találhattunk 9 ezer ún. zsellérgazdát 1-5 hold földterülettel. Egyébként a zsellérgazdák összlétszáma kb. 45 ezer ember volt (a Muravidék lakosságának a fele), ők összesen 20 ezer földdel rendelkeztek. Az új földadó emelése - a néhány nagybirtokos kivételével - a legtöbb muravidéki gazda teljes összeroppanását jelenthette, mert földjükön még annyi sem termett meg, ami a családok számára a szegényes megélhetést biztosította volna. Ugyanis a kiscgazdák jövedelmét nem jelentette más, mint évente egy-két tehén, borjú vagy sertés eladása. Más jövedelemre nem számíthattak. Számottevő ipari vagy kereskedelmi létesítmény - kivéve a marhaszállítást, amely néhány ember kezében összpontosult - akkor nem létezett a Muravidéken.³³³

Egyébként a gazdaság terén a határmente hátránya egyéb formában is érződött. Mivel a Muravidék jelentős területének nem volt malma, sem fűrésztelepe, e szolgáltatásokért a trianoni Magyarország területére kellett menni. Egyszeri alkalomért 1923 nyarán 50-70 dinárt kellett fizetni, ami - még ha nem is volt túlságosan nagy összeg - arra ösztönözte az érdekelteket, hogy a hatóságoktól kedvezményeket igényeljenek.³³⁴ Törekvésük nem mindig járt sikerrel.

A trianoni határ létrejöttével az ún. kettősbirtokosság státusa is bekövetkezett. Ennek a határ közvetlen közelében sajátos vetületeit ismerték. A hivatalos lap (közlöny) 1923. szeptember 8-i számában újabb rendelkezések jelentek meg a kettősbirtokosságról. A rendelet értelmében kettős-birtokosnak az volt tekinthető, aki az új határvonal megjelölése előtt ugyanannak a

³³² Bence Lajos: Írott szóval a megmaradásért - Hazánk Könyvkiadó, Győr, 1994. 13-14.

³³³ Szabadság, 1923. július 22-én. I. évf., 10.

³³⁴ Mörszka Krajina - Muravidék, 1923. július 22-én - Markisevci. II. évf., 29.

földterületnek volt a tulajdonosa, illetve azt törvényes öröklés vagy végrendekezés útján hozzátartozóként tovább művelte, továbbá, ha a birtok az országhatártól 10 km-nél távolabb nem esett, illetve a tulajdonos az említett távolságnál messzebbre nem lakott. A rendelet arról is szólt, hogy megszűntek kettősbirtokosok lenni azok a jogosultak, akik birtokukhoz időközben még többet vásároltak. Ugyancsak megvonták a kettősbirtokosoknak kijáró jogot, ha az illetőt csempészésen kapták.³³⁵ A kettősbirtokosnak lehetősége volt arra, hogy napkeltétől napnyugtáig átjárjon a határon, azon - szekérrel vagy egyéb módon - terményeit átszállítsa, állatait legeltesse. Az ilyen kedvezményben részesülők a határt az arra a célra kijelölt helyen léphették át, ez egyébként meghatározott mezei utakra is vonatkozott. A kettősbirtokosok igényeiket, illetve kérelmeiket minden év januárjában kötelesek voltak bejelenteni az illetékes vámhivatalban.

A kereskedelmet, és azzal összefüggésben a mezőgazdaságot is jelentős mértékben gátolta a Mura mentén az a tény, hogy erre a vidékre a bankok, illetve az illetékes állami pénzintézmények nem biztosítottak kedvező hitelt, amire egyébként az ország más részein bőven volt példa.³³⁶

A húszas évek első felében általános jelenségnek számított, hogy a muravidéki bankok és pénzüzetek pénz és betét nélkül voltak. A bizonytalan helyzetre való tekintettel a banki szolgáltatásokat azok sem vették igénybe, akik viszonylag jelentős vagyonnal rendelkeztek.³³⁷

A Muravidék két városában, Muraszombatban és Alsólendván - az egyébként rossz gazdasági helyzet ellenére - az I. világháború utáni időszakban még több tehetős, magyar származású polgár élt. Ezt bizonyítja, hogy 1925 tavaszán a Prekmurska banka (Muravidéki Bank) részvényeinek 55%-át, amely addig a Jadranska banka tulajdonában volt, Hartner Géza és Berger Béla vásárolták meg. Így a részvények többsége hazai, azaz muravidéki tulajdonba került.³³⁸ Ennek ellenére 1927-ben megtörtént, hogy a Prekmurska banka éves közgyűlésén egy magyar részvényt megakadályoztak abban, hogy a tanácskozáson magyarul felszólalhasson.³³⁹

Az adópolitika a legtöbb vonatkozásban rossznak minősült. A Mörszka Krajina - Muravidék c. hetilap erőiesen tiltakozott az 1925 nyarán bevezetett új adótörvények ellen, és álláspontja alátámasztása céljából a Ljubljánában megjelenő Narodni Dnevnik c. napilapra hivatkozott, sőt - magyar nyelvre fordítva - közölte is annak e kérdéssel kapcsolatos cikkét.³⁴⁰ Valójában az történt, hogy a húszas évek közepén az adópolitika minden tekintetben a gazdák ellen irányult, ami a szlovén régióban az átlagosnál jobban érződött. Az idézett muravidéki hetilap azt is fontosnak tartotta megjegyezni, hogy a szlovén újságok, napilapok erőyes fellépése helyénvaló, és az erről szóló cikkek a szlovén lakosság tetszését váltják ki, amennyiben viszont erről a Muravidéken írnak (ahol a helyzet még rosszabb volt, mint Szlovénia más részein) - főleg magyar nyelven -, akkor az újságírókat lázítóknak, magyarbarátoknak kiáltják ki.

Az idézett példák - a gazdaságra vonatkozó kérdések mellett - a kisebbségi nyelvhasználat terén már korábban is említett diszkriminatív eljárásokat bizonyítják.

³³⁵ Mörszka Krajina - Muravidék, 1923. szeptember 16-án - Markisevci. II. évf., 37.

³³⁶ Mörszka Krajina - Muravidék, 1923. szeptember 30-án - Markisevci II. évf., 39.

³³⁷ Mörszka Krajina - Muravidék, 1923. április 29-én - Markisevci. II. évf., 17.

³³⁸ Mörszka Krajina - Muravidék, 1925. április 19-én - Markisevci. I. évf., 15.

³³⁹ Mörszka Krajina - Muravidék, 1927. február 27-én - Markisevci. VI. évf., 9. szám

³⁴⁰ Mörszka Krajina - Muravidék, 1925. szeptember 20-án - Markisevci. IV. évf., 37.

Az őrségi falvakban, különösképpen Hodoson a húszas években a lakosság fontos jövedelemforrását képezte a széna. Évente rendszerint több vagon szénarakományt értékesítettek a piacon. Ezért szükségessé vált egy hídmérleg felállítása, amelyet 1925 tavaszán 22 ezer dinárért megvásároltak és felállítottak.³⁴¹

A gazdasági szférában számos megoldatlan kérdés volt. Főleg a mezőgazdaság fejlődése szempontjából fontos lett volna rendezni a hitelszövetkezetek ügyét. A Mura menti területen még az I. világháború előtt megalakult néhány hitelszövetkezet, mint a Budapesten székelő Központi Hitelszövetkezet fiókja. Ezen a vidéken a kirendeltségek tulajdonosai elsősorban a falvakbeli kisgazdák voltak. A háború, illetve a megkötött békeszerződés után működésük nehezzé vált, mert a központi szövetkezetben elhelyezett pénzükhöz nem férhettek hozzá. A hitelszövetkezetek - formálisan - közvetlenül a belgrádi Központi Hitelszövetkezetnek rendeltettek alá, azonban az új központ vezetősége nem sokat törődött a muravidékiek gondjaival. Az érintettek felelősségre vonták a központi hitelszövetkezetet, hogy miért nem rendezi Budapesttel a kérdést, és követelték a probléma orvoslását.³⁴² Egyesek e probléma rendezetlenségét annak tulajdonították, hogy 1925 tavaszán - bizonyos időre - megszakadtak a magyar-jugoszláv államközi tárgyalások, amelyek a jogi, gazdasági és pénzügyi kérdések rendezése tárgyában egyébként már 1924 júniusától folytak.³⁴³

A mezőgazdaság fejlődése szempontjából rendkívül kedvezőtlenül hatottak az 1925 júliusában meghirdetett új vámszabályok, illetve vámtarifák. A muravidéki magyarságot a behozatali és kiviteli vámok egyaránt sújtották. A kiviteli vámok elsősorban a fiatal sertések és a bab eladását nehezítették, míg az importban kivetett vámok a vetőmagok és a műtrágya beszerzését tették lehetetlenné számos esetben.³⁴⁴

Amint már korábban utaltunk rá, ipari létesítmény a Muravidéken a húszas években viszonylag kevés volt. Ezért fontos megemlíteni, hogy 1925 végén ismét termelni kezdett Alsólendván az ernyőgyár, amely az első világháború előtt már működött. A magyarlakta vidéken működött ugyan még néhány malom és téglagyár (a későbbiek során ezekről még néhány szót szólunk), azonban ezek jelentősége a terület gazdasági helyzetét illetően igen csekélynek mondható. Szólni kell még arról, hogy Muraszombatban is elkészült egy függönygyár, amelyben - a tervek szerint - tíz ember foglalkoztatását irányozták elő.³⁴⁵

A Muravidék lakosságának abszolút többsége - még ha mostoha és sokszor elviselhetetlen körülmények között is - mezőgazdasági munkával kereste a kenyerét, tartotta fenn a családját. Munkásrétegről a szó megszokott értelmében ezen a vidéken csak nagyon gyér számban beszélhetünk, azoknak is a jelentős része mezőgazdasági bér munkásnak minősíthető. Az egykori nagybirtok bérlői közül sokan ugyancsak mezőgazdasági idénymunkát vállaltak, az Osztrák-Magyar Monarchia idején leginkább a dél-dunántúli megyékben (főleg Somogyban), majd Szlavóniában töltöttek hosszabb-rövidebb időt. A húszas években a helyzet jelentős mértékben megváltozott. Az agrárreform a szlovén lakosság körében könnyítette ugyan valamennyire a megélhetést, azonban főleg a magyar nemzetiségű lakosság szempontjából ez távolról sem volt elegendő. Kezdetben ugyan az emberek még eljárhattak a magyarországi

³⁴¹ Mörszka Krajina - Muravidék, 1925. április 12-én - Markisevci. I. évf., 14.

³⁴² Mörszka Krajina - Muravidék, 1925 április 26-án - Markisevci. IV. évf., 17.

³⁴³ Mörszka Krajina - Muravidék, 1925. május 10-én - Markisevci. IV. évf., 18.

³⁴⁴ Mörszka Krajina - Muravidék, 1925. július 26-án - Markisevci. IV. évf., 29.

³⁴⁵ Mörszka Krajina - Muravidék, 1925. november 29-én - Markisevci. IV. évf., 47.

nagybirtokokra dolgozni, és saját keresetüket haza is hozhatták, de később, amint arra már utaltunk, ezt a lehetőséget a kormány megvonta tőlük. A Muravidék bizonyos részein - szlovén- és magyarlakta vidékeken egyaránt - rendkívül súlyossá vált a helyzet, a munkaerő kihasználására nem volt szinte semmilyen lehetőség. Néhány embernek ugyan még sikerült bácskai és a Horvátországhoz csatolt baranyai nagybirtokokon munkát vállalni, azonban ez nagyon kevés volt a helyzet jelentősebb javítása szempontjából.

A húszas évek végén pozitívnak értékelték azokat a törekvéseket, hogy a munkaerő-felesleg Németországban vállalhatott munkát. Erre vonatkozólag államközi egyezmények is születtek, így kezdetét vette a németországi - majd egyéb nyugat-európai országbeli is - munkavállalás, és ez a folyamat a harmincas években is folytatódott.

A Muraszombatban létrehozott „munkásbörze” - lehetőségeihez mérten - ugyancsak sikeresen tevékenykedett, és több munkaigénylőt juttatott munkához.³⁴⁶ A munkásbörze az 1928-as esztendő első hat hónapjában 3568 munkaigénylőt tartott számon. Ezek közül 968-nak keresett munkát, 573 személy esetében viszont a közvetítő szerepét vállalta, míg az említett időszakban 235 személy ment Németországba munkát vállalni.³⁴⁷ Az alsólendvai járásban az is előfordult, hogy a zömében magyar nemzetiségű munkások - mivel a munkanélküliség a járás keleti, azaz magyarlakta felében volt a legnagyobb - az illetékes hatóságoktól nem kaptak határátlépési engedélyt, így 1928 nyarán nem vállalhattak külföldön munkát. A felelősséget egyesek a lendvai főbírói hivatalra hárították.³⁴⁸ Némely körök pozitív jelenséggént fogták fel - habár az ilyen szemléletet a nemzetiség megmaradása szempontjából csak részben lehet úgy értékelni -, hogy a szerbiai Kragujevac mellett foglalkoztatott ezer vasúti munkás közül 200-at a magyarlakta vidék adhatott.³⁴⁹

A két világháború közti Muravidéken még nagy jelentősége volt a különböző jellegű vásároknak. Ezek közé tartozott a régió viszonylatában jelentős muraszombati Bertalan-napi vásár, amelynek keretében például 1928. augusztus 24-én annyira sikeres üzleteket bonyolítottak le, hogy a vásárra terelt 226 szarvasmarhából 187-et eladtak, s ez vitathatatlanul jelentős eredménynek számít.³⁵⁰

Az 1920-as évek elején Hodoson évente négy alkalommal tartottak vásárt, mégpedig március 10-én, július 5-én, augusztus 19-én és október 4-én. Mivel az október 4-i vásár időpontja egybeesett az ugyancsak jelentős és a szélesebb környékre kisugárzó turnišcei vásárral, a hodosiak (a kérvényben Dancs Lajos polgármester neve van feltüntetve) 1922. május 12-én az októberi vásártartás áthelyezését kérték október 5-re.³⁵¹

Az őrsgői falvak szemszögéből szép eredménynek tekinthető, hogy a hodosiak a ljubljana-i gazdasági kiállításra 1928 nyarán több háziipari terméket küldtek, amelyek mindegyike állítólag nagy feltűnést keltett az érdeklődő közönség körében. A jelentések szerint több tárgyra megrendelések is érkeztek.³⁵²

³⁴⁶ Novine, 1928. július 29-én - Murska Sobota. XV. évf., 31.

³⁴⁷ Novine, 1928. augusztus 5-én - Murska Sobota. XV. évf., 32.

³⁴⁸ Népújság, 1928. június 24-én - Murska Sobota. III. évf., 13.

³⁴⁹ Népújság, 1928. július 15-én - Murska Sobota. III. évf., 15.

³⁵⁰ Muravidék, 1928. szeptember 2-án - Murska Sobota. VII. évf., 36.

³⁵¹ VaML - XIV.10 - Klekl József iratai. 444. sz. irat.

³⁵² Muravidék, 1928. szeptember 2-án - Murska Sobota. VII. évf., 36.

A hodosiak sikeres háziipari tevékenységére bizonyára kihatott az, hogy abban az időszakban a gazdasági előadásokat, amelyek túlnyomórészt magyar nyelven hangzottak el, mintegy 150 gazda hallgatta. Ebből is érződik, hogy az őrségi faluban a mezőgazdasági és kisipari tevékenység iránt - minden általános nehézség ellenére - rendkívül nagy volt az érdeklődés.³⁵³

Az adópolitika a húszas évek végén továbbra is kedvezőtlenül alakult, s ez a mezőgazdasági termelést tovább hátráltatta. A termőföldből származó tiszta jövedelem magas fokú megadóztatása ellen tiltakoztak 1928 novemberében a magyarlakta Szentlászló, Csekefa és Szerdahely települések polgárai.³⁵⁴

Dobronak, az egykori mezőváros helyzete, gazdasági jelentősége is alaposan megváltozott. A trianoni határ ugyanis csökkentette közigazgatási és vallási szerepét (a hetési falvaknak a fele Magyarországon maradt), és ez kihatással volt a település gazdasági fejlődésére is. Három üzlet, két vendéglő, valamint néhány iparos azért még az I. világháború után is működött.

A legjelentősebb gazdasági létesítmény Dobronakon az első világháború után épült fűrésztelep volt, amelyet Toplak János vendéglős 1922-ben alapított. Ez a vidék polgárainak csak a deszkaszükségeit elégítette ki; készáru elkészítésével nem foglalkozott. A téglagyár sem működött teljes kapacitással.

Ismeretes, hogy 1927-28-ban az általános gazdasági válság révén a kisparaszti réteg súlyos helyzetbe került. Ha végiglapozzuk a telekkönyvek tulajdonbetéteit és azok teherfeljegyzési bejegyzéseit, megállapíthatjuk, hogy a kisparasztok többségének birtokát valamilyen bekebelezett tartozás terhelte; állami adó, ügyvédi tartozás, vagy a legtöbb esetben a takarékpénztárnak való tartozás. Abban az időben kezdtek ugyanis vidékünkön virágozni a takarékpénztárak. Nagy volt a jelentősége annak, hogy 1929 őszén Dobronakon új takarékpénztárt nyitottak, amely a környékbeli, zömében magyar nemzetiségű lakosság, persze mindenekelőtt a gazdák kölcsönigényeit volt hivatott kielégíteni.³⁵⁵ Így a következő időszakban Dobronakon két takarékpénztár is működött. Az egyiket Berényi vaskereskedő vezette, a másik pedig a bogojinai takarékpénztár kirendeltsége volt.³⁵⁶

Fontos megemlíteni, hogy mindkét dobronaki pénzintézmény a körülményekhez mérten jól volt megszervezve, amiről a korabeli sajtó is elismerően tudósított. A kölcsönöket ugyanis a lehető legkedvezőbb feltételek mellett bonyolították le, ami a környékbeli, hitelt kereső lakosság körében meghatározó szempontnak számított.³⁵⁷

A muravidéki magyarságot a húszas évek végén is nagymértékben sújtották azok a gazdasági nehézségek, amelyek az egész Muravidékre jellemzőek voltak. 1928 tavaszán úgy értékelték az Ausztriával és Magyarországgal folytatott kereskedelmi szerződéseket, hogy azokból nem származott nagyobb siker. A Muravidék mindenekelőtt a vágóállat- és húskivitelben volt érdekelt, azonban e téren a háború után folyamatos visszafejlődés volt tapasztalható. Az

³⁵³ Muravidék, 1929. január 27-én - Murska Sobota. VIII. évf., 4.

³⁵⁴ Novine, 1928. november 18-án - Murska Sobota. XV. évf., 47.

³⁵⁵ Muravidék, 1929. október 20-án - Murska Sobota. VIII. évf., 42.

³⁵⁶ Varga Sándor - Pivar Ella: Dobronak, Göntérháza, Kót helytörténete (Kiadta a ledvai és mura-szombati magyar nemzetiségi érdekközösség) Lendva, 1979. 18.

³⁵⁷ Muravidék, 1930. március 23-án - Murska Sobota. IX. évf., 12.

érdekeltek és érintettek egyaránt az államot hibáztatták, mert a sikertelenségben politikai okokat véltek felfedezni. Ugyanis egykor, amikor a térséget politikai határok nem szabdalták, e vidéken is élénk szarvasmarha-kereskedelem zajlott, amely a Mura mentén élő emberek megélhetését segítette. Azonban - a politikai zártság következményeként - az egykori „utakat” senki sem akarta kitaposni, ezért e vidék a húszas évek végére e tekintetben is kilátástalan helyzetbe jutott.³⁵⁸

A magyarlakta vidéket a húszas években a természeti csapások sem kímélték. Pártosfalván és Szentlászlón 1928. május 1-jén pusztított kíméletlen felhőszakadás, majd az árvíz elpusztította az egész termést, valamint nagy kárt okozott a gazdasági épületeken és az állatállományban.³⁵⁹

A gazdasági világválság első évében a Muravidék helyzete tovább súlyosbodott. A magyarok és szlovénok lakta vidékre egyaránt jellemző volt, hogy - mint ahogy más vidékek is a trianoni határ mentén - ez a terület sem találta meg a helyét az új környezetben. A nehézségeknek számos politikai oka volt, azonban több elemző is utalt arra, hogy az agrárvidék zártsága, a szekundáris ágazatok létrejöttének a hiánya jelentette a legnagyobb nehézséget. A probléma rendezése céljából javasolták, hogy a Muravidéken különféle gazdasági vállalatokat kell létesíteni, mindenekelőtt cukorrépa-feldolgozó gyárat, szövő- és fonógyárat, gyufagyárat, sörgyárat stb., valamint tovább kell fejleszteni a húsipart és a malomipart. Mindez a mezőgazdaság szekundáris továbbfejlesztése mellett a munkanélküliséget is jelentős mértékben csökkenthette volna.³⁶⁰

Az egyre bizonytalanabb gazdasági helyzet 1930-ra Dobronakon is alaposan felkavarta a kedélyeket. A falu túlnyomórészt magyar nemzetiségű lakossága állítólag két táborra oszlott; a tehetősebb gazdákból összetevődő kisebb csoportra és a mintegy kétszáz főt számláló szegényekre. A vita a két ellentétes érdekeltségű csoport között a legelő felosztását, esetleges eladását illetően robbant ki. Az ellentétet feltehetően külső erők is befolyásolták, így egyesek egy újabb igazságtalan földosztást véltek abban felfedezni, amelynek során - véleményük szerint - végérvényesen nem is helybeli magyar emberek, hanem idegenek juthattak volna újabb birtokokhoz. A legelő felosztása állítólag akkor már szakmai szempontból sem volt indokolt, hiszen a szarvasmarha-állomány tekintetében annak pótolhatatlan szerepe volt. Mivel a legelő felosztását a gazdagabb társadalmi réteg erőltette, törekvésük a szegényebb polgárok erőteljes ellenállásába ütközött.³⁶¹ Egyébként abban az időszakban a muravidéki falvak fejlődésének értékelése a településeken működő földműves-szövetkezetek sikerességének felmérésével történt, ezért az újságokban rendszeresen ösztönözték a parasztokat arra, hogy csatlakozzanak az említett szervezetekhez. A szövetkezetekbe csatlakozók sikerességét elsősorban abban látták, hogy ily módon a jogi, gazdasági és pénzügyi kérdések rendezése tárgyában egységes árutermelés alakulhat ki, ami a kereskedelem szempontjából is mérvadónak számított.

³⁵⁸ Muravidék, 1928. május 20-án - Murska Sobota. VII. évf., 21.

³⁵⁹ Muravidék, 1928. május 6-án - Murska Sobota. VII. évf., 19.

³⁶⁰ Muravidék, 1929. július 21-én - Murska Sobota. III. évf., 29.

³⁶¹ Muravidék, 1930. május 18-án - Murska Sobota. IX. évf., 20.

IV. 3. II. A harmincas évek gazdasági helyzete

A harmincas évekre a Muravidék gazdasági életében egyre fontosabb szerep jutott a muraközi (horvátországi) Csáktornynak. Az ottani vásárok a magyar és szlovén gazdák kifizetődő és ezért kedvelt látogatási helyeivé váltak, ami mindenekelőtt a város nagyobb vonzáskörzetének volt köszönhető. A kulturális és sportkapcsolatok is egyre gyakoribbak lettek. Csáktornya valamennyire betöltötte azt az űrt, ami Alsólendva visszaszorításával a környékbeli lakosság életébe beállt a délszláv államhoz való csatolás után.

Vitathatatlan tehát, hogy Alsólendva gazdasági és kereskedelmi befolyásának hiánya ártott a vidék lakosságának (mindenekelőtt a magyarságnak), és ezt az egykori elemzők is jól tudták. Ezért amikor 1930 nyarán új határátkelők nyíltak meg a régióban Jugoszlávia és Magyarország között, akkor abban azonnal a város kereskedelmi és ipari forgalmának a növekedését remélték felfedezni.

Hosszú előkészületek után, számos ígéretet és erőteljes követeléseket követően, 1930 júniusában a következő határátkelőhelyeket nyitották meg a muravidéki határszakaszon (a feltüntetett településpárosok első települése a szlovéniai falu, illetve helység): Otovci-Felsőszölnök, Veliki Dolenci-Orfalu, Hodos-Kotormány, Domonkosfa-Szomoróc, Dobronak-Nemesnép, Göntérháza-Lenti, Alsólendva-Zalabaksa és Pince-Lendvaújfalu. A felsorolt határátkelőkön kívül még a kettősbirtokosok számára nyitva volt: Čepinci-Felsőszölnök, Markovci-Apátistvánfalva, Budinci-Örfalu, Kapornak-Kerca, Pártosfalva-Magyarszombatfa, Kobilje-Szentgyörgyvölgy és Zsitkóc-Szentistvánlak. Ezeken a helyeken csak a pénzügyőrség végzett ellenőrzést.³⁶²

Az emberek a nehéz gazdasági helyzetben is keresték a nehézségek kiküszöbölésének lehetőségeit. Ilyennek tekinthetjük a Felsőlakosban 1931. január 18-án alakult Állattenyésztési Egyesület megalakítását Sömen János igazgató-tanító kezdeményezésre, akit az egyesület elnökének is megválasztottak. Az egyesülethez 40 tag csatlakozott Felső- és Alsólakosból, Kapcáról, Gyertyánosból és Mala Polanáról (Kispalina). Az utóbbi szlovén település. Az egyesület keretében szakelőadásokat tartottak. Mivel az előadások leginkább szlovén nyelven hangzottak el, azokat Sömen elnök magyarra fordította, mivel valószínűleg a tagság döntő többsége azt nem értette volna meg.³⁶³

Egyéb formában is tartottak különböző közhasznú és közgazdasági előadásokat. Az alsólendvai járás több településén vasárnap délelőttönként az iskolákban adóügyi, állategészségügyi, mezőgazdasági és közgazdasági előadásokra került sor.

Az újságokban azt lehet több alkalommal olvasni, hogy agrárvidékeken, így a Muravidéken is az állattenyésztés mennyiségileg nagyobb kibontakoztatása jelentheti valamennyire a mezőgazdasági válság, az áru-felhalmozódás csökkentésének egyik lehetőségét.³⁶⁴

A földművesek nehéz helyzetét - az általános gazdasági válságból eredő problémák mellett - egyes vélemények szerint az is nehezítette, hogy a gazdasági egyesületekhez - mint a parasztság bizonyos fokú érdekvédelmi szervezeteihez - a muravidéki gazdák közül csak kevesen csatlakoztak.³⁶⁵

³⁶² Muravidék, 1930. június 29-én - Murska Sobota. IX. évf., 26.

³⁶³ Muravidék, 1931. február 8-án - Murska Sobota. X. évf., 6.

³⁶⁴ Muravidék, 1931. március 8-án - Murska Sobota. X. évf., 10.

³⁶⁵ Muravidék, 1931. június 7-én - Murska Sobota. X. évf., 23.

A harmincas évek elején Alsólendván a legtöbb munkás (számuk 150 és 200 között váltakozott) a Našička nevű, zsidó kézben lévő horvát tanin-feldolgozó és faipari vállalatban dolgozott. A földreform után ez a vállalat vásárolta fel az egykori Esterházy-féle erdőgazdaságok jelentős fatermékét (a fakitermelésre egy kisvasutat is építettek). Az alsólendvai esernyőgyárban mintegy 30 munkás dolgozott a tárgyalt időszakban, és kb. ugyanannyi foglalkoztatottja volt a Blau és Bartos féle textilipari üzemnek is. Eppinger Samu és Schwartz Arnold malmaiban legfeljebb 6 molnár dolgozott, míg téglagyáraikban a harmincas évek első felében mintegy 20 idénymunkás volt alkalmazásban.

A munkások bére rendkívül alacsony volt. A húszas években ezen a vidéken nem történt említésre méltó tiltakozás a kedvezőtlen állapot miatt, azonban a harmincas évek második felében a helyzet megváltozott. A Našička nagyvállalat különböző horvátországi üzemeiben akkor már a munkásság szempontjából jól bevált sztrájkok zajlottak, és ez a hullám 1936-37-ben a Lendva-vidékre is eljutott. Ezzel párhuzamosan a szakszervezeti mozgalom is jelentőssé vált, amelynek lelkes szervezője a kapcai Herzsinyák Mihály volt. Fontosabb segítőitársaiként a források Szabó Istvánt, Szúnyogh Pált és Magyar Sándort említik.

1937-ben volt a Našička vállalat lendvai üzemében az első hivatalos sztrájk, amelynek fő célja a béremelésre irányult. A csendőrség zaklatásával párosuló munkabeszüntetés akkor 8 napig tartott. A következő esztendőben (1938-ban) a munkások a munkabeszüntetést már a bíróságnak is bejelentették, és mintegy 120 munkás több mint egy hónapon át sztrájkolt. A közvélemény és az országos (szlovén) sajtó is melléjük állt - például a Mariborski večernik Jutra -, aminek következményeként a vállalat valamennyivel növelte a béreket (a munkások 15%-os bérnövekedést követeltek; arról tudomásunk van, hogy a Našička legalább 7%-ot jóváhagyott). Azt követően még néhány évig üzemelt a vállalat (1943-ban bocsátották el a munkásokat).³⁶⁶

Muraszombatban 1925-ben alapították a vidék első jelentősebb textilipari vállalatát, amelynek a harmincas években mintegy 150 dolgozója volt. Hasonló számú munkásnőt foglalkoztatott 1939-ben a másik textilipari vállalat is, Ludvik Šiftar üzeme (azt 1932-ben alapították). Az említett vállalatokban is alacsony bér fejében és egyéb jogaiktól megfosztva dolgoztak a túlnyomórészt női munkások. Ezért ott is több tiltakozásra, később sztrájkra majd a munkások elbocsátására került sor.³⁶⁷

1931 nyarán Jugoszláviában élesen bírálták az ún. Hoover-tervet, amelyet a nyugati nagyhatalmak a londoni konferencián fogadtak el. Jugoszlávia egy jegyzékben kijelentette, hogy nem áll módjában a Hoover-tervhez hozzájárulni, mert az megbontaná az állam pénzügyi egyensúlyát (mivel a javaslat, amely szerint Németország I. világháborút lezáró békeszerződésekből származó kötelezettségének eltörlése 16 millió dollár veszteséget jelentene Jugoszláviának). A kérdéssel összefügg a belpolitika terén beállt bizonytalanság, kapkodás, egyebek mellett a kormány takarékosági intézkedések bevezetését is elfogadta.³⁶⁸

³⁶⁶ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota, 1984. 424-425.

³⁶⁷ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota 1984.360-363.

³⁶⁸ Muravidék, 1931. augusztus 31-én - Murska Sobota. X. évf., 35.

A harmincas évek kezdetén, a gazdasági világválság rendkívül nehéz éveiben a Muravidéken a kis eredményeknek is fontos súlya volt. Ilyennek tekintették az 1932. április 24-én Lendván megrendezett borkiállítást, amelyet a helybeli Borszövetkezet (1931 végén alapították) és a Járási Hivatal szervezett. Akkor Alsólendva szűkebb környékén 1350 hold szőlőterületet tartottak számon, míg a Muravidék egész területén - a lendvain kívül - összesen 360 holdat említettek. A szakemberek szerint a legjobb szőlőfajták a Szentháromságnál, a Bömhéci dombon és a lendvai vár mögötti dombon termettek. A kiállításon 135 szőlőtermelő állított ki összesen 435 fajta bort (a Lendva-vidékiek mellett Ljutomer környékiek és muraköziek is). A helyi adottságoknak legjobban az olaszrizling szőlőfajta felelt meg, erre a borok minősége alapján lehet következtetni.³⁶⁹

1932-ben a sajtó sokat foglalkozott a szarvasmarha és a sertés exportjával. A probléma lényege abban rejlett, hogy bizonyos időszakokban a kiszállítás jogát csak egy muravidéki vállalat birtokolta (az említett esztendő bizonyos időszakában a muraszombati Josip Benko, képviselőházi küldött), ami a felvásárlási árat jelentős mértékben csökkentette, és a kisgazdák megélhetését veszélyeztette. A közvélemény és a sajtó bizonyos része (nem a Benko által támogatott Murska Krajina) amellet foglalt állást, hogy a felvásárlók és exportálók száma minél nagyobb legyen, s ez kihathatott volna a felvásárlási árak növekedésére (a legnagyobb ellentét és vita Josip Benko cége és Bohár Ádám, alsólendvai mészáros és állatfelvásárló között bontakozott ki).³⁷⁰

A Lendva-vidéki mezőgazdaság nehéz helyzetéről - amit a nagy szárazság is befolyásolt - tanúskodik a Járási Földművelésügyi Bizottság 1932. szeptember 17-i ülése, amelyen a gazdák követelték az illetékes hatósági szervektől, hogy a takarmányok és a kukorica Alsólendvára szállítását a vasút bérmentesen végezze el, továbbá, hogy a vágóállat-kiszállítás kontingensét növelhessék, és az adóból töröljék a szárazság okozta kár összegét.³⁷¹

A muravidéki lakosság számára fontos döntés volt, hogy 1932 nyarán megszüntették a kettős-birtokosok termésének a megadóztatását. Addig ugyanis azok a gazdák, akiknek a trianoni békeszerződés értelmében maradt Magyarországon földtulajdonuk, csak a vám megfizetése után szállíthatták haza mezőgazdasági terményeiket. A belgrádi miniszeri rendelet kiterjedt a Muravidék és a Muraköz területére is.³⁷²

1933 júliusában Muravidék-szerte fogadták az ún. „utazó mezőgazdasági kiállítást”, amely július 12-én Hodosra is megérkezett. A számos tisztviselő és nagyszámú közönség mellett (a tudósítás szerint mintegy ötszázan voltak), Magyarországról is több érdeklődő érkezett a hodosi vasútállomáson megrendezett eseményre.³⁷³

Fontos megemlíteni, hogy a harmincas évek elején a petesházi mezőkön - ahol a II. világháború alatt intenzíven megkezdődött a kőolajbányászat - már két kútból is bányászták az olajat.³⁷⁴

³⁶⁹ Novine, 1932. május 22-én - Murska Sobota. XIX. évf., 21.

³⁷⁰ Novine, 1932. május 1-én - Murska Sobota. XIX. évf., 18.

³⁷¹ Murska Krajina, 1932. október 2-án - Murska Sobota. I. évf., 31.

³⁷² Murska Krajina, 1932. július 31-én - Murska Sobota. I. évf., 22.

³⁷³ Murska Krajina, 1933. július 23-án - Murska Sobota. II. évf., 30.

³⁷⁴ Murska Krajina, 1933. július 30-án - Murska Sobota. II. évf., 31.

Az alsólendvai esernyőgyár, amelyet a zsidó származású Eppinger és Blau tulajdonosok működtettek, 1934-ben megszüntette tevékenységét, és a gyárat új gépekkel felszerelt textil-ipari létesítménnyé alakították át. A városba abban az időben vezették be a villanyt, ami - háztartási és egyéb igények mellett - az ipar számára rendkívül fontos volt.³⁷⁵

Lendván 1937 elején megalakult a keresztény szellemiséget valló Jugoszláv Munkásszövetség helyi kirendeltsége, amelyben a jobboldali erők az egyre jobban terjedő kommunista eszmék megakadályozóját látták. A kirendeltség, illetve alapszervezet létrejöttének előzményei az 1933-as évbe nyúlnak vissza, amikor az akkori dékán, Ivan Jerič a lendvai gyárüzemekben dolgozó nőket kívánta szervezetbe gyűjteni, ami azonban akkor még nem sikerült.³⁷⁶

A harmincas években Pártosfalván és környékén is nehéz volt a megélhetés. Ezért jelentős gazdasági szerepe volt annak, hogy a báni hivatal 1937 tavaszán 9000 dinárt juttatott az említett községnek infrastrukturális célokra (utak és hidak építésére), mert így elsősorban a környékbeli munkanélküli lakosság juthatott némi jövedelemforráshoz, mivel a munkálatoknál többnyire őket alkalmazták.³⁷⁷ A hányattatott időszakban a pártosfalviak minden kis eredménynek nagyon örültek. Az 1937. szeptember 2-i helyi vásárra 50 szarvasmarhát hajtottak a gazdák, ami lehetőséget adott a pezsgő vásárlására, és az a helybelieknek nagyon kapóra jött.³⁷⁸ Ugyancsak említésre méltó, hogy Koltai Károly 1937 őszén Pártosfalván kis textilüzemet nyitott. Az üzemben nyolc helybeli fiatal nő dolgozhatott vadonatúj németországi gépeken.³⁷⁹

A magyarlakta vidéken a harmincas évek végére ugyancsak kellőképpen kifejlődött a különböző boltok, árusítási helyek hálózata. Alsólendván önálló Kereskedő Egyesület működött, amelynek hosszú évek során Novák György kereskedő volt az elnöke. 1939-ben az egyesület tagjai már önálló helyiség vásárlásán gondolkodtak, ami jelzi a szervezet súlyát és jelentőségét.³⁸⁰

A második világháború kitörése gazdasági szempontból is teljes bizonytalansággal járt. A Muravidéken még inkább súlyosbodott a helyzet, mert a „legfiatalabbnak” tekinthető jugoszláv kiségióban a politikai bizonytalanság gazdasági téren is éreztette hatását. Mindezt fokozta a Parasztszövetség Főbizottságának Ljubljánából intézett felhívása, amelyben a mezőgazdasági népettséget felszólította, hogy a termőföldet ne árusítsák el és takarékoskodjanak az élelmiszerekkel. Továbbá arra is utaltak, hogy a parasztek ne reagáljanak a különböző politikai nyomásokra és őrizték meg nyugalmaikat.³⁸¹

A vidék két világháború közötti gazdasági életében az iparosok jelenléte mennyiségi tekintetben - más vidékekhez viszonyítva - aligha értékelhető kimagaslónak, azonban tevékenységük mindenképpen említésre méltó. A helyzet ismertetése azért is célszerű, hogy megismerjük, milyen iparágakat üztek a Muravidék magyarlakta településein a mesterek a húszas-harmincas

³⁷⁵ Murska Krajina, 1934. március 4-én - Murska Sobota. III. évf., 10.

³⁷⁶ Novine, 1937. január 17-én - Lendva. XXIV. évf., 3.

³⁷⁷ Murska Krajina, 1937. június 6-án - Murska Sobota. VI. évf., 26.

³⁷⁸ Murska Krajina, 1937. szeptember 12-én - Murska Sobota. VI. évf., 37.

³⁷⁹ Murska Krajina, 1937. október 3-án - Murska Sobota. VI. évf., 40.

³⁸⁰ Murska Krajina, 1939. április 2-án - Murska Sobota. I. évf., 3.

³⁸¹ Murska Krajina, 1940. július 7-én - Murska Sobota. II. évf., 27.

években, továbbá említést érdemel az is, hogy a legtöbb iparosmester műhelyében rendszeresen helyet adott a szakmát tanuló fiataloknak, az inasoknak. A tanulókról készül kimutatókat - ezek a szerződések révén jól követhetők - az illetékes iparos-szövetségek pontosan vezették. A levéltári adatok a segédekről és a mestervizsgákról is pontos kimutatókkal szolgálnak.

Csak példaként említjük, hogy az egyik legkisebb magyarlakta faluban, Kótban 1925 és 1938 között 10 iparos tevékenykedett (köztük rendszeresen asztalos, molnár, pintér stb.), ami mindenképpen szép eredménynek tekinthető. Alsólendván ugyanabban az időszakban 96 olyan iparost tartottak számon, akik rendszeresen fizették a tagdíjat is. Dobronakon a tárgyalt 13 év során 46 volt az iparosok száma, míg Hosszúfaluban 11.

A Lendva-vidéken, illetve az egykori Alsólendvai járásban a harmincas évek második felében tekintélyes iparosként tartották számon a következő mestereket (a felsorolás a teljesség igénye nélkül következik): Pintér Gyula, Lendva - szobafestő, Puhán Alajos, Lendva - szabómester, Weisz Zsiga, Lendva - szabómester, Gaál Ferenc, Lendva - kovácsmester, Kovács István, Gyertyános - molnár, Santák Ferenc, Lendva - géplakatosmester, Roudi Kálmán, Lendva - szabómester, Unger Ferenc vagy Franjo, Lendva - mészáros, Bohár Ádám, Lendva - mészáros, Križanič Viktor, Kót - asztalosmester, Tóka Lajos, Csnete - molnár, Kálmán Pál, Lendva - szabómester, Fritz István, Lendva - szerelő, Nemes István, Lendva - szabómester, Križanič Anton vagy Antal, Kapca - asztalosmester, Bognár Vendel, Lendva - kovácsmester, Kozar Josip, Lendva - bádigosmester, Göncz Gábor, Lendva - pék, Gregur Štefan, Lendva - szabómester, Rudas István, Lendva - pintér, Raffel Károly, Lendva - mészáros, Bogdán Pál, Lendva - szabómester, Ljubičič Vilko, Lendva - fényképész, Dóhr Katalin, Lendva - szabó, Schwartz Róza, Lendva - szabó, Kocon Miklós, Csente - asztalosmester, Tóth Imre, Szentlászló - esztergyósmester, Alszeghy Alajos, Lendva - géplakatos, Göncz Pál, Dobronak - géplakatos, Katona Károly, Lendva - asztalos, Schaffhauser András, Lendva - géplakatos stb. A felsorolás nem tartalmazza a szlovénok lakta falvak iparosait. A különböző iparágat űző mesterek meghatározó része magyar nemzetiségű volt, és ez a réteg a lendvai polgárság fontos elemét képezte. A falvakban az iparosok a legtekintélyesebb lakosoknak számítottak.³⁸²

IV. 4. A muravidéki magyarság művelődési tevékenysége és a magyar nyelvű sajtó a két világháború között

IV. 4. I. A muravidéki magyarság művelődési élete

Minden kisebbség életében - különösképpen kisebb létszámú nemzeti közösségek esetében - rendkívül fontos a kultúra, azon belül a műkedvelő tevékenység szerepe. Amikor a Mura menti magyar településeket elcsatolták Magyarországtól, a műkedvelő kulturális tevékenység is megtorpant. A politikai változások súlya rendkívül fontos és meghatározó volt, azért inkább annak kell tulajdonítani a hanyatlás okát, mintsem a lakosság érdektelenségének. Varga Sándor helyesen állapította meg, hogy a magyar közösség műkedvelésének fellendüléséhez a királyi Jugoszláviában nem voltak kedvező feltételek, hiszen az elcsatolás után a magyar

³⁸² Pokrajinski arhiv Maribor - Signatura: 1632064/1; Seznam vajencev šoloobv. obrtnik. Skupnega združenja obrtnikov D. Lendava.

tanítók elköltöztek a vidékről, és helyükbe szlovénok léptek. Azok persze nem segítették, hanem inkább akadályozták a magyar nemzetiség efféle kezdeményezéseit.³⁸³

A két világháború között a Muravidéken tevékenykedő művelődési csoportok és kulturális rendezvények teljes sorát e tanulmány keretében nem célunk bemutatni. Az azonban megállapítható, hogy a magyarlakta falvakban alkalmi jelleggel működtek magyar dalárdák és néptáncscsoportok. A jugoszláv hatalom - főleg a kezdeti fázisban - különösen érzékeny volt a szintársulatok működésére, érezve azok rendkívül fontos közösségteremtő és anyanyelvápoló szerepét. Tekintettel arra, hogy a műkedvelő színjátszás a Mura mentén már a századforduló időszakában is közkedvelt és gyakran művelt műfajnak számított, e tanulmányban a két világháború között bemutatott magyar színdarabok jellegéről és körülményeiről szólunk bővebben.

Nagy eredménynek számított, hogy - számos diszkriminatív intézkedés mellett - 1923 pünkösdhétfőjén a dobzonaki ifjúság szintársulata bemutatta a Falurossza c. színdarabot. Az eseményről - egyebek mellett - a Szabadság c. hetilap a következőket írta: „A megszállás ideje óta ez az első eset, hogy Prekmurjében a magyar szó, a magyar dal nyilvánosan, minden rosszakarató gyanúsítás nélkül elhangozhatott”.³⁸⁴

A Falurossza c. népszínmű különösképpen közel állhatott a muravidéki magyarság lelki világához, hiszen a következő esztendőben, és később is számos műkedvelő társulat választotta azt. A hosszúfaluiak már 1925-ben betanulták a darabot, majd azt a következő években is bemutatták (egyebek mellett a felsőlakosi Király-féle vendéglőben, ahol a bevételt a helybeli tűzoltóegylet felszerelésére szánták). A sajtó az előadás minőségével kapcsolatosan úgy számolt be, hogy „reméljük, hogy a hosszúfaluiak máskor is megszégyenítik a lendvaikat”, ami nyilván az amatőr színjátszás hanyatlására utal Lendva esetében.³⁸⁵

A húszas években a színelőadásokat szokás volt a tűzoltó-egyesületek keretében rendezni. Így történt ez 1927 végén - hosszú huzavona után - végre Alsólendván is. Nagy sikert arattak a Noszty fiú esete Tóth Marival c. színmű bemutatásával, amelyet háromszor is meg kellett ismételni (mindig telt ház előtt). A magyar nyelvű előadás előtt azonban két szlovén nyelvű egyfelvonásost is bemutattak.³⁸⁶ A hatóságok ugyanis csak azzal a feltétellel engedélyezték a magyar nyelvű színmű bemutatását, ha a társulat szlovén nyelven is előad valamilyen darabot. Az ennyire szigorú választ már a maribori Tartományi Hivatal adta, miután a járási főszolgabíró a társulat, illetve a Tűzoltó Egyesület kérelmét elutasította, mivel a magyar szintársulat nem az állam nyelvén kívánt színelőadást bemutatni.³⁸⁷ A magyarság azonban vállalta a számára aligha könnyű kihívást, még ha a tagság közül többen talán nem is értették annak szövegét. Ők - minden akadályozó tényező ellenére - magyar nyelvű színművet akartak Alsólendván bemutatni. Hasonló volt a helyzet több magyarlakta faluban is.

³⁸³ Varga Sándor: A szlovéniai magyarok műkedvelő tevékenysége 1920 - 1970, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, Hazánk Könyvkiadó, Győr, 1995. 10-11.

³⁸⁴ Szabadság, 1923. május 27-én - Murska Sobota (I. évf., 2. szám)

³⁸⁵ Néplap (Politikai és Társadalmi Hetilap) - Dolnja Lendava, 1926. május 23-án (I. évf., I. szám)

³⁸⁶ Muravidék, 1928. január 15-én - Murska Sobota (VII. évf., 3. szám)

³⁸⁷ Varga Sándor: A szlovéniai magyarok műkedvelő tevékenysége 1920-1970 - Lendva, 1995 (9-10. old.)

Gálóssy G. József vezetésével Kapornakon 1928. február 19-én a közbirtokossági vendéglő fogadótermében bemutatták a Hej, de szép a lakodalom c., háromfelvonásos népszínművet. A helybéli tűzoltóegylet színkörének előadására - a kapornakiakon kívül - a szomszédos Hodosról is sokan ellátogattak.³⁸⁸ A hodosiak egyébként ugyanazon év április 9-én mutatták be az Amit az erdő mesél c. színművet.³⁸⁹ Alig hat hónappal később a kapornaki ifjúság (1928. augusztus 12-én) a Pongrác-féle vendéglő kerthelyiségében - a költőként is nyilvántartott Könye Dezső közreműködésével - már egy újabb háromfelvonásos színművet, a Leány csel c. darabot vitték színre.³⁹⁰

A húszas évek végén, különösképpen 1928 tavaszán, illetve nyarán nagyon aktívak voltak a völgyifalui fiatalok. A Tűzoltó Egylet keretében a Legény furfang c. színdarabot mutatták be, a tanulók a tanévzárásra viszont a Piroska c. mesével szórakoztatták a közönséget.³⁹¹

A Dobronakiak 1928. szeptember 30-án ismét bemutatóra invitálták az érdeklődő közönséget. Az említett napon a Falu gyöngye c. színmű került bemutatásra. A sikeres műkedvelőket - a nagyszámú közönség elismerése mellett - a Muravidék c. hetilap a következőképpen buzdította: „...Dobrovnikai ifjúság! Csak ápoljátok a magyar szót és a dalt, amit édes szülőitektől vettetek át örökségül! Ez szent kötelesség!...”³⁹²

Lendván hagyományosan szerveztek hangulatos, tömegesen látogatott szilveszteri estélyt, amelynek keretében 1928. december 31-én az Önkéntes Tűzoltóegylet két magyar nyelvű egyfelvonásost mutatott be, a Krumplikapálás c. parasztkomédiát és a Piros bugyelláris c. komédiát.³⁹³

Fontos megemlíteni, hogy a magyarlakta falvakban rendszeresen szerveztek húshagyókeddi álarcosbált is. A szervezési teendőket e téren is leginkább a tűzoltó-egyesületek végezték el. A Muravidék c. hetilap külön beszámol a kiválóan sikerült 1930-as hodosi rendezvényről.³⁹⁴

A kisebbségi kérdés elemzése keretében a kisebbségi kultúra helyzete, valamint annak az állam részéről történő biztosítása érdekelte a Népszövetség illetékes bizottságait is. A valós helyzetről azonban nem lehetett nyíltan beszélni, hiszen a tényleges problémák a hivatalos tárgyalások és látogatások során aligha szerepelhettek a napirenden. Az elmondottak a mura-vidéki helyzetre is érvényesek, így közvetve erre a magyar közösségre is elmondható az a formális, valóságot torzító helyzet-megállapítás, amely a szabadkai Népkör által 1929 tavaszán Belgrádba látogató küldöttség és Petar Živković jugoszláv miniszterelnök találkozása alkalmából hangzott el. A Népkör elnöke - a néhány magasztaló és megalázó megjegyzés mellett - szóvá tette, hogy mivel számos magyar egyesületnek az alapszabályait még nem hagyták jóvá, azért nem tudtak működni. Erre a miniszterelnök kijelentette, hogy a kisebbségek részéről politizálást ugyan nem tűr meg a kormány, azonban a kultúrát nemcsak engedélyezi, hanem elő is segíti. Ugyanis szerinte a kormány tiszteletben tartja az állampolgári egyenlőséget, és természetesnek tekinti, hogy a kisebbségi kultúregyesületek szabadon működhessenek. Továbbá azt is kinyilvánította, hogy a kormány nem törekszik a kisebbségek

³⁸⁸ Muravidék, 1928. február 26-án - Murska Sobota. VII. évf., 9.

³⁸⁹ Muravidék, 1928. április 1-én - Murska Sobota. VII. évf., 14.

³⁹⁰ Muravidék, 1928. augusztus 19-én - Murska Sobota. VII. évf., 34.

³⁹¹ Népjúság, 1928. július 15-én - Murska Sobota. III. évf., 15.

³⁹² Muravidék, 1928. október 7-én - Murska Sobota. VII. évf., 41.

³⁹³ Muravidék, 1928. december 30-án - Murska Sobota. VII. évf., 53.

³⁹⁴ Muravidék, 1930. március 16-án - Murska Sobota. IX. évf., 11.

elnemzettelenítésére, ezért ha a magyarok kulturális téren nehézségekkel találják magukat szemben, nyugodtan hozzá fordulhatnak. Tevékenységük jellegét azonban az állammal szemben kinyilvánított lojalitásuktól tette függővé.³⁹⁵ A valóságban persze az távolról sem így történt, hiszen a számos megkülönböztetés és elnyomás, amely a kisebbségek kultúráját sértette, nem juthatott el a legfelsőbb állami szervekhez, mivel azt azok már az alacsonyabb testületekkel megakadályoztatták.

A Muravidék elcsatolását követően a magyarság valamennyire megpróbált alkalmazkodni az új körülményekhez. Kereste azokat a lehetőségeket, amelyek a közösség számára a rendkívül nehezen biztosítható megélhetési feltételeket jelentették. Ugyanakkor a magyar nyelv megőrzésére is kellő figyelmet fordított, akár a műkedvelés, akár a vallásgyakorlás keretében adott annak hangot. Mindenképpen megállapítható, hogy a muravidéki magyar közösség nem szított nagyobb konfliktust, talán emberi és nemzetiségi jogaiért is csak félve hallatta a hangját, azonban a gyér számú értelmiségiben és a falusi lakosság jelentős részében egyaránt élt a trianoni békeszerződés valamilyen nemű igazságtételének a vágya. Nyilvánosan erről csak ritkán ejtettek szót - nagyon kicsi volt ez a közösség ahhoz, hogy látványos cselekedetekkel vagy bizonyos provokációkkal hívja fel magára a figyelmet -, azonban a nemzeti elnyomásból származó keserűség, valamint a remény számos versből visszacseng. A hodosi Könye Dezső: De szép a kikelet c. verse egy értelmes, a múzsák istene által valamennyire felkarolt, szorongó muravidéki magyar érzelmeit fogalmazta meg.³⁹⁶ Az ugyancsak őrségi, a tárgyalt időszakban Kapornakon tevékenykedő Gálóssy József verseinek a hangneme is hasonló. Verseik és prózai írásaik - egy időben rendszeresen - a Muravidék hetilapban jelentek meg. Rajtuk kívül még négy-öt szerző jelentkezett gyakran.³⁹⁷

³⁹⁵ Népújóság, 1929. május 12-én - Murska sobota. IV. évf., 19.

³⁹⁶ Muravidék, 1928. október 28-án - Murska Sobota. VII. évf., 44.

Könye Dezső:

De szép a kikelet...

De szép a kikelet a nagy rónaságon,
Szívemben mindig él, jaj! de édes álom.
Lent a völgy ölében szívszorongva járok,
Bús nótát dalolva valakire várok.

Itt ezen tájon már nincsen kikelet,
Hordja az őszi szél a hulló levelet.
A madár sem dalol ébresztő danával,
Ők is elköltöztek csend van most e tájon.

Bár csendes a vidék e hervadt határon,
Remény telt szívemmel szebb jövőre várok.
suhogó, szélvésszel versenyre kél lelkem,
Gondolataim járnak szívem melegével.

Lesz újból kikelet, virág fakadása,
Behinti szívemet remény sugarával.
Derült napsugárként kél bennem az a hit,
Mely, ha gondok rágnak, túrni is megtanít...

³⁹⁷ Muravidék, 1928. november 4-én - Murska Sobota. VII. évf., 45.

Muravidék, 1928. november 18-án - Murska Sobota. VII. évf., 47.

Alsólendván már a harmincas évek elején (1932-ben) felvetődött az a gondolat, hogy a vidék történelmi jellegzetességeit, tárgyi és egyéb emlékeit egy szakintézmény (múzeum) által irányított egyesületnek gyűjteni kellene. A lakosság is felfigyelt arra, hogy az idők folyamán számos értékes tárgy és egyéb történelmi bizonyíték elveszett, és e negatív folyamatnak véget kívántak vetni.³⁹⁸ Jelentős előrelépés azonban nem történt, hiszen a hivatalos állami szervek nem karolták fel a kezdeményezést.

A hatalom hathatós támogatásával, a Sokol-szervezet erőteljes működése során - amihez a magyarlakta vidékre betelepítettek és különösképpen a Lendván letelepedett új vezetői réteg jelentős személyi feltételt biztosított - a szlovén nyelvű kulturális tevékenység is egyre jobban megjelent. A harmincas évek elején már megalakult a lendvai kórus, majd 1932-ben a helyi Sokol-szervezet zenekarát is létrehozták. Mindkét együttes - az ugyancsak aktív szlovén műkedvelő színjátszó csoporttal együtt - a szlovén kultúra megalapozását tűzte ki célul a jó évtizeddel korábban még túlnyomó többségben magyarlakta városban, amit az is bizonyított, hogy a különböző vélemények és értékelések során ezekről az új csoportokról olyan reményekkel számoltak be, hogy „erős akarrattal, kedvvel és szeretettel még lehet tenni a fejlődés érdekében és bizonyos eredményekhez eljutni”.³⁹⁹

Alsólendva esetében a szlovén kultúra erőltetett erősítését ismerhetjük fel abban is, hogy 1933 februárjában a városban megalakították a Szent Ciril és Metod Társulat helyi szervezetét, amit elsősorban nemzeti és kulturális szempontból tartottak fontos létesítménynek. A szervezet, amely kimondottan a városban letelepült szlovén értelmiség egyesületének tekinthető, már alakuló ülésén célul tűzte ki a városi könyvtár megalapítását, ami - az alapító tagok véleménye szerint - „nagy ajándék lesz a város és a térség nemzeti és kulturális fejlődése szempontjából”.⁴⁰⁰

A magyar kulturális értékek kiszorításának folyamatát észlelni lehet Muraszombat esetében is, azonban az említett település nemzetiségi összetétele a magyarság szempontjából mindig is kedvezőtlenebb volt Alsólendvához viszonyítva, hiszen Muraszombat polgárainak többsége szlovén származásúnak tekinthető. Ott más mércék szerint kell elemezni a helyzetet. Amint arra már másutt utaltunk, nem véletlen, hogy az Alsólendvával szemben valamennyire kevésbé városias jellegű települést választották már az elcsatolás időszakában a vidék központjának. A muraszombati polgárok tudatában azonban a magyar kulturális értékek nem szűntek meg annyira gyorsan, amint azt a hatalom szerette volna. Az állami szervek által gyakorolt kényszer ugyan a legtöbbször elérte célját, azonban a buzgó törekvések mégsem sikerültek mindig. Az utóbbira lehet példa a Živkovič testvérek 1939 áprilisában megtartott hangversenye, amelyre nagyon kis számú közönség ment el. A feltételezések arra irányultak, hogy mivel „tiszt szlovén” rendezvényről volt szó, a lakosság elutasítóan reagált rá. A hatalom emberei a kudarc után azt hangoztatták, hogy főleg azoknak, akik szlovén érzelműek, illő lett volna a rendezvényen részt venni.⁴⁰¹

³⁹⁸ Murska Krajina, 1932. június 5-én - Murska Sobota. I. évf., 14.

³⁹⁹ Murska Krajina, 1923. december 4-én - Murska Sobota. I. évf., 40.

⁴⁰⁰ Murska Krajina, 1933. február 26-án - Murska Sobota. II. évf., 9.

⁴⁰¹ Murska Krajina, 1939. április 23-án - Murska Sobota. I. évf., 6.

A muravidéki magyarság számos esetben bizonyította, hogy mostoha körülmények közepette is lehet kulturális rendezvényekkel lehet nemes célokra gyűjtést szervezni, adományokat biztosítani. Egy-két ilyen esetről már közvetve szoltunk, de a tárgyalt korszak utolsó szakaszából megemlíthetjük még, hogy a hodosi Evangélikus Egyházközség 1938. július 31-én azzal a céllal rendezett kabarét, hogy a - hagyományos módon táncmulatsággal párosított - rendezvény bevételét a hodosi evangélikus templom festésére fordítsák.⁴⁰²

Valószínűleg már valamennyire a nemzetközi politikai események hatására, 1940-től nagyobb számú magyar jellegű kulturális műsorra kerülhetett sor Murszombatban is. Például augusztus 31-e és szeptember 2-a között a Central (Dittrich-féle) moziban hétszer bemutatták a Petőfi Sándor: János vitéz című költeménye nyomán készült filmet, amelyben a budapesti Opera és neves színházak kiváló művészei szerepeltek. A film többszöri műsorra tűzése tükrözi a magyar nyelv és kulturális értékek iránti tényleges érdeklődést, ami húsz évvel az elcsatolás után még a viszonylag elszlovénosodott Murszombatban is rendkívül erős volt, azonban számolni kell a környező falvakban élő lakosság érdeklődésével is, akik állítólag vonattal (és hasonlóan volt más alkalmakkor is) utaztak a mozielőadásokra. Magyar filmek vetítésére néhány alkalommal már korábban is sor került (mivel magyar filmekből akkor már jócskán volt a filmpiacon, a muravidéki lakosság pedig a magyar nyelvet akkor még jelentős mértékben értette), de hadd említsük meg azt is, hogy néhány nappal a János vitéz után „A vöröskereszt hete” akció keretében Jókai Mór: Arany ember c. filmjét vetítették, majd azt a Göre Gábor kalandjai c., Gárdonyi műve alapján készült film követte.⁴⁰³

A háborús időszakban a jugoszláv hatóság hatalmi demonstrációja erőteljesebben érződött a különböző ünnepélyek szervezésekor, különösképpen a jugoszláv ünnepek alkalmából, amikor a Sokol-szervezet legtöbb szakosztályát felvonultatták, az iskolák szlovén, illetve jugoszláv jellegű kulturális műsorral készültek stb. Arról azonban ma már keveset lehet megtudni, hogy az ilyen rendezvényeken néhány magyar szó vagy netán magyar nyelvű műorszám is elhangzott volna. A magyarság kulturális megnyilvánulásának a közege Alsólendván a harmincas évek végére kizárólag a Tűzoltó Egyesület maradt. A különböző falusi tanfolyamok jelentős részét (például a csentei szakácsnőtanfolyamot 1932 őszén) is szlovénok szervezték feltehetően szlovén nyelven.⁴⁰⁴

A muravidéki magyarság körében a művészet terén is voltak a két világháború között elismert, kimagasló egyéniségek. Ezek között említhetjük Kondor Lászlót (Lacit), akit kiváló karikaturistaként tartottak számon. Magyar nemzetiségű, liberális érzelmű főtanítók gyermekeként 1901-ben Kupšincin látta meg a napvilágot. Rövid bécsi tanulmányai után karikaturistaként vált híressé. Járt a nagyvilágot, számos neves államférfit, sportolót örökített meg; Oslóban volt 1930-ban az első nagyszabású kiállítása, ahol neves politikusokat mutatott be. A harmincas évek végén tért vissza a Muravidékre, és Murszombatban volt híres kiállítása. 1963-ban hunyt el.⁴⁰⁵

⁴⁰² Murska Krajina, 1938. augusztus 14-én - Murska Sobota. VII. évf., 33.

⁴⁰³ Murska Krajina, 1940. szeptember 1-i, 8-i és 15-i számai - Murska Sobota. II. évf., 35., 36. és 37.

⁴⁰⁴ Murska Krajina, 1932. december 11-én - Murska Sobota. I. évf., 41.

⁴⁰⁵ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota, 1984. 428.

Ebben a sorban említhetjük az alsólendvai születésű Pandur Lajos festőművészt is, aki a két világháború közötti időszakban - tanári munkája mellett - a térség képzőművészetének is meghatározó egyéniségévé vált, valamint a már említett nagyszerű festőművészt, Vreccics Lajost, aki ugyan szlovén származású volt, azonban a magyar kultúrához mindennél erősebben kötődött. Erős vonzódását mi sem bizonyítja jobban, mintsem hogy tanulmányait Magyarországon végezte, magyar állampolgárságot kért és életének jelentős részét ott is élte le.⁴⁰⁶

IV. 4. II. Magyar nyelvű sajtó a Muravidéken

Bevezetésképpen megemlíthetjük, hogy a Muravidék délszláv államhoz csatolásával olyan, több esztendőn (sőt évtizeden) át rendszeresen megjelenő, és jelentős olvasóközönséggel rendelkező hetilapok szüntek meg a vidék két városában, mint az Alsólendvai híradó és a Muraszombat és vidéke. Az említett hetilapok nemcsak sajtótermékként voltak fontosak a térség lakossága számára, hanem kultúrtörténeti és esztétikai értékük is említésre méltó, hiszen számos irodalmi és művelődéstörténeti írás is rendszeresen megjelent hasábjaikon. Ez még inkább befolyásolta, hogy megszűnésükkel nagy űr keletkezett a térség, és különösképpen a magyar közösség szellemi életében. Viszonylag hosszan kellett várni 1919 augusztusától arra, hogy a Muravidéken magyar, illetve kétnyelvű sajtótermék ismét napvilágot lásson. A szlovén nyelvű újságok között a Muravidéken elsősorban a Klekl-féle Novine hetilapot kell említeni, amely természetesen rendszeresen megjelent a hatalomváltás után is.

A Mörszka Krajina - Muravidék című, szlovén nyelvjárásban és magyar nyelven induló hetilap megjelenésének már a ténye is nagy felháborodást keltett a magyarsággal kevésbé rokonszenvező szlovén lakosság körében. Az első számban, amely 1922. október 22-én jelent meg, a lap kiadója és tulajdonosa, Štefan Kühar úgy fogalmazott, hogy az újság „mindannyiunk szószólója, szószólója szűkebb hazánknak, Muravidéknek lesz, mert csak így tudunk magunkon segíteni”.⁴⁰⁷ Beköszöntőjében továbbá Kühar hangsúlyozta, hogy az újság azért íródott egyrészt muravidéki szlovén tájszólásban, mert a lakosság „nehezen tanulja meg a testvéryelvet (értsd: a szlovén köznyelvet - a szerző megjegyzése)”, másrészt magyar nyelven is számos cikk megjelent, hogy a több ezer szlovénul nem tudó is tájékozódhasson.

A ljubljanaí Jutro c. lap már az új hetilap megjelenése előtt, 1922. október 7-én közölte, hogy a Muravidéken egy új lap fog megjelenni, amelyet állítólag a muraszombati takarékpénztár támogat, így feltételezte, hogy nem a szlovén, illetve jugoszláv nemzeti és állami eszme hangnemében fog íródni. A Jutro cikkírója a továbbiakban folytatta: „a madžaron áskálódásra a Muravidéken nagyobb figyelmet kell szentelni, hogy a szűk, sötét machinációt már csírájában meg lehessen akadályozni”.⁴⁰⁸

Ahhoz aligha fér kétség - a politikai ellenfelek negatív hangnemű véleménynyilvánításai ellenére -, hogy a muravidéki ember egyik fontos tájékozódási lehetőségét a Mörszka Krajina - Muravidék c. hetilap jelentette. A lap hasábjain megjelenő cikkek, tudósítások megkülönböztetett figyelmet szenteltek a Muraszombat és környéke, valamint a goricskói terület híreinek. Az ún. muraszombati liberális körök a lapot különösképpen támogatták. Ugyanakkor a jugoszláv, illetve szlovén politikát rendszeresen bíráló hetilapot a hatalmi szervek, valamint

⁴⁰⁶ Babršek Prosenc, Meta - Balažic, Janez: Ludvik Vrečič - Pomurska založba, 2000. 87.

⁴⁰⁷ Mörszka Krajina - Muravidék; Verstveni, politični i kulturni tjednik, 1922. október 22-én, Markisevci. I. évf., 1.

⁴⁰⁸ Mörszka Krajina - Muravidék, 1922. október 22-én, Markisevci. I. évf., 1.

egyéb muravidéki és szlovén lapok - amint arra már utaltunk - következetesen bírálták és elmarasztalták. Többek között azzal is vádolták, hogy a madžaronok szócsöve. A hetilap mindenképpen fontosnak tartotta az ezer éves magyar értékek hirdetését, azonban emellett vallotta a muravidéki szláv nemzetiségű lakosság szlovén voltát is (semmiképpen sem tekinthető az ún. „vend teória” felkarolójának). Miroslav Kokolj (és még sokan mások) többször idézett művében ennek az ellenkezőjét állítja ugyan⁴⁰⁹, azonban ha objektíven végiglapozzuk a különböző évfolyamok számait, akkor meggyőződhetünk arról, hogy Kühar Mörszka Krajínája - többször élesen bíráló hangneme ellenére is - lojális volt a délszláv államhoz. A hatalom számára - véleményem szerint - azért volt elfogadhatatlan, mert a Mörszka Krajina - Muravidék c. hetilap a muravidéki szlovén és magyar emberben számos pozitív sajátosságot vélte felfedezni, amit a délszláv állam keretében megpróbáltak eltüntetni, általánosságba taszítani, hiszen a Magyarországtól való elcsatoláskor tett ígéretekből szinte semmit sem tudtak (vagy akartak) teljesíteni. A hetilap ellen számos esetben felléptek, így 1927 májusában pl. négy hétig nem jelenhetett meg. Az 1927. június 5-én megjelent hetilap címe már nem volt kétnyelvű, hanem csak a „Muravidék” elnevezést használták, és Kühar István (a nevét magyarul írták) laptulajdonos a következő huszonnyolc számot - feltehetően a hatalmi szervek és politikai ellenfelei részéről az újságnak károkat okozó intézkedésekre reagáló ellenszenvből - szinte teljes egészében magyar nyelven jelentette meg (addig az írások jelentős része, mintegy 60%-a magyar betűrendszerral írott szlovén nyelvjárásban jelent meg).⁴¹⁰ A hetilapot Nemes Miklós szerkesztette, Miroslav Kokolj szerint azonban a hetilap tényleges szerkesztője Rác Alajos, turniščei nyugalmazott főtanító volt.⁴¹¹

A későbbiek során megjelent Murska Krajina már nem tekinthető a Mörszka Krajina, illetve a Muravidék utódjának, hiszen az közvetlenül Jože Benko támogatásával és politikai hangnemének megfelelően látott napvilágot, amelyben a magyarságot mélyebben érintő gondok és kérdések csak csekély mértékben, leginkább közvetve jelentek meg. Igaz azonban, hogy Kühar arra invitálta megszűnő lapjának olvasóit, hogy azontúl a Murska Krajina lapot keressék.

Említésre méltó az újságnak az a sajátossága is (amint arra a művelődésről szóló fejezetben már közvetve utaltunk), hogy a Muravidék - irodalmi tárcaként - számos szépirodalmi jellegű írást, verset közölt muravidéki, elsősorban az Őrségből származó tollforgatóktól.

A Muraközhez való vonzódás bizonyos muravidéki körökben a Muravidék c. hetilap cikkei, orientálódása révén is nyomon követhető. A hetilap 1930. június 22-i számától használta alcímként a „Muravidék és Muraköz heti értesítője” c. megnevezést. Szemléletében és kritikai megnyilatkozásaiban a húszas évek végére jelentősen veszített „éléből” az újság. A hetilap tíz éves jubileuma alkalmából a vezércikkben a következő négy pont jelentőségét tartották fontosnak hangsúlyozni: „1) A lap a legszigorúbb lojalitás alapján azok számára jelenik meg magyar nyelven, akik Jugoszláviának bár hűséges polgárai, de nem áldattak meg azzal a tehetséggel, hogy anyanyelvükön kívül az állam nyelvét is bírják; 2) azok számára, akik koruknál fogva, s az adott alkalom folytán megtanulták a magyar szót, ámbár szlovén anyanyelvűek, a mai hivatalos nyelvet nem bírják megtanulni; 3) azok számára, kik koruknál fogva a magyar nyelvet tanulták az iskolában s végül 4) azok számára, akiket szűkebb hazájuktól, szülőföldjüktől messze dobott a sors, távol övéitől.” Továbbá az előfizetők viszonylag kis tábora miatt panaszkodva, a szerkesztő a következőket tartotta fontosnak

⁴⁰⁹ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota, 1984. 130-131.

⁴¹⁰ Muravidék, Gazdaság-politikai és társadalmi hetilap, 1927. június 5-én - Murska Sobota. VI. évf., 20.

⁴¹¹ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota, 1984. 131.

megjegyezni: „Sajnos, nem dicsekedhetünk előfizetőink nagy táborával! Látszik, hogy Prekmurjének és Medjimurjének (= Muraköz) vagy 40.000 magyar lakosa merésztelen és nem érzi magában azt a kötelességet, melyet mi érzünk, amikor anyagi áldozatok árán is meg akarunk védeni minden itteni államnyelvet nem ismerő magyart attól, hogy új államunk új törvényeivel összeütközésbe kerüljön...”⁴¹²

Jó fél esztendővel a Mörszka Krajina megjelenése után, Muraszombatban ismét megjelent egy magyar nyelvű hetilap, a Szabadság. A főszerkesztő és laptulajdonos Hartner Nándor volt, a tekintélyes nagybirtokos, Hartner Géza fia. A címből fakadóan az emberi szabadságért való harcot tűzte zászlajára, azonban az 1. Számban azt olvashatjuk, hogy „támogatni fogunk minden eszmét és minden törekvést, mely vidékünk javát és előrehaladását célozza, akár társadalmi, akár gazdasági, akármilyen más téren. De harcolunk és üldözünk mindent és mindenkit, ki igazságtalanságokat akar és ellenünk tör, akár nyíltan, akár álarc alá rejtőzve. A Szabadság ereje mindig a tiszta akarat és meggyőződés lesz és önzetlenül a nemes célt és nem pártokat szolgálunk.”⁴¹³ Tény, hogy a Szabadság hetilap sokszor kiállt a muravidéki magyarság mellett, és erélyesen tiltakozott a magyar közösséget érintő igazságtalanságok ellen. Erősen magyar szellemisége nyilván szálkát jelentett az új hatalom szemében, ezért nagy támadásnak volt kitéve, és viszonylag rövid megjelenési ideje is annak a következménye. Az igazsághoz tartozik, hogy a pártatlanságot illetően cikkei már kevésbé voltak szeplőtlenek.

Muravidéki érdekeltségű volt az Igazság - Istina c. magyar nyelvű hetilap is, amely Csáktornyán jelent meg 1923 májusától. A lap megjelenését a Radikális Párt támogatta, és a muravidéki magyarságnak szánta; kiadóként Király József felsőlakosi földbirtokos szerepelt.⁴¹⁴

A Muravidéken megjelenő magyar nyelvű újságok nagy problémát jelentettek a magyarsággal nem szimpatizálók számára. A muraszombati szocialista beállítottságú Naš Dom c. lap arról írt cikket, hogy nagy baj, hogy a Muravidéken magyar nyelvű újságot olvashatnak. Hartner Nándor, a Szabadság hetilap szerkesztője úgy védekezett, hogy a magyar lakosság nem tehet arról, hogy nem ismeri a szlovén nyelvet, ezért szüksége van a magyar szóra, azonban ez nem jelenti azt, hogy a muravidéki magyar ember nem lojális a jugoszláv állammal szemben.⁴¹⁵

A községi választásokkal rendszeresen foglalkozott a Klekl-féle klerikálisok által kiadott, így a Néppárthoz és a Novine c. hetilaphoz szorosan kötődő magyar nyelvű havi lap, a Népújság. Az újság 1923. február 23-tól kéthetente jelent meg. Az „első próbálkozás” nem volt hosszú életű. Amellett, hogy sürgette a választások lebonyolítását, egyértelműen az Anton Korošec nevével fémjelzett párt mellett állt ki.⁴¹⁶ A többi politikai erővel szemben - bármilyen volt is az - számos cikket, bíráló véleményt jelentetett meg. A magyar nyelvet, kultúrát közvetlenül nem marasztalta el, azonban az írásokból egyértelműen érződött annak másodrendűsége. Számos esetben a szlovén nyelv tanulásának szükségességére, fontosságára hívta fel a

⁴¹² Muravidék, 1931. január 4-én - Murska Sobota. X. évf., 1.

⁴¹³ Szabadság, 1923. május 20-án - Murska Sobota. I. évf., 1.

⁴¹⁴ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota, 1984. 160.

⁴¹⁵ Szabadság, 1923. augusztus 12-én - Murska Sobota. I. évf., 13.

⁴¹⁶ Népújság - Politikai, Társadalmi és Gazdasági Havilap (A továbbiakban: Népújság), 1928. március 4-én, Murska Sobota. III. évf., 5.

figyelmet, holott a magyar nyelv helyes használata és egyenrangúsága kevésbé érdekelte.⁴¹⁷ A Kapcára kinevezett új iskolaigazgató esetében például fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy az új tisztviselőt azért fogadták a polgárok meglelégedéssel, mert - a magyar nyelv mellett - a szlovén irodalmi nyelvet is jól ismerte. A lap szellemiségét még inkább illusztrálja egy másik cikk („A Tamásoknak” címet viseli), amelyben írója azt bizonygatja, hogy „egy színmagyar falu előljárói kijelentették, hogy csak magyarul tudó tanítót ne adjanak nekik, mert azt akarják, hogy gyermekeik sajátítsák el az állam nyelvét is”. Ezt állítólag azért volt fontos az újságban is közzétenni, mert egy hatósági tudósító azt állította, hogy a magyar falvakban nem kedvelik a magyarul nem tudó hivatalnokokat. A cikkből azonban nem derül ki, hogy az említett eset melyik településre vonatkozik, ezért nagy a valószínűsége, hogy a magyar nyelvű oktatás fokozatos csökkentésének és leépítésének célja húzódik meg mögötte. Feltételezésünk azért lehet igaz, mert különböző szlovéniai lapok és oktatási szaktestületek abban az időben erélyesen bírálták a muravidéki helyzetet, sőt még a Népújság jellegét, tartalmát is (ami ellen a lap hivatalosan tiltakozott is), ezért az újság minden formában megpróbálta éreztetni szellemiségét, lojalitását a jugoszláv állam iránt.⁴¹⁸ A magyarságot érintő problémákkal kapcsolatosan mélyebb, elemző jellegű cikket a lap nem (vagy csak elvétve, közvetett módon) közölt. A tárgyalt időszakban viszont a testvérlapban, a Novine-ben a magyarsággal kapcsolatosan továbbra is elmarasztaló cikkek jelentek meg. Mindenekelőtt Magyarországra vonatkoztatva (rá a magyarság számára pejoratív hangzású „Vogrška” nevet használták) írtak olyan cikkeket, amelyekből közvetlenül érződött a magyargyűlölet, ugyanakkor folyamatosan hangoztatták a magyar állam kötelezettségeit a Szentgotthárd környékén élő szlovénekkel kapcsolatosan. Az utóbbi esetben a megjegyzések ugyan indokoltak voltak, de az írások hangneme olyan volt, hogy a Mura mentén élő szlovén lakosság minél jobban távolodjon el a közvetlen szomszédságában élő magyarságtól.⁴¹⁹

A Népújságot először Siftár Géza Martjancin (Mártonhely) szerkesztette. Később, 1926 és 1929 között ismét megjelent az újság mint havi lap. Akkor a szerkesztő - Klekl kérésére - Holsedl Hinko volt, aki azonban különböző félreértések és nézeteltérések miatt jó fél év után távozott. A későbbiek során az alsólendvai szerkesztőségben Balazsek József, a muraszombatiban viszont Bajlec Ferenc volt a szerkesztő.⁴²⁰

1929. szeptember 1-én a kiadó bejelentette a Novine mellett magyar nyelven megjelenő Népújság megszűnését. A szünetelést - nyilvánosan - ideiglenes jelleggel tervezték, mivel távozott a szerkesztő, azonban utána már többé nem jelent meg, mivel a háttérben bizonyára egyéb okok és szempontok munkáltak.⁴²¹

Alsólendván 1926. május 23-a és 1926. december 5-e között megjelent a Néplap c. hetilap mint a muravidéki tájszólásban megjelenő Naše novine „ikertestvére”. A hetilap az Alsólendván megalapított Független Muravidéki Párt lapja volt, amelyet - a muravidéki tájszólásban megjelenőt és a magyar nyelvűt egyaránt - Hári Lipót, evangélikus lelkész-helynök szerkesztett. A hetilap - egyebek mellett - a Muravidék horvát érdekszférához való tartozását

⁴¹⁷ Népújság, 1928. április 1-én - Murska Sobota. III. évf., 7. szám

⁴¹⁸ Népújság, 1923. április 15-én - Murska Sobota. II. évf., 8.

⁴¹⁹ Novine, Glasilo Slovenske krajine, 1928. április 29-én - Murska Sobota. XV. évf., 18.

⁴²⁰ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota, 1984. 147., 197-199.

⁴²¹ Népújság, 1929. szeptember 1-én - Murska Sobota. IV. évf., 35.

hangoztatta, azért komoly ellentétbe került a szlovén érdekeltségű hatalmi szervekkel és hetilapokkal, különösképpen a Klekl által kiadott Novinével⁴²².

A muravidéki magyar nyelvű sajtó mellett az anyaországból érkező újságoknak és folyóiratoknak is fontos szerepük volt. Talán nem árt megemlíteni, hogy Jugoszláviában, így a Muravidéken is 1926 nyarán a hatóságok a következő, a magyar nemzeti érzést és a két világháború közötti magyar politika revíziós törekvését fel nem vállaló, vagy tartalmukat tekintve azzal össze nem függő magyarországi lapokat engedték terjeszteni: Újság, Népszava, A Mai Nap, Orvosi Hetilap, Érdekes Újság, Ma Este, Esti Kurir, Tolnai Világlapja, Színházi Élet, Az Újság, Múlt és Jövő, Egyenlőség, Sport Hírlap és a Világ (amelyet közben Magyarországon betiltottak).⁴²³

IV. 5. A muravidéki magyarság vallási élete a két világháború között

Az új környezetben az egyházszervezési kérdések tekintetében is számos bizonytalanság keletkezett, amire az előbbi fejezetekben már több összefüggésben utaltunk. Ismételten hangsúlyozzuk, hogy az első években még a legnépesebb vallási felekezet, a római katolikus közösség életében sem történt nagyobb változás, hiszen a muravidéki plébániák formálisan még a szombathelyi püspökséghez tartoztak. Mivel a püspök tényleges kötelezettségeit fizikailag képtelen volt ellátni, a két esperesség élére két püspöki helynököt nevezett ki. A szlovén és a muravidéki politikusoknak természetesen a megoldás nem volt szájízük szerint, ezért azzal kapcsolatosan a szlovén nyelvű újságok a húszas évek elején számos magyarellenes cikket jelentettek meg. A muravidéki egyházi kérdésről a központi szlovén újságok is több alkalommal közöltek véleményt.

A ljubljana Jutro 1923. augusztus 2-i száma arról írt, hogy a Muravidék délszláv megszállása óta a viszonyok e tekintetben semmit sem javultak, sőt egyenesen romlottak, mert mind Alsólendván, mind Muraszombatban is ún. madžaron esperesek és egyben püspöki helynökök kezére van a vallási élet bízva.⁴²⁴ Aligha kell különösebben magyarázni, hogy abban az időben mennyire nagy nyomásnak volt kitéve a két püspöki helynök, Alsólendván Strausz Flórián, Muraszombatban pedig Szlepecz János, akik az egyházkerületek vatikáni rendezéséig megbízást kaptak az esperességek igazgatására és vezetésére. A jugoszláv állami hatóságoknak és a politikai köröknek különösen nagy problémát jelentett a két magyar érzelmű lelkipásztor működése, azért minden lehető eszközzel sürgették a helyzet magasabb szintű (vatikáni) rendezését.

Szlepecz János esete különösen érdekes, ezért személyét illetően tegyünk egy kis kitérőt. Amint arra már az előbbi fejezetekben is utaltunk, ő szlovén származású volt, és a háború előtt számos jelét mutatta a muraszombati szlovén hívek megsegítésének és anyanyelvükön zajló vallási életük erőteljes támogatásának (ő is az Ivanóczy-féle szlovén nemzetiségű papok köréhez tartozott, azért állítólag az I. világháború előtt a magyar hatóságok többször a „pán-szláv” jelzővel illették), majd az elcsatolás időszakában a magyarországi kötődés híveként tartották számon. Ivan Jerič is, aki egy ideig káplánként tevékenykedett Szlepecz mellett,

⁴²² Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota, 1984. 201-207.

⁴²³ Mörszka Krajina - Muravidék, 1926. július 18-án - Markisevci. V. évf., 29.

⁴²⁴ Szabadság, 1923. augusztus 12-én - Murska Sobota. I. évf., 13.

felettese magyar kötődéséről nyilatkozott egy sokkal későbbi interjúban (Stopinje 1973). A különböző érzelmi „kilengésektől” függetlenül Szlepecz nemzeti hovatartozására utalva kijelentette, hogy vele szemben az átlagnál erélyesebben lépett fel az új hatóság. Szlepecz-cel kapcsolatosan azonban azt is megállapíthatjuk, hogy működésének későbbi éveiben (mert 1936-ban bekövetkezett haláláig esperes-plébános volt Muraszombatban) a magyarsághoz való kötődése valamennyire gyengült, és ismét erősödött a „szlovén vonal” iránti rokonszenv. Ezt azokban a válságos években, évtizedekben aligha lehet neki különösebben felróni, hiszen magatartásának nemzeti és politikai indokai egyaránt lehettek, azonban személyiségét illetően mindenképpen számos kérdés maradt nyitva. Jožef Klekl a Kalendar Srca Jezusovega (Jézus Szíve Kalendárium) 1937. évi kiadásában úgy jellemezte Szlepecz Jánost, hogy „később, ugyan nehéz szívvel a magyar oldalra állt, tehát azt támogatta, hogy a Szlovenszka Krajina ne szakadjon el Magyarországtól. Mint befolyásos személy abban az időszakban nem léphetett vissza, saját vonalát képviselte... Később azonban teljes egészében jugoszláv érzelművé vált.” Szlepeczről egyébként el kell még mondani, hogy rendkívül sokat tett a muraszombati plébánia fejlődése érdekében, számos építkezésre az ő idejében került sor.⁴²⁵ Szlepecz „pálfordulásáról” - amint arra már utaltunk - Ivan Jerič is sokat írt. Egyebek mellett visszaemlékezéseiben leírta, hogy a kanonok későbbi közeledése a jugoszlávokhoz csak külső, azaz formális látszatként tekinthető, mert ő szívében megmaradt magyarnak. Egyszer állítólag elmondta Jeričnek, hogy hatéves korától a magyar tudást és a magyar kultúrát kellett neki elsajátítania, és ha azt elveti, akkor mi maradhat még neki, hiszen a szlovén kultúrát öregségére már képtelen a magáévá tenni. „Legyenek türelmesek irántam, amíg meg nem halok” - mondta káplánjának.⁴²⁶

Térjünk azonban vissza az elcsatolást követő időszakra! Az 1921-es népszámlálás szerint a muravidéki plébániakörzetekben 66.414 magát római katolikusnak valló hívő élt, közülük - becslés szerint - mintegy 16-18 ezer magyar nemzetiségű. Amint arra már utaltunk, a szombathelyi püspök a terület jugoszláv megszállása után nem tudott eleget tenni főpapi kötelezettségeinek, ezért 1919. augusztus 28-án az alsólendvai és a muraszombati esperességek élére két püspöki helynököt nevezett ki.

A tárgyalt időszakban a magyar érzelmű papság helyzete rendkívül nehéz volt. A püspöki helynökök a szombathelyi püspöknek tartoztak felelősséggel, azonban - az új állam szempontjából - legalább annyira bonyolította a helyzetet, hogy ők ténylegesen magyar nemzeti szellemben tudták csak irányítani a római katolikus hívek vallásgyakorlását. Munkájuk során számos ellentmondással kellett megküzdeniük. Nem véletlen, hogy Szlepecz János egy, a jugoszláv királyi családban bekövetkezett haláleset kapcsán arról kért utasítást a szombathelyi püspöktől, hogy szolgáltat-e a halottért gyászmisét? A hatalom ezt bizonyára elvárta tőle, ezért kérdését titokban juttatta el feletteséhez, és a választ is közvetítő révén várta.⁴²⁷

Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy már közvetlenül az elcsatolás után megkezdődtek a villongások a szlovén hívők vallásgyakorlásának nyelvét illetően. Attól függetlenül, hogy a szlovén nemzetiségű római-katolikus papság meghatározott része rokonszenvezett a jugoszláv állammal, a templomban a muravidéki szlovén nyelvjárást kívánta megtartani. Ebből nyilván számos konfliktus keletkezett, és valójában ez a kérdés csak a papság újabb nemzedékében zárult le valamennyire, hiszen még a monarchia idejében Magyarországon tanuló papok

⁴²⁵ Smej, Jože: Cerkev v Soboti (1071-1971) - Vrsta soboških katoliških župnikov in vicearhidiakonov: Janoš Slepec, In.: Stopinje 1972 - Dekanijski urad Murska Sobota, 1972. 37-39.

⁴²⁶ Jerič, Ivan: i.m.: 94-95.

⁴²⁷ Szombathelyi Püspöki Levéltár - Acta Cancellariae, 942/1921.

szigorúan ragaszkodtak a vidék sajátos szlovén nyelvjárásához. Az ügy odáig fajult, hogy amikor 1924-ben a maribori megyéspüspök - miután időközben (ideiglenes jelleggel) megváltozott a vidék egyházkerületi hovatartozása - a hivatalos szlovén nyelv használata érdekében megtiltotta a Miklós Küzmič által muravidéki szlovén nyelvjárásban íródott katekizmus használatát, a papság Klekl vezetésével mindent megtett annak visszavonása érdekében. Klekl többen is megvádolták, hogy ebben a kérdésben rosszul politizált.

Valamennyire a szlovén nyelvhasználat kérdésével függ össze, hogy a muravidéki szlovénok egyházi vezetői a Muravidék katolikus hívői részére önálló püspökséget követeltek, mert sem Mariborhoz, sem Ljubljánához, sem Zágrábhoz nem akartak tartozni.⁴²⁸

Időközben (1921-ben) különböző tárgyalások folytak a belgrádi nuncius és a ljubljana, valamint a zágrábi püspök között a Muravidék egyházszervezeti kérdésének rendezéséről, amit politikai körökben nagyon sürgettek. Volt időszak, amikor úgy látszott, hogy a Muravidék önálló püspökséget kap, és az esetleges új püspökjelöltek között Jože Klekl, továbbá a bagonyai plébánost, Bašát és a turniščei plébánost, Sakovičot emlegették (később, már 1924-ben Klekl állítólag Szelepecz Jánost is javasolta). A jelölést feltehetően mindhárman elutasították, jöllehet később megbánták.

A Szentszék végül úgy zárta le a kérdést, hogy a belgrádi apostoli nuncius rendelete értelmében 1923. december 1-től a muravidéki plébániák élére apostoli adminisztrátornak dr. Andrej Karlint, a maribori püspököt nevezte ki.

Dr. Karlin püspök 1924. május 3-a és 25-e között végezte első kanonoki vizitációját az alsólendvai és a muraszombati esperességek területén. Bémálni Alsólendván kezdett, ahol a püspököt főleg a szlovén hívők köszöntötték. Elsősorban azok, akik időközben a városba és annak környékére költöztek (a püspököt egyébként Stanislav Trojok, a tenger mellékről származó földműves, Alsólendva alpolgármestere köszöntötte). A püspök arról is rendelkezett, hogy akkortól Alsólendván bevezessék az egyik vasárnapi misén a rendszeres szlovén nyelvű prédikációt. Karlin püspököt Dobronakon sem fogadták nagy lelkesedéssel; állítólag csak a tanítóság és a fiatalok köszöntötték.⁴²⁹ Ott egyébként csak tíz esztendővel később, 1934. március 11-től vezették be felsőbb utasításra a szlovén nyelvű prédikációt a szlovén hívők számára⁴³⁰.

A magyar lakosság aligha nézte nagy rajongással ezeket az eseményeket, hiszen a szlovén istentisztelet bevezetésével saját anyanyelvének a korlátozását észlelte. A magyarság mindezt a betelepítések következményének tekintette, amit megmaradása szempontjából rendkívül veszélyes folyamatnak tartott.

Muraszombatban nagyon hiányolták, hogy a püspököt magasztaló köszöntőben egy szó sem hangzott el magyar nyelven. Ezt a Szabadság c. hetilapban erőlesen elítélték. Az említett hetilap következő számában azt is felrótták, hogy a muraszombati ünnepi szónok, dr. Sušnik ezer éves elnyomásról beszélt, amely alatt a muravidékiek a Mura hullámaiba hullatták könnyeiket, és a megváltást kérték. A cikkben az előbbi állítás megcáfolásaként azt olvashatjuk, hogy a muravidéki emberek nem jártak sehová sem sírni, mert a lakosság jelentős része nem tekintette Magyarországot elnyomónak, hanem saját hazájának.⁴³¹

⁴²⁸ Smej, Jože: Pastoralna dejavnost Ivanoczyjevega kroga - Maribor, 1975. 132-146.

⁴²⁹ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota, 1984. 53-60.

⁴³⁰ Novine - 1934. március 18-án - Alsólendva. XXI. évf., 11.

⁴³¹ Szabadság, 1923. május 18-án és 25-én - Murska Sobota. II. évf., 20. és 21.

Az akkori hangulat könnyebb megértése céljából fontos említést tenni még egy cikkről, amely Karlin püspök látogatásával kapcsolatosan a Mörszka Krajina - Muravidék c. hetilap 1924. június 8-i számának hasábjain volt olvasható. Dr. Karlin maribori megyéspüspök búcsúzáskor a következőképpen összegezte muravidéki tapasztalatait: „Ne csodálkozzék senki a prekmurjei papság nemzetiségi mentalitásán (nyilván a magyar érzelmű papokra vonatkoztatva gondolta így a püspök - a szerző megjegyzése), mert az egészen természetes, hogy azok a férfiak, akik magyar iskolában tanultak, magyar nevelésben részesültek, magyar közegben nőttek fel, akiknek magyar könyvtáraik vannak, azok nem lehetnek mások, mint amilyenek. Ezekről a férfiakról senki sem kívánhatja, hogy az országhatárok megváltoztatásával egész egyéniségük, felfogásuk és világnézetük egyidejűleg megváltozzék ... majd az utánuk következő generatio, amelyet mi nevelünk fel, egészen másképp fog gondolkodni.” A végén idézett mondatban benne rejlik az a törekvés, amely a későbbiek során be is következett, és meghatározta a Muravidékre szánt papok nevelését. Az ilyen tendencia egyébként nemcsak a papokra, hanem minden értelmiségire is vonatkozott. A magyar érzelműek köre elszigetelődött, az újonnan képzett vezetők és egyéb káderek azonban már - tekintet nélkül nemzeti hovatartozásukra - jelentős mértékben szlovén érzelműek voltak.

Az idézett cikk további szövegében annak meg nem nevezett szerzője, akiről azonban feltételezhető, hogy a szerkesztő (Kühar Štefan) volt, megjegyezte, hogy „dr. Karlin herceg-püspök úgy látszik higgadt, tárgyilagos és józanul gondolkodó ember, mert egészen természetesnek és magától értetődőnek tartja a prekmurjei papságnak, s általában annak a szláv származású és vend anyanyelvű, de magyar nevelésű inteligentiának mentalitását, amelyet szlovén testvéreink - akik nem úgy gondolkodnak, mint a püspök - a madžaron névvel szoktak megjelölni. Ez a csúnya, de nagyon gyakran használt szó afféle hazaárulást jelent, s az állam elleni hűtlenség vádját tartalmazza azoknak ajakán, akik oly sűrűn kimondják. Az egyházmegye főpásztora most félre aligha érthető módon, egy magas egyházi méltóságot viselő egyéniség tekintélyével, s egy hosszú pályafutás tapasztalataiból leszűrődött higgadt bölcsességgel mondotta meg, hogy voltaképpen mi az, amit szlovén testvéreink, túlzó nacionalizmusok hevéből elragadtatva madžaronnak nevezzenek.”⁴³²

A római katolikus papság vallási kötelezettségei mellett aktívan kivette a részét a politikai tevékenységből is. Valójában a húszas években a Muravidéken a kettőt alig lehet elválasztani egymástól, hiszen a két terület összefonódott szinte minden vetületében, ami éppen annak köszönhető, hogy a szellemi irányító mindkét esetben a papság volt. Klekl és Szlepecz tevékenységéről, sokszor ellentmondásosnak tűnő magatartásáról már számos összefüggésben szóltunk. Ivan Jerič rendkívül jelentős tevékenysége, és talán a papság között legszilárdabb szlovén nemzeti elszántsága ugyancsak többször elhangzott már. Fontos azonban ismételten hangsúlyozni, hogy a megnevezett és meg nem nevezett papokban a húszas években - éppen a politika állandó előtérbe kerülése révén - számtalanszor vetődött fel cselekvésük helyességének a kérdése. Arról is éles vita folyt közöttük, hogy a Muravidék esetében a maribori püspök fennhatóságának az elrendelése jó volt-e a számukra? A kérdést illetően nagy ellentmondásokról olvashatunk a Klekl és Szlepecz, valamint a Klekl és Sakovič közötti vitákban. Jerič emlékirataiból megtudhatjuk, hogy éppen Sakovič volt az, aki (egykori Klekl-rajongóként) azzal vádolta a nyugalmazott cserencsói plébánost, hogy a vallásszervezési kérdésekben is úgy forgatja a köpönyeget, akárcsak a politikában, s ez számára elfogadhatatlan magatartásforma volt. Jerič azonban ebben a vitában mégis Klekl oldalára állt, mert számára viszont az volt elfogadhatatlan, hogy a Muravidék akár magyar, akár horvát (mert olyan

⁴³² Mörszka Krajina - Muravidék, 1924. június 8-án - Markiševci. III. évf., 23.

elképzelések is felmerültek) egyházi fennhatóság alá tartozzék. Az a vita 1927-ben zajlott, amikor Jerič már képviselőházi küldött volt. Abban az időben egyébként nagyon elutasítóan szólt a magyarságról, számára akkor kimondottan a szlovén nemzeti (és nem a vallási) érdekek és szempontok voltak csak fontosak.⁴³³

Az evangélikusok száma az egész Muravidéken az 1920-as években meghaladta a 23 ezret. Az őrségi és a Pártosfalva-környéki magyarságnak jelentős része ehhez a felekezethez tartozott. A magyarlakta falvakban Hodoson (már 1783-84-től) és Domonkosfán (1800-tól, illetve önálló gyülekezetként 1870-től) önálló egyházközségek voltak. 1904-től Alsólendván is számon tartottak egy kisebb evangélikus egyházközséget, amelyhez 1920 után 324 hívő tartozott. Az evangélikusok vallási szervezettségéről - egész Jugoszlávia területére vonatkozólag (kivéve a szlovákokat) - miniszteri rendeletet bocsátottak ki, aminek értelmében az evangélikus közösség az augsburgi konfesszió egyik szervezeti egységét képezte. A muravidéki evangélikusok egy esperesi kerületbe tartoztak, amelynek a két világháború közötti időszakban mindig Kováts István, lebényi származású muraszombati lelkész volt az esperese (seniorja).⁴³⁴ Az esperesi templomnak tekinthető muraszombati templom mellett a magyarlakta falvakban Hodoson és Domonkosfán volt az egyházközségnek temploma.

Talán célszerű ismertetni a Mörszka Krajina jelentését az evangélikus esperesség 1924. évi közgyűléséről, amelyet június 11-én tartottak meg Križevcin (Keresztúr). Az iskolakérdéssel kapcsolatban fennálló bizonytalan helyzet hangsúlyozása mellett (a hatalom ugyanis bármikor rátehetette kezét a felekezeti iskolákra) a közgyűlés résztvevői megállapították, hogy az evangélikusok helyzete is jelentősen megváltozott a trianoni békeszerződéssel. A protestánsok a történelmi Magyarország területén - habár kisebbségben voltak - véleményük szerint mindig tekintélyes pozíciót foglaltak el. Szlovénia azonban úgymond tisztán katolikus országrész volt, ahol a protestantizmusnak nagy küzdelmet kellett folytatni. A gyülekezetek élén akkor többnyire magyar, illetve magyar érzelmű lelkészek álltak, akik tanulmányaikat zömében Sopronban végezték. Arra azonban a cikkből nem lehet következtetni, hogy a felekezetnek akkor lettek volna kimondottan nemzetiségi jellegű gondjai.⁴³⁵ A križevci gyűlésen választották meg - Junkucz Sándor helyébe - a gyülekezet új gondnokát a tekintélyes muraszombati nagykereskedő és vágóhid-tulajdonos, Jože Benko személyében.

Az ún. reformátusok (kálvinisták) kis muravidéki csoportja a szentlászlói egyházközség keretében szerveződött meg. A mintegy 800-900 hívő közül szinte valamennyi magyar nemzetiségű volt. Számuk 1921-ben településenként a következőképpen oszlott meg: Szentlászló - 350, Csekefa - 100, Kisfalu - 20, Szerdahely - 120, Domonkosfa - 60, Kapornak - 50 és Hodos - 100. A felekezet önálló templommal akkor nem rendelkezett.

Az őrségi evangélikusok ügyében fontosnak számít az az 1929. június 7-én kelt rendelet, amelyben - a feketicsi református főgondnoksággal és a zágrábi evangélikus püspöki hivattalal megegyezve - a maribori főispán a templomi teendők ellátásával Hodoson és Kapornakon Heiner Gézát, míg a többi evangélikus községben Hári Lipótot bízta meg.⁴³⁶

⁴³³ Jerič, Ivan: Moji spomini - Zavod sv. Miklavža Murska Sobota, 2000. 120-131.

⁴³⁴ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota, 1984. 60-63.

⁴³⁵ Mörszka Krajina - Muravidék, 1924. június 1-én - Markiševci. III. évf., 24.

⁴³⁶ Muravidék, 1929. július 7-én - Murska Sobota. VIII. évf., 27.

A goricskói magyarlakta vidéken, ahol a lakosság jelentős része evangélikus vallású volt, éppen az említett felekezethez tartozás jelentette a magyar nemzeti tudat melletti erőteljes kitartást. A magyarság vallásgyakorlása terén a kántoroknak is fontos volt a szerepük. E tekintetben megnyugtató helyzetről számolhattak be a lapok az új kántorválasztást illetően, ugyanis Fenyves Károly megüresedett helyére (az említett nyugállományba vonult) a fokovci (úrdombi) Vértés Aladárt választották.⁴³⁷

Az Alsólendva környéki magyarság számára nagy veszteséget jelentett, hogy 1929. július 15-ével távozott hivatalából Strausz Flórián esperes plébános, egykori püspöki helynök és szentszéki ülnök, és Magyarországra költözött. Távozásáról azt olvashatjuk, hogy a maribori megyéspüspök egyetértésével Strausz megérdemelt nyugállományban vonult vissza magyarországi birtokára⁴³⁸, azonban köztudott, hogy elsősorban a Mura menti magyarság kisebbségbe kerülése és sanyargatott sorsa váltotta ki benne azt az ellenállást, ami további működését - saját maga részéről és felettesei szempontjából egyaránt - lehetetlenné tette.

A Zala megye feltámadása Trianon után című, Békássy Jenő által írt és szerkesztett könyvben a nagy köztekintélynek örvendő papról - egyebek mellett - a következő olvasható: „Tíz évig élt Alsólendván jugoszláv uralom alatt és rengeteg szenvedést állott ki, Négy ízben felgyújtották a plébániáját, csendőri segítséggel beverték az ablakait, folyton zaklatták és az élete sem volt biztonságban, mire bárhogy sajnálta magyar híveit elhagyni, visszatért szülőfalujába (Nagylengyelbe) és a szombathelyi egyházmegyébe.”⁴³⁹

Néhány hónappal később Ivan Jerič került Alsólendvára plébánosnak (majd később esperesnek is kinevezték), miután előtte néhány évig képviselőházi küldötként tevékenykedett. Ismert volt erős szlovén kötődéséről, amiről már a Muravidék elszakadásakor - és később is - tanúbizonyságot tett. A magyar hívők zömének emlékezetében azonban Jerič nem úgy maradt meg, mint aki magyarságuk miatt sanyargatta volna őket. Ő maga lendvai éveiről azt állította, hogy minden hívőnek azt kívánta nyújtani, ami annak megjárt, tehát a magyar hívőknek is a lehető legtöbbet. Ezzel kapcsolatosan azt nyilatkozta, hogy magatartása nem tetszett néhány szlovén sovínisztának, akik minden áron többet követeltek maguknak, mint amennyi nekik járt, és azt a magyarok rovására kívánták elérni. Jerič tehát az ilyen esetekben (konkrét példát nem említett) a magyarok oldalára állt⁴⁴⁰. Azt azonban emlékirataiban őszintén bevallotta, hogy ő valójában nem kívánt Alsólendvára menni. „Már annyi esztendeje harcoltam a magyarosítás ellen, most meg menjek a magyarok lelkipásztorának?” - tette fel magának a kérdést, majd a püspöki döntést követően tudatosult benne, „hogy a lendvai plébánia vállalása nemcsak lelkipásztori feladat, hanem szlovén nemzeti feladat is.”⁴⁴¹ Az igazsághoz tartozik azonban, hogy Jerič számos nemzetiségi és anyanyelvi jogi kérdésben helyesen járt el, illetve helyesen foglalt állást. A magyarsággal szembeni ellenszenvet legtöbbször talán a magyar hatóságok (korábban) vagy bizonyos személyek (később) túlkapásai váltották ki benne. A

⁴³⁷ Muravidék, 1928. január 1-én - Murska Sobota. VII. évf., 1.

⁴³⁸ Népújság, 1929. július 28-án - Murska Sobota. IV. évf., 30.

⁴³⁹ Békássy Jenő: Zala vármegye feltámadása Trianon után, Hungária Hírlapnyomda Rt., Budapest, 1930. 206.

⁴⁴⁰ Jerič, Mihael: Ob zlati maši Ivan Jeriča; In.: Stopinje 1975 - Pomursko pastoralno podočje Murska Sobota, 1975. 139.

⁴⁴¹ Jerič, Ivan: i.m.: 144-149.

magyar hívőkhöz viszont általában kellőképpen tudott alkalmazkodni. A lendvai környezetet mégsem tudta sokáig elviselni. Távozásának okát a plébániához tartozó birtok nagyságában, illetve annak gazdasági gondjai kezelésében jelölte meg, viszont azt sem titkolta, hogy a magyar hívőkkel is adódtak nehézségei, hiszen azok még a szlovén miséről távozók útját is elállták, ami nyilván általános tiltakozásukról tanúskodik. Jeričet Štefan Bakan követte a plébánosi székben, aki addig káplánként tevékenykedett Lendván.⁴⁴²

Az alsólendvai és a dobronaki plébániákban a két világháború között rendszeresen - ünnepi mise keretében - megünnepelték augusztus 20-át, Szent István király ünnepét. A magyarok e jellegű kötődése a jugoszláv, illetve szlovén hatóságoknak aligha tetszetett, ezért - Varga Sándor állítása szerint - többször meg akarták azt gátolni. Még Jerič volt a lendvai plébános, amikor a kérdés 1933-ban nagyobb politikai és sajtóvisszhangot kapott. A Slovenec ljubljanoi napilap azzal érvelt a magyarok ünneplése ellen, hogy a plébánia hívei többségükben szlovénok, s itt a többszörösen torzító 1931-es népszámlálási adatokra hivatkozott. (Az említett népszámlálás a Lendva környéki magyarok számát különböző csalásokkal az 1921-es évi adatokhoz viszonyítva a felére csökkentette. Az 1921-es évi népszámláláskor a lendvai plébánia területén 7424 magyar nemzetiségű polgár volt feltüntetve, míg 1931-ben már csak 3979 szerepelt.) A tárgyalt esetben a magyarság elleni uszítás egyik támogatója dr. Trstenjak főszolgabíró volt.⁴⁴³

A hodosi evangélikus egyházközség világi felügyelője 1930. szeptember 14-től dr. Rituper Sándor krizsevci körorvos lett, akit Kováts István evangélikus lelkész, a muravidéki evangélikus egyház esperese iktatott be új tisztségébe.⁴⁴⁴

Mind a közigazgatásban, az oktatásban és egyéb területeken, mind pedig a vallási életben is folytatódott a harmincas évek elején - elsősorban a katolikus felekezet esetében - a magyar nemzetiségű papság fokozatos kiszorítása. Nagy gondot jelentett ugyan, hogy magyar nemzetiségű papok nem vagy csak kevés számban voltak, illetve nem tértek vissza Magyarországról. A tárgyalt időszakban például Alsólendva esetében csak szlovén nemzetiségű papok hivatalba helyezésével találkozhatunk. 1932-ben Janoš Bejek krogi (Korong) újmisést helyezték Lendvára. A magyarság egyébként a szlovén nemzetiségű papokat is kedvesen fogadta, erről tanúskodik Ivan Jerič alsólendvai esperes-plébános esete is. Amikor a jelentős tekintélyre szert tevő papot Hídvégen idegen, szlovén nyelvű emberek sértegették, a hídvégi magyarok azonnal papjuk mellé álltak, és a rendbontókat elkergették.⁴⁴⁵

A harmincas évek közepéről olyan törekvéseket is ismerünk, hogy a hotizai kápláni egységet (amely a jugoszláv időszakban vált ki az alsólendvai plébániából, és szerveződött bizonyos fokig önálló egységgé, mivel a hívők szlovén nemzetiségűek voltak) plébániai rangra kívánták emelni - ez a későbbiek során be is következett -, és hozzá kívánták csatolni a két szomszédos, többségükben magyarok lakta Kapca és Kót településeket. A magyar nyelvű vallásgyakorlást ugyan biztosítani kívánták a magyar hívők számára, azonban nem rejtették véka alá

⁴⁴² Jerič, Ivan: i.m.: 174-176.

⁴⁴³ Varga Sándor: A lendvai plébániatemplom történetéből - Hazánk Könyvkiadó, Győr, 1992. 18-20.

⁴⁴⁴ Muravidék, 1930. szeptember 21-én - Murska Sobota. IX. évf., 38.

⁴⁴⁵ Novine, 1932. július 10-én és 1932 május 8-án - Murska Sobota. XIX. évf., 28. és 19.

azt a szándékot sem, hogy hosszú távon amúgy is teljesen szlovén egyházközséggé válna a hotizai plébánia.⁴⁴⁶ Az elképzelés nem valósult meg, mivel a hívők tiltakozására a két magyar falu a lendvai plébánia keretében maradt.

A hittantan oktatásában az alsólendvai plébániakörzetben Jerič esperes szívesen alkalmazta a szlovén nyelvű énekeskönyveket, sőt a sajtó tudósítása szerint a nép között nagy számban osztogatta is azokat. A magyar gyerekek bizonyára örültek az ajándéknak, ezért állítólag szívesen énekelték a szlovén egyházi énekeket. Személyes elbeszélés alapján azonban azt is tudjuk, hogy voltak papok (és tanítók is), akik nemzeti alapon verték a tanulókat, és ennek az ellenpéldája is ismert.⁴⁴⁷

Amint már hangsúlyoztuk, Alsólendva környékén a vallási megoszlást illetően a római katolikus hívők voltak jelentős többségben, ellentétben a Muravidékhez került Őrségi, illetve Őrség-peremvidéki, azaz goricskói falvakkal. Azonban a húszas években - amint már utaltunk arra - még viszonylag nagy számú volt az alsólendvai evangélikus felekezet is (mintegy ötszáz fő), hiszen önálló lelkésszel rendelkeztek. Ünnepeyes keretek között iktatták be 1928. szeptember 30-án az új lelkészt Skalics Sándor személyében. A szertartáson a helybeli aktív Evangélikus Nőegylet is fontos szerepet vállalt.⁴⁴⁸ Az említett Evangélikus Nőegylet már korábban is szervezett jótékonyági rendezvényeket. A templomba tervezett harangok megvásárlását egy 1926. június 3-án rendezett, tombolával összekötött táncmulatság jövedelmével támogatták.⁴⁴⁹

Alsólendván 1931. augusztus 9-én rakták le az új evangélikus templom alapkövét.⁴⁵⁰ Az épület a következő évben valamennyire el is készült, azonban a befejező munkálatokhoz hiányzott a pénz. Benko és Hajdinjak képviselők közbenjárására a Báni Hivatal 10 ezer dinárt hagyott jóvá a munkálatok befejezésére.⁴⁵¹

Az építkezés elhúzódása miatt csak 1934. szeptember 16-án szentelték fel az új alsólendvai evangélikus templomot, amelyet - Skalics Sándor lelkész idejében, Vukán Lajosnak, a Korona Szálló tulajdonosának hathatós támogatásával - Ascher lendvai mester épített. A rendezvényen a tudósítások szerint sokan részt vettek, az ünnepi istentiszteletet dr. Popp zágrábi evangélikus püspök celebrálta.⁴⁵² Megemlíthetjük még, hogy az oltárképet (Jézus lecsendesíti a vihart) a két világháború közötti időszak tekintélyes alsólendvai festőművésze, Pandur Lajos (Lajcsi) festette. Tájékoztatóképpen megemlíthetjük azt is, hogy az alsólendvai evangélikus egyházközség első lelkésze Teke Dénes volt (1903-1924), őt a következő négy évben Hári Lipót váltotta fel, majd - amint arra már utaltunk - 1928-tól Skalics Sándort választották meg a hívők.⁴⁵³

⁴⁴⁶ Novine, 1934. április 22-én - Alsólendva. XXI. évf., 16.

⁴⁴⁷ Novine, 1934. május 6-án - Alsólendva. XXI. szám., 18.

⁴⁴⁸ Muravidék, 1928. október 7-én - Murska Sobota. VII. évf., 41.

⁴⁴⁹ Néplap (politikai és Társadalmi hetilap), 1926. május 23-án - Dolnja Lendava. I. évf., I.

⁴⁵⁰ Muravidék, 1931. augusztus 23-án - Murska Sobota. X. évf., 34.

⁴⁵¹ Murska Krajina, 1932. augusztus 7-én - Murska Sobota. I. évf., 23.

⁴⁵² Murska Krajina, 1934. szeptember 23-án - Murska Sobota. III. évf., 39.

⁴⁵³ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941 - Pomurska založba Murska Sobota, 1984. 346-347.

Hogy a túlnyomórészt magyarok által lakott lendvai római katolikus plébániaközpontban milyen ütemben került egyre jobban háttérbe a magyar nyelv, azt szépen tükrözi az új plébános, Štefan Bakan beiktatásának szertartása 1935 májusában. A köszöntők, prédikációk, egyházi énekek és a különböző felszólalások között ugyan néhány magyar nyelvű is akadt, azonban szöveg jelentős része szlovén nyelven hangzott el. Az egyházi és világi vezetők mellett a templomban, illetve a szertartáson ettől függetlenül nagy számú hívő vett részt, ami bizonyítja, hogy a hétköznapi ember tudatában a vallási kötődés már akkor is messzemenően meghaladta a nemzeti hovatartozás jelentőségét.⁴⁵⁴ A falusi búcsúkon, alkalmi miséken természetesen még minden szertartás magyarul folyt, hiszen a magyar falvakban a hívők akkor még kizárólag csak magyarul beszéltek. Ezt erősíti meg az 1935. május 27-i csentei búcsú is, amelyet Jože Klekl nyugalmazott plébános is megtisztelt jelenlétével, és a hívőknek magyar nyelven prédikált.⁴⁵⁵

A Lendva-vidéken a harmincas évek közepén még nagy volt a jelentősége az ún. szentháromsági búcsúnak (a búcsú az Alsólendva feletti Csonka-dombon a 18. század első felében épült Szentháromság-kápolnáról kapta a nevét), amelyre a közeli és távolabbi falvakból nagy számmal látogattak el a hívők.⁴⁵⁶

Dobronakon a húszas években beiktatott szlovén misékre elsősorban a kámaházi telepesek és a szomszédos szlovén település, Strehovci hívői látogattak el, akik szlovén nyelven kezdtek énekelni is (mert addig csak magyarul énekeltek).⁴⁵⁷

Hodoson 1935. december 26-án az Evangélikus Egyházközség keretében megünnepezték a közkedvelt és sikeresen tevékenykedő Heiner Géza plébános működésének 25. évfordulóját, amelyen nagy számú közönség vett részt. Az ünnepelt a hodosi Nőegylettől kapott értékes ajándékot, valamint a híveitől egy aranyórát.⁴⁵⁸

A szentlászlói református egyházközség (a környékbeliek kálvinistáknak nevezték őket) a két világháború között a vajdasági egyházkerülethez tartozott. A nagy földrajzi távolság ellenére rendszeres kapcsolattartásról tanúskodik, hogy a már bizonytalan politikai légkörben, 1940 júliusában is Szentlászlóra látogatott Ágoston Sándor feketicsi református püspök.⁴⁵⁹

A muraszombati plébánia élére - Szlepecz János plébános korábban tett javaslatára - 1936-ban Jože Vojkovič került, aki szlovén származása ellenére ugyancsak magyar érzelmű pap volt, hiszen tanulmányait magyar főiskolán végezte. Szlepecz János halála azonban mindenképpen nagy veszteség volt a muravidéki magyarság számára. Jerič egykori plébánosa és felettese halálával kapcsolatosan azt hangsúlyozta, hogy „Szlepeczcel Muravidék leghatalmasabb magyar személyisége távozott a sírba”.⁴⁶⁰

⁴⁵⁴ Novine, 1935. május 12-én - Alsólendva. XXII. évf., 19.

⁴⁵⁵ Novine, 1935. június 2-án - Alsólendva. XXII. évf., 22.

⁴⁵⁶ Novine, 1935. szeptember 8-án - Alsólendva, XXII. évf., 36.

⁴⁵⁷ Novine, 1937. január 3-án - Alsólendva. XXIV. évf., 1.

⁴⁵⁸ Murska Krajina, 1935. december 29-én - Murska Sobota. IV. évf., 52.

⁴⁵⁹ Murska Krajina, 1940. július 14-én - Murska Sobota. II. évf., 28.

⁴⁶⁰ Jerič, Ivan: i.m.: 128-129.

IV. 6. A földreform és a betelepítések (kolonizáció)

IV. 6. I. A földreformról általánosan

A nagybirtok felosztása a Muravidéken azok közé a tényezők közé tartozott, amelyek a magyarság számára sok igazságtalanságot és nyilvánosan deklarált diszkriminatív intézkedést hoztak. Ez az egyébként Európa számos országában és területén végrehajtott állami intézkedés nagymértékben kihatott a magyarlakta terület jövőjére és a muravidéki magyarság életére.

„A földreformot felületes megítéléssel és különös előszeretettel a világháború egyik következményeként szeretik emlegetni”, írta a Kisebbségi sorsban c. könyvében megjelentetett tanulmányban Csuka János (a könyv a délvidéki területek Magyarországhoz való visszacsatolását követően jelent meg 1941 után, a tanulmány azonban korábbi keltezésű; pontos dátuma sajnos nincs feltüntetve). Csuka megmagyarázza, hogy a földosztást nem csupán az I. világháború siettette, hanem mindenekelőtt a falu, azaz a mezőgazdasági lakosság egészségtelen gazdasági és társadalmi helyzete. Az a megállapítása is fontos, hogy az elég nagyarányúnak minősíthető jugoszláv földosztás után több százezer földműves nem jutott földhöz, és azok legtöbbször, akik némi földterületben részesültek, sem biztosított nyugodt megélhetést. Sajátosan rossz volt a „magyar zsellér” helyzete, akinek nem jutott az ajándékföldről. Csuka János dr. Mijo Mirković Agrarna politika (Agrárpolitika) c. munkájára hivatkozva ismerteti, hogy a földbirtokreform a délszláv államban telepítési célokra 2.100.000 hold földet vett igénybe, abból 620.200 hold szántóföldet.⁴⁶¹

Miroslav Kokolj a Muravidéken végrehajtott földreformmal kapcsolatosan megjegyezte, hogy a jugoszláv állam ún. északi régióiban (a Vajdaságban, Szlavóniában, Horvátországban és a Muravidéken) a nagybirtokrendszernek azzal a típusával találkozunk, amelyet kapitalista módon műveltek, ami a mezőgazdasági technológia fejlődésével létrejött gépek használatán és az olcsó munkaerőn alapult.⁴⁶² A földreform politikai alapját Sándor (Alexander), akkor még jugoszláv régens 1919. január 6-án kibocsátott kiáltványában már megtaláljuk, ebben utalt az igazságos földosztásra és a szegény néprétegek földhöz juttatására. A nagyszabású terv első jogi alapját a földreform kivitelezését megelőző rendelkezések jelentették, amelyeket a népjóléti miniszter bocsátott ki 1919 februárjában. A rendelkezés utalt a nagybirtokviszonyokra is, beleértve a földbirtokosok „igazságos” kárpótlását. Egyértelművé vált, hogy a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban a nagybirtok jelentős része felosztásra kerül. A felosztott földekből - a rendelkezés értelmében - azok részesülhettek, akik mezőgazdasági tevékenységgel foglalkoztak, de nem volt - vagy nem volt elegendő - földjük a földműveléshez. Azt is kinyilvánították, hogy a földosztásnál előnyben részesülnek a rokkantak, a katonák özvegyei és árvái, a katonák és az önkéntesek (dobrovoljácok), akik a „felszabadulásért” és a szerbek, horvátok és szlovénok egyesítéséért harcoltak. Minden egyéb felosztásra kerülő földterületről, valamint a nagybirtok jövőbeni jellegéről külön törvény kibocsátását ígérték. 1919 júliusában újabb rendelet jelent meg, amelyben pontosabban szabályozták a nagybirtok státusát, valamint azt is rögzítették, hogy a nagybirtokosok összes földterületét nem tulajdonítják el, hanem az

⁴⁶¹ Csuka János: Kisebbségi sorsban - Minerva. 42-48.

⁴⁶² Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919 - 1941; Pomurska zalozba Murska Sobota, 1984. 483-509.

ún. maximumot (maximálisan megengedett földterületet) meghagyják. Azok a nagybirtokok, amelyek a 75 hektár megművelt területet, illetve a 200 hektár összes területet meghaladták, a földreform objektumainak, azaz tárgyának voltak nyilvánítva. A többletet nem kívánták az igénylők tulajdonába juttatni, hanem bérbe adni addig az időszakig, ameddig a földreform kérdése véglegesen le nem zárul.

A muravidéki területre vonatkozóan a földreform végrehajtását kezdetben Ljubljánában, a tartományi kormány mellett létrehozott Főmegbízotti Hivatal készítette elő. A telekkönyvi kivonatok alapján a hivatal javaslatot tett arra, hogy a nagybirtokok esetében mit (mennyit) kell azokból felosztani, valamint mennyit nem szabad eltulajdonítani és egyéb formában megterhelni.

A Muravidéken végrehajtott földreform könnyebb megértése szempontjából fontos a nagybirtok tulajdonjogi viszonyainak megismerése.

A Muravidéken található nagybirtok megoszlása:

Földbirtokos	Megművelt föld	Erdő	Egyéb	Összesen
Batthyány Béla	149,9310 ha	203,0968 ha	6,4024 ha	359,4302 ha
Batthyány Gábor	145,1036 ha	526,1751 ha	1,9883 ha	673,2670 ha
Batthyány Erneszt.	108,0300 ha	2,3837 ha	5,8351 ha	116,2488 ha
Batthyány János		nincs bejegyzés		
Batthyány Zsiga	507,0802 ha	42,4074 ha	54,7891 ha	604,2767 ha
Esterházy Miklós	4.978,1648 ha	3.776,1278 ha	344,2335 ha	9.098,5261 ha
Kodolits Osvald	104,6586 ha	242,1189 ha	15,3018 ha	362,0793 ha
Pitz Jakobina	124,3794 ha	81,8081 ha	7,7934 ha	213,9809 ha
Szapáry László	2.643,1469 ha	1.886,682 ha	126,952 ha	4.656,1503 ha
Vogler József	155,3418 ha	285,7812 ha	20,8829 ha	462,0059 ha
Wallsee St. Julien	648,3761 ha	272,2869 ha	130,1490 ha	1.050,8120 ha
Zichy Mária	2.965,6274 ha	1.241,6694 ha	869,1005 ha	5.076,3972 ha

Forrás: Miroslav Kokolj: Prekmurski Slovenci 1919-1941. c. műve, amelyet Albin Prepeluh: Agrarna reforma c., Ljubljánában 1933-ban megjelentetett könyve alapján készített (489. old.)

Azzal a céllal, hogy a nagybirtokon a termelés kellőképpen folytatódjon és növekedjen, valamint közben a földreform is megvalósuljon, az illetékes miniszter (e célból ugyanis a jugoszláv kormány keretében külön minisztérium jött létre) 1920-ban két rendeletet is kibocsátott a nagybirtokok igazgatásáról és annak állami felügyeletéről. A rendelettel valamennyi nagybirtok állami felügyelet alá került, és szükség szerint az igazgatása is állami jogkörre vált.

Kezdetben nem járt nagy sikerrel a munka, ezt elsősorban a rossz szakemberállománynak tulajdonították (az állami hivatalnokok között állítólag még orosz emigránsok is tevékenykedtek).

A földreformért felelős miniszter 1920. február 1-jén rendelkezett a földreformot előkészítő agrárképviseltekről és az operatív-szakmai teendőkért felelős földhivatalokról. Községi, azaz települési, körzeti és tartományi agrárbizottságok létrejöttét szorgalmazta. A Muravidék egész területén a muraszombati körzeti agrárbizottság volt az illetékes. A településeken működő agrárbizottságokat a földműveléssel foglalkozó családfők választották meg, de szavazati joga e kérdést illetően a mezőgazdasági munkásoknak és szolgálóknak, sőt a nőknek is volt, amennyiben ők látták el a családfői teendőket.

A községi, azaz települési agrárbizottságok jogában állt javaslatot tenni arra vonatkozólag, hogy a nagybirtoknak mekkora és melyik területét adják bérbe azoknak a községbeli családoknak, akik arra jogosultak (a bér mennyiségére is tehettek javaslatot), továbbá mennyi tűzi- és épületfát kapjanak az érintett települések a nagybirtok részét képező erdőkből, valamint arra is javaslatot tehettek, hogy talajjavítási és meliorációs célokra milyen berendezéseket hozzanak létre vagy tartsanak fenn a nagybirtok területén.

Az agrárhivatalok feladata volt a családők összeírása, mégpedig a következő csoportosítás szerint:

- az első kategóriába azokat sorolták be, akiknek semmi földjük sem volt
- a második kategóriába azokat sorolták be, akiknek annyi földjük nem volt, amennyit családjukkal meg tudtak volna művelni
- a harmadik kategóriába azokat sorolták, akiknek annyi földjük volt, amennyit a családjukkal meg bírtak művelni
- a negyedik kategóriába azokat sorolták, akik földjüket a családjukkal, valamint bérelt munkásokkal és szolgálkkal művelték meg
- az ötödik kategóriába azokat sorolták, akik földjüket bérelt munkaerővel műveltetik meg, vagy azt bérbe (árendába) adták

Az agrárbizottságok munkája során számos visszaélésre, kellemetlen eseményre került sor (ezért többször megváltoztatták azok összetételét). A magyarság körében a földosztás megkezdésekor az átlagosnál nagyobb bizonytalansággal láttak a feladatokhoz. Kokolj szerint a nagybirtokok magyar igazgatói lázítottak a nép körében a földreform ellen, s ennek több esetben is volt hatása. Az esetleges lázítások valóságértékét nehezen lehetne megállapítani, az viszont biztos, hogy a magyarság jelentős része - talán már a kezdetben is sejtette a később ellene irányuló intézkedéseket - a földreformot afféle „szláv cselekedetnek” tartotta.

A földreformért felelős miniszter 1920. július 16-án ismét rendeletet adott ki, amelynek értelmében Ljubljánban létrejött az Agrárdirekcio (Agrarna direkcija), azaz Agrárigazgatóság, mint az addig működő Főmegbízotti Hivatal jogutódja. Az Agrárigazgatóság a földreform kivitelezéséért felelős jugoszláv minisztérium végrehajtó testülete lett Szlovénia területén (tehát a Muravidéken is), és egyben az a testület, amely a körzeti agrárhivatalok munkáját felügyelte. Az Agrárdirekcio földet osztott, kolonizált (telepített), az ún. önkénteseket (dobrovoljácokat) termőföldben részesítette, és általában felelt a mezőgazdaság fejlődéséért. A ljubljana Agrárdirekcio végrehajtó szerveként muravidéki hatáskörrel létrejött a mura-szombati Agrárhivatal, amely 1923. május 16-án bekövetkezett feloszlataáig működött. Azt követően a terület a maribori Agrárhivatalhoz tartozott.

A bizonytalanság a későbbiek során már a muravidéki szlovénok körében is fokozódott. A Klekl által kiadott Novine c. hetilap a megalakított Agrárdirekcioval kapcsolatosan a következőre hívta fel az agrárbizottságok tagjainak a figyelmét: „...Nyolc napon belül minden rossz intézkedéssel szemben fellebbezni lehet... Ennek a testületnek jogában áll népcsoportokat betelepíteni a nagybirtokok területére. Mégpedig olyan népeket is idehozhatnak, akik nem muravidékiek, ezt a földet, ahol a ti verejtékeitek folytak, mások kaphatják meg. Ezért minden községből tudassák a ljubljana hivatallal, meg a Parasztszövetséggel is, hogy a Muravidéken nem adunk másnak egy talpalatnyi földet sem, csak kizárólag a muravidékieknek...”⁴⁶³

⁴⁶³ Novine, 1920. szept. 19-én - Murska Sobota . VII. évf., 38.

Az idegenek földhöz juttatásának kérdése a földreform első fázisában rendszeresen foglalkoztatta a muravidéki politikai köröket és a közvéleményt. Klekl hamar rádöbbsent arra, hogy a muravidéki föld gyorsan idegenek kezébe kerülhet, hiszen a földosztásért felelős testületek élére törvényszerűen más vidékekről származó hivatalnokokat helyeztek. A muraszombati Körzeti Agrárhivatal élére a goriciai mezőgazdasági szakközépiskola egykori igazgatója, Anton Štrekelj került. A Mariborban megjelenő Mariborski delavec c. újság - a Klekllel folytatott vita kapcsán - úgy jellemezte Štrekeljt, hogy „a muravidéki, illetve Muravidékre került szlovénok a legjobban tudják ennek az embernek az érdemeit, hiszen a magyarsággal folytatott nagy küzdelemben sikerült neki a birtokfelosztást jól előkészíteni”. Štrekelj volt az a személy, aki kezdeményezője volt a Gorizia - Gorica (Görtz) környékéről származó szlovén családok betelepítésének.

Štrekelj egy 1920. május 20-i keltezésű, a ljubljana-i minisztériumi főbiztosnak intézett levelében a következőket írta: „Korábban már javasoltam, hogy az Alsólendva környéki Esterházy-féle nagybirtok petesházi részére Gorica környéki szökevényeket (begunci iz Goriškega) telepítsenek. Az említett földbirtokot jelenleg Hertelendy Ferenc nagybérlő műveli, akivel kapcsolatosan javasolták a bérbevételi szerződés megszakítását és az országból való kiűzését, mert izgat a mi államunk ellen. A környéket nagyjárást magyarok lakják, azért a szlovénok betelepítése nagyon jól jönne állami és nemzeti szempontból egyaránt. Számításba jöhetne mintegy 50-60 család, túlnyomórészt Opatje selo-ból, abból a Gorica-környéki faluból, amelyet a háborúban teljesen feldúltak, ahová még elgondolni is nehéz, hogy egykori lakosai visszatérnének, amennyiben nem akarnak ott étlen elpusztulni. Ezek a szökevények a háború alatt leginkább Csehországban voltak, ahol némi pénzt is kerestek. Tavalý a strnišče-i gyűjtőtáborba mentek (Ptuj mellett található), ahol várják a földreform kedvező alakulását, tehát hogy a földosztáskor ők is megművelésre alkalmas földet kapjanak. Napról napra várják a kedvező döntést, de hiába. Amint ismeretes, a szökevényektől megvontak minden segítséget, és ezért az említettek nagy gondban vannak saját sorsuk miatt...”

A nemzeti és állami ügy érdekében, - a „szeresd felebarátodat, mint önmagadat” parancsolatra hivatkozva -, Štrekelj javasolta Hertelendy Ferenc bérbevételi szerződésének a megszakítását (mintegy 1200 hold területéről volt szó), valamint annak bérbeadását a Gorica-környéki igénylőknek.⁴⁶⁴

Kleklék a Novine c. hetilapban már 1920 januárjában követelték, hogy a földet csak kimon-dottan muravidékiek kapják, mert amúgy is akkorák az itteni lakosság igényei, hogy úgysem jut még a muravidéki igénylőknek sem elegendő földterület. Klekl a muravidéki magyarságot sem kívánta kizárni a földszerzés lehetőségéből. Követelték tehát a kormánytól annak szavatolását, hogy a muravidékieken kívül más ne kaphasson földet a Muravidéken. Továbbá azt is követelték, hogy a földosztást muravidékiek vezessék, tehát olyan tisztviselők, akik erről a területről származnak, és a lakosság ismeri, elfogadja őket. Fontosnak tartották megjegyezni - és ebben a követelésben leginkább érződik Klekl klerikális orientációja -, hogy a templomok fenntartásánál és a papok ellátásánál tartsák szem előtt a földbirtokosok kötelezettségeit, tehát teljesen ne fasszák meg őket a tulajdonuktól, mert akkor e fontos kötelezettségnek nem tudnak eleget tenni.⁴⁶⁵

Visszatérve a földreform jogi alapjához, szükséges megemlíteni, hogy 1920. szeptember 3-án a jugoszláv trónörökös rendeletet bocsátott ki a nagybirtok négy évre szóló bérbeadásáról. Az említett rendeletet a Jugoszláv Képviselőház Törvényhozó Bizottsága két év után ismét

⁴⁶⁴ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 4895.

⁴⁶⁵ Novine, 1920. jan. 25-én - Murska sobota. VII. évf., 4.

megvitatta és kiegészítette, majd azt - a módosításokkal együtt - a legmagasabb állami törvényhozó testület 1922. május 20-án törvényként elfogadta.

A rendelet értelmében 1920. október 1-ig egy évre szóló bérbeadási szerződések íródtak alá, majd azt követően érvényesült a négy évre szóló bérbeadás.

Az elfogadott rendelet, illetve a törvény a nagybirtokosnak 75 hektár földmaximumot határozott meg, amelynek fele esetében maga a tulajdonos választhatta meg a lokációt. Kivételes esetben a földbirtokosnak a meghatározott földterületnél nagyobb is meghagyhattak, amennyiben az szükséges volt az agrár- és a tejipar szempontjából, a mezőgazdasági termelés valamilyen specifikus területét érintette vagy egyéb okok miatt, amelyeket az illetékes agrárhivatal indokoltnak talált.

Eredetileg az volt a szabály, hogy a felosztandó földterületből a parcellához közel fekvő települések földet igénylő, illetve arra rászoruló lakosai részesülhettek. Mindenekelőtt azok a családok kaphattak bérbe földet, akiknek nem volt földbirtokuk, illetve annak terjedelme nem haladta meg a 10 holdat (az utóbbiak csak annyi földet kaphattak, amennyi hiányzott a 10 kataszteri holdhoz; kivételt jelentett, ha a család tíz tagnál többet számlált).

A legelőket teljes egészében a települések földműves lakossága kapta.

A rendelet szerint azok a családok kaphattak földet, ahol a családfő az SZHSZ Királyság állampolgára volt. Az ún. önkéntesek földhöz juttatásáról egy 1919. december 18-i rendelet rendelkezett.

A bérbeadásról szóló végzéseket a körzeti agrárhivatalok, illetve azok bizottságai adták ki. Az éves bér összege a megművelt föld esetében a jövedelem nyolcszorosát, a legelők és rétek estében pedig annak a tízszeresét jelentette, amelynek háromnegyedét a nagybirtokosnak kellett fizetni a földosztás végleges rendezéséig, egynegyedét viszont hivatali költségekre és a betelepítésekre fordították.

A rendelet, illetve a törvény azt is szabályozta, hogy a bérlőnek gondoskodni kell a bérelt földterület trágyázásáról, az árkok rendezéséről, valamint kimondta, hogy a bért minden év elején előre kell fizetni. Adózni azonban a bérlőnek nem kellett, mert az a még jogi (egykori) tulajdonos kötelessége volt.

IV. 6. II. A muravidéki földreform és a betelepítések első szakasza

A gyakorlatban a nagybirtok felosztása és bérbeadása másképpen, az ismertetett törvényekkel több vonatkozásban ellentétesen történt. Számos tekintetben eligazító adatokat ismertet a muraszombati Körzeti Agrárhivatal jelentése 1920. december 30-ai keltezéssel - amelyet már a második hivatalvezető, a Ljubljánába visszatérő A. Štrekelj helyébe lépő Mate Gregorovič írt alá (az új vezetőt dalmát származású önkéntesnek, azaz dobrovoljácnak tudta Kokolj) -, mert a jugoszláv hatóságok szempontjából ismerteti a földosztási folyamat kezdeti időszakát.

A beszámolóból kiderült, hogy a felosztásra kiszabott terület nagyobb részét felosztották a szegény lakosság között (akkor még e tekintetben nemzetiségi differenciálódásról a hivatalvezető nem szólt - a szerző megjegyzése). Gregorovič a beszámolóban azt állította, hogy mivel a településektől távolabbra eső földterületekre a helybeli lakosoknak nem volt igénye, azért ezer kataszteri holdat fenntartottak a betelepítésekre. A betelepítések esetében mindenekelőtt a háborúban érdemeket szerzett önkénteseket említette, de a muravidéki lakosság földigénylését sem tartotta kizártnak. Az e célra felhasználható lehetőségként a petesházi határban található mintegy 800 holdnyi területet említette (amelyet Hertelendy

Ferenc nagybérlo bérelt), valamint 120 kataszteri holdat a hídvégi határban. A megnevezett földterületek iránt mindenekelőtt a ljubljanoi önkéntesek egyesülete és a Strniščen kialakított, mintegy harminc családból összetevődő Szökevény Osztály (Begunski oddelek) érdeklődött.

Gregorović azt is megjegyezte, hogy Alsólendva tejjel való ellátása céljából fenntartották a már korábban működő tejfeldolgozót Gyertyánosban, valamint ugyancsak tovább fennmaradt a lótenyésztő Zsitkóban, azonban állítólag mindkettő - felszereltség szempontjából - rossz állapotban volt. Egyébként az Esterházy-féle nagybirtokon végzett teljes mezőgazdasági tevékenységet színvonal alattinak értékelte, mivel a nagybirtokos nem fektetett elég hangsúlyt annak korszerűsítésére és fenntartására. A nagybirtok, illetve az uradalom hivatala pedig a földosztás kivitelezését is - Gregorović szerint „minden eszközzel” - nehezítette.

A hivatalvezető beszámolója végén néhány konkrét javaslatot tett. Javasolta, hogy a minisztérium által kiadott rendeletek értelmében kárpótlás nélkül tulajdonítsák el a nagybirtokostól a földreform alá eső területet, és helyezték azt állami tulajdonba. Az Agrárdirekciónak pedig gondoskodniuk arról, hogy a földművelésügyi részleg és az erdőgazdaság működtetése céljából két felelőst állítson. Továbbá javasolta, hogy az ún. önkénteseket fel kell szólítani, hogy foglalják el a hídvégi földterületet, ugyanúgy a Strniščen lévő menekülteket (menekülteknek, illetve begunecoknak azért nevezték őket, mert az akkor Olaszországnak ítélt tengeremelléki területekről - zömében kényszerből vagy más okból - jöttek át a délszláv állam területére, és kértek menedéket), valamint a hazaiakat, azaz a muravidéki földigénylőket is invitálta a petesházi határba, hogy a meghatározott helyen foglalják el az arra szánt földterületet. Javaslatában Gregorović támogatta a gyertyánosi tejfeldolgozó és a zsitkói lótenyésztő modernizálását, valamint a Lendva-hegyi bortermelés magasabb szintre emelését.

A nagybirtokhoz tartozó erdőgazdasági beszámolóban számos szakmai kérdésre kitértek. Az erdőterület szervezeti felosztását illetően a felügyelő megjegyezte, hogy az alsólendvai részleget Vermes György, a zsitkói részleget Schneider László vezeti, akik mindketten magyarok, és „ezért akadályozzák a normális gazdálkodást”. A többi személyzet is magyar nemzetiségű volt, amit ugyancsak negatív jelenséggént említett meg a felügyelő, majd hozzátette, hogy „csak a legutóbbi időszakban sikerült néhány segédmunkási helyet a mi (értsd: szlovén, illetve szláv - a szerző megjegyzése) embereinkkel helyettesíteni”. A beszámoló arra is kitért, hogy Vermes erdész továbbra is (jugoszláv fennhatóság alatt is) a magyar nyelvet tekintette hivatalos nyelvnek, és nem kívánta bevezetni a szlovént, ahogy általában a jugoszláv hatóságok egyéb rendeleteit sem tartotta be, ami a felügyelő szerint nagyon kihatott az erdőgazdálkodás elmaradottságára. Az igazgató a továbbiakban megállapította, hogy egy szükségeszerű fűrésztelep hiánya és a tevékenység fejlesztésének az elhanyagolása (amit a magyar nemzetiségű erdészek jugoszlávellenes tevékenységének tulajdonított) kihatott az erdőgazdaságból élő lakosság elégedetlenségére, s ez az erdészeti felügyelő szerint a határ menti övezetben nagyon veszélyes volt, „mert a lakosság amúgy is nagyon el van magyarosítva, valamint a határ másik oldalán megnyilvánuló agitáció befolyása alatt van”.

Az erdészeti felügyelő beszámolója végén javasolta, hogy az említett erdőterületet helyezték át állami felügyelet alá, és válasszák ketté, tehát két teljesen önálló egységgé a földművelési és az erdészeti részleget. Az erdészeti részleg keretében viszont javasolta az alsólendvai és a zsitkói egységek összevonását, és - ami a beszámoló hangnemtől illetően aligha tekinthető meglepetésnek - javasolta, hogy Vermes György erdészt menesszék az Esterházy-féle nagybirtokról.⁴⁶⁶

⁴⁶⁶ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy; IV. Zakupodaja in kolonizacija: 2026.

Hogy miként értékelték azonban a magyar nemzetiségű polgárok, illetve a magyarlakta települések lakosai a földreformot annak kezdeti fázisában, és milyen vélemény fogalmazódott meg bennük annak kapcsán, jól megismerhetjük akkor, ha áttekintjük az Alsólendva környéki falvak közbirtokossági közösségeinek kérelmét, amelyet 1921. március 13-i keltezéssel a Ljubljana Agrárdirekciónak címeztek azzal a céllal, hogy az hagyja jóvá (erősítse meg) az érvényes bérbevételi szerződéseiket. A kérelmet valamennyi település közbirtokossági szervezetének illetékese aláírta, még Jósec falué is, mert akkor még az említett település hovatartozása vitatott volt. A kérelem a korábbi évekre vonatkozólag is fontos sajátosságokat tartalmazott, ezért úgy véljük, hogy azt a részét is ismertetni kell.

A Ljubljana-ba küldött levélből kiderül, hogy a Lendva vidéki falvak közbirtokossági közösségei - saját földjük hiányában - 1912-ben bérleti szerződést kötöttek az Esterházy nagybirtok igazgatóságával 6 éves időszakra, amelyet 1918-ban újabb hat évre meghosszabbítottak. A bérleti szerződésnek az volt a lényege, hogy azt saját megbízottjaik révén a közbirtokossági közösséghez csatlakozók a meghatározott földterületre együttesen írták alá, és a bérkifizetését is együtt vállalták (az egy mindenkiért - mindenki egyért elv alapján). A közbirtokossági közösségek a meghatározott mennyiségben szántóföldet vettek bérbe, míg a legelők és a rétek mennyiségéről minden évben igény szerint döntöttek. A bérbe vett földterületet a közbirtokossághoz tartozók olyan kulcs szerint osztották el egymás között, amennyi földet igényelt egy-egy gazda. A levélben hangsúlyozták, hogy a föld kimérésénél a nagybirtok igazgatósága mindig a kezükre játszott, hiszen mérnökeivel kimérette a parcellákat a lakhelyükhöz általában közel fekvő területen, továbbá, a mezőre vezető utak kiépítésénél is segítettek.

A közbirtokossági közösségekhez 1912-ben azok a polgárok csatlakoztak, akik képesek és hajlandók voltak saját családjukkal a föld megművelésére, azonban elegendő földterülettel nem rendelkeztek (a legtöbb esetben 1-5 holdas gazdák). Ezzel kapcsolatosan a levélben megjegyezték, hogy az akkori bérbeadási feltételek hasonlóak voltak azokhoz, amelyeket a földreformról szóló rendeletek is előírtak. Azt is fontosnak tartották hangsúlyozni, hogy az egykori földbérlőknek legalább a 80%-a azonos a földreform keretében szereplő földigénylőkkel.

Az 1912-ben és 18-ban bérbe adott Esterházy nagybirtok kimutatása településenként

Település	terület holdakban	a bérlők száma
Petesháza	198	85
Csente	141	82
Völgyifalu	154	86
Pince	58	40
Alsólakos	104	47
Felsőlakos	90	83
Gyertyános	68	73
Kót	85	32
Kapca	184	85
Hosszúfalu	155	118
Hídvég	87	22
Bánuta	62	18
Göntérháza	99	66
Radamos	96	96
Jósec (ma Magyaró.)	62	30
Kámaháza	96	30

Forrás: Szlovén Országos Levéltár, Ljubljana - Državni arhiv Slovenije; fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 1529

A nagybirtokossal megkötött egykori bérbeadási szerződések alapján létrejött tevékenység eredményességét a közbirtokossági közösségek nagyra értékelték, és megfelelő alapnak tartották a mezőgazdaság további fejlesztése szempontjából. Számos eredmény említése mellett azt is hangsúlyozták, hogy néhány faluban már sikerült közös mezőgazdasági gépeket beszerezni (Petesháza, Csente). Véleményük szerint a földreform az említett községekben a valóságban már néhány évvel korábban megtörtént.

A közbirtokossági közösségek Ljubljánába írt leveléből kiderült, hogy ők a földreformtól valójában az addigi „privát” szerződések állami érvényű megerősítését várták a bérbeadási idő stabilizálásával, valamint azt, hogy idővel a bérelt földek teljes mértékben a közbirtokosságok tulajdonába kerüljenek. Az igényelt intézkedés - a már említett, a korábbival közel azonos mennyiségű földigénylés, de még inkább a sokszor szintén azonos igénylők miatt - kézenfekvő lett volna. Az esetleges eltérések esetében, illetve amennyiben valaki a korábbi bérlők közül arra nem lett volna jogosult, javasolták az igény kiigazítását. Megjegyezték, hogy az állam érdeke is bizonyára az, hogy a földet az arra alkalmas és arra képes parasztok műveljék meg, valamint nem tanácsolták, hogy a földművelésnél valamilyen „bolsevista” módszerekkel kísérletezzenek. Arra ugyanis az adott gazdasági helyzetet nem látták alkalmasnak, és szerintük az ilyen intézkedések ellentétben lennének a földreform alapvető célkitűzéseivel.

A fent ismertetett álláspontok, vélemények után a közbirtokossági közösségek megállapították, hogy megalapozott reményeik nem váltak valóra. A földreform megkezdése után arra az időre már háromszor újraosztották a földeket, és az osztásnál nem tartottak be semmilyen indokolt mércét. Hangsúlyozták, hogy olyan emberek jutottak földhöz, akiknek nincsen sem szakmai tudásuk, sem erejük annak megművelésére, ugyanakkor az addigi bérlőktől számos esetben elvették a földeket vagy másik földterületet kaptak, mint amit addig műveltek (mindez egyebek mellett új utak kiépítésével járt, ami nagy nehézséget jelentett számukra). Véleményük szerint olyan helyzet állt elő, amely miatt a földreformmal szemben általános elégedetlenség van.

Végezetül a levélben megfogalmazták, hogy az egyedüli, gazdaságilag is megalapozott megoldást az jelentené, ha az állam (a saját nevében természetesen) megerősítené, illetve megköténé az egykori bérszerződéseket 1924-ig, hiszen azok az agrárreform rendeleteivel összhangban vannak. Az új földigénylők viszont kapjanak a még szabadon lévő földterületekből, hiszen az igény nem volt akkora, hogy nem lett volna arra elegendő földterület. Erélyesebb hangnemben követelték, hogy az illetékes állami és körzeti szervek mindenképpen szakítsanak a földosztás addigi módszereivel, és ne vegyék el a földet azoktól, akik azt már megtrágyázták, művelték és netán be is vetették.⁴⁶⁷

Az Esterházy-féle nagybirtok állami felügyelőjévé az Agrárdirekciónak 1920. október 20-tól Simon Faležt nevezte ki. Falež a muravidéki magyarság részéről nem örvendhetett kellemes fogadtatásnak, azonban a hivatalnokot a muravidéki szlovénok sem kedvelték, hiszen nem az itteni vidékről származott (Klekl több ízben is szót emelt ellene). Az ellenségeskedés hangja érződik abból a levélből is, amelyet Falež 1921. március 3-i keltezéssel a muraszombati Körzeti Agrárhivatalnak címzett. A levélben - a gyertyánosi polgárok kérésére hivatkozva - Raffensperger uradalmi tisztviselőre panaszkodott, aki állítólag azokat a földműves embereket buzdította a hatalom ellen, akik nem kaptak bérbe földet (amiért a gyertyánosi főelőjáró Falež szerint két szekér szénát kapott Raffenspergertől). Írásában arra is utalt, hogy az agrárreform ellen buzdítók dr. Némethy alsólendvai ügyvéd irodájában találkoztak, aki akkor már az

⁴⁶⁷ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 1634.

Esterházy nagybirtok magánképviselője volt. Falež végül javasolta a Körzeti Agrárhivatalnak, hogy Raffenspergert jelentse fel az illetékes hatóságoknál, mert különben sok kárt tehet a földreform megvalósítása terén. A hivatalnok levelét (és az alsólakosi Király Ferenc hasonló jellegű kérvényét) Gregorovič továbbította a ljubljanaei Agrárdirekciónak. A kísérőlevélben megjegyezte, hogy a földosztás az egész Muravidék területén az 1920. szeptember 3-i 434. számú rendelet értelmében valósult meg, és az esetleges hiányosságokat kiküszöbölték. Hangsúlyozta, hogy 1912-ben az Esterházy nagybirtokból csak a módosabb gazdák kaphattak meghatározott földterületet bérbe, állítása szerint azok, akik magyar érzelműek voltak. A szegényebbeknek erre nem volt lehetőségük. Az egykori szerződések mellett kezeskedő Raffenspreger, Sever és Comp. féle csoportosulások Gregorovič szerint nagyon nehezítették az új agrárhivatalok munkáját.⁴⁶⁸

Falež (mint állami felügyelő) az Esterházy-féle birtokon a következő helyszíneket jelölte meg a kolonizáció számára:

1. **Petesházi major** (addigi bérlő: Hertelendy Ferenc), ahol egy emeletes ház található 10 szobával, továbbá 2 földszintes ház (5 és 2 szobával), valamint gazdasági épületek. A majorhoz 845 holdnyi terület tartozott, abból 573 hold mező.
2. **Pincei major**, amelyen egy ház állott akkor 3 szobával, valamint gazdasági épületek. A majorhoz 9 hold terület tartozott.
3. **Hídvégi major**, amelyen egy ház állott 6 szobával és gazdasági épületekkel. A majorhoz tartozó 184 hold területből 119 hold volt szántóföld.
4. **A Muraerdőtől délre fekvő területek** - a Mura folyó és a demarkációs vonal közötti 838 hold terület, amelyet korábban muraköziek béreltek. Azon a területen épület nem volt, és az utakat is nagyon rossz minőségűnek jelölték meg.

Az állami felügyelő a helyzetjelentés végén megjegyezte, hogy a területeket az 1921-es évben még a régi bérlők kapják, valamint arra kérte az illetékes állami szerveket, hogy az esetleges kolonizáció előtt öt legalább hat hónappal értesítsék.⁴⁶⁹

Amint arra már közvetve utaltunk, a földreform kezdetén a magyarlakta falvak polgárai is juthattak némi földhöz. 1921 elején a kapcaiak például a gyertyánosi határban kaptak bérbe földet. A radamosiak is béreltek valamennyi földterületet, mert 1921 májusában azt kérték az illetékes hatóságoktól, hogy a bért pénzben fizethessék. E kérelmüket az agrárhivatal elutasította. Azonban a magyarok földhöz juttatását már a kezdeti fázisban is igencsak akadályozták. Számos kérvényt intéztek magyar nemzetiségű polgárok a ljubljanaei Agrárigazgatóságra, amelyben kérték, hogy az addig bérelt földeket illetően kapjanak - a földreformról szóló rendelkezésekkel összhangban - új bérlői jogot. Ezeket a kérvényeket azonban - a muraszombati Agrárhivatal javaslatára - az Agrárdirekciónak rendszeresen visszautasította. A gyertyánosi Bíró Ferenc esetében például arra hivatkoztak, hogy a bérelt föld családfőre eső területe meghaladja az átlagot.⁴⁷⁰

A radamosiak (a tárgyalt időszakban színmagyar településről beszélhetünk) a földreform kezdeti fázisában bérelhettek tehát valamennyi földet. A muraszombati Földhivatal és a ljubljanaei Földigazgatóság leveleiből kiderül, hogy a radamosiak a kámaházi határban is

⁴⁶⁸ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 1623.

⁴⁶⁹ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 1420.

⁴⁷⁰ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 1268, 2674, 3242, 3556.

juthattak bizonyos földekhez, mivel - a Földhivatal indoklása alapján - ott újraosztották a már korábban bérbe adott földeket. Az újraosztásra, a kámaháziak erélyes tiltakozása mellett, azért került sor, mert 1920-21-ben a kámaházi 29 családnak a felosztott nagybirtokból 90 egész kataszteri hold terület jutott, valamint 7 kataszteri hold rét, míg a radamosi 138 családnak csak 92,75 hold termőföld és 80 hold kaszáló a radamosi határban. Mivel aránytalanságot észlelt a Földhivatal, 1921 őszén elrendelték a földek újraosztását, ekkor a 18 földbérletre jogosult kámaházi családnak még mindig osztottak 60.50 hold földterületet (11 család nem volt arra jogosult, mert a saját tulajdonában lévő termőföld meghaladta az egy családtagra eső egy holdat, amit állítólag egyetlen másik muravidéki település esetében sem értek el), de a szomszédos radamosi földigénylők is kaptak némi földet a kámaházi határban.⁴⁷¹

Természetesnek tekinthető, hogy az Esterházy nagybirtok addigi főbérelője, Hertelendy Ferenc tiltakozott a földreform új intézkedései ellen, hiszen az ő szempontjából még érvényben lévő - az Osztrák-Magyar Monarchia időszakában megkötött - tulajdonjogi szerződések megsértésére került sor. Egy 1921 áprilisi keltezésű levelében a hármasmalmi, a csentei és a petesházi kataszteri határban lévő földterületeivel kapcsolatosan emelt panaszt.⁴⁷²

A földreformért felelős állami szervek és hivatalok is nehéz helyzetbe kerültek számos esetben, ez többször a helyzetismeret hiányából fakadt. E célból egy bizottság volt hivatott 1921 márciusában megvizsgálni a helyzetet. Mielőtt azonban ismertetnénk a bizottság vezetőinek a muravidéki magyarságra különösképpen vonatkozó megállapításait, szükséges néhány szót szólni a ljubljana-i Földigazgatóság (Agárdirekciónak) néhány kéréséről, amelyeket a földreformért felelős belgrádi minisztériumhoz intézett.

A ljubljana-i levélből kiderült, hogy 1921 tavaszáig a muravidéki lakosságnak több mint 9500 hold földet adtak bérbe. A bérlők között a Muravidék sík vidékén élő települések lakosai voltak túlsúlyban. Megállapították, hogy mivel a Muravidék sűrűn lakott terület volt, a földigénylőket még távolról sem sikerült kielégíteni. A nagy igényre véleményük szerint kihatott a mezőgazdasági termékek árának kedvező alakulása, azért a gazdák sokszor jóval több földet kívántak bérbe venni, mint amennyinek a megművelésére ténylegesen alkalmasak voltak. A Földigazgatóság levelében hangsúlyozták, hogy amennyiben a muravidéki igénylőket kielégítik, akkor a tengermelléki menekülteknek nem tudnak földet biztosítani. A kérdést az is ellentmondásossá tette, hogy a muravidéki igénylők bérelt földre leginkább a lakhelyükhöz közel fekvő mezőkön tartottak igényt, azért a Muravidék délkeleti csücskében csak 30 igénylő jelentkezett. A Földigazgatóság véleménye szerint nem jelenthetett volna feszültséget az, ha akár 25 menekült családot letelepítenek az említett területre, hiszen ott még akkor véleményük szerint 300 család részére volt bérelhető földterület. Mivel azonban számoltak különböző „elemek” erélyes tiltakozásával, kérték a minisztériumot, hogy 4 éves időszakra ismételten erősítse meg a mintegy 25 tengermelléki család betelepítését és bizonyos mennyiségű föld bérbeadását. A földreformért felelős minisztérium 1921. április 25-i levelében a tengermelléki menekültek betelepítését azonnali hatállyal lehetővé tette.

A ljubljana-i Földigazgatóság leveléből az is kiderült, hogy az Esterházy nagybirtokból négy éves időszakra a magyar nemzetiségű igénylők is részesültek. A Földigazgatóság ezt a döntést meg is magyarázta, mégpedig akkor még azt hangsúlyozták, hogy mivel nem volt más utasítás, az állampolgárság volt a föld bérbeadásának a feltétele. A levélben az is szerepelt, hogy a földműves magyar nemzetiségű lakosság lojális volt az új állammal szemben, és nem rendelkezett szinte semmilyen (értsd: szilárd - a szerző megjegyzése) nemzeti tudattal, azért

⁴⁷¹ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 356.

⁴⁷² Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 1936.

„igazságos intézkedésekkel és jó iskolával gyorsan a délszláv állam mellé lehetne állítani”. Az volt az állami hivatalnokok véleménye, hogy a magyar lakosságot ne közsítsék ki, amit azért is helyénvalónak tartottak, mert a határ még nem volt végérvényesen megállapítva, és az esetleges hibás intézkedésekkel a lakosság a jugoszláv állam érdekeivel ellentétes magatartásformát tanúsíthatna. A Földigazgatóság javasolta tehát a minisztériumnak, hogy engedélyezze a magyaroknak bérbe adott földek odaítélését, hiszen egyrészt nem volt elegendő szlovén nemzetiségű igénylő a magyarlakta vidéken található nagybirtokra, másrészt, amennyiben a későbbiek során a magyar nemzetiségű lakosság nem lenne lojális az államhoz, a földeket akkor is elvehetnék tőle.⁴⁷³

Amint már említettük, 1921. március 20-a és 24-e között a ljubljanaai Földigazgatóság megbízásából egy bizottság értékelt és véleményezte a földreform addigi megvalósítását a Muravidéken, illetve elsősorban az Esterházy-féle nagybirtokon, valamint konkrét döntéseket is hozott a vitás kérdésekben. A bizottság - mivel a lendvai gyűlésen nem voltak jelen az érintett falvak képviselői - bejárta a nagybirtok mentén található településeket. A bizottságot a ljubljanaai Földigazgatóság igazgatóhelyettese, dr. Mirko Vratović vezette. Tagja volt még A. Štrekelj, M. Kosmač agrármérnök és A. Šega, a ptuji Agrárhivatal igazgatója. A bizottság munkájában részt vett továbbá M. Gregorović, a muraszombati Agrárhivatal vezetője, Simon Falež felügyelő és Raffensperger uradalmi igazgató.

A Lendva-vidéken tapasztalt benyomásairól, a vidék (amint ő nevezte) „politikai helyzetéről” dr. Mirko Vratović külön, egyébként titkosnak nyilvánított beszámolót készített a ljubljanaai Agrárdirekcio részére, amely a muravidéki magyarság szempontjából rendkívül fontos megjegyzéseket, javaslatokat tartalmazott.

Vratović titkos beszámolója első pontjában megállapította, hogy a Muravidéken magyar nagybirtokosok tulajdonában van a földterület legnagyobb része, és a magyar nagybirtokosok ezen a vidéken a múltban mindent megtettek a térség magyarosítása érdekében. Véleménye szerint a szlovén lakosságot teljesen el akarták tüntetni, pedig azok jelentették itt a korábbi őshonos közösséget. „Magyarázatként” megemlíti, hogy az elmúlt évszázadokban a Muravidéken keresztül szláv folyosó (a korridor megnevezést használja) létezett egészen Pozsonyig, amely a délszlávokat összekapcsolta a csehekkel és a szlovákokkal. Véleménye szerint a magyar nagybirtokosok a magyarosítást annyira sikeresen végezték, hogy a Muravidéknek a 40%-a csak magyarul, a többi pedig szlovénul és magyarul beszél. A beszámoló első pontjának az a része is fontos, amikor a bizottsági elnök - a magyar értelmiség kiutasításának és a különböző délszláv elemek betelepítésének talán legintenzívebb időszakában - arra utalt, hogy a nagybirtokosok a Muravidék területére csak magyar tisztviselőket helyeztek, akik nem is erről a vidékről származtak, a földet is csak kizárólagosan magyar nemzetiségűeknek adták bérbe, illetve azoknak a közbirtokossági közösségeknek, amelyekhez magyar érzelmű lakosok tartoztak. Szerinte ez volt az oka annak, hogy a magyarok meggazdagodtak, a szlovén lakosság pedig a cselédség és a napszámos munkásság rétegébe süllyedt.

A titkos beszámoló második pontja arról szólt, hogy a katolikus papság a Muravidéken a magyar nemzeti érdekeket szolgálja. Ez szerintük azért volt így, mert a magyar nagybirtokosok a muravidéki plébániák támogatói voltak, a templomok kegyurai, amiért a papság kitartott mellettük. Mivel Vratović szerint a Muravidéken még a jugoszláv államhoz tartozás után is nagy volt a római katolikus papság befolyása, a lakosság még akkor is a magyar apostoli királyt tisztelte, és támaszt látott a magyar nagyurakban, akik az egyházat támogatták.

⁴⁷³ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 9846 (1821).

Beszámolójában hangsúlyozta, hogy a tárgyalt időszakban még mindig a magyar éraban ide került papság uralja a Muravidéket, ők a jugoszláv állam ellenségei. Negatív jelenséggént megjegyezte, hogy a muravidéki plébániák még mindig a szombathelyi püspökséghez tartoznak.

A betelepítések szempontjából nagyon fontos a titkos beszámoló 3. pontja. Itt Vratović kifejtette, hogy a vidék lakosságának nincs nemzeti öntudata, és teljesen a magyar nagybirtokosok és a papság befolyása alatt áll. Megjegyezte, hogy a nagybirtokos és egyházi elemek eltávolításával még nem oldódik meg a helyzet, mert a kereskedő réteg és az értelmiség is a nemzeti tudatához nagyon ragaszkodó magyarokból tevődik össze. Szerinte szükséges lesz távolabbi szlovén (szláv) területekről nagyobb csoportokat betelepíteni, egységes, kompakt közösségeket létrehozni. Ezzel párhuzamosan szlovén iskolákat javasolt létesíteni, amelyekben - lehetőleg - ne muravidékiek, hanem más területekről érkező szlovén tanítók tanítsanak.

A beszámoló befejező részében dr. Vratović Klekl személyéről és tevékenységéről szólt nagyon elmarasztalóan. A mai szlovén történetírással és a muravidéki közvéleménnyel ellentétesen Klekl (akkor már jugoszláv képviselőházi küldött volt) úgy mutatta be, mint a muravidéki politika irányítóját, aki államellenes tevékenységet folytat, és a magyar nagybirtokosokat és azok bérlőit támogatja. Példaként megemlíti a Novine c. hetilapban megjelent írásokat, amelyek IV. Károly király rövid magyarországi tartózkodása során olyan hangnemek voltak, hogy előkészítsék a terepet a Muravidék Magyarországhoz történő visszacsatolásához. Az ilyen magatartással - szerinte - Klekl leleplezte magát.

A Klekellel kapcsolatos megjegyzések nyilván azért fogalmazódtak meg a beszámolóban annyira erősen, mert ő ellenezte a nem Muravidékről származó elemeknek a vidékre történő beözönlését, akár a földreform révén (amiről később még szólunk), akár az új hivatalnokáradat keretében.

A bizottsági elnöknek az volt a véleménye, hogy Klekl nem is önállóan politizál, hanem csak „bábu” Alsólendva gerentje (megbízott vezetője), Božidar Sever kezében. Véleménye szerint Sever hataloméhes és kétszínű személy, akit a lendvai magyarság is kedvel.

A titkos beszámoló végén dr. Vratović a Muravidéken a következő politikai „cselekvésrendet” javasolta:

1. El kell üzni a magyar nagybirtokosokat és azok tisztviselőit, amennyiben azok magyar érzelműek; a többit hatástalanná kell tenni.
2. El kell a vidékről helyezni azokat a papokat, akik nem a jugoszláv nemzeti eszme támogatói, és helyettesíteni kell őket újakkal, akik tapasztaltak és nemzeti érzelműek. A plébániákat el kell szakítani a szombathelyi püspökségtől.
3. Öntudatos jugoszláv elemeket kell a vidékre betelepíteni, belőlük településrészeket, közösségeket kellene létesíteni.
4. Jó iskolára és jó tanítókra van szükség, akik fokozatosan meghonosítják a szlovén nyelvet, és ezáltal megszüntetik a magyar nemesek befolyását.
5. A muravidéki magyar kereskedőket szigorúan ellenőrizni kell, a máshonnan származó magyarokat viszont el kell üzni.
6. Előnyben kell részesíteni (protezsálni kell) a tudatos jugoszláv nemzeti elemeket.⁴⁷⁴

Amint arra már utaltunk, a földreform intézkedéseivel szemben Klekl képviselőházi küldöttnék sok megjegyzése és ellenvéleménye volt. Már 1921. február 9-én - erőyes tiltakozásának

⁴⁷⁴ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 1866.

hangot adva - levélben megkereste az agrárreformért felelős minisztert. Követelte, hogy a Lendva-vidékre ne idegeneket (tehát más régiókból érkezőket) telepítsenek le, hanem muravidéki szlovénokat, hiszen a Mura menti szlovénok lakta vidék a legsűrűbben lakott területe a térségnek. Valószínűleg Klekl levelének hatására Uzunović miniszter két nappal később leállította a tengeremellékiek betelepítésével kapcsolatos intézkedések végrehajtását. Egyébként a Strniščén elhelyezett tengeremelléki menekülteket (begunecokat) már 1921. január 12-én meghívták, hogy tekintsék meg új lakhelyüket.⁴⁷⁵

A betelepítési előkészületek Uzunović miniszter általi leállítása csak ideiglenesnek bizonyult, mert 1921. március 21-én már olyan sürgöny érkezett a Ljubljana-i Agrárdirekcióra, hogy „amennyiben biztosítva van a föld a hazai (értsd: muravidéki) szláv nemzetiségű lakosságnak, a többletet a tengeremelléki betelepültek részére kell biztosítani”.⁴⁷⁶

Klekl e kérdéssel kapcsolatosan 1921. április 19-én újabb levélben kereste meg a föld-reformért felelős minisztériumot. Figyelmeztetett arra, hogy a nagybirtok bérbeadása, illetve a földosztás a Muravidék lakossága körében nagy ellenszenvet keltett. Ennek egyik okát abban látta, hogy a munkát a hozzá nem értő személyek szakszerűtlenül végzik. A muraszombati Agrárhivatal vezetőjével, Gregorovicsal és az Esterházy nagybirtok állami felügyelőjével, Falezsal kapcsolatosan közzétette, hogy alkalmatlanok e felelősségteljes feladatra. Az előbbiről azt állította, hogy bolsevista módszerekkel végzi a munkáját, Falez pedig diktatórikusan jár el. Klekl azonban elsősorban a tengeremellékiek betelepítése ellen szólt akkor is, hivatkozva a muravidéki lakosság - véleménye szerint - jogos felháborodására, hiszen a muravidéki embernek is szüksége volt földterületre. Számos tiltakozó gyűlést említett levelében, valamint arra is figyelmeztetett, hogy az új telepesek részére kiszemelt új település helyszíne arra alkalmatlan, hiszen a területet rendszerint elönti a Mura. Klekl arra is utalt, hogy 1910 és 1920 között a Muravidéket mintegy 25 ezer polgár hagyta el, és vándorolt ki Amerikába, mert nem tudott hozzájutnia megélhetést biztosító termőföldre. Az említett szám biztosan téves, azaz túlméretezett, azonban a 25 ezer fő említése politikai „érvelésként” fogható fel, mert Klekl azt is hozzátette, hogy amennyiben az elvándoroltak földhöz juthatnak, akkor szívesen hazatérnek. Ebben a levélben is megemlítette a nagybirtokosok kegyúri szerepét (amire már utaltunk), és javasolta, hogy a már 1920 októberében jóváhagyott földmaximumot hagyják meg nekik. Klekl egyébként határozottan követelte, hogy egy belgrádi képviselőházi bizottság látogasson el a Muravidékre, és személyesen győződjék meg a helyzetről, továbbá követelte a földreform terén nem jól tevékenykedő tisztviselők leváltását, 400 hold föld biztosítását az alsólendvai fonógyár részére (a többi meg a muravidéki igénylők között javasolta elosztani), a nagybirtokosok igényelt földmaximumának jóváhagyását és a szükséges faanyag biztosítását az épület- és tűzfával rosszul ellátott lakosság számára.⁴⁷⁷

Néhány hónappal később, 1921. november 21-én Klekl újabb levelet küldött a hatóságoknak, amelyben ismét hivatalosan megkérdezte, hogy figyelembe veszik-e a muravidéki szlovénok földbérlésre irányuló igényét. Felháborodása azért volt nagy, mert ő konkrét névsort is javasolt a bérbeadást illetően, azonban addig mindaz nem talált semmilyen fogadtatásra. Időközben csak a tengeremellékiek kaptak földet.⁴⁷⁸

⁴⁷⁵ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 2557, 929, 279.

⁴⁷⁶ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. zakupodaja in kolonizacija: 1708.

⁴⁷⁷ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 3465.

⁴⁷⁸ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: száma olvashatatlan

A nagybirtok felosztására alapozott kolonizálás (betelepítések) követelése az állami politikai szerveknél - minden tiltakozás és egyéb vélemény ellenére - egyre erőteljesebben megfogalmazódott. A tájékozatlanság és a teendők összehangolásának hiányossága azonban lépten-nyomon érződött. A szlovén Tartományi Hivatal Mezőgazdasági Osztálya 1921. október 8-i levelében, amelyet a Kereskedelmi és Iparügyi Minisztériumra címeztek, arra utaltak, hogy az alsólendvai járásban található, a földreform keretébe tartozó mintegy 16 ezer holdnyi Esterházy-féle nagybirtok felosztása nagyon lassan halad előre, mert nem rendelkeznek kellő számú szakemberrel (geodétával). A levélben foglaltak szerint az agrárreform minél gyorsabb megvalósítása azért indokolt, mert sok tengeremelléki menekült várja, hogy kimérjenek nekik bizonyos földterületet, ahol a megélhetésüket biztosítva látják. A Tartományi Hivatal ennek fontosságát nemzeti és állami szempontból egyaránt elsődlegesnek tekintette, mert véleményük szerint az alsólendvai körzet „az államellenes magyar propaganda melegágya” volt. Hangsúlyozták, hogy a magyarok az I. világháború előtti időszakban a szlovén lakosságot teljesen kiszorították az említett területről. Feltételezték, hogy amennyiben öntudatos tengeremelléki szláv nemzetiségű lakosságot telepítenek a magyar-jugoszláv határ mentére, akkor biztosítják és megszilárdítják az újonnan létrejött határt, valamint megakadályozzák az „államellenes magyar propagandát”.⁴⁷⁹

Aligha kell tovább bizonygatni a különböző szintű és jellegű politikai érvelések célját, valamint azok magyarellenos hangnemét, mert szinte minden korabeli levél, intézkedés tartalmaz arra vonatkozó bizonyítékokat. A Tartományi Hivatal fent említett levelét hamarosan konkrét intézkedés követte, hiszen a Földigazgatóság már októberben rendelkezett 1-2 földmérő kiküldéséről.⁴⁸⁰ A Kereskedelmi és Iparügyi Minisztérium is sürgette a tengeremelléki telepések földhöz juttatását, és ennek érdekében Luka Medina tisztviselőt küldték Alsólendvára, hogy mindenben segítse a telepéseket.⁴⁸¹

A szlovén nyelvű sajtóban rendszeresen napirenden tartották a kérdést, hogy a közvéleményt minél jobban meggyőzzék a kolonizálás helyénvalóságáról. Csupán utalásszerűen megemlítjük, hogy már 1921 elején Simon Falež, a Esterházy nagybirtok állami felügyelője - a zágrábi Agrárdirekcióval együttműködve - a muraközi horvát földigénylőket is a muravidéki kolonizáció szubjektumaivá kívánta tenni, azonban az Igazságügy-minisztérium azt 1921. július 27-i döntésével megakadályozta.⁴⁸² A döntés meghozatalához valószínűleg Klekl levele is hozzájárult, amelyben 1921. május 28-án kérte az illetékes minisztertől a muraköziek földigénylésének megakadályozását Pince és Petesháza határában.⁴⁸³

A muraközi horvátok földigénylése további vitákat eredményezett. A tengeremelléki lakosság betelepítésére ugyanis a szlovéniai agrárhivatalok ugyanazokat a földterületeket tartották megfelelőnek, amelyet a varazsdi Agrárhivatal is igényelt a muraközi földigénylők számára. A kérdéssel kapcsolatosan több levelet váltottak az érintett és érdekelt agrárhivatalok, valamint a földreformért felelős minisztérium. Szlovéniában ugyan nem mindenki ellenezte a muraköziek földhöz juttatását, azonban arra a célra a Muraerdőtől keletre fekvő földterületeket javasolták azoknak biztosítani, mert az a kolonizáció (és a betelepültek részére tervezett új települések létrehozása) szempontjából is elfogadható megoldásnak tűnt. E kérdést illetően

⁴⁷⁹ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 5450.

⁴⁸⁰ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 5691.

⁴⁸¹ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 5297.

⁴⁸² Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 4863.

⁴⁸³ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 3144.

valószínűleg döntő volt a muraszombati Körzeti Agrárhivatal vezetőjének, Gregorovičnak az érvelése. Ő - egyebek mellett - hangsúlyozta, hogy „...a Muravidék valójában nagyon népes terület, azonban nem mindenütt, különösképpen Alsólendvától keletre nem, legalábbis ami a mi (értsd: szláv - a szerző megjegyzése) népünket illeti. Valamennyi település kimondottan magyar, lakosai a ljubljanaei Agrárhivatal értelmében elegendő földet kaptak, még maradt is mintegy 1200 holdnyi elosztatlan földterület.... Hogy azonban a magyar községek folyamatoságát egymás közt és Magyarországgal egyaránt megszakítsuk, és a terepet az szlovénosításra előkészítsük, a meglévő falvak közé 2-3 tiszta szlovén települést kell létrehozni. Ebből a célból az itteni agrárhivatal úgy tervezte, hogy egy településsel elzárjuk a vidéket keleten a Mura mentén, egy másikkal viszont északon Rédics felé, a vasútvonal mentén (Alsólendva-Rédics). Így két-három nemzedék után Alsólendva, a magyar erőd, a miénk lehet. Ezt a tervemet mindenki, aki e kérdésben érintett, támogatja.” Gregorovič e célból, a magyarság keleti oldalát képező, nagyobb telepés-falu helyszínéül - a véleménye szerint perifériára szoruló, és az árvizeknek is rendszeresen alávetett petesházi majorral szemben - a benicei területet javasolta választani. Ennek alapján nem tartotta megfelelőnek a benicei mezőséget arra, hogy a muraközi földigénylőknek bérbeadják, helyette javasolták a távolabbra eső, a Muraerdőn túli földterületeket.⁴⁸⁴

Az elmondottak tudatában megállapíthatjuk, hogy a betelepítések 1921-ben megkezdődtek, majd 1923-ban folytatódtak, tehát a húszas évek elején két betelepítési fázisról beszélhetünk. A betelepítettek a tenger mellékről származtak, tehát arról a területről, amelyik a két világháború között Olaszországhoz tartozott. Ez állapítható meg a maribori Körzeti Agrárhivatal beszámolójából is, amelyet 1923. július 18-án a ljubljanaei Agrárhivatal címére küldtek.

Az 1921-es betelepítés a petesházi major területén történt meg, mégpedig 14 család jött 66 családdal. A családok számára 68 hold szántóföldet biztosítottak, valamint elegendő rétet és legelőt. Az első betelepítettek családfői között nyolcszor találkozunk a Pahor vezetéknévvel, a Frfolija név kétszer szerepel, valamint a Predec, Šviligoj, Grebenjak és Jelen vezetékekre egyszer-egyszer.

Amikor a Muravidékre már megérkeztek az első telepesek, akkor egy szakbizottság ismételt megtekintette a betelepítésekre kiszemelt területeket (a jegyzőkönyv 1922. március 22-i keltezésű). A minisztérium képviselője mellett a bizottságban helyet kapott a ljubljanaei tartományi Szociális (Népjóléti) Intézet kormánytanácsosa és a muraszombati Földhivatal vezetője is, valamint dr. Némethy Vilmos ügyvéd, a nagybirtok teljhatalmú képviselője. A bizottság Benice területét állapította meg a legalkalmasabbnak a tenger mellékiek betelepítésére.⁴⁸⁵

A második betelepítési fázisban Benice területére jött 31 család 160 családdal. Az erre vonatkozó minisztériumi utasítás már 1922. november 22-én elhangzott, amikor a lehető legrövidebb időn belüli hatállyal elrendelték a Strniščén ideiglenesen letelepítettek Muravidékre történő áthelyezését. A 31 család 190,5 hold földet kapott.

1923 júliusában a maribori mezőgazdasági biztos megvizsgálta a telepesek helyzetét, és beszámolójában megállapította, hogy az I. csoport akkor már túl volt a kezdetleges nehézségeken. Az elegendőnek tűnő földön állítólag szépen gazdálkodtak, és akkor már 2-3 tehénrel és 2-4 sertéssel rendelkeztek. Elégedetlen volt azonban a családok egészségügyi

⁴⁸⁴ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 827.

⁴⁸⁵ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 996.

helyzetével és a lakások állapotával. A II. (benicei) csoport is gyorsan beilleszkedett, habár pénzüik nem volt állatok és munkaeszközök vásárlására. Beszámolója végén megelégedéssel nyugtázta, hogy „a szlovén telepek szépen megszilárdulni látszanak, szilárd szlovén telepek lesznek a magyar határ mellett. És ez volt a fő cél!”⁴⁸⁶

IV.6. III. A magyarság jogainak megvonása a földreform által

A muravidéki magyarság - amint arra már utaltunk - közvetlenül a földreform megkezdése után még bérelhetett földet. A nehézségek azonban már korán megkezdődtek. Kezdetben azoktól a családoktól próbálták meg megvonni a bérbevétel jogát, amelyek esetében a családtagok közül valaki a jugoszláv katonasághoz való bevonulás elől Magyarországra szökött. Hídvégen három családról is tudunk (Jakab Gábor, Szomi Vendel és Göncz Miklós családja), akikről már 1922-ben elvették a korábban bérbe adott földeket. Ezek esetében tehát a család valamelyik tagja Magyarországra szökött a katonaság elől, ezért a muraszombati Agrárhivatal azonnal elvette tőlük a földeket. A döntésben már az 1921. szeptember 5-i miniszteri rendeletre hivatkoztak, amely a nem szerb, horvát és szlovén nemzetiségű polgárokat az agárreformban „érdektelen”-nek nyilvánítja. Az említett hídvégi családok az alkotmányra hivatkozva tiltakoztak a nemzeti alapon történő megkülönböztetés ellen, valamint jelezték, hogy Magyarországról visszatért a korábban oda dezertált családtag, azonban mindez semmit sem segített.⁴⁸⁷

A maribori Körzeti Agrárhivatal 1923. október 4-én kibocsátott rendelkezése már pontosan meghatározta a muravidéki magyarság jogtalanságát a nagybirtokból bérelhető földet illetően. Dr. Némethy Vilmosnak, az Esterházy nagybirtok megbízott képviselőjének a nevére érkezett rendeletről kiderült, hogy a nagybirtok tulajdonában meghagyott földmaximumot 134 holdban állapították meg, valamint a tulajdonosnak maximum feletti földterület formájában meghagytak a zsitkóci sertés- és lótenyésztő szükségletére további 138 holdat, 353 hold területet a hídvégi kertészeti üzem működtetése részére, 285 hold földterületet a gyertyánosi tejgyűjtő és tejfeldolgozó üzem szükségleteire, és mintegy 80 hold területet Gyula major térségében (az utóbbi már szlovénok lakta vidék). A rendelkezésből az is kiderült, hogy „az összes terület, amely addig magyar és más nemzetiségű polgárok béreltek, az agárreformért felelős minisztérium 25155. számú, 1921. szeptember 5-i, majd az azt kiegészítő 1922. december 31-i 49258. számú rendeletei értelmében, az említett bérlőktől 1924. október 1-vel elvételük, és azt a minisztérium 1923. augusztus 16-i 28247. számú rendelkezése alapján a szlovén nemzetiségű földigénylők kielégítésére használják fel, valamint a kolonizációra.” Egyrészt bővíteni kívánták a már meglévő telepes falurészeket Petesházán és Benicén, valamint azokat ki kívánták egészíteni további tengeremléki családokkal, ugyanakkor a muravidéki szlovén földigénylőknek is kívántak másutt földterületet biztosítani.⁴⁸⁸

A bánutai földbérlők azzal a magyarázattal kérték az Agrárdirekciótól bérelt földjeik meghagyását, hogy e vidéken anélkül egyszerűen lehetetlen megélni, és az Osztrák-Magyar Monarchia idejében is csak úgy tudták családjukat eltartani, hogy 3-6 hónapig mezőgazdasági időnymunkán voltak valamelyik távolabbi (somogyi, baranyai) nagybirtokon.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 2540,909.

⁴⁸⁷ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 1529.

⁴⁸⁸ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 50127 (2223).

⁴⁸⁹ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 1400.

Rendkívül fontos azonban megemlíteni Alsólendva esetében a mintegy 40 magyar nemzetiségű földigénylő aláírásával ellátott tiltakozó levelet (a levelek mind szlovén nyelven íródtak), amelyben alapos magyarázattal illusztrálták a helyzetet, és hangsúlyozták az 1923. október 4-i keltezésű rendelet helytelenségét és igazságtalanságát. Fontosnak tartjuk ismertetni a levél jelentős részét: „A földreformról szóló eddigi törvények és rendeletek nem zárják ki a magyar nemzetiségű állampolgárok jogát a földreform javaiból való részesedésüket illetően. Ennek legjobb bizonyítéka, hogy a szlovén nemzetiségű állampolgártársainkkal együtt kaptunk mi is azonos feltételek mellett bérbe földet a nagybirtokból. Az 1923. október 4-i rendelet azonban azért is törvényellenes, mert az alkotmány rendelkezéseinek közvetlenül ellentmond, hiszen az alkotmány minden állampolgár számára egyenlő jogokat és köteleességeket állapít meg, és nem ismer I. és II. rendű állampolgárokat, amint az a nem helyénvaló rendeletben szerepel. Az semmiképpen sem fogadható el, hogy mi, magyar nemzetiségű állampolgárok csak az adók fizetésére és a katonai szolgálat letöltésére vagyunk jók, az állammal szemben viszont nem rendelkezünk jogokkal. Amennyiben úgy vélik, hogy a nemzetiségünkhöz tartozók közül vannak olyanok, akik az államhoz nem lojálisak, mert fiaik a katonakötelezettség elől Magyarországra szöktek, akkor azokat a törvényekkel összhangban büntessék meg. Az azonban nem megalapozott döntés, hogy az említett esetek miatt mi, e levél aláírói is, akik mindig becsületesen megadtuk a királynak, ami a királyé, és az Istennek, ami az Istené, bérelt földjeink elvételével büntetve lennénk.

A számunkra elfogadhatatlan rendelet azonban nemcsak törvényellenes, hanem szociális szempontból is igazságtalan, és az ország belső nyugalmanak aláásója lehet. Amint a mi szlovén polgártársaink között is, úgy köztünk is vannak szegények, akiknek a megélhetését kizárólag a bérbevett földek biztosítják, amelyeket már korábban közvetlenül a nagybirtokostól béreltek, most pedig a földreform szabályai alapján használják azokat. Amennyiben az említett népességtől megvonják az egyetlen megélhetési forrást, akkor a mi lakosságunknak a kétharmada kilátástalan szegénységbe süllyed, s ez elviselhetetlen lesz, és biztos kilátástalan lázongásokkal jár majd. A magyar lakosságra még inkább rosszul hatna és fokozná az ellentéteket, amennyiben szlovén polgártársait jólétben látná, privilégiumok birtokában, ő pedig éhesen nyomorogna. Ez a magyarságot még az uralkodó szavának hitelességéből is kiábrándítaná, miszerint a föld legyen azé, aki megműveli.

A félreértés elkerülése érdekében a következőt hangsúlyozzuk: Nem vesszük rossz néven, hogy szlovén polgártársaink, és különösképpen a szegény menekültek (begunci) a nagybirtokból földet kapnak bérbe. Éppen ellenkezőleg, kapjanak földet és élvezzék azt, és jöjjenek új telepések is, mert a nagybirtok keretében még sok föld van, ami nincs bérbe adva, például a Muraerdőnél, a petesházi és a pincei majorokban. Csak ez legalább 600 hold terület. Azonban követeljük, hogy mi is egyenlő jogokban részesüljünk, e levél aláírói, mert az ellenkező esetben a feudalizmushoz való visszatérést jelentené, amennyiben a tőlünk elvett földterületek visszakérülnének a nagybirtok belső üzemeltetésére. Az ilyen intézkedést a földreform kijátszásának tekintenénk. Minden ilyen szándékkal szemben erőlesen tiltakozunk, és jogosan követeljük a sértő rendelet visszavonását, valamint kéréseink és tiltakozásunk tudomásul vételét.⁴⁹⁰

A magyarság és a nem szláv nemzetiségű lakosság földbérleti jogának megvonását közvetlenül kimondó 1923. október 4-i, 2223. számú rendelet ellen a ljubljana Agrárközösségek 17 tagja írt levelet a szlovén kormányzatnak (Petesháza, Pince, Völgyifalu, Alsólendva,

⁴⁹⁰ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: szám nincs, csak egy 3-as sorsszám.

Gyertyános, Alsólakos, Bánuta, Felsőlakos, Csente, Hídvég, Radamos, Kámaháza, Zsitkóc, Dobronak, Göntérháza, Kapca és Kót). A tiltakozás a földreform végrehajtásáért felelős minisztérium 1921. szeptember 5-i 25.155 számú rendeletére vonatkozott, amely egyebek mellett kimondta, hogy „a földre csak a szláv nemzetiségű igénylők jogosultak, a magyarokat, akiknek az elmúlt évben a Muravidéken osztottak ki földet, ebben az évben mellőzni kell, valamint a már kiosztott földet el kell tőlük venni”). A tiltakozó levél a maribori Agrárhivatal 1922. december 31-i végzésére is utalt.⁴⁹¹

A tiltakozó fellebbezéseket a ljubljana-i Agrárdirekciónak 1923. november 19-i keltezésű, 3578. számú végzésében visszautasította, és a maribori Agrárhivatal rendeletét megerősítette azzal a kiegészítéssel, hogy a nem szláv nemzetiségűeknek egyáltalán semmilyen joguk nincs a földreformból származó földeket illetően, s ennek alapján valamennyi addig megkötött bérbeadási szerződést érvénytelennek nyilvánított, és elrendelte, hogy azokat a földeket, amelyeket a nem szláv nemzetiségűek béreltek, azonnal a földigénylők és a betelepítések rendelkezésére lehet bocsátani. A földreform kivitelezéséért felelős minisztérium Belgrádban 1924. január 2-án kiadott végzéséből kiderül, hogy az Agrárdirekciónak döntése ellen Kapca agrárközössége tiltakozott (a horvát nyelven írott tiltakozó levélben hangsúlyozták, hogy akkor már a döntés nem hozható összefüggésbe a két-három évvel korábban a katonaság elől történő szökésekkel, valamint hivatkoztak a földreformról szóló törvény 5. paragrafusára, amelynek értelmében a földbérletre joga van minden olyan családnak, amelynek a családfője az SZHSZ Királyság állampolgára). A minisztérium azonban az összes tiltakozást visszautasította, és - a törvényességre hivatkozva - megerősítette az Agrárdirekciónak végzését.⁴⁹²

A dobronaki agrárközösség magyar nemzetiségű tagjai 1924. április 18-án küldték el kérelmeiket és magyarázataikat a ljubljana-i Agrárdirekciónak és a földreform kivitelezéséért felelős minisztériumnak az 1924. október 1-vel lejárt bérbevételi szerződések meghosszabbítása tárgyában. Az indoklásban hangsúlyozták, hogy ők is az SZHSZ Királyság egyenrangú állampolgárai, ezért a földreformból adódó jogokban is egyenlőséget követelnek. Hivatkoztak arra is, hogy a település nagyon sűrűn lakott, és a megélhetés csakis a földreform által bérbe vett földek segítségével van biztosítva. Azt is szóvá tették, hogy a lakosság már megszokta a bérbe adott földek művelésének rendszerét, és nagy lenne az elégedetlenség („az államnak titkos ellenségei lennének”), ha a jövőben nem művelhetnék meg a földeket. A minisztériumhoz címzett levélben azonban egy politikai színezetű érvet is felsorakoztattak, ugyanis megjegyezték, hogy a földigénylők közül 150-en tagjai voltak az uralkodó Nemzeti Radikális Pártnak (Narodna radikalna stranka).⁴⁹³

Simonović, a földreform kivitelezéséért felelős miniszter 1924. április 24-i rendelete jól tükrözi a beállt helyzet hangulatát, célkitűzéseit. A miniszter elrendelte, hogy ugyan a Muradótól délkeletre fekvő földeket eredetileg muravidéki szlovén nemzetiségű telepeseknek szánták (de muraközi igénylők kapják), azonban ők a hídvégi határban kapnak földet, ahol a földosztás céljára el van már különítve egy nagyobb földterület, valamint azokból a földekből részesülnek, amelyeket a magyar nemzetiségű polároktól el kell venni. Ugyanis a még el nem osztott és a magyaroktól elvett földterületeknek a muravidéki földigénylők érdekeit kell

⁴⁹¹ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 3491 (3800).

⁴⁹² Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 50127.

⁴⁹³ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 2473, 2744.

szolgálni, míg - a rendelet szerint - 2000 holdnyi területet a minisztérium rendelkezésére kellett bocsátani, mivel azon „ők kolonizálnak”.⁴⁹⁴

Az egykor bérelt földek elvétele a magyarság esetében óriási szociális nehézségekkel járt. A magyar közösségen belül minden lehetőséggel élni kívántak, ami egy-egy család megélhetését elősegíthette volna, és ezt aligha lehet a nyomorban tengődő embereknek felróni. Több levél tanúskodik arról, hogy néhány magyar családnak valamelyik tagja (leginkább a feleség) bizonyította szlovén eredetét, és annak alapján kérte a nagybirtok bérletének jogát, miután az addig bérelt földet a családtól elvették, és az ún. önkénteseknek adták. A hídvégi Göncz Rozália (aki Kótból származott) és Jakab Anna (Nagypalináról, azaz Velika Polanáról származott) azonban bizonyított szlovén nemzetiségük ellenére sem kaphattak bérbe földet, mert az illetékes állami szervek olyan magyarázattal utasították vissza kérvényeiket, hogy a családfő nemzetisége a meghatározó, ő pedig magyar volt. Az említettek esetében ugyanis az 1921-es népszámláláskor (a maribori Agrárhivatal illetékese szerint) családjaik magyar nemzetiségűnek, illetve anyanyelvűnek nyilvánították magukat, és - a megnevezetteken kívül - a szlovén vagy a szerb-horvát nyelvet a családban senki sem bírta.⁴⁹⁵

Josar János (a név Janez formában is szerepel) viszont Domonkosfáról került Göntérházára, és kérvényében ő is szlovén eredetét bizonyította (a domonkosfai előjáróság is kiállított részére egy bizonyító levelet), azonban az Agrárdirekciónak 1925 februárjában az ő esetében is elvetette a földbérlés lehetőségét. Hivatkozásában ugyan megjegyezte, hogy mint egyetlen szlovén nemzetiségű polgárt Göntérházán, a népszámláláskor őt a magyar előjárók magyarnak írták be, azonban ez az érvelése sem segítette őt az igényelt földhöz. Hasonló volt a dobronaki Benkovič Matija esete is, aki ugyancsak bebizonyította saját és házastársa szlovén nemzetiségét, sőt azt is, hogy egy korábban Magyarországra átszökött és ott letelepedett fia katonakötelessége Jugoszláviában már megszűnt, azonban földhöz juttatását a maribori Körzeti Agrárhivatal akkor sem támogatta, mivel a családban állítólag csak magyar nyelven beszéltek.⁴⁹⁶

Megállapíthatjuk, hogy 1924 őszétől (néhány hónapon át) divattá vált a szlovén eredet bizonygatása számos muravidéki magyar vagy vegyes házasságú családban, ami konfliktusokat szült az adott település lakosai között. A különböző nemzeti hovatartozást bizonygató törekvések azonban nem (vagy csak elenyészően kis számban) jártak sikerrel.

A tárgyalt időszakban (1923-1926) már erőteljesen érződtek a magyarellenes megnyilvánulások az illetékes állami szervek minden intézkedésében. A ljubljana-i Földigazgatóság 1924 októberében véglegesen elvetette a nagybirtok szupermaximuma elvétele elleni fellebbezést a hídvégi és gyertyánosi határban, azzal a magyarázattal, hogy az addig valamennyire osztársadalmi célokra használt földeket (gyertyánosi tejfeldolgozó üzem és a hídvégi zöldségtermesztő) a földreform és a betelepítések céljára kell fordítani.⁴⁹⁷

Az Esterházy-féle nagybirtok földosztásra szánt földterületeinek a felosztásával, azaz bérbeadásával a földreform megvalósításának jelentős része a Muravidék délkeleti (magyarok lakta) részén megvalósult. Az egykori urasági épületekben élő tisztviselők is feleslegessé

⁴⁹⁴ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 1480.

⁴⁹⁵ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 2950, 2951.

⁴⁹⁶ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 3334, 3343.

⁴⁹⁷ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 3567.

váltak, valószínűleg elsősorban azért, mert jelentős mértékben magyar nemzetiségűek voltak. Dr. Némethy Vilmos, az Esterházy nagybirtok képviselője 1924 augusztusában tiltakozott a Gyula majori, pincei, csentei, filóci (Filovci) hivatalnok kiköltöztetése ellen, azonban a maribori Körzeti Földhivatal - a ljubljana Földigazgatóság véleményével összhangban - az 1922. június 4-i rendeletre hivatkozva megszüntette a hivatalnokok és családjaik használati jogát az addig lakott uradalmakban. A lakásokat a földreform és a betelepítés céljára használták fel. Amennyiben magyar nemzetiségűek voltak, semmilyen joguk sem volt arra, hogy az egykor használt uradalmi lakásokat tovább használhassák, ha azonban szlovénok voltak, akkor az illetékes szervek általában úgy rendelkeztek, hogy a helyükön maradhatnak.⁴⁹⁸

Az Esterházy-féle nagybirtokon megvalósított földreformról a ljubljana Földigazgatóság 1925. augusztus 19-i dátummal ismét tájékoztatta a földreformért felelős belgrádi minisztériumot. A beszámolóból kiderült, hogy a nagybirtokosnak maximum fejében 134 hold földet, valamint szupermaximum fejében 966 hold földet hagytak. Az összes többi földet a földreformról szóló rendelkezések értelmében osztották fel, azaz összesen 7297 holdat. A már említett 1924 októberi rendelet után a szupermaximum utolsó 400 hold területét is egyéb célokra használták fel. Összesen tehát az Esterházy nagybirtokból 8129 hold földet osztottak el.

Az elosztott földekből mintegy 6074 hold jutott a helyi (muravidéki) földigénylőknek, 1210 hold a más vidékekről betelepítetteknek, és mintegy 521 hold ugyancsak betelepítési célra volt fenntartva, azonban a beszámoló beadásának idején még nem véglegesen rendezett földterületként volt feltüntetve. Mindezek után a nagybirtokhoz 134 hold földterület tartozott mint maximum, valamint további 324 hold földet saját művelési kategóriában tartottak számon.⁴⁹⁹

A maribori Körzeti Agrárhivatal beszámolójából viszont kiderült, hogy 1925-ben további 25 telepes részesült földben, majd a következő esztendőben 20 telepes esetében hozott végzést az illetékes minisztérium, míg 1927-ben 121 telepes kapott földet az egykori Esterházy-féle nagybirtokon.

Az említett telepesek közül 33 volt optáns és önkéntes (dobrovoljac), 3 külföldi telepes és 130 földigénylő-telepes a Mura menti szlovén falvakból, azonban a beszámoló elkészítésekor még a földeket ténylegesen nem birtokolhatták, mert 1927 nyarán az illetékes minisztérium ideiglenesen megállította minden konkrét intézkedést.⁵⁰⁰

A minisztériumi intézkedések szüneteltetésének oka abban rejlik, hogy földreformért felelős intézményre egyre nagyobb nyomást gyakoroltak a muravidéki szlovén földigénylők. A minisztérium ezért arra utasította a ljubljana Földigazgatóságot, hogy a „helyi kedélyek csillapítása céljából” a muravidéki igénylőknek is további földterületet kell biztosítani, amit - véleményük szerint - a vidék sűrűn lakottsága tett különösképpen indokolttá.⁵⁰¹

A földreform megvalósítása tekintetében fontos azonban időben valamennyire visszatekinteni, és említést tenni arról is, hogy az illetékes miniszter 1925. március 2-án aláírta a földreform

⁴⁹⁸ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 2918 (2830, 2704).

⁴⁹⁹ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 2200.

⁵⁰⁰ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 3029/27.

⁵⁰¹ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 585.

objektumainak és szubjektumainak „végleges” megállapításáról szóló rendeletet. A körzeti földhivataloknak azt követően pontosan meg kellett állapítaniuk a tényleges helyzetet. A földigénylők megállapításánál a földhivatalok revíziót végeztek, amelynek keretében megállapították a bérbeadás hitelességét, továbbá azt is ellenőrizték, hogy a bérlők teljesítették-e kötelességeiket, tehát fizették-e rendszeresen a bért, maguk művelték-e meg a földet stb. A revízió során a bérlők - amennyiben úgy vélték, hogy nem részesültek elegendő földben - igényelhettek további földterületeket, ugyanúgy azok az igénylők is számításba jöhettek, akiknek korábban nem jutott föld. Az igényeknek azonban akkor sem tudtak eleget tenni, s ez számos fellebbezésre és konfliktusra adott okot.

Ugyancsak 1925-ben (szeptember 3-án) a földreformért felelős miniszter és a pénzügyminiszter aláírták azt a szabályzatot, amely 1925 utolsó harmadára vonatkozóan rendelkezett a nagybirtok meghatározott részének a megvásárlásáról és a vételi ár 10%-nak a befizetéséről. A szabályzat - a nagybirtok végleges felosztásáról szóló törvény elfogadásáig - felhatalmazta a földreformért felelős minisztert a nagybirtok földmaximumát meghaladó területetek telekkönyvi átírásának engedélyezésére. A szabályzat a nagybirtokosoknak az arra vonatkozó törvény elfogadása előtt lehetőséget adott birtokuk bizonyos részének az eladására, a földigénylőknek pedig - meghatározott feltételek mellett - meghatározott földterületek megvásárlására.

Az Esterházy-féle nagybirtok felosztásának revíziója szerint, azaz a földreform objektumainak (ingatlanainak) megállapításával kiderült, hogy a Magyarországgal megállapított határvonal a tárgyalt szakaszon jelentős mértékben a tényleges kataszteri határokat követte. Kebelétől egészen Pincéig (a Zágrábban 1927 májusában íródott jegyzőkönyv szerint csupán néhány kisebb eltérést jelöltek meg, ahol a földterületet szelte a trianoni határ).⁵⁰²

A földek megvásárlása számos lehetőséget jelentett a találékonyabb gazdák, érdekcsoportok számára. Klekl kezdeményezésére és vezetésével 1926-ban Cserencsócon (Črenšovci) működni kezdett a Földműves Szövetkezet (Agrarna zadruga), amely az Esterházy nagybirtok 7 ezer hold területét kívánta megvásárolni, majd azt továbbárusítani az igénylőknek. A Földműves Szövetkezetbe magyar gazdákat is bevontak, ebben döntő szerepe volt annak, hogy - minden ellentmondásosság ellenére - Klekl többször követelte a nagybirtokból osztandó földet a „határmenti szegény magyar rétegek” számára is. A Földműves Szövetkezet mellett azonban a földvásárlással a földhivataloknak, illetve azok vezetőinek és egyéb gazdagságra vágyakozóknak is szándékai voltak. A földek megvásárlásáról rendelkező szabályzat azonban akkor még számos megoldatlan kérdést hagyott, és a megvásárlás is számtalan nehézséggel vette kezdetét.

Klekl képviselői tevékenységét és egyéb munkásságát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy annak jelentős része szorosan összefonódott a Muravidék érdekeinek keresésével a földreform megvalósításának bonyolult folyamatában. Már számtalanszor szóltunk arról, és idéztünk is beszédekből, jegyzőkönyvekből, hogy Klekl munkája e téren is ellentmondásos volt. Azonban úgy véljük, hogy tevékenységét, a földreform bonyolult összefüggésrendszerét és az államhatalomnak a muravidéki magyarságra vonatkozó diszkriminatív intézkedéseit még inkább megértjük, ha a jugoszláv Képviselőházban elhangzott 1927-ből származó felszólalását ismer-tetjük. Klekl abban a beszédében szorgalmazta, hogy ott, ahol hiányosságok tapasztalhatók, és a földosztás során igazságtalanságok történtek, szükség van a földosztás revíziójára, hiszen - állítása szerint - sokszor „a földet a kocsmában osztották, és aki több borralvót adott, az több és jobb földet kapott”. Szerinte a szegényebb lakosság teljesen háttérbe szorult, de a párt- és

⁵⁰² Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 988.

ideológiai hovatartozás is meghatározó volt sok esetben. A megkezdett revízióról az volt Klekl véleménye, hogy ahol nem volt fellebbezés, ott sor került arra, ahol viszont az leginkább indokolt lett volna, ott nem következett be újraosztás. Hangsúlyozta az illetékes miniszter felelősségét, különösképpen a határ menti Alsólendvai járás helyzetét illetően. Állítása szerint a földigénylőknek több mint a fele nem jutott földhöz.

A muravidéki magyarsággal kapcsolatosan ellentmondásos vélemény érződik Klekl képviselőházi felszólalásából. Egyrészt megállapította, hogy a betelepítési akció összességében eredményes volt, hiszen a magyar határ menti terület szlovén elemekkel egészült ki, így megváltozott annak arculata, ezért javasolta a betelepítések folytatását. Mindenekelőtt Dobronak környékére javasolta újabb muravidéki szlovén telepések érkezését. Ugyanakkor - mintha a muravidéki magyarság helyzetének semmi köze se lenne a betelepítésekhez - figyelmeztetett a Lendva vidéki magyarság szociális állapotára, ami a földbérlés megvonása után kilátástalan helyzetbe sodorta őket. Feltételezhetjük, hogy taktikai okokból (kevésbé hihető ugyanis, hogy meggyőződésből) állította, hogy a határ menti települések magyar lakossága amúgy is szlovén eredetű, ezért javasolta, hogy az illetékesek keressék meg az említettek szociális helyzetének orvoslását. Klekl úgy vélte, hogy mivel addig elsősorban a szlovénok kaptak földet, célszerű lenne a későbbiek során a „szegény magyaroknak” is biztosítani némi földterületet, s ez jelentős mértékben hozzájárulna a határ menti terület békés életéhez. Ezzel párhuzamosan azonban a betelepített családok anyagi megsegítését kérte, valamint azt követelte a földreform revízióját végrehajtó szervektől, hogy a szegény lakosság igényeire - akár szlovénok, akár magyarok azok - legyenek némi tekintettel.

Klekl arra a jelenségre is felhívta a figyelmet, hogy ugyan egy 1922. február 28-i rendelettel minden földet igénylő család számára 8-16 köbméter tűzifát és 15 köbméter épületfát hagytak jóvá, annak következetes betartására, azaz a fa biztosítására nem került sor. A muravidéki erdőket illetően számos nehézséget említett, többek között azt, hogy távolabbi területekről származó érdekeltek igényei miatt veszélyben van az erdőgazdaság, tudomása szerint ugyanis Szentlászló és Kebele környékén az erdők teljes kivágását tervezték. Egyébként nem nézte jó szemmel, hogy az egykori Esterházy-erdőket a Janković-féle cég vásárolta meg, mint ahogy az sem történt a szájíze szerint, hogy a felsőlendvai Batthyány-féle erdőség a muraszombati Szabadság hetilap „sovinisza magyar szerkesztője”, Hartner Nándor tulajdonába került. Úgy vélte, hogy ez a Muravidéken a szlovén nemzeti érdekek meggyalázása volt.

Mivel a muravidéki erdőkben nagyobb mennyiségű fát kívántak exportálni, Klekl az ilyen politikát határozottan visszautasította addig, amíg a muravidéki polgárok nem kapják meg a megérdemelt és becsületesen megfizetett részüket.⁵⁰³

A faellátással kapcsolatos nehézségek egyébként már közvetlenül a vidék Magyarországtól történő elcsatolása után megmutatkoztak. A muraszombati Agrárhivatal már 1922 februárjában azzal a kéréssel fordult a Kereskedelmi és Ipari Minisztérium ljubljanai kirendeltségéhez, hogy - mivel a megállapított határ a szentmikulósi és rédicsi erdőben hét települést úgy megkárosított, hogy azok lakosai tűzifájukhoz nem juthattak hozzá - járjanak el a magyarországi hatóságoknál a határ magyarországi oldalán maradt erdőterületeken maradt tűzifájuk behozatala ügyében. Mivel a kérés tényleges megoldására az adott időszakban nem volt lehetőség, a muravidéki népbiztos kérte a ljubljanai Földigazgatóságot, hogy a Muravidéken maradt Esterházy-erdőkben engedélyezze a favágást a „károsultak” számára.⁵⁰⁴

⁵⁰³ VaML - XIV.10; Klekl József-iratok (331-362).

⁵⁰⁴ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 58 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 711, 712.

A viszonylag szegényes körülmények között tengődő muravidéki települések életében a tűzifával és épületfával való ellátottság az átlagosnál jelentősebb, létfontosságú feltétel volt. Az alsólendvai járás települései erdőállományban különösképpen szegények voltak. A maribori megye 14 járása közül az utolsó előtti helyet foglalták el. A magyarlakta falvak közül pl. Kámaházának, Kótnak és Göntérházának nem volt erdőterülete, de Hídvégnek, a két Lakosnak és Petesházának is csak településenként egy-egy hektár. 1928-ban ismét felvetődött olyan elképzelés, hogy az ún. önkénteseknek - akik erélyesen követelték a földet - a még megmaradt Esterházy-féle erdőterületekből juttatnak, mivel elosztandó termőföld már nem állt rendelkezésre. Bizonyos politikai körök, elsősorban a Klekl-féle klerikálisok ösztönözték az őshonos polgárokat a lendvai járásban, hogy fogjanak össze, és határozottan követeljenek erdőterületeket a saját részükre, mert különben ismét a hazai ember marad föld-, illetve erdőterület nélkül.⁵⁰⁵

IV.6.IV. Néhány megkülönböztető intézkedés és sajtócikk ismertetése a földreform első szakaszából

A következőkben - a kronológia szabályaitól eltekintve - tekintsünk meg még néhány sajátosságot és rendkívül diszkriminatív intézkedést, amely a földreform során a muravidéki magyarságot sújtotta, valamint ismerjünk meg néhány, a földreformról szóló fontosnak ítélt újságcikket.

Az agrárreform általános hiányosságairól olvashattak már a Mörszka Krajina hetilap 1923. május 13-i számában, amelyben a cikk írója kifejtette, hogy az agrárreform nagyon rossz következményekkel jár, amennyiben csupán egy-két holdas földeket juttat az igénylőknek. Fontos lett volna, hogy az arra alkalmas gazdáknak nagyobb földterületeket is kiosszanak, így megteremtették volna a kiscgazdaréteg kibontakozásának alapfeltételét, ami az állam gazdasága szempontjából rendkívül fontos intézkedés lett volna.⁵⁰⁶ Mivel erre nem került sor, még néhány év múlva is a tényleges kiscgazda réteg hiánya különböző tiltakozások és vélemények tárgyát képezte.

A magyarsággal szembeni diszkriminatív intézkedésekről a földreformmal kapcsolatosan már számos összefüggésben szoltunk. A katonakötelezettség elől Magyarországra szököttek eseteiről is több szó esett. Azoknak, illetve családjaiknak gyakorlatilag nem volt esélye a nagybirtok felosztott területeinek bérlésére. Már 1922-ben volt olyan eset, hogy a visszatért fiatalok is földigénylással léptek fel, azonban a tudtukra adták, hogy - az elkövetett törvényellenességük miatt - magyarok és németek nem bérelhetnek földet.⁵⁰⁷ A ljubljana-i Földigazgatóság 1924 márciusában arra kérte a maribori Körzeti Földhivatalt, hogy számoljon be a Magyarországra dezertáltak visszatéréséről, valamint arról, hogy azok vagy családjaik szerepelnek-e a földigénylők listáján. Az Agrárhivatal válaszából kiderült, hogy a magyar nemzetiségűeket akkor már egyáltalán nem tartották számon az igénylők listáján. Akkorra már az esetleg korábban családjuknak juttatott földet rég elvették tőlük, így csak szlovén nemzetiségű dezertőrök voltak a listán. A hivatal egyébként javasolta a Földigazgatóságnak, hogy a szlovén nemzetiségűektől is, amennyiben megszöktek a katonakötelezettség elől, kobozzák el a földeket.⁵⁰⁸

⁵⁰⁵ Novine, 1928. november 11-én - Murska Sobota. XV. évf., 46.

⁵⁰⁶ Mörszka Krajina - Muravidék, 1923. május 13-án - Markisevci. II. évf., 19.

⁵⁰⁷ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 123, 184.

⁵⁰⁸ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 34755, 688.

A földreformmal kapcsolatosan a muravidéki magyarságot ért megkülönböztető intézkedéseknek talán a legmeggrázóbb, a szélesebb földrajzi térségben is ismeretlen példája volt a következő eset: 1923-ban a ljubljana-i Földigazgatóság követelte az illetékes hatósági szervtől, hogy az 1921-es népszámlálás adatait bocsássa a rendelkezésére. Tette ezt abból a célból, hogy a bejegyzett adatok alapján már eleve diszkriminálja a földosztásnál azt, aki a Muravidéken magyarnak vallotta magát. Az első követelés után ugyan a ljubljana-i Tartományi Hivatal az adatok kiszolgáltatását még visszautasította, arra hivatkozva, hogy - egyrészt - az adatok feldolgozás alatt vannak, illetve - másrészt - azok amúgy is hivatali titoknak számítanak, azonban erős politikai nyomásra, néhány levélváltás után engedett a követelésnek. Az Országos Statisztikai Hivatal 1924. április 7-i rendelete lehetővé tette a Muravidékre vonatkozó népszámlálási adatok felhasználását a földreform megvalósítása, azaz a magyarság földigénylési jogának megvonása céljából. Arról is levéltári adatok tanúskodnak, hogy az említett népszámlálási adatokat a maribori Földhivatal átvette, amelyen a magyar falvak részben meg voltak jelölve. Az ilyen eljárással szemben a magyar falvak némelyike (például Dobronak) erőiesen tiltakozott, azonban a hatóságok a tiltakozást magyarázat nélkül visszautasították.⁵⁰⁹ Ez az intézkedés egyik sarkalatos bizonyítéka a két világháború közötti jugoszláv állam kisebbségellenes, asszimilációra törekvő politikájának, amelynek jellege és gyakorlati megvalósítása a délszláv államot térségünkben e tekintetben a tárgyalt korszakban talán „élenjáróvá” tette.

Az akkori helyzetbe szinte beillett, hogy az illetékes szervek a pincei Hóbor József földigénylő kérelmeit egymás után ridegen elutasították, továbbá a kapcai Ebenspanger Lipót zsidó származású boltos és kocsmárosét, valamint a völgyifalui Tuboly Jánosét is úgy, hogy még esélyük sem volt a döntés megváltoztatására.⁵¹⁰ Az említett neveket csak jelképesen választottuk ki, hiszen a levéltári források rendkívül sok visszautasított igénylő nevééről és kérvényéről tanúskodnak.

Miért nem kapnak a magyarok grófi földet? címmel helyzetelemző tanulmány keretében számolt be a földreform általános és muravidéki hiányosságairól a Szabadság c. hetilap 1923. július 13-i számában.⁵¹¹ A cikk hangsúlyozta, hogy a királyi jelszó („A föld legyen azé, aki azt megműveli”) a politikai korrupció martaléka lett, és ezzel az egész ország gazdaságát katasztrofális helyzetbe sodorta. Az állapotot különösképpen a Vajdaságban minősítette kilátástalannak. Muravidéki vonatkozásban a következőképpen jellemezte a helyzetet: „Prekmurjén több mint 16 ezer hold földet osztottak ki kezdetben magyaroknak és szlovéneknek, görcei és trieszti menekülteknek egyaránt. A nagycsaládos földművesek megörültek a kapott földnek, mely anyagi jobblétüket biztosította. A kapott földbe munkát, fáradságot, pénzt vetettek bele, hogy a termést kicsikarják belőle. És most csattant a magyarokon az ostor. A katonakötelesek legnagyobb része a tavalyi sorozások alkalmával átlépte a határt, hogy kenyerét könnyebben megkereshesse, részint, hogy meneküljön a 6-7 éves katonai szolgálat elől. A hatóságok mindent elkövettek, hogy a katonaszökevényeket hazacsábítsák, és ezek tényleg vissza is jöttek, és újból megkezdtek a katonai szolgálatot. Eközben azonban a muraszombati agrárhivatal azok szüleitől elvette a grófi bérletet. Sok járás, panasz és elkeseredés után megjött a miniszteri rendelet, mely szerint *a magyar nemzetiségűeknek nem jár föld.* Ezen indoklás

⁵⁰⁹ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 20476, 4630, 1666, 1791, 486.

⁵¹⁰ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 709, 618, 4441, 1502, 2606.

⁵¹¹ Szabadság, 1923. július 15-én - Murska Sobota. I. évf., 9.

rendkívül igazságtalan és jogtalan. Mert ha a magyar nemzetiségű, azonban jugoszláv polgárra állampolgári terhek nehezednek, kell, hogy megillessék őt az alkotmányban biztosított polgári jogok is. Ha a magyar nemzetiségű jugoszláv állampolgár katonai szolgálatot teljesít, adót fizet és hozzájárul minden állami teherhez, megjár neki minden jog is, úgy mint a szlovéneknek, tehát a grófi bérlet is...”

Néhány hónappal később ugyancsak azért emelt hangot a Szabadság hetilap, mert a maribori Körzeti Földhivatal a muravidéki magyar nemzetiségű gazdáktól könyörtelenül elvette az addig bérelt nagybirtokbeli földeket.⁵¹²

A földreform elemzése kapcsán fontos idézni a Mörszka Krajina - Muravidék c. hetilap 1923. november 11-i számának a nagybirtokra vonatkozó részét, amelyben a cikkíró hangsúlyozta, hogy „a nagybirtokra minden államnak szüksége van. A nagybirtok az ország rezervoárja, melynek termését a városok lakossága éli fel és fogyasztja el. A nagybirtok berendezkedésénél fogva, gyárak alapítására felettébb alkalmas, és a nagybirtok termelő képességét semmiféle más módon pótolni nem lehet. Itt, Prekmurjében saját bőrünkön tapasztaltuk, hogy a nagybirtokok mit produkáltak, mennyi közcélú intézmény megalapozását és fenntartását tették lehetővé és termésfeleslegükkel messze vidékek élelmezését látták el. Ma ezek a birtokok agrárreform és szekvesztrálás alatt végvonaglásban küzdenek, és ez a mai állapot talán senkinek sem jelentett semmi előnyt, de a legtöbb kárt az országnak okozta, mert a földben rejlő nagy erők megbénultak, a nagybirtok nem termel, sőt lassanként már adót sem tud fizetni”.⁵¹³

Amint arra már korábban utaltunk, 1925 elején az agrárreform szörnyű válságba jutott a Muravidéken. A helyzetet elemző újságírók megállapították, hogy a kezdet kezdetén ugyan a négyéves bérlettel mindenki némi földterülethez juthatott, nemzetiségre való tekintet nélkül, azonban a helyzet hamar megváltozott. 1924-ig a magyaroktól elvették a megművelt földet, és például Dobronak környékén mintegy 800 holdat osztottak el ún. dobrovoljácoknak. Petesháza és Pince határában hasonló nagyságrendű földterületet koboztak el a magyaroktól, és muraközi horvátoknak adták azt újabb bérleti időszakra, holott Petesháza határában a tengermelléki menekültek (telepesek) részére már akkor önálló falut hoztak létre, Benicét (szlovénul Benica). A megmaradt földeket is szlovénok között osztották el.

Az akkori helyzet teljesebb megértése szempontjából nem árt idézni a kérdéssel foglalkozó cikkíró véleményét, kérdéseit: „Az agrárreform célja a nagybirtok gazdasági felosztása oly módon, hogy a nincsteleneket racionális progresszivitás alapján földhöz juttassa. Sajnos, minálunk a racionális progresszivitásnak még a halvány jele sem mutatkozik, mert ha az említett szabályt követték volna, akkor nem történhetett volna meg a közgazdaságnak az a skandaluma, hogy sovinizmusból elvegyék azon nincstelenektől a földet, akiknek megvan a szükséges tőkéjük, és azoknak adják, akiknek még kapájuk sincsen, sőt mi több, erkölcsileg érdemtelenek a földre, és velük szemben kárhoztassanak azok, akiknek jár és megérdemlik?

Nyílt titok, hogy az agrárreformért a demokraták a felelősek, legalább is itt Prekmurjében (értsd: a Muravidéken). Mindenekelőtt helyes cselekedet-e Jugoszlávia legnépesebb területére, hol a föld képezi a nép létét, telepeseket, dobrovoljácokat és medjimurecokat (értsd: muraközi horvátokat) hozni? Csak a legvadabb sovinizmus adhat erre igenlő választ, mert ezáltal nemcsak a közgazdasági, hanem a társadalmi élet is meg lett zavarva.”⁵¹⁴

⁵¹² Szabadság, 1923. szeptember 2-án - Murska Sobota. I. évf., 16.

⁵¹³ Mörszka Krajina - Muravidék, 1923. november 11-én - Markisevci. II. évf., 45.

⁵¹⁴ Mörszka Krajina - Muravidék, 1925. április 12-én - Markisevci. IV. évf., 14.

A fenti cikk írója leginkább a demokratákat vádolta a létrejött helyzetért, mindenekelőtt a földreformért felelős minisztert, az egyébként Varazsdon élő Križmant tette felelőssé a muraközi horvátok földhöz juttatásáért, valamint a maribori Körzeti Földhivatalt, azaz a földreform kivitelezéséért felelős területi szervet és annak vezetőjét, Gregorovičot. Gregorovičot egyébként felelősségre vonta, hogy milyen alapon nyilvánította a magyarságot Belgrádban államellenes tényezőnek.

Az 1925. év második felében, az új kormány hivatalba lépése után valamennyire javulni látszott a helyzet. Törvénymódosításra került ugyanis sor, amelyben - számos egyéb intézkedés mellett - azt is kimondták, hogy a megművelésre alkalmas földeket mindenkinek (tehát elvileg a magyaroknak is! - a szerző megjegyzése) jogában áll bérbe venni, mégpedig olyan mennyiségben, amire a törvény lehetőséget biztosít. Az említett törvény sorai között azonban meglapul a folyamatosan jelen levő módszer - a nem szláv lakosság közvetlen vagy közvetett kiszorítása - , hiszen amikor a törvény az ún. kolonizációs összegre 10%-os illetéket ró, ami természetesen az eladókat terheli, kinyilvánítja támogatását a kolonizáció további folytatását illetően.⁵¹⁵

Az 1925. esztendő végén - az új (a jugoszláv érában már a 13.) kormány politikájában bízva - bizonyos gazdakörök javulást véltek feltételezni a földreform megvalósítása terén. Ismét parlamenti vita tárgyát képezte az agrártörvény, amiktől sokan pozitív változást reméltek. Erre nagy szükség lett volna, hiszen - amint azt egy újságcikk megjegyezte - „a Muravidék hemzseg a nincsteleneiktől”, azért a megoldást egy hathatós kormánytámogatástól remélték.⁵¹⁶

A klerikális körök nagy meglepéssel számoltak be 1928 júniusában arról, hogy végre meghallgatást nyert a muravidéki magyar kisebbség általuk mindig jogosnak minősített kérelme, miszerint részesülhessenek az agrárreform, illetve agrártörvény által biztosított földterületekből. Az eredményt elsősorban Klekl képviselő érdeméktől emlegették, aki - véleményük szerint - jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy az agrártörvény tervezetébe bekerült az a paragrafus, amely a muravidéki magyarságnak is lehetővé tette az egykori nagybirtokból való részesedést.⁵¹⁷

Egyébként minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az agrárreform az I. jugoszláv királyság egyik fontosabb belpolitikai kérdésévé vált. Ez a Muravidéken még inkább érvényesült, hiszen ezen az agrárvidéken - mennyiségi és minőségi vonatkozásban egyaránt - létfontosságúak voltak az azzal kapcsolatos rendelkezések, illetve azok következményei. A földreformmal kapcsolatosan számos torz információ, politikai manipulációt szolgáló hír is megjelent. Így 1929 elején is hallani lehetett arról, hogy a kormánynak szándékában állt az agrárreform által kiadott földeket a bérlőktől visszavenni, és a nagybirtokokat visszaállítani. A Muravidéken Kleklék gyorsan megcáfolták és valótlannak minősítették ezeket a híreszteléseket, és biztosították az önkénteseket és az agrárreform által földtulajdonban részesülteket, hogy nyugodtak lehetnek a bérelt birtokokon. „Csupán a már előzetes földreform-revízió során felvetődő, vitás kérdések esetében merülhetnek fel változások, azonban a földhöz való joga az illetőnek még abban az esetben sem válhat kérdőjelessé” - írta a Népújság⁵¹⁸.

⁵¹⁵ Mörszka Krajina - Muravidék, 1925. szeptember 13-án - Markisevci. IV. évf., 36.

⁵¹⁶ Mörszka Krajina - Muravidék, 1925. december 13-án - Markisevci. IV. évf., 49.

⁵¹⁷ Népújság, 1928. június 24-én - Murska Sobota. III. évf., 13.

⁵¹⁸ Népújság, 1929. május 5-én - Murska Sobota. IV. évf., 17.

A magyarlakta vidéken fontos tulajdonjogi változásnak számított, hogy 1925 elején herceg Esterházy Pál eladta az alsólendvai uradalmát. A 14 ezer hold területet - ebből 6 ezer hold erdő és 8 ezer hold szántóföld, illetve kaszáló - a zágrábi Jankovics és társa fakitermelő cég vásárolta meg 800 ezer dollárért.⁵¹⁹ Az említett év második felében megkezdődött Szapáry László nagybirtokos földjeinek az eladása is a muraszombati járás területén. Fontos megjegyezni, hogy a tulajdonosnak az volt a kinyilvánított óhaja és kívánsága, hogy az eladandó föld a hazai lakosság kezébe kerüljön. Ennek megfelelően reális áron árulta vagyonát, amit a lakosság nagy meglepéssel fogadott.⁵²⁰ Hasonlóan járt el gróf Zichy Mária belatinci nagybirtoka árusításánál, amikor a már korábban kisbérletekre felosztott uradalmi földek eladásakor az addigi bérlők előnyben részesültek.

IV. 6. V. A földreform kései fázisa

A húszas évek második felében is - minden állami vagy helyi jellegű intézkedés és törekvés ellenére - folytatódott a földreform körüli bizonytalanság. A földbérlőktől elvették a földet, amennyiben úgy ítélték meg, hogy az illető túl sokat kapott, vagy amennyiben nem tudta azt kellőképpen megművelni. Az ilyen jellegű intézkedések néhány esetben a telepésekre is vonatkoztak. Sajnos a magyar nemzetiségű polgárok diszkriminációja is tovább folytatódott. Egy 1928. évi bizottsági beszámolóból kiderül, hogy a csentei ún. autokolonisták (6 családról van szó) bérelt földterületeinek korábbi elvétele indokolt volt, mert azt vagy rosszul vagy nem művelték meg. Az egyik telepes földbérlővel (nevezetesen Fitičar Józseffel) szemben viszont az volt a vád, hogy teljesen magyar „gondolkodású”, akinek a nagy létszámú családja egy kukkot sem tud szlovénul. A családfő - a maribori Földhivatal megjegyzése szerint - csak akkor beszélt szlovénul, amikor a hivatali szervekkel volt dolga, vagy amikor a többi földigénylőt káromolta. Már szinte általános megjegyzésként szerepelt, hogy a földhöz juttatott érdekeltek közül sokan „egyre jobban cimborálnak a magyarokkal, ahelyett, hogy hálájukat fejeznék ki a szlovén hatóságoknak.”⁵²¹

A cserencsói Földműves Szövetkezet nevében Klekl 1930 nyarán - ismét a korábbiaknál valamennyire megváltozott hangnemben - azt kérte a földreformért felelős minisztertől, hogy a nagybirtok szupermaximumát a muravidéki szlovén lakosság betelepítésére kell felhasználni, mert véleménye szerint állami érdeknek számított az, hogy az általa „északi határ”-nak nevezett terület mentén a szlovén lakosság fölénybe (fizikai előnybe) kerüljön.⁵²²

A Jugoszláv Királyság a hágai konferencián kötelezte magát arra, hogy 1931. július 20-ig megalkotja a nagybirtok felvásárlásáról szóló törvényt. Annak értelmében a király 1931. június 19-én (gyakorlatilag 10 esztendővel a fölreform megkezdése után) kinyilvánította a földreform likvidációjáról szóló, a nagybirtokokra vonatkozó törvényt. A törvény értelmében a Drávai Bánságban (ahová a Muravidék is tartozott) nagybirtoknak számított minden földterület, amelynek terjedelme meghaladta a 130 hold termőföldet, illetve a 347 hold földterületet általában. A nagybirtokból kivált, tehát tulajdonjogilag megváltozott mindaz a földterület, ami nem tartozott az ún. maximum vagy szupermaximum keretébe. Muravidéken

⁵¹⁹ Mörszka Krajina - Muravidék, 1925. március 29-én - Markisevci. IV. évf., 12.

⁵²⁰ Mörszka Krajina - Muravidék, 1925. október 11-én - Markisevci. IV. évf., 40.

⁵²¹ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 5252 (28).

⁵²² Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 66132, 41288.

supermaximumot csak az Esterházy- és a Zichy-féle nagybirtok esetében hagytak meg. A földreform alanyai (szubjektumai) a helyi földigénylők, a falusi iparosok, az ún. önkéntesek, az optások és egyéb telepések, valamint állami és érdekképviselői testületek voltak.

A törvényben meghatározták, hogy a földreform hatálya alá eső földek megvásárlására elsősorban a közvetlen, illetve a szomszéd települések polgárai jogosultak, azonban az önkéntesek, a telepések és az optások földigénylési jogáról külön cikkelyek rendelkeztek.

A települések, közbirtokossági közösségek - mint jogi személyek - is lehettek földigénylők a legelők esetében. Meghatározott esetben ez bizonyos erdőterületekre is vonatkozott. A Muravidék magyarlakta falvaiban mindkettőre számos példa adódott.

A törvény a földek eltulajdonítási (kárpótlási) összegét is meghatározta. A földeket különböző minőségi osztályokba sorolták, majd annak megfelelően állapították meg az árát. A meghatározott pénzüsszeget a földigénylők maguk voltak kötelesek kifizetni, azonban az ún. önkéntesek kötelezettségeit az állam magára vállalta. A pénzüsszeget a földigénylők a nagybirtokosnak közvetlenül is fizethették, vagy az e célra meghatározott Mezőgazdasági Bank végezte el azt helyettük, amelynek ők 20 évig voltak kötelesek az összeget - a törvény szerint - évi 5%-os kamattal visszafizetni. A földigénylők az ún. kolonizációs alapba is 5%-os kárpótlást voltak kötelesek fizetni.

A törvény megjelenése számos ellentmondással, értelmezési zavarral járt, azonban a legnagyobb problémát az jelentette, hogy annak hatályba lépése 1931-ben a nagy gazdasági válság csúcspontján történt, amikor a földigénylők rendkívül nehéz anyagi helyzetben (pénz nélkül) voltak. A kérdéssel a sajtó is részletesen foglalkozott. A Muravidék c. hetilap májusi számaiban rendszeresen elemezték már a törvény tervezetét, és a földreformmal kapcsolatos muravidéki helyzetet. A cikkekből a készülő törvényhez fűzött remények is kiderültek, hiszen általános megállapításnak számított, hogy a földreform megvalósítása és a nagybirtok rendezése, valamint az e téren adódó számos probléma megoldása szempontjából a törvény elfogadása jelentős tényezőnek számít.⁵²³

A törvény rendelkezéseit illetően különösen fontosnak tartották, hogy az bánságonként megállapította a maximumot, a birtok nagyságát. Lényeges kiindulópont volt, hogy amelyik földterület a meghatározott maximumnál nagyobb volt, az földreform alá esett. Az új törvény nemcsak a maximumon fölüli birtokra vonatkozott, hanem a 100 katasztrális holdnál nagyobb összes birtokra, amelyet tulajdonosa nem saját maga művelt meg, hanem bérbe adott.

A törvény értelmében ún. hitbizományi birtok többé nem létezhetett. A nagybirtok tulajdonjogát először az államra írták át, s csak azt követően az agrárérdekeltekre. A rendelkezések értelmében azok az államnak éves részletekben fizethették meg a megváltás árát.

A jogszabály arról is rendelkezett, hogy földet csak azok kaphattak, akik a nagybirtok közelében laktak, s az érdekelt családnak nem volt 10 kataszteri holdnál nagyobb birtoka. E rendelkezés alól csak akkor volt kivétel, ha a családtagok száma tíznél több volt. Akkor ugyanis nem volt korlátozás.

A Muravidék hetilap kommentárja diszkriminatív intézkedésnek értékelte azt a törvényrendekezést, hogy a helybeli érdekelteknek a föld kisajátítási árát maguknak kellett megfizetni, míg az ún. dobrovoljácok földjének megváltását az állam vállalta.

Pozitívnak értékelte viszont a közvélemény azt a rendelkezést, hogy ha a nagybirtokos a föld iránt érdeklődőkkel meg tudott egyezni, akkor azok 20 éven keresztül egyforma részletekben,

⁵²³ Muravidék, 1931. július 5-én - Murska Sobota. X. évf., 27.

5 %-os kamattal, készpénzben, minden év október 1-jén a nagybirtokosnak fizethették a kártalanítási összeget.

A földreform ügyét rendező törvény azt is szabályozta, hogy a nagybirtokos fenntarthatta magának a kegyúri jogot, és ezen az alapon visszatarthatta magának azokat a földeket, amelyek fölött a törvény szabad rendelkezést írt elő. Ellenkező esetben a nagybirtokos és az agrárérdekeltek kötelesek voltak az egyháznak kártérítést fizetni.

A törvény nagyon fontos rendelkezésének minősítették azt a cikkelyt, amelyik kimondta, hogy annak végrehajtása után az ország területén a földeladás és a vásárlás szabadon folyhat.⁵²⁴

A törvényt 1931 decemberében módosították először, majd annak kiegészítésére került sor 1933. június 24-én. Az utóbbi módosítás rendelkezett további kedvezményekről a betelepítések ügyében, valamint a kárpótlási összeg kifizetését 20-ról 30 évre hosszabbította meg.⁵²⁵

A Jugoszláv Radikális Paraszt Direkcio pártja lendvai járási szervezetének ülésén 1933. február 5-én olyan javaslatot fogadtak el, amelynek értelmében a jugoszláv államhoz lojális magyarság, illetve a nemzetiségek számára is biztosítani kell a nagybirtok eltörölt szuper-maximumából való részesedést, amennyiben az érdekeltek eleget tesznek az újonnan elfogadott törvény előírásainak. A tanácskozáson arra is figyelmeztettek, hogy a telepeseket nagyobb anyagi támogatásban kell részesíteni, mert különben gazdaságuk tönkremegy, és nem lesznek képesek teljesíteni kötelességeiket.⁵²⁶

A vidéken történő fontos tulajdonjogi változásként meg kell említeni, hogy a krizseváci (Horvátország) vagyonügynökség 25 millió dinárért 1930-ban megvásárolta Eszterházy herceg 6600 holdnyi alsólendvai erdőbirtokát, és az arra vonatkozó adásvételi szerződést alá is írták. A vagyonközösség az erdőbirtokot valamennyi erdészeti felszerelésével és a gazdasági épületekkel együtt vásárolta meg.⁵²⁷

1931 márciusában gróf Szapáry László eladta a muraszombati képviselő-testületnek - a község részére - 2,1 millió dinárért a család több évszázadon át birtokolt kastélyát és a majorban levő épületet.⁵²⁸ A híres könyvtárat - elárusítás céljából - Hahn Izidor könyvkereskedő vette meg.⁵²⁹

1932 tavaszától 1934-ig telepítették be folyamatosan Hosszúfaluba azokat a tenger mellékről érkezett telepeseket (hat családról van szó), akik addig olasz állampolgárként, nemzeti elnyomásuk miatt kérték a jugoszláv állampolgárságot a ljubljanai hatóságoktól. Ideiglenesen már előtte is bizonyos ideig jugoszláv területen éltek. A bebocsátási kérelmükben kb. 10 kataszteri hold földet igényeltek az Esterházy-féle nagybirtokból, amit nagyjából meg is kaptak. A betelepítés során azonban adódtak komoly nehézségek, mert a földreform eltörlését követő törvény hatálybalépése után azokat a földterületeket, amelyeket a betelepítéskor a telepések kaptak bérbe, közben hazai földigénylőknek ítéltek oda. Nyilván előnyt élvezett a kolonizáció, így a helybeli földigénylők - helyszíni szemlék, egyeztető tárgyalások jelképes

⁵²⁴ Muravidék, 1931. július 12-én - Murska Sobota. X. évf., 28.

⁵²⁵ Službeni list (Hivatalos Lap) kr. banske uprave Dravske banovine 21. VII: 1931 - 42/889, 1931 - 85/1695, 12. VII. 1933, 56/733.

⁵²⁶ Murska Krajina - 1933. február 19-én - Murska Sobota. II. évf., 8.

⁵²⁷ Muravidék, 1930. május 4-én - Murska Sobota. IX. évf., 18.

⁵²⁸ Muravidék, 1931. március 29-én - Murska Sobota. X. évf., 13.

⁵²⁹ Muravidék, 1931. május 24-én - Murska Sobota. X. évf., 21. szám

megszervezése után - elveszítették a már korábban jóváhagyott földjeiket, ezért azonban némi kárpótlásban részesültek másik mezőkön.⁵³⁰

Az említett betelepítés ellen tiltakoztak magukat szlovén származásúnak, a szlávság „ezer éves őreinek” nevezett személyek (nevüket a következőképpen írták: Gjerkes Franc, Špilak Jože, Skrilec Nikola, Berke Elizabeta és Jaklin Štefan), azonban annak ellenére, hogy a föld rossz minőségére is hivatkoztak - amelyen véleményük szerint az új telepesek nem tudnak megélni -, a betelepítés megtörtént.⁵³¹

Visszatérve a földreform eltörlését (likvidálását) szabályozó törvényre, illetve az elfogadása után beállt helyzetre, megállapíthatjuk, hogy a muravidéki magyarság elleni diszkriminatív intézkedések akkor sem szűntek meg. A fent említett hosszúfalui esethez hasonlóan, egy 1933. április 28-i minisztériumi levélből kiderül (akkor már a Mezőgazdasági Minisztérium volt illetékes a földreformmal kapcsolatos kérdésekben), hogy ugyan állítólag a ljubljana Báni Hivatal és a maribori területi főnökség néhány zsitkóci magyar nemzetiségű polgárnak lehetővé tette a nagybirtokból való részesülést (Horváth Rudolf, Toplak Iván, Szántó Pál és Szekeres Vendel nevét említik), azonban a Mezőgazdasági Minisztérium azt az intézkedést megkérdőjelezte. Okként az szerepelt, hogy a helyi (feltehetően a Muravidék távolabbi településeiből származó) szlovénok viszont nem kaphattak földet. Emellett a minisztérium több kételyt és hozzá eljutott hiányosságot felrótt (egyebek mellett azt is, hogy állítólag földművelésre nem alkalmas telepesek is földhöz jutottak), ezért elrendelték, hogy Ivan Vlahović, a minisztérium tanácsosa helyszíni szemlét végezzen a Muravidéken, és állapítsa meg a hibákat és hiányosságokat, valamint azt, hogy az 1932. június 25-i rendelet alapján mennyi telepes érkezett meg a Muravidéken kijelölt területekre.⁵³²

A telepesek (kolonisták) állapotát 1935-ben ismételten megvizsgálta a Drávai Bánság által kijelölt bizottság. Akkor alapos felmérés készült valamennyi kolóniáról, a harmincas évek első felében létrejött hosszúfalui (Dušanovec néven emlegetett) telepeseket is beleértve. Nem feladatunk e tanulmányban a telepesek helyzetének mélyebb elemzése, azonban kiemelhetünk annyit a bizottság által készített összegzésből, hogy a legtöbb telepes helyzetét és életét a szakértők rossznak minősítették. Gondot észleltek a föld megművelésében, a termés értékesítésében, a bérek és a földek megvásárlási összegének fizetésében, valamint a szociális helyzettel kapcsolatosan egyaránt, ennek okát elsősorban abban látták, hogy az állami szervek kevés támogatást nyújtottak a telepeseknek az induláskor. Azt aligha vitathatjuk, hogy a telepesek helyzete valójában nem volt könnyű teljesen idegen környezetben, ahol a földművelés módja jelentős mértékben eltért az általuk ismert formáktól (ez természetesen a Muravidéken kívüli területekről érkezőkre vonatkozik), másrészt, a nemzeti ellentétek számukra is kellemetlen jelenségnek számítottak, ugyanúgy mint a muravidéki magyarság számára. Egyébként szinte minden településen megalakították a telepesek földműves szervezetüket.⁵³³

Az említett vizsgálat bizonyára összefügg azzal a nagygyűléssel, amelyet a telepesek 1934. december 30-án Alsólendván szerveztek meg; itt álláspontokat fogadtak el, amit a ljubljana Báni Hivatalnak „rezolúció” címen küldtek el. A pontokban összegzett sérelmeik és javas-

⁵³⁰ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 56 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: III/6 - 504/3.

⁵³¹ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 56 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 1932/627/2 (22/190).

⁵³² Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 59 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija: 26439/V/a.

⁵³³ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 56 Esterházy, Zemljiškopravni spisi...: III/6 - 780/1.

lataik után megfogalmazták azt a követelésüket, hogy a különböző adósságaik 50%-át töröljék el, mert a 230 telepes család e vidéken rendkívül fontos, a szlovén nemzet megerősödése szempontjából nélkülözhetetlen szerepet tölt be. A levél végére - amelyet valamennyi telepes földműves-szervezet nevében aláírtak - a „Védelmezzük (vagy: védjük) Jugoszláviát!” köszöntést illesztették.⁵³⁴

A hídvégi telepesek 1935 januárjában panaszt emeltek Kleklnél, hogy a magas árak miatt képtelenek fizetni a bért, és az igényelt földeket sem kapták meg. Egyebek mellett magyarázatként rámutattak arra, hogy a telepesek nem értenek még annyira jól a földművelés helyi módjához, mint a magyarok, akik már régóta gazdálkodnak az adott viszonyok közepette. Arra is utaltak, hogy az 1929-ben a falu határába telepített családok tagjainak a száma 73 főre nőtt, ezért szükségesnek tartották egy iskola felépítését (akkor egy osztály működött egy bérelt falusi házban).⁵³⁵

A földreform eltörlésével foglalkozó, Mariborban székelő bizottság címére 1934 februárjában Hosszúfaluból és Hosszúfalu-hegyről mintegy hatvan fellebbezés érkezett a földreformot eltörlő bizottság által kiadott határozatokra vonatkozólag, mivel a földreform eltörléséről rendelkező törvényt követően sem nyert meghallgatást igényük. Többen az ellen tiltakoztak, hogy még a lehetséges földigénylők jegyzékére sem vették fel őket. A tiltakozók döntő többsége magyar nemzetiségű volt, csupán a hosszúfalu-hegyiek között voltak - a nevükből ítélve - szlovén származású földigénylők is. A tiltakozásokat a maribori bizottság azzal az ajánlással küldte a ljubljana-i Báni Hivatalba, hogy azokat utasítsa vissza hozzájuk azzal a magyarázattal, hogy majd a későbbi lehetőségek során számba veszik őket. A tiltakozók között a Hosszúfaluba telepített, 6 tengermellékről származott család is szerepelt, akik az ellen tiltakoztak, hogy a bizottság a földek elosztásánál nem vette igénybe, hogy ők gyümölcs-termeléssel kívántak foglalkozni (amit állításuk szerint szülőföldjükön is gyakoroltak). A telepesek fellebbezéseinek jelentős részét a bizottság pozitívan bírálta el.⁵³⁶

A jugoszláv minisztertanács 1936-ban elfogadta a parasztok költségeinek eltörléséről szóló rendeletet. A rendelet értelmében az addig érvényben lévő adóssági viszony megszűnt, és az érintett földműves azt követően adósságának 50%-ával az állam által létrehozott intézetnek tartozott, amelyet tizenkét esztendőn át kellett a rendelet értelmében lefizetni. A jogszabály nem vonatkozott azokra az adósságokra, amelyek összege nem haladta meg a 250 dinárt, valamint azokra sem, amelyek túllépték az 500.000 dinárt. A rendelet az 1932. április 20-a előtt létrejött adósságokra vonatkozott. A jogszabály a magánszemélyek és egyéb adósok törlesztéséről, valamint a különböző pénzügyintézetektől korábban felvett kölcsönökre vonatkozóan aprólékosan rendelkezett.⁵³⁷

Egy magát Czuk Istvánnak megjelölő kapcai lakos még 1937. május 18-án is olyan kéréssel fordult a földreform eltörléséért felelős bizottsághoz, hogy mivel két gyertyánosi (feltehetően telepes) személy túladata a nekik ítélt földeken, és ő családjával az említett területeket már korábban művelte, ítéljék azokat neki. Indoklásként azt is megjegyezte, hogy ő is és a felesége is „születésüktől fogva” szlovénok voltak.⁵³⁸ A megélhetés érdekében kifejtett megalázkodó magatartásforma aligha szorul különösebb magyarázatra.

⁵³⁴ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 56 Esterházy.: III/6, 33/1.

⁵³⁵ Novine, 1935. január 27-e - Alsólendva. XXII. évf., 4.

⁵³⁶ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 56 Esterházy: III/6-473/1.

⁵³⁷ Murska Krajina, 1935. október 4-én - Murska Sobota. V. évf., 40.

⁵³⁸ Državni arhiv Slovenije, Ljubljana - fond 44 Esterházy: 3800. 45.

IV.6. VI. Összegző gondolatok a földreformról és a betelepítésekről

A földreform általános eredményességét leginkább úgy értékelték, hogy az ugyan némi megélhetési lehetőséget jelentett a szegény muravidéki lakosságnak, azonban - bizonyos értékelések szerint - a lehetőséget csak részben használták ki. A vidék sajátosságai és a tényleges helyzet ismeretlensége a szlovén, illetve a jugoszláv hatalmat gyakorlók szemszögéből lehetetlenné tette annak hatékonyabb megvalósítását. Ezt leginkább az tükrözi, hogy a Muravidék mintegy 17 ezer háztartásának a 27%-a 1939-ben 2 hektár alatti földterülettel rendelkezett, a túlnyomórészt magyarlakta Alsólendvai járásban ez az arány meghaladta a 35%-ot. De a fejlett földművelés feltételeit ugyancsak nem biztosító 5 hektár területig terjedő háztartások száma is meghaladta a 72%-ot, az alsólendvai járásban pedig 88%-nál is magasabb volt. A földreform ugyan valamennyire enyhítette az első világháború után radikalizálódó muravidéki szlovén szegényparasztság feszültségét, azonban a magyar nemzetiségűekre még ez sem mondható el. A magyarságtól megvonták a földbérlés, majd később a földvásárlás jogát, és az a csekély kivétel, valamint a harmincas években kialakult, valamennyire enyhülő helyzet nem változtathatja meg azt a megállapítást, hogy a muravidéki magyarságot valójában - a nemzeti-érzelmi kitaszítottság mellett - a földreform gazdasági tragédiába és társadalmi esélyegyenlőtlenségbe taszította. A goricskói magyarság helyzete megegyezett a Lendva-vidéki magyarok sorsával, sőt némely vetületében még mostohább volt, hiszen az erdőterületek jelentős része a nagybirtok (vagy a felvásárló állami pénz- és egyéb intézetek) tulajdonában maradt.

A muravidéki magyarságot a földreform vitathatatlanul kiközösítette, nemzeti hovatartozása miatt megkülönböztette, azonban - hiányosságai miatt - a muravidéki szlovénokban is számos negatív nyomot hagyott.⁵³⁹

A betelepítések okát részben gazdasági, részben nemzeti tényezőkben kereshetjük. Az utóbbival kapcsolatosan szükséges ismételt hangsúlyozni, hogy a kolonizáció a muravidéki magyarság, a magyar nemzeti és kulturális értékek ellen irányult. A hatalom eltökélte, hogy szlovén lakosság betelepítésével „hígítja fel” és fokozatosan elnemzetteleníti a határ menti magyar lakosságot. E tekintetben a legnagyobb nyomásnak a számos esetben „veszélyes magyar fészeknek” minősített Lendva-vidék volt kitéve. Alsólendva környékén így jött létre 1921-ben, illetve 1923-ban a **Petesházi major** (1935-ben ahhoz 42 család tartozott 240 lakossal, akik összesen mintegy 239 hold területben részesültek; a családok közül 8 muravidéki, 3 muraközi, 22 Gorica környéki és 9 isztriai volt), 1922-ben **önálló településként Benice** (32 család Gorica környékéről, amelyhez 1935-ben 161 családtag tartozott, akik összesen mintegy 297 hold földet kaptak), 1925-ben ugyancsak **önálló településrészként a Hídvégi kolónia** (1935-ben 73 családot tartottak számon, akik - egy híján - mind muravidéki szlovénok voltak és összesen 485 hold földet kaptak), szintén 1925-ben a **Pincei kolónia** (50 család 236 családtaggal, akik túlnyomórészt Gorica környékéről és Isztriából érkeztek, és akik 1936-ban 359 hold földterülettel rendelkeztek), ugyancsak 1925-ben a **Gyertyánosi kolónia** (38 muravidéki szlovén család 243 családtaggal, akik összesen 300 hold földben részesültek), 1931-ben az ún. **Kámaházi-Zsitkóci kolónia** (21 család 101 családtaggal, akik közül 5 család horvát és egy szerb volt; összesen 178 hold földet kaptak) és 1932-ben, illetve 1934-ben **Hosszúfalu-Dušanovec kolónia** (12 család 55 családtaggal, akik közül 5 Gorica környékéről,

⁵³⁹ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919 - 1941; Pomurska založba Murska Sobota, 1984. 589-591.

2 Isztriából és 5 a Muravidékről származott; összesen 90 hold földet kaptak). A felsorolt telepések, illetve településrészek csak a földreform során betelepítettek számát és egykori lakhelyét mutatja be. Emellett a földreform szervezése során - elsősorban Lendvára és természetesen Muraszombatba - nagy számú hivatalnokréteg és egyéb tisztviselő, állami alkalmazott és más személy is érkezett. A betelepítettek élete távolról sem volt könnyű, hiszen az „ígéret földjén” ők sem azt kapták, amit ígértek nekik, sőt a helybeli magyarsággal kialakult konfliktusok még inkább nehezítették helyzetüket.

Mezőgazdasági szempontból is negatív folyamatnak minősítik a betelepítéseket (a föld megművelése és karbantartása szempontjából egyaránt), aminek azonban meg kellett valósulni, mert a politikai és szociális célok az első jugoszláv államban mindennél fontosabbak voltak.⁵⁴⁰ A betelepítéseket a muravidéki szlovénok és magyarok egyaránt bírálták, amire a fejezetben már többször utaltunk. A földreform csalódásaiból származó elkeseredést, valamint a betelepítések elleni ellenszenvet már a húszas évek első felében szépen illusztrálta a Morszka Krajina 1924. december 10-i száma. Rövid hírei között olvashatjuk, hogy nagyjából igaznak minősült, hogy Muravidék Magyarországtól való elcsatolását az a tény határozta meg, hogy a muravidékiek (a cikk szó szerinti fordítása szerint murántúliak) szlovénok. Az írásban azonban jogosan megkérdőjelezték, hogy „miért nem szlovén akkor is a Muravidék, amikor az Alsólendva körüli Esterházy birtokokat osztják likaiaknak, rácoknak, a muravidékieknek viszont nem.”

IV. 7. A muravidéki magyarság kivándorlása a két világháború között

A muravidéki magyarság kivándorlása olyan kérdés, ami talán önmagában elegendő lenne egy önálló tanulmány elkészítésére. Eddig azonban e téren nagyon kevés kutatásra került sor, ami számos tekintetben továbbra is áttekinthetetlenül teszi e vitathatatlanul fontos kérdést. Jelentősebb tanulmánynak e téren csupán Kerecsényi Edit „Távol a hazától” c., a kilencvenes években íródott könyvét tekinthetjük⁵⁴¹.

Jelen összegzés keretében - az említett mű mellett - a korabeli sajtó néhány cikkéből levonható „helyzetjelentés”, következtetés ismertetésére korlátozódunk.

A munkanélküliség, illetve még inkább a földhiány, valamint a túlnépesedés és a rossz agrárpolitika (beleértve a földreformból származó nehézségeket és diszkriminatív intézkedéseket is) adott okot arra, hogy a húszas évek közepén egyre többen vándoroltak el a Mura mentéről. Jelentős arányokat öltött az Amerikába, Argentínába kivándorlók száma.⁵⁴²

Kerecsényi Edit a kivándorlás általa 2. hullámának nevezett időszakát (a két világháború közötti időszakról van szó) szorosan összekapcsolja azzal az idegvesztő állapottal, amelybe a Lendva-vidék és a Muravidék magyarsága a trianoni döntés után került. Mihelyt könnyebbé vált a külföldre utazás, a magyar falvak fiatalsága kezdett átszökkenni Ausztriába, hogy onnan tovább utazva új életet kezdhessen. A kivándorlók jelentős csoportja - a bevándorlás

⁵⁴⁰ Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919 - 1914; Pomurska založba Murska Sobota, 1984. 592-607.

⁵⁴¹ Kerecsényi Edit: Távol a hazától... (Lendva-vidéki magyar kivándorlók és vendégmunkások) - Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 1994. 25-35.

⁵⁴² Morszka Krajina - Muravidék, 1926. június 6-án - Markisevci. V. évf., 23.

kedvezőbb feltételei miatt - Kanadában telepedett le, majd akinek szerencséje volt (baráti, családi kapcsolatok révén) az Egyesült Államokba került. Azonban a húszas évek elején - különféle ügynökségek szervezésében - a Dél-Amerikába történő kivándorlás vált egyre gyakoribbá (Argentína, Brazília, Uruguay). Az 1926. év második, valamint a következő esztendő első hónapjaiban egyre nyomasztóbb lett a Muravidéken a gazdasági helyzet. Ebben az időben erről a vidékről - nemzetiségtől függetlenül - nagyon sokan kivándoroltak. A megélhetés a szülőföldön rendkívül nehézre vált, ezért sokan választották a hasonló kockázattal járó, azonban számos közvetítő szervezet és cég által „tejjel és mézzel folyó Kánaánnak” bemutatott idegen földet.⁵⁴³

Valamivel később a szervezők jobbára már csak Brazília kávéültetvényeire toboroztak. A kivándoroltak közül néhányan hazatértek (honvágy, egyéb okok miatt), azonban a Muravidéket elhagyók jelentős része az új hazában maradt.

A húszas évek amerikai kivándoroltjairól megállapítható, hogy többségük gyári betanított vagy szakmunkásként, bányászként ment nyugdíjba. A tehetségesebbek (és akiknek némi szerencséjük volt) lassan kiemelkedtek közülük, s idővel tekintélyes polgárokká váltak új hazájukban.

A húszas évek derekától azonban már közelebbi, főleg nyugat-európai kereseti lehetőség is kínálkozott a vidék magyar (és nem magyar) lakossága számára. Kerecsényi szerint a szülőföld ilyen típusú elhagyása indítékait tekintve nem kivándorlásnak, hanem kifejezetten mezőgazdasági idénymunkának indult, amilyent a környék lakossága még a háború előtti időszakból ismert (a történelmi Magyarország különböző megyéibe rendszeresen jártak mezőgazdasági munkákat végezni). Következményeiben azonban e mind nagyobb mértéket öltő migráció számos muravidéki magyar esetében is a szülőföldtől való végleges elszakadást jelentette. Eleinte leginkább Franciaországba mentek el dolgozni a környékbeliek, majd a harmincas évek közepétől egyre időszerűbbek lettek a németországi munkavállalások.

Egy újságcikk, amely a muravidéki munkásság helyzetével általánosan foglalkozott (nemzetiségi és egyéb differenciálódásra való tekintet nélkül), olyan adatokat közölt 1934 végén, hogy a mintegy 100 ezer lakosú Muravidékről - a túlnépesedés, a földreform hiányos lebonyolítása és egyéb okok miatt - a munkásság 10%-ának idegenben kellett munkát keresnie. Az említett munka elsősorban idénymunka volt. Annyit talán nem felesleges megemlíteni, hogy 1929-től 1934-ig Szlavóniában, Bácskában és Bánátban 22.443 muravidéki személy talált munkát, Franciaországban mintegy 10 ezer, Németországban 4.200 stb.⁵⁴⁴

A Szlavóniában, Baranyában, Bácskában és Bánátban dolgozó idénymunkásokat muravidéki szakemberek figyelmeztették, hogy a terményben kapott járandóságukat ott, ahol azt megkeresték, ne adják el (legalább annak bizonyos részét ne), hanem szállítsák haza, mert a termés szlovéniai értékesítése sokkal kedvezőbb lesz a számukra.⁵⁴⁵

A magyar falvak kivándorlóinak számát nem tudjuk pontosan kimutatni, csupán megemlíthetjük, hogy Kerecsényi Edit az általa vizsgált hat település esetében - amelyek összlakossága mintegy 3.500 fő - kb. 200 „életerős, fiatal férfiról és nőről” beszél, ami szerinte nem kis százaléknak számít. Megjegyezte azonban, hogy a zömében gazdasági és szociális érdekből

⁵⁴³ Mörszka Krajina - Muravidék, 1927. február 20-án - Markisevci. VI. évf., 8.

⁵⁴⁴ Murska Krajina, 1934. december 30-án - Murska Sobota. III. évf., 53.

⁵⁴⁵ Murska Krajina, 1935. szeptember 29-én - Murska Sobota. IV. évf., 39.

történő kivándorlások a tárgyalt időszakban nem változtatták meg lényegesen a települések lakosságának társadalmi szerkezetét, bár távozásukkal mindenképpen mérséklődött a gazdaságok további aprózódása és a parasztság elszegényedése. A későbbi időszakra vonatkozóan Kerecsényi megállapította, hogy a tengerentúlról visszatérteknél jóval nagyobb hatást gyakorolt a vidék gazdasági fejlődésére és a települések képének alakulására a gyakran több évtizedes külföldi munkavállalás fizetségeként hazaáramló valuta.

IV. 8. Oktatás

IV. 8. I. A muravidéki magyar nemzeti közösség és a térség oktatásának főbb jellemzői (rövid összegzés)

Az Alsólendvai és a Muraszombati járásoknak a délszláv államhoz kerülése az oktatás terén is nagy változást jelentett. Az új hatalmi szervek már 1919 novemberében állásba szólították a tanítókat. A magyar nemzetiségű tanítószáz, azok, akik nem vagy rosszul ismerték a szlovén nyelvet, illetve más vidékről származtak, elhagyták a Muravidéket. A többiek ideiglenes jelleggel tanítani kezdtek, azzal a feltétellel, hogy szlovén nyelvből sikeres kiegészítő vizsgát tesznek. A következő hónapokban, években - általában hathetes tanfolyam után - a legtöbb muravidéki tanító sikeres vizsgát tett.

A tanítás egyébként lehetetlen körülmények között kezdődött, hiszen sem a tantermek nem voltak megfelelőek, sem tanszerekkel nem rendelkeztek. A forradalmi időszakban mindennapi eseménynek számítottak a rongálások; az iskolákban állítólag a legtöbb kárt a Tanácsköztársaság katonai alakulatai és később a jugoszláv katonák okozták, akik a legtöbb esetben az iskolákban állomásoztak.

A tanítóhiány hamar - a szakképzetlen munkaerő mellett - jelentős számú új pedagógus Muravidékre helyezését váltotta ki. Először a szomszédos stájervidéki területekről érkeztek tanítók, majd Szlovénia más tájairól, valamint az akkor teljes egészében Olaszországhoz tartozó szlovén tengeremelléki vidékekről. A tanítószáz között hamar ellenérzések bontakoztak ki, hiszen a más vidékekről a Muravidékre kerülők (prišlekeek, azaz jövevények) a hazai tanítókat magyar érzelműnek vagy madžaronnak tekintették, a muravidéki tanítószáz és az értelmiség viszont az „újak” szemére vetette, hogy nem tudnak beilleszkedni az itteni környezetbe.

Egyébként a határ menti településeken a magyar szülők számos esetben nem küldték el gyermeküket iskolába, bízva a demarkációs vonal, majd a trianoni határ megváltoztatásában.

Az őrségi, illetve az Őrség peremén található magyar falvak lakossága különösképpen magyar érzelmű volt (erre utal Gabršek főtanfelügyelő jelentése is 1919 végén), ezért ott kezdetben számításba sem jöhetett más, csak a magyar nyelvű tanítás bevezetése, amit egyébként a Lendva-vidéken is 14 magyar nyelven működő iskola beindításával lehetett megoldani. A magyar tannyelvű iskolákban bevezették a szlovént kötelező tantárgyként. A magyar tanítókat részben megtartották, részben - amennyiben nagyobb ellenállást tanúsítottak - menesztették. Az utóbbiak helyére néhány esetben muravidéki szlovén tanítót állítottak, aki valamennyire beszélt a magyar nyelvet is.

Az újonnan megalapított muraszombati gimnáziumban csak szlovén nyelven oktattak. A muraszombati polgári iskolában sem hagyták meg a magyar tannyelvet, hanem szlovén nyelven kezdték meg a tanítást, a magyar nyelvet csak fakultatív módon lehetett választani.

Az alsólendvai polgári iskolát viszont meghagyták magyar tannyelvűnek, a szlovén nyelv kötelező tanításával és szlovén igazgató kinevezésével.⁵⁴⁶ Azonban már az 1922/23-as tanévtől teljes egészében szlovén nyelven folyt a tanítás; a magyar nyelv csak fakultatív tantárgyként szerepelt. A végső határvonal megállapításáig a polgári iskolába beíratott tanulók száma nagyon ingadozott, ezért több alkalommal csak külön minisztériumi engedéllyel kezdődhetett el a tanítás. A szülők erőteljesen tiltakoztak a jugoszláv hatalom ellen, és ez is jelentős mértékben kihatott gyermekeik beiskoláztatására⁵⁴⁷.

Miután 1922-ben a Határmegállapító Bizottság határmódosítási javaslatát a Népszövetség nem támogatta, az addig makacsul kitartók is engedtek a körülményeknek. Azonban még 1923-ban is a körzeti hivatal adatai szerint 34 muravidéki középiskolás diák tanult Magyarországon.

A megváltozott körülmények között beindult oktatási rendszerről megállapíthatjuk, hogy a magyarlakta falvakban - számos hátráltató körülmény és a tanítóhiány ellenére - formálisan magyar tannyelvű elemi iskolák jöttek létre. A Muraszombati járásban Hodoson, Domonkosfán és Pártosfalván kezdett működni magyar tannyelvű iskola, az Alsólendvai járásban pedig Szentlászlón, Dobronakon, Göntérházán, Radamosban, Hídvégen, Hosszúfaluban, Alsólendván, Csenteiben, Völgyifaluban, Petesházán, Felsőlakosban Gyertyánosban és Kapcán, valamint egy újonnan alapított magyar tannyelvű elemi iskola jött létre Pincén. Az összesen 16 iskolában (a pincei nélkül) 29 magyar tagozat működött. A szlovén nyelv tanítását a harmadik osztálytól kezdve kötelezővé tették.

Az 1921-ben elfogadott alkotmány is utalt a kisebbségi iskolák létrehozásának lehetőségére, ezt Klekl muravidéki képviselő is támogatta. A hatalom így formálisan kielégítette a trianoni békeszerződésnek a kisebbségek oktatására vonatkozó rendelkezéseit. A muravidéki magyar kisebbség azonban távolról sem volt elégedett az oktatás helyzetével, mert a jugoszláv hatalom kezdettől fogva arra törekedett, hogy a tanítás jellegét tekintve az iskolák legyenek jugoszláv eszmeiségűek, szolgálják a délszláv, illetve szlovén értékteremtést, továbbá a hatalom szerette volna a magyar iskolákat minél hamarabb államosítani. Már közvetlenül az alkotmány elfogadása után megsértették néhány esetben annak rendelkezéseit. Aprólékosabban rendelkező törvényt el sem fogadtak. Állandó problémát jelentett, hogy a hatalom úgy próbálta megosztani a magyar lakosságot, hogy bizonyos személyekről (vagy csoportokról) azt állította, hogy ők valójában elmagyarosodott szlávok, azért nekik szlovén tannyelvű iskola jár. Másrészt az újonnan érkezett tanítók különösképpen szorgalmazták a szlovén tagozatok bevezetését a magyarlakta vidéken is.

Bence Lajos már korábban idézett tanulmánykötetében a Trianon utáni muravidéki oktatás terén kialakult helyzetet úgy summázza, hogy „az 1919-es augusztusi események után a muravidéki iskolák nagy részében még egy ideig magyarul folyt az oktatás, de már akadt olyan példa is, mint a lendvai polgári iskoláé, ahol a tanítás két évig szünetelt, hasonlóképpen a muraszombati polgári iskolában is nagy változásokra került sor olyan értelemben, hogy mindössze három órában volt magyar nyelvoktatás hetente, ez is fakultatív jelleggel. Az állami elemi oktatásban azonban még fél évtizedig marad minden a régi ben.”⁵⁴⁸

⁵⁴⁶ Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo - Pomurska založba Murska Sobota, 1977. 297-315.

⁵⁴⁷ Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo - Pomurska založba Murska Sobota, 1977. 524.

⁵⁴⁸ Bence Lajos: Írott szóval a megmaradásért - Hazánk Könyvkiadó, Győr, 1994. 40-41

A muravidéki magyar oktatás helyzetének romlását illetően mérföldkőnek számított a hosszú (több éves) politikai huzavona után az 1925. június 18-án Pribičević miniszter által kibocsátott rendelet, amely formálisan ugyan lehetővé tette a kisebbségek anyanyelven történő oktatását, azonban a valóságban a rendelkezés óriási gondokat okozott. Az 1925/26-os tanévtől kezdve a rendelet értelmében a következő döntések érvényesültek:

1. A tanítás nyelvét valamennyi közszolgálati elemi iskolában az államnyelv képezi;
2. Amennyiben valamelyik osztályra több mint 30 kisebbségi tanuló jut, azok számára párhuzamos osztályokat kell nyitni, a tanítás az első négy osztályban a kisebbségek anyanyelvén folyik, kivéve a nemzeti tantárgyakat;
3. Amennyiben az egy osztályra jutó kisebbségi tanulók száma nem éri el a harmincat, azonban az iskolában a nemzetiségi tanulók száma túlhaladja az 50 főt, kombinált osztályokat kell létrehozni úgy, hogy a tagozatban 50 tanulónál többen ne legyenek; amennyiben az említett feltétel nem valósítható meg, a párhuzamos osztályok megszűnnek.

A rendelkezések után a muravidéki magyarság iskolarendszere még inkább szorongatott helyzetbe került, hiszen számos esetben nem tudták teljesíteni a megszabott feltételeket. A többségi törekvéseknek megfelelően fokozatosan nőtt a szlovén tagozatok száma, természetesen a magyar osztályok rovására. Olyan helyzet állt elő, hogy formálisan eleget tett ugyan az állam a békeszerződés rendelkezéseinek, a jogi normarendszer azonban a gyakorlatban csak nehezen volt megvalósítható.

A magyar oktatás helyzete 1929. december 5-e után tovább romlott, amikor kibocsátották a Jugoszláv Királyság nemzeti iskoláiról szóló törvényt. Annak rendelkezései ugyanis még inkább megerősítették, hogy a kisebbségi tagozatok megalakításához szükséges a 30 tanuló. Kokolj és Horvat a muravidéki oktatásról szóló tanulmányukban megállapították, hogy a törvény által megszabott feltétel „az 1931-es népszámlálás után óriási akadállyá vált a magyar gyerekek számára. Akkor ugyanis számos magyar nemzetiségű állampolgár, akár politikai nyomás hatására, akár gazdasági vagy egyéb számításból (földhöz jutás, munkahely stb.) jugoszlávnak íratta be magát. Nyilatkozatuk döntő lett gyermekeik iskolába való beíratásakor is, hiszen azokat ilyen esetekben nem íráthatták be magyar tagozatba”.⁵⁴⁹

A magyar kisebbség tudatos asszimilálása tehát az oktatásban is erőteljesen érvényesült.

A kisebbségi magyar iskolákban számtalanszor a gyerekek is a politikai manipuláció tárgyai voltak. A lendvai Állami Népi Iskolában 1928-ban az egyik tanítónő azzal támadt rá valamelyik gyerekre, hogy madžaron ő is, akárcsak az apja, ezért - az egész osztály előtt - a tudára adta, hogy megbuktatja.⁵⁵⁰

A közvélemény befolyásolása céljából cikkeket közöltek a keresztényszocialista párt lapjában, a Népújságban szlovén tanítók tollából is; ők természetesen nem ellenezték a kisebbségi iskolát és a magyar nyelv tanulását, azonban egyértelműen azt akarták, hogy a magyarok tudatában erősödjék a szlovén, tehát az államnyelv tanulásának a fontossága. Számos esetben azt is kimondták, hogy a kisebbségi iskola semmiképpen sem tud hasonló teljesítményt nyújtani, mint a szlovén tannyelvű állami iskola.⁵⁵¹

⁵⁴⁹ Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo - Pomurska založba Murska Sobota, 1977. 347-351.

⁵⁵⁰ Népújság, 1928. június 10-én - Murska Sobota. III. évf., 12.

⁵⁵¹ Népújság, 1928. szeptember 23-án - Murska Sobota. III. évf., 20.

Az iskolák jellegének, típusának bírálata mellett állandóvá váltak a muravidéki pedagógusok és az Országos Tanító Szövetség közötti ellentétek is. A konfliktusok addig fajultak, hogy 1928. szeptember 22-én Murszombatban értekezletet szerveztek, amelyen - az országos szövetség képviselői mellett - a Murszombati és az Alsólendvai járás tanítóinak egy része is részt vett. A gyűlésen a muravidéki tanítók elmondták gondolataikat. Ezek között volt az a követelés is, hogy a pedagógus szaklapban ne támadják állandóan a muravidéki pedagógusokat csupán azért, mert a Muravidéken sajátos körülmények között folyik az oktatás. A másik fél sokszor rendkívül éles hangon követelte a nemzetiségi iskolák eltörlését, mert az szerintük „hazafias érdek Prekmurjében”. Az egyik felszólaló azzal érvelt, hogy a kisebbségi iskolák további megtartása estében a jugoszláv nemzeti érdek veszélybe kerülhet, mert egy esetleges népszavazás során a többséget nem a szlovénok kapnák meg. A tárgyalás azonban valamivel mérsékeltebb hangnemben fejeződött be, számos kompromisszumos megoldással és javaslattal, viszont az ellentétek korántsem oldódtak fel.⁵⁵²

A magyar iskolák másodrendűségének és az asszimilációs törekvéseknek ugyancsak látványos mutatója az a példa, hogy befolyásos körökhöz tartozók olyan véleményt fejtettek ki, hogy akinek a neve szláv eredetre utal, illetve akinek legalább egyik szülőjéről bizonyítható, hogy szláv eredetű, azt mindenképpen a szlovén iskolába kell beíratni, tekintet nélkül arra, hogy a szülők maguk milyen véleményen vannak. Ezzel összefüggésben olyan javaslatok is elhangzottak, hogy „mivel az 1920-ban magát magyarnak nyilvánító mintegy 14 ezer muravidéki magyar esetében legalább a fele elmagyarosított szlovén volt”, ezért - a nemzetállam szempontjából - legitimnek tekintik a magyar nemzetiségűek szlovén tannyelvű iskolákba íratását.⁵⁵³

A magyarság ellehetetlenítésére szolgált a hodosi tanítói hely betöltésének ügye is. Oda ugyanis a magyarul nem tudó, nedelici Meta Jahn-t nevezték ki tanítónak.⁵⁵⁴ A tárgyalt időszakban rendszeres volt a vidékre telepített tanítók bírálata. A helybéli lakosság mindenképpen az ún. hazai tanítókat tartotta megfelelőbbnek, ők ugyanis jobban ismerték a muravidéki ember sajátosságait, szokásait, gondolatvilágát. Azonban az idegenekkel szemben sem voltak durvák, legfeljebb azt hangoztatták, hogy ők is minél hamarabb illeszkedjenek be az új környezetbe, és váljanak a lakosság számára elfogadhatóvá.⁵⁵⁵ Természetesen a hatalom mást akart elérni az új tanítók Muravidékre telepítésével. Egyrészt a magyar nyelvi és kulturális értékek jelentőségét kívánta csökkenteni, másrészt a muravidéki szlovén tájszólást is el akarta feledtetni a szlovén emberekkel.

Az állami centralizáció érdekét szolgálta, hogy 1930 elején a közoktatásügyi minisztérium elrendelte valamennyi muravidéki elemi iskola államosítását. Így az addig állami, községi és felekezeti iskolákra való tagolódás megszűnt, és egységes, állami elemi iskolák jöttek létre. Ennek megfelelően az iskolaszékeket is átalakították.⁵⁵⁶

A harmincas évek elején állandó problémát jelentett a két muravidéki középiskola, a murszombati szlovén gimnázium és az alsólendvai polgári iskola megtartása. Anyagi nehézségek miatt ugyanis a hatalom állandóan a tagozatok, illetve az iskolák létszámának a csökkentésére

⁵⁵² Népújság, 1928. október 7-én - Murska Sobota. III. évf., 21.

⁵⁵³ Népújság, 1928. december 2-án - Murska Sobota. III. évf., 25.

⁵⁵⁴ Népújság, 1928. szeptember 9-én - Murska Sobota. III. évf., 19.

⁵⁵⁵ Muravidék, 1928. május 6-án - Murska Sobota. VII. évf., 19.

⁵⁵⁶ Muravidék, 1930. március 9-én - Murska Sobota. IX. évf., 10.

törekedett. A Muravidéken erős ellenállást tanúsítottak az említett két középfokú tanintézmény esetleges megszüntetésével szemben, s ez a politikai szervek működésében és a sajtóban egyaránt kifejeződött. A muraszombati gimnázium megmaradását szlovén nemzeti érdeknek tekintették - az iskolában a harmincas években a magyar nyelvet nem is tanították (egy 1934-ből származó sajtócikk szerint a 254 diákból csak kettőt tartottak nyilván magyar nemzetiségűként⁵⁵⁷) -, de a lendvai polgári iskola mellett is erősen kitartottak. Az utóbbi tanintézményben is döntő többségben szlovén tanárok, illetve tanítók oktattak a harmincas években, a magyar nyelv mint tantárgy azonban megmaradt.⁵⁵⁸

A muravidéki magyarság szempontjából tragikusnak tekinthetők a Muraszombati járás általános iskoláinak eredményei, amelyeket a sajtó is közzétett 1932 júniusában. A járási oktatási közgyűlésen megállapították, hogy a 7071 tanulóból csak 116 magyar nemzetiségű (6820-at nem szlovénnak, hanem jugoszlávnak tüntettek fel). A magyar nemzetiségű tanulók csekély létszáma - a sajtó - azt bizonyítja, hogy a Muravidék „mindig is kifejezetten jugoszláv jellegű terület volt”. Ha feltételezzük, hogy a Muraszombati járáshoz tartozó határ menti magyarlakta falvakban akkor még legalább kétezer magyar nemzetiségű polgár élt (Szentlászló még az Alsólendvai járáshoz tartozott), továbbá Muraszombatban és a szlovénok lakta vidéken szétszórta is legalább négyszáz-ötszáz magyar élt, a lakosságnak pedig kb. 10%-a lehetett általános iskolás korú, akkor a kimutatásban legalább 50%-os „kiesést” tapasztalunk.

A helyzet nagyon lesújtó az alsólendvai polgári iskola adatait illetően is. Az 1931/32-es tanév végén a középfokú tanintézménybe 111 diák járt, közöttük 68-at jugoszlávnak jegyeztek be, és csupán 43-at tüntettek fel magyar nemzetiségűként. A diákok nemzeti összetételét - az általános kisebbségi elnyomásból származó torzítások mellett - valamennyire érthetőbbé teszi a szülők társadalmi rétegződésének aránya, amelynek keretében 25 diák hivatalnokok gyermeke volt (akik nyilván „szlovénok” voltak), 35-en iparos és kereskedő családból kerültek ki (akik közül feltételezni lehet, hogy legalább 50%-ban jugoszlávnak vallották magukat), és 44-en származtak paraszti családból. Az újságcikkben olvasható, hogy az oktatás főleg nyelvi szempontból volt nagyon nehéz, ami nyilván arra utal, hogy a diákság jelentős része a magyar nyelvet ismerhette jobban.⁵⁵⁹

A magyar falvakban működő iskolák tanítóállománya mennyiségileg is hiányos volt. A radamosi előjáróság például azzal a kéréssel fordult 1932 őszén az illetékes tanfelügyelőséghez, hogy a viszonylag nagy tanulói létszámmal rendelkező iskola számára biztosítsanak még egy tanítót, ez azonban nem következett be.⁵⁶⁰

1934 elején Hodosról Pártosfalvára helyezték át az egyik, feltehetően szlovén érzelmű tanítót. Az persze fel sem vetődött az illetékes körökben, hogy a helyére magyar nemzetiségű vagy magyarul is tudó személyt biztosítsanak, hiszen a szlovén közvélemény úgy fogadta az áthelyezést, hogy Hodosra minél előbb szlovén tanítót kell ismét küldeni, mert különben „az idegen ajkú (értsd: magyar - a szerző megjegyzése) tanulók nevelése károsodást szenved”.⁵⁶¹

⁵⁵⁷ Murska Krajina, 1934 április 8-án - Murska Sobota, III. évf., 15.

⁵⁵⁸ Novine, 1932. február 28-án - Murska Sobota, XIX. évf., 9.

⁵⁵⁹ Murska Krajina, 1932. július 17-én - Murska Sobota, I. évf., 20.

⁵⁶⁰ Murska Krajina, 1932. november 13-án - Murska Sobota, I. évf., 37.

⁵⁶¹ Murska Krajina, 1934. március 4-én - Murska Sobota, III. évf., 10.

Az oktatási miniszter egy 1934. december 28-án kiadott rendeletével meghatározta a polgári iskolák iskolakörzeteit. A rendelet értelmében Murszombat is az Alsólendvai Polgári Iskola vonzáskörzetébe került, ez ellen azonban bizonyos murszombati körök erélyesen tiltakoztak. Okként azt hangoztatták, hogy a két város között nagyon hiányos az autóbusz-közlekedés, ezért inkább a Ljutomerben, tiszta szlovén környezetben működő polgári iskolát tartották megfelelőnek. A fő ok viszont - amint az egy újságcikk soraiból nagyon érződik - Alsólendva magyar jellege, amit (az erőteljes asszimilációs törekvések ellenére) a murszombatiak nem akartak elfogadni.⁵⁶² A rendelettel szemben tanúsított ellenszenv hatására 1935 júniusában új határozat született, amelynek értelmében Murszombatot kivonták az alsólendvai Polgári Iskola körzetéből, és a Ljutomeri iskolához sorolták.⁵⁶³ A lendvai polgári iskolában tanuló diákok száma az 1935/36-os tanév kezdetén 115 volt; ezt az a tény befolyásolta, hogy az első osztályba 43 tanuló iratkozott be, mivel olyan ígéretet kaptak, hogy a tankönyveket ingyen kapják majd, valamint egyéb kedvezményekben is részesülnek (a korábbi években ugyanis a tanulók száma folyamatosan csökkent).⁵⁶⁴ A polgári iskola akkortájt felvette a századforduló időszakában tevékenykedő, a római katolikus papság körében a szlovén nemzeti kötődést erősítő esperesnek, dr. Franc Ivánóczynak a nevét, ami ugyancsak azt bizonyítja, hogy jelképes és látványos eszközökkel is a szlovén érzület erősítését szolgálták.⁵⁶⁵

Fontos megemlíteni Erjavec, báni tanácsos javaslatát, aki - egykori monarchiabeli magyar példára hivatkozva - azt mondta, hogy azokat a magyar nemzetiségű diákokat, akik a szlovén iskolákban vagy tagozatokban jó eredményeket érnek el, külön meg kell jutalmazni, mert ez jelentős mértékben hozzásegíthet ahhoz, hogy „a más nemzetiségűek hamar öntudatos szlovénokká váljanak”. 1941 februárjában Jože Klekl is támogatott hasonló rendeletet.

Az 1936. szeptember 4-én a Ljubljana-i Báni Hivatal által kiadott rendelet tovább korlátozta a muravidéki magyarság jogait az oktatás terén. Elrendelték ugyanis, hogy az elemi iskolák 7. és 8. osztályos tanulói nem tanulhatnak nemzetiségi tagozatokban, hanem csak kimondottan szlovén nyelvű tagozatokban. A rendelet azt is meghatározta, hogy azoknak a tanulóknak, akik befejezték az elemi iskolát, a szlovén nyelvet szóban és írásban egyaránt ismerniük kellett.⁵⁶⁶

A magyar tanítóság a muravidéki iskolákban, ott, ahol magyarok éltek, a harmincas évek közepétől kezdve csak elvétve kapott állást. Azt a kevés magyar nemzetiségű tanítót is, akik az évek során képesítést szereztek, illetve még az ún. magyar időből maradtak ott, messzire helyezték szülőföldjüktől. Pl. Bánfi Istvánt, Ratkai Lászlót és Telkes Imrét a Dunai bánságba helyezték át. Mivel az evangélikusok által lakott goricskói vidéken a hittantanításra is szükség lett volna (feltételezhetjük, hogy magyar nyelven), maga Benko képviselő is eljárta visszahelyezésük érdekében 1936-ban. A hatalom azonban ebben az esetben sem engedett. A tanítók nem jöhettek haza.⁵⁶⁷

A tanítók állandó el- és áthelyezéseinek, valamint más közvetlen, a magyarság szempontjából sértő intézkedéseken kívül a nemzettudat átalakítására, magyarellenessé válására is folyamatosan ügyeltek. 1938 elején - egyebek mellett - olyan indokkal javasolták a murszombati

⁵⁶² Murska Krajina, 1935. március 31-én - Murska Sobota. IV. évf., 13.

⁵⁶³ Murska Krajina, 1935. július 21-én - Murska Sobota. IV. évf., 29.

⁵⁶⁴ Novine, 1935. szeptember 22-én - Alsólendva. XXII. évf., 38.

⁵⁶⁵ Novine, 1937. június 13-án - Lendva. XXIV. évf., 24.

⁵⁶⁶ Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo - Pomurska založba Murska Sobota, 1977. 351.

⁵⁶⁷ Murska Krajina, 1936. december 6-án - Murska Sobota. V. évf., 49.

gimnázium Koceljéről (a 9. században a Nyugat-Dunántúl területén uralkodó szláv fejedelemeiről) való elnevezését, hogy azzal is gyengítsék és folyamatosan felejtessék az elmúlt századokban közkedvelten jelképpé vált első magyar királynak, Szent Istvánnak az emlékét, aki - a gimnázium tanárainak véleménye szerint - „a szlávságnak az ellensége volt”⁵⁶⁸. Pedig az említett tanintézmény nem viselte a magyar király nevét, az indoklásban mégis fontos szempont volt rá hivatkozni. Szent István neve a magyar nemzeti és kulturális értékeket fémjelezte, s ez a hatalom szemében szálkát jelentett. A történelem torzításának egyértelműsége - Szent István életét és életművét ismerve - aligha szorul bővebb magyarázatra. Az sem volt baj, hogy a gimnáziumot Koceljéről kívánták elnevezni, a problémát az jelentette, hogy a magyar értékek tudatos elsorvasztását, befekettetését szolgálták az ilyen és hasonló jellegű megnyilvánulásokkal párosuló események, ami közvetve a muravidéki magyarság nemzeti tudatának gyengülését eredményezte.

A szlovén oktatás erősödését szolgálhatta az a nagyszabású találkozó, amelyet 1938. május 14-én rendeztek Muraszombatban, és amelyen a beszámolók szerint mintegy 700 tanító vett részt a Muravidékről és Szlovénia egyéb részeiről (tömegesen a Stájer-vidékről). A Novine c. hetilap szerint a tanácskozáson az Alsólendvai járásból viszonylag kevés tanító vett részt. Az állítást viszont a Murska Krajina újság megcáfolta. A rendezvényről így nehéz objektív képet alkotni, azonban feltételezhető, hogy nemzetiségi jellegű (illetve azzal kapcsolatos) ellentétek is felmerültek a tanácskozáson.⁵⁶⁹ Két esztendővel később ismét Muraszombatban került sor hasonló jellegű rendezvényre. A találkozót ugyan a muravidéki Tanító Egyesület 20. évfordulója tiszteletének szentelték, viszont az előadások fontos tartalmi kérdésekre és a korábbi évek működésének értékelésére is kitértek. Kisebbségi oktatásról akkor már formálisan sem lehetett beszélni, ezért érthető a tanítóságnak az a véleménye, hogy a nemzeti (értsd: szlovén) érdekeket az oktatásban - tekintettel a háborús állapotra és a világpolitikai helyzetre - még inkább előtérbe kell helyezni⁵⁷⁰. A hatalom bizonyos szintű, az adott politikai helyzetben stratégiai szempontból fontosnak tekinthető „kedveskedését” vélhetjük felfedezni abban az intézkedésben, amikor 1940 szeptemberében Korošec oktatási miniszter a muravidéki határ menti iskolák támogatása keretében a hodosi és a pártosfalvi iskolák karbantartására és építésére 30, illetve 10 ezer dinár támogatást biztosított.⁵⁷¹

A két világháború közötti muravidéki magyar oktatás szempontjából a végső döfést az 1940. május 15-i, a kisebbségben élő gyerekek elemi iskolába íratásáról szóló minisztériumi utasítás jelentette. A rendelet az iskolák igazgatóinak a kezébe adta a beíratás jogát, a szülőknek viszont szóban vagy írásban kellett nyilatkozniuk nemzeti hovatartozásukról. Az ilyen helyzetben - a politikai és lelki nyomás mellett - az 1931-es népszámlálással is nagyon vissza lehetett élni. Például a göntérházi Gerebic Ferenc kérelmé, amelyben kérte a hatóságokat, hogy Rozália leánya az iskola magyar tagozatát látogathassa, a járási főnök visszautasította. A döntést azzal magyarázták, hogy magyar tagozatba csak a magyar nemzetiségű és anyanyelvű szülők gyermekeit lehet beíratni, az érintettek azonban - a hatóság szerint - azt semmivel sem bizonyították.⁵⁷²

⁵⁶⁸ Murska Krajina, 1938. február 6-án - Murska Sobota. VII. évf., 6.

⁵⁶⁹ Murska Krajina, 1938. május 29-én - Murska Sobota. VII. évf., 22.

⁵⁷⁰ Murska Krajina, 1940. április 21-én - Murska Sobota. II. évf. 16.

⁵⁷¹ Murska Krajina, 1940. október 6-án - Murska Sobota. II. évf., 40.

⁵⁷² A lendvai járási hivatal 1941. február 21- keltezésű, 1398/5 számú irata - Az irat Varga Sándor magángyűjteményében található

IV. 8. II. Néhány statisztikai adat a magyarlakta települések oktatási helyzetéről

A következőkben szükségesnek tartom bemutatni annak az összegzésnek a bizonyos részeit, amelyet a Kokolj-Horvat szerzőpáros tett közzé a muravidéki magyarlakta települések oktatásáról, illetve az iskolai tagozatok és a tanulók számáról, hiszen - a magyarság tényleges nehézségeinek és diszkriminálásának okfejtő boncolgatását mellőzve is - jelentős ismertetője a muravidéki magyarság oktatási helyzetének a két világháború közötti időszakban⁵⁷³.

Az alábbi adatok - amennyiben nincsenek másképpen megjelölve - az elemi iskolai oktatásra vonatkoznak.

Alsólendva

Alsólendván 1921. december 6-án megszüntették a magyar tannyelvű római katolikus népiskolát, és hozzácsatolták az újonnan alapított négytagozatos szlovén tannyelvű állami iskolához (ugyancsak négy párhuzamos magyar tagozat jött létre). Akkor szűnt meg működni az izraelita és az evangélikus iskola is. Kezdetben az új állami iskolának 271 tanulója volt, közöttük 173 volt magyarnak bejegyezve. A járási főnök 1924 szeptemberében engedélyezte az I. és II. osztályos tagozatok megszüntetését, majd néhány évvel később, az 1931/32-es tanévvel az összes magyar nyelvű tagozat megszűnt. Aligha fogadható el egyértelmű magyarázatnak Kokolj és Horvat véleménye, akik a magyar tagozatok megszüntetésében nagy szerepet tulajdonítottak annak a jelenségnek, hogy néhány tekintélyes lendvai család azért íratta szlovén tagozatra a gyermekét, hogy minél hamarabb elsajátítsa az állam nyelvét.

A továbbiakban a statisztikai adatokból csupán néhányat ismertetünk: 1921-ben 1533 magyar, 840 szlovén, 67 német és 89 egyéb nemzetiségű, illetve anyanyelvű polgárt tartottak számon; 1931-ben már csak 878 volt a magyar, míg a szlovénok száma 1320-szal növekedett, továbbá nyilvántartottak még 163 szerb-horvátot, 49 németet (állítólag zsidók voltak) és 29 egyéb nemzetiségűt.

Az 1921/22-es tanév elején az 509 iskolaköteles gyerekből 173 magyar és 98 szlovén járt iskolába. Az iskolának magyar és szlovén tagozatai egyaránt voltak egészen az 1931/32-es tanévig, amikor teljesen megszüntették a magyar tagozatokat. Egyébként az 1925/26-os tanévtől a magyar tagozatok fokozatos csökkentését állapíthatjuk meg. Amikor 1924-ben megszüntették az első magyar tagozatokat, akkor az intézkedés ellen néhány tekintélyesebb lendvai polgár erősen tiltakozott (Kokolj és Horvat érezhető antipátiával megjegyezték, hogy nem is a magyarok, hanem a szlovén származásúak tiltakoztak a magyar tagozatok megszüntetése ellen). A szerzőpárosnak az a megállapítása sem teljesen találó, amikor a magyarság beolvadását, illetve a város nemzetiségi összetételének rohamos megváltozását azzal magyarázzák, hogy azt a különböző betelepítések (ami nyilván helytálló) és a magyar szülők meggyőződése - hogy gyermeküknek szlovén iskolába kell járni, mert akkor jobban érvényesülhetnek - idézte elő (a második jelenség ha tévesnek nem is, de legalább ellentmondásosnak minősíthető).

⁵⁷³ Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo - Pomurska založba Murska Sobota, 1977. 352-363.

Csente

Az 1921-es népszámlálás szerint a faluban 715 magyar és 230 szlovén anyanyelvű polgár élt. Tíz évvel később 525 volt a magyarok száma, valamint 372 szlovént és 5 horvátot írtak össze. Egy 1938-as magánösszeírás szerint (amelyet Kokolj személyesen végzett) a faluban 191 család élt; 827 személyt számláltak meg, közülük 497 volt magyar, 225 szlovén, míg 105 személy esetében azt tüntették fel, hogy vegyes házasságból származik.

1921-ben a csentei iskolának 179 iskolaköteles tanulója volt, azonban azok közül csak 148-an jártak a valóságban is iskolába.

1920 után a tanítási nyelv a magyar volt. A muraszombati körzeti hivatal 1922. július 10-én kibocsátott rendeletével párhuzamos szlovén tagozatot hoztak létre a szlovén tanulók számára (hivatalosan 41 szlovén tanuló volt a 113 magyarral szemben). A magyar tagozatokban a szlovént is tanították, míg a szlovén tagozatokban a magyar nyelv nem szerepelt a tantárgyak listáján.

A maribori főispán 1926. január 19-i rendeletével a csentei iskolát szlovénnek nyilvánította párhuzamos magyar nyelvű oktatási tagozattal. Akkor az iskolában 35 szlovén és 91 magyar tanulót tartottak számon, az utóbbiak között - a szerzők szerint - vannak kétnyelvű házasságokból származó gyerekek is, mert a kétnyelvű családok magyarnak vallották magukat. Az 1931-es népszámlálás szerint a település 902 lakosából 58%-ot jegyezték be magyar nemzetiségűnek, azonban ettől függetlenül az 1931/32-es tanévben a párhuzamos magyar tagozatot megszüntették. Kokolj és Horvat szerint a magyarul is tudó tanár jóindulatán múltott, hogy az alsó tagozatokban segítette-e a magyar gyerekek tanulását.

Az asszimiláló politika konkrét példája az 1940/41-es tanév statisztikája, amely szerint a 137 csentei tanuló közül már 89-et jugoszlávnak jegyezték be.

A két világháború között a csentei iskola igazgatói voltak: Franc Šaparič, Franc Bereden, Jože Horvat, Rudolf Štefančec és Jožef Kolarič (az utóbbi 1924-től 1941-ig).

Dobronak

Az 1921-es statisztika szerint az egykori mezővárosban 1362 magyar és 112 szlovén nemzetiségű polgár élt, azonban tíz esztendővel később a népszámlálási adatok már csak 694 magyart és 644 jugoszláv nemzetiségű polgárt mutattak ki.

A dobronaki iskolába jártak a szomszédos Zsitkóc település tanulói is. Zsitkóc nemzetiösszetétele 1921-ben 242 magyart és 39 szlovént mutatott, azonban 1931-ben az említett faluban is csökkent a magyarok száma, mégpedig 102-re, ugyanakkor 203 polgárt jugoszlávként jegyezték be.

Mivel a dobronaki iskolában jugoszláv határőrök tartózkodtak, valamint az egykori kántortanító sem költözött ki az épületből, a tanítás valójában csak 1922 után kezdődött el. Akkor Janez (vagy János) Preiningert nevezték ki igazgatónak, aki muravidéki szlovén volt ugyan, de magyarul is tudott. Állítólag maga szervezte meg a tanköteles gyerekek beíratását, mert azt az előjáróság és Volper plébános - Kokolj és Horvat állítása szerint - azt nem támogatta.

A két település tanulói a kezdeti fázisban csak magyarul tanultak, azonban a későbbiek során már nehézkesen működött a magyar párhuzamos tagozat. Az 1938/39-es tanévben itt is teljesen megszűnt a magyar tagozat, habár állítólag az alsó osztályokban továbbra is használták a magyar nyelvet.

A magyar nemzetiség sanyargatott helyzetét azonban az 1940/41-es tanévből származó statisztikai adat tükrözi a legjobban, amely szerint a 278 tanulóból már csak 4-et írtak be magyarnak.

Hosszúfalu (Hosszúfalú-heggyel együtt)

A településnek (Hosszúfalú-heggyel együtt) 1921-ben 970 magyar és 499 szlovén lakosa volt, azonban 1931-ben az arány szinte ellentétes: 422 magyar és 957 jugoszláv. 1921-ben a 255 tanköteles gyerek közül 219-en jártak iskolába.

Čizék főtanító és Margit leánya állítólag több éven át magyarul tanítottak. Azonban már 1921-ben szlovén párhuzamos tagozatot nyitottak, majd az 1926/27-es tanévben két újabb szlovén osztállyal bővítették az iskolát. Még így is maradt három szlovén osztály az 1931/32-es tanévig, amikor a magyar tagozatokat megszüntették (bár az I. és a II. osztályban még használták a magyar nyelvet).

Az 1940/41-es statisztika szerint az iskolába beíratott 255 tanulóból már csak 16-ot jegyeztek be magyarnak.

Völgyifalu

1921-ben a faluban 603 magyar és 12 szlovén nemzetiségű lakost tartottak számon, az iskolának viszont 80 tanulója volt.

Az első esztendőben magyar nyelven folyt az oktatás, majd az 1925/26-os tanévtől az alaptagozat szlovén lett egy párhuzamos magyar tagozattal. Az 1931/32-es tanévvel a párhuzamos magyar tagozatot megszüntették. Akkor az ott tanítók sem tudtak magyarul. Azonban a lakosság nemzetiségi összetétele ott még az 1940/41-es iskolai statisztika szerint is kedvező volt, hiszen a 81 tanuló közül még mindig 75 magyarnak volt bejegyezve.

Domonkosfa

A faluban az 1921-es statisztikai adatok szerint - az 1910-es évhez hasonlóan - a mintegy 700 lakosnak a 84,4 %-a volt magyar.

A domonkosfai iskolába jártak még a szerdahelyi, valamint a túlnyomórészt szlovén nemzetiségű Gerőháza (Lončarovci) és Jánosfa (Ivanjševci) tanulói, viszont a trianoni határ magyarországi oldalán maradt két település (amelyek egykor a domonkosfai iskolakörzethez tartoztak) tanköteles gyerekei kimaradtak.

1928/29-es tanévig a magyar tagozatok voltak túlsúlyban, majd megváltozott az arány. A magyar osztályokban egyre kevesebb lett a gyerekek száma, majd 1937/38-ban megszüntették a magyar tagozatot. Azonban állítólag a szlovén tagozatokban ezt követően is használták a magyar nyelvet.

Önmagáért beszél az 1940/41-es tanév statisztikai kimutatás, amely szerint a 99 tanulóból már 73 szlovénnek volt feltüntetve.

Gyertyános

Az idézett forrásanyagban Gyertyánosról azt olvashatjuk, hogy 1910-ben még színmagyar település volt, az 1921-es népszámlálás adatai szerint viszont 568 magyar, 26 szlovén és 9 német anyanyelvű lakost tartottak számon.

1921-ben a faluban 108 volt az iskolaköteles gyermekek száma, a tanítás az első években magyarul folyt. 1925-ben szlovén telepesek érkeztek Gyertyánosba Odranci településről, ennek következtében megváltozott a lakosság nemzetiségi összetétele, hiszen 1939-ig 39 család érkezett 243 családtaggal. 1926-tól már önálló szlovén tagozat is működött az iskolában, azonban az 1931/32-es tanévben a magyar tagozatokat teljesen megszüntették. Fliszár tanító távozásáig (1936) még valamennyire használták a gyertyánosi iskolában a magyar nyelvet, később azonban teljesen kiszorult az oktatásból.

Egyébként az 1940/41-es tanévben a 122 tanuló közül már 69-et jugoszlávként jelöltek meg.

Göntérháza

Göntérházát, valamint az iskolai körzetéhez tartozó Kámaházát 1921-ben még szintiszta magyar településként tartották számon (Göntérházának 400, Kámaházának viszont 150 lakosa volt). Akkor a két faluban 87 tanköteles gyermeket jegyezték be.

A tanítás az iskolában magyar nyelven folyt, a szlovént kezdetben csak mint tantárgyat oktatták. Az iskola az 1931/32-es tanévben kapott párhuzamos szlovén alaptagozatot, azonban a helyzet 1934-ig nem sokban változott, amíg oda nem helyezték igazgatónak - állítólag a Kámaházára betelepített 19 szlovén család (87 családtag) igényei miatt - Prinčič tanítót. Ezután már csak a hittant tanították magyar nyelven. A magyar tagozat formálisan az 1938/39-es tanévben szűnt meg. Az 1940/41-es tanév statisztikája a 63 tanuló között még mindig 57 magyar gyereket tartott számon.

Felsőlakos

A felsőlakosi iskolába a helybeli és az alsőlakosi tanulók jártak, 1921-ben összesen 158-an. Felsőlakosnak akkor 614 magyar és 30 szlovén lakosa volt, míg Alsőlakosban 336 volt a magyarok száma a 33 szlovén anyanyelvűvel szemben.

A húszas évek elején az iskolában magyar nyelven folyt a tanítás, a szlovént csak mint tantárgyat oktatták. Az 1926-os esztendőben azonban már bevezették a szlovén tagozatot is, majd az 1931/32-es tanévben megszüntették a magyar oktatást (akkor Felsőlakosban 455 magyar és 185 szlovén, valamint 13 szerb-horvát, Alsőlakosban viszont 188 magyar és 152 szlovén polgár élt).

Az 1940/41-es tanév statisztikája szerint az iskola 164 tanulója közül már 108-at jugoszlávként tartottak számon.

Hodos

A hodosi iskolakörzethez a helybelieken kívül a kapornaki gyerekek tartoztak, az 1921-es tanévben összesen 102 tanuló. Akkor Hodoson 393 magyar és 76 szlovén anyanyelvű polgárt tartottak számon, Kapornakon viszont 235 magyar és 11 szlovén volt nyilvántartva.

A húszas évek elején a tanítás magyarul folyt, a szlovén nyelvet csupán tantárgyként oktatták. Az 1925/26-os tanévtől az alaptagozat már a szlovén lett, magyar párhuzamos tagozattal. Azonban a hodosi iskola - a magyar tagozatba tartozó gyerekek létszámának csökkenés ellenére - egészen 1941-ig megőrizte a párhuzamos magyar tagozatot is.

Az 1940/41-es évi iskola statisztika szerint a 79 tanulóból 57 magyarként volt nyilvántartva.

Kapca

A falunak az 1921-es népszámlálás szerint 620 magyar és 107 szlovén anyanyelvű lakosa volt. Kapcán már a terület elcsatolásakor szlovén alaptagozatot vezettek be párhuzamos magyar osztállyal. 1925-től 1929-ig két párhuzamos magyar osztály működött, majd az egyiket megszüntették. Az 1931/32-es tanévtől aztán a másik magyar párhuzamos osztályt is megszüntették, s ezt azzal indokolták, hogy a népszámláláskor a falu lakosságából 685-en jugoszlávnak vallották magukat, és csupán 41-en magyarnak. Ezt követően az oktatás szlovén nyelven folyt, csak az I. és II. osztályos gyermekeknek segítettek a tanulásban a magyar nyelv nem hivatalos használatával.

A statisztikai adatokkal való hatalmi visszaélést bizonyítja az 1940/41-es tanév statisztikája is: az iskolába beíratott gyerekek közül 126 jugoszlávnak volt bejegyezve (és csupán 33 magyarnak).

Szentlászló

Szentlászlón, ahol túlnyomórészt reformátusok (kálvinisták) éltek, 1931-ben 359 magyar és 51 szlovén nemzetiségű polgárt írtak össze. Ez aligha tekinthető valósnak adatnak, hiszen az 1940/41-es tanév adatai szerint a helybeli iskola 40 tanulója közül valamennyi magyar volt. Igaz, „az állam iránti hűségből” jugoszlávoknak írták magukat.

Egyébként a szentlászlói iskolában az 1933/34-es tanévig az egytagozatos iskolában magyar nyelven oktattak, azonban ezt követően szlovén tanító érkezett a faluba, aki nem tudott magyarul, így a magyar nyelvű tanításnak is vége lett.

Petesháza

Az 1921-es népszámlálás adatai szerint a faluban még 858 magyar, 50 szlovén és 24 egyéb anyanyelvű lakost írtak össze, azonban tíz esztendő múlva már gyökeresen megváltozott a helyzet. Részben azért, mert a falu határában létrejött a telepesekből kialakított Petesházi major, részben viszont a népszámlálási adatok manipulációja miatt. Akkor az 1136 főből álló összlakosságon belül már csak 367 magyar nemzetiségű polgárt jegyezték fel, valamint 627 szlovént, 140 horvátot és 2 egyéb nemzetiségűt.

1921-ben 69 tanuló járt iskolába, akik az 1925/26-os tanévig magyar nyelven tanultak. Akkor azonban létrehozták a szlovén alaptagozatot, három párhuzamos magyar osztállyal, amelyek a következő néhány esztendőben „elfogytak”, és az 1932/33-as tanévtől már nem volt egy magyar tagozat sem.

Pince

Még az 1921-ben elvégzett népszámlálás szerint is színmagyar településként volt feltüntetve (akkor 446 lakost írtak össze). Az 1931-es népszámlálási adatok szerint - közben a falu határában betelepítésekre került sor - 214 lakos vallotta magát magyarnak, azonban akkor már 237 szlovén, 90 horvát és 11 német nemzetiségű polgár volt feltüntetve.

A pincei iskola 1929-ben jött létre magyar tagozattal (elsőtől negyedik osztályig), azonban az 1933/34-es tanévtől a magyart mint tanítási nyelvet megszüntették.

Pártosfalva

Az 1921-es népszámlálás szerint a faluban 298 magyar, 117 szlovén, 13 német és 7 egyéb anyanyelvű polgár élt. Egy 1938-as magánösszeírás szerint 233 volt a magyarok száma, ugyanakkor 112 szlovén és négy egyéb nemzetiségű lakost jegyeztek fel.

A helybeli tanulókon kívül a pártosfalvi iskolába jártak a kiskfalui és a csekefai iskolaköteles gyerekek is. 1921-ben a pártosfalvi iskolába 111 tanuló járt. Az iskolában már 1919 októberétől szlovén nyelven folyt az oktatás, azonban a magyart mint nyelvet is oktatták. A következő évben az iskola párhuzamos magyar tagozatot kapott, amelyet jó tíz esztendővel később, az 1931/32-es tanévvel megszüntettek. A magyar tagozat bezárása ellen a legerőteljesebben a kiskfalui polgárok tiltakoztak, akik a Kokolj és Horvat szerzőpáros szerint elmagyarosított szlovénok voltak.

Radamos

A jellegzetes hetési faluban 1921-ben 593 magyar és 11 szlovén nemzetiségű polgárt írtak össze, azonban a következő, 1931-es összeíráskor már óriási torzításra került sor, hiszen csupán 154 magyar nemzetiségű lakost jegyeztek be, míg jugoszlávként 411-en voltak megjelölve.

Az iskolának 1921-ben pontosan száz tanulója volt, akik a két világháború közötti időszakban szinte mindig magyar nyelven tanultak. Még akkor is, amikor az 1931/32-es tanévben formálisan bevezették a szlovén tagozatot.

Hídvég

Hídvéget még az 1921-es népszámlálás is színmagyar településként tartotta számon (247 lakossal). A húszas évek közepén a falu határában létrejött a telepesekből felépített „Új-hídvég”, ennek következtében a falu lakosságának nemzetiségi összetétele gyökeresen megváltozott.

A hídvégi iskolába jártak a szomszédos Bánuta tanköteles gyermekei is (Bánutának 1921-ben 132 magyar lakosa volt). Az iskolának 1921-ben 55 tanulója volt, az 1940/41-es tanévben viszont már 125. A tanulók közül 104 jugoszlávnak volt feltüntetve.

Kezdetben a tanítás nyelve a magyar volt, majd a telepesek miatt az 1926/27-es tanévben bevezették a szlovén alaptagozatot magyar párhuzamos osztállyal. Az 1931/32-es tanévtől az egész iskolában hivatalosan a szlovén volt a tanítási nyelv, azonban - egy lelkes magyar tanárnőnek köszönhetően - egészen a második világháború kitöréséig magyar nyelven is tanítottak.

A különböző településeken működő elemi (alap) iskolák helyzetének ismertetése után könnyen megállapítható, hogy a Mura menti magyar falvakban a két világháború között a jugoszláv hatalmi szervek - nem véletlenül - éppen az oktatást tekintették az asszimiláció egyik legfontosabb eszközének. A magyarellenes megnyilvánulások az oktatásban voltak a legerősebbek, így az elcsatolást követő második évtized végére szinte teljesen felszámolták a magyar oktatást. Jól bevált módszernek számított első lépésként a szlovén alaptagozatok felállítása, majd a párhuzamos magyar tagozatok vagy osztályok bevezetése, és végül - statisztikai vagy egyéb okokra hivatkozva - a magyar nyelvű oktatás teljes felszámolása. A legtöbb iskolára ennek a sajnálatos, kisebbségellenes eljárásnak a súlya nehezedett. Kivételt csupán a hodosi iskola jelentett, ahol egészen 1941-ig megmaradt a magyar nyelvű tanítás, valamint néhány iskola (Domonkosfa, Csente, Dobronak, Hosszúfalu, Kapca, Radamos és Hídvég), ahol az alsó tagozatokban (1-től 4. osztályig) a tanításban a tanítók a magyar nyelvet is használták, illetve azzal is segítették a tananyag elsajátítását.

V. A MURAVIDÉK VISSZACSATOLÁSA MAGYARORSZÁGHOZ (1941)

A Muravidék Magyarországhoz történő visszacsatolásának részletes bemutatása már nem képezi e tanulmány tárgyát. Ez alkalommal csupán érintőlegesen közlünk néhány általános tudnivalót, valamint beszámolunk néhány - részben szubjektívnak is tekinthető - eseményről, amely illusztrálja a magyarlakta, illetve akkor már valamennyire vegyesen lakott vidéken élő emberek viszonyulását a válságos eseményekhez.

Miután a Muravidéket a németek átadták a magyar hatóságoknak, a két évtizedig kisebbségbe kényszerült magyarokból ismét többségiek, az átmenetileg többségnek számító szlovénokból viszont kisebbségiek lettek. Politikai és jogi szempontból - még ha megannyi ellentmondással és bizonytalansággal jár is minden ilyen folyamat - az ilyen „váltás” mégis könnyebben kezelhető, mint ahogy azt az adott lakosság lelkileg „fel tudta dolgozni”. Hogy a Lendva vidéki magyarok nemzeti tudata - a korábbi két évtized minden viszontagsága ellenére - mennyire erős volt még akkor, és mennyire várták az igazságtételt, a magyarság szempontjából a felszabadulást, azt szépen tükrözi Holzedl Antalnak, az akkori német származású (egyébként a szlovén nemzeti eszméhez kötődő, azonban a magyarsággal szemben sem ellenszenves) lendvai káplánnak a visszaemlékezése, aki a magyarság óriási örömről számolt be írásában. Állítása szerint az örömmámor néha túllépte a realitás határait is, hiszen valamelyik Lendva melletti település temetőjében egy fiatal legény a következőket kiabálta: „Kelj fel, édesapám, mert megjött a felszabadulás” (a szerző a szlovén nyelvű élmény-leírásában ezt a sort magyarul is feltüntette). Egyébként a káplán a magyar „megszállás” első napjaiban - mert szlovén szempontból a Muravidék Magyarországhoz való visszacsatolását megszállásnak nevezték és nevezik ma is - erélyesen fellépett a megszüntetett szlovén mise visszaállítása érdekében, amit az ugyancsak német származású szombathelyi megyéspüspök később engedélyezett. Holzedl a szlovén mise visszaállítását annak tudatában kérte, hogy az 1920 utáni betelepítések következtében a lakosság összetétele megváltozott, a Lendva-vidéken többségben szlovénok lakta telepek (kolóniák) jöttek létre, ezért az új állapot méltányos megoldást igényelt. Merész „vállalkozás” volt az azokban a napokban, azonban a szombathelyi megyéspüspök döntése is a méltányosságról, magas szintű toleranciakészségről tanúskodik.⁵⁷⁴

A muravidéki szlovénok körében - Ivan Jerič emlékirataiból ítélve - a háborús időszakban nagy megkönnyebbülést jelentett a magyar-jugoszláv örök barátságról szóló megállapodás és a meg nem támadási szerződés. Azonban az események a valóságban az egyezményvel ellentétesen történtek. 1941. április 6-án, virágvasárnap a németek elfoglalták a Muravidéket. A viszonylag gyér számú jugoszláv katonaság és a határőrség, valamint a csendőrség szinte ellenállás nélkül elmenekült. A Murán megépített három hidat felrobbantották maguk mögött. A muraközi oldalról hallottak néhány lövést, valamint helyenként egy-két puska eldördült. A következő napokban semmi jelentős nem történt, a németek csupán Kleklt tartóztatták le.⁵⁷⁵

⁵⁷⁴ Holzedl, Anton: Nekaj spominov na leta okupacije 1941-1945, In.: Stopinje 1972 - Dekanijski urad Murska Sobota, 1972. 92-95.

⁵⁷⁵ Jerič, Ivan: i.m.: 177-180.

A magyar falvakban közömbösek voltak a németek iránt, hiszen a magyar lakosság a Magyarországhoz való visszacsatolást várta. A petesházi Vida István, aki később tűzérként a Donnál is harcolt, arról írt naplójában, hogy a magyar falvakban egyre jobban kezdték várni a magyar katonák bevonulását. A nép kisebb-nagyobb csoportokban gyülekezett, és várta a magyarok megjelenését. Mivel azonban azok csak nem jöttek, a helybeliek megbeszélték, hogy elmennek megkérni a magyar katonai parancsokságot, hogy vonuljanak be a Muravidékre. A következő napok egyikén (feltehetően 1941. április 12-én) el is ment a mintegy 30-35 főt (más információk szerint annál jelentősen több) számláló csoport Lentibe a laktanyába, ahol egy nyilatkozatot írtak velük alá arról, hogy kéri a magyar honvédség bevonulását a Muravidékre. A magyar katonaság azonban akkor sem jött mindjárt, bármennyire várta is azt a muravidéki magyar lakosság. A várva várt bevonulás április 16-án végül bekövetkezett, amikor Alsólendvára és a vidék jelentősebb településeire bevonultak a magyar csapatok.⁵⁷⁶

Muraszombat esetében valamennyire más volt a helyzet. Ott nagyobb volt a németekkel rokonszenvezők köre (Kulturbund), ezért a környéken állítólag aláírásgyűjtés is folyt a magyarok bevonulása ellen. Hartner Nándor, Muraszombat polgármestere azonban mindenképpen bízott a magyar hadsereg bevonulásában, sőt - Ferdo Godina szerint - Szentgotthárdra és Szombathelyre járt annak érdekében. A szlovénok lakta falvakban, valamint a két világháború között betelepített kolóniákon a magyarok iránt értelemszerűen nem tanúsítottak rokonszenvet, a magyar falvakban azonban nagy volt a lelkesedés.⁵⁷⁷

Muraszombatba - miután már egy nappal korábban megérkezett a katonai előőrs - április 16-án megérkezett a szombathelyi 5. gyalogezred körmendi hadosztálya, Radványi József ezredes vezetésével. Még aznap megtörtént a hatalom hivatalos átadása is. A német katonai parancsnok átadta a Muravidék feletti fennhatóság jogát a magyar honvédségnek (a németek csupán néhány nyugat-muravidéki, németek által lakott faluban maradtak, amelyek egy későbbi megállapodás értelmében formálisan is német fennhatóság alá kerültek).

Valójában 1941. április 16-án a Muravidéken kezdetét vette a katonai igazgatásról szóló rendelet, amelynek értelmében két járási katonai közigazgatási parancsnokság jött létre, az alsólendvai és a muraszombati. Mindkét katonai parancsnokság a Szabadkán, majd később Újvidéken székelő Déli Hadsereg Katonai Közigazgatási Csoportparancsnokságának volt közvetlenül alárendelve. A katonai igazgatás 1941. augusztus 15-ig volt hatályban, amikor a két muravidéki járás ismét a magyar közigazgatás szerves része lett (az Alsólendvai járás Zala megyéhez, a Muraszombati járás Vas megyéhez tartozott, akárcsak 1919 előtt). Erről véglegesen a magyar országgyűlés által 1941. december 16-án elfogadott XX/1941-es törvény rendelkezett.⁵⁷⁸

⁵⁷⁶ Vida István: Egy petesházi tűzér visszaemlékezései a II. világháborúra 1941-1945 - Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 1999. 9-13.

⁵⁷⁷ Godina, Ferdo: Prekmurje 1941-1945 - Pomurska založba Murska Sobota, 1980. 22-29.

⁵⁷⁸ Fujs, Metka: Madžarska vojaška in civilna uprava v Prekmurju v drugi svetovni vojni; In.: I. Zbornik soboškega muzeja - Pokrajinski muzej Murska Sobota, 1991. 89-96.

VI. ZÁRÓGONDOLATOK

Tanulmányomban megkíséreltem felvázolni a muravidéki magyar közösség két világháború közötti helyzetének, életének, valamint a térség társadalmi-politikai jelenségeinek főbb vonásait. Kutatásom kiterjedt a témakörrel eddig megjelent tanulmányok, történelmi összefoglalások áttekintésére, a két világháború közötti, a Muravidéken megjelent magyar és szlovén nyelvű sajtó jelentős, a témakört érintő részének a vizsgálására, valamint több levéltár forrásanyagának a kutatására (a ljubljanoi Országos Levéltár és a maribori Területi Levéltár, valamint a Vas Megyei Levéltár, a Zala Megyei Levéltár, a budapesti Hadtörténelmi Levéltár és a szombathelyi Püspöki Levéltár anyagáról van szó). Bizonyára még szükséges lett volna megvizsgálni a belgrádi levéltár(ak) anyagát is megvizsgálni, azonban arra a jelenlegi helyzet nem adott lehetőséget.

Munkám során arra törekedtem, hogy az analitikus területenkénti helyzetismertetés és az általános irányvonalat bemutató szintézis valamennyire összhangban legyen. Persze, valamennyi általam fontosnak vélt terület további kutatásokat igényel, azonban remélem, hogy az érdeklődő szakmabelieknek és a fiatalabb nemzedéknek eddig viszonylag ismeretlen, tudományosan alig érintett időszak ezzel érthetőbbé vált. A helyi, akár egy szűk csoportra vagy településre vonatkozó fontosabb információk, újságcikkek idézeteinek közlését is fontosnak tartottam (ami szakmai szempontból talán bizonyos részeknél túlmagyarázkodásnak számít), hiszen a két világháború közötti időszakról a muravidékiek ma már alig tudnak valamit. Kár, hogy mára már alig akad egy-két szemtanú, aki hitelesen tudna nyilatkozni a tárgyalt korszakról, olyanok, akik a harmincas évek második felét tizenévesként élték meg. A nyolcvanas években nyilatkozók viszont még félve merték a magyarság két világháború közötti történetére vonatkozó adatokat elmondani.

A muravidéki magyarság helyzetének elemzésekor főleg azokra a szempontokra helyeztem a hangsúlyt, amelyek a közösség mindennapjaira, gazdasági és kulturális életére, valamint annak lelkivilágára közvetlenül kihatottak, formálták azt. Tanulmányaim során hamar szembesülnöm kellett azzal a ténnyel, hogy ezek a szempontok az eddig megjelent publikációkban nem - vagy csak nagyon csekély mértékben - szerepeltek. A szlovéniai történetírást alapvetően más kérdések érdekelték a térség bemutatása során, valamint a szlovén történelemszemlélet is - különösképpen a nyolcvanas évek végén bekövetkező rendszer- és szemléletváltásig - megkövetelte, hogy a muravidéki magyar közösség életének és nehézségeinek bemutatása háttérbe kerüljön. Magyarországon (és a Vajdaságban) sem született említésre méltó mű a muravidéki magyarság Trianon utáni történelméről.

Összefésképpen a következő jellemzőket tartom fontosnak hangsúlyozni:

A századforduló időszakában a Mura mentén élő magyar és szlovén lakosság békésen élt egymás mellett. Nagyobb nyelvi, nemzetiségi keveredésre a térségben a történelmi Magyarország időszakában nem került sor, jóllehet a szlovén és a magyar falvak között volt együttműködés.

Az I. világháború utáni politikai átrendeződés a Mura mentét is érintette, anélkül, hogy a lakosság (főleg közvetlenül a háború befejezése után) különösebb érdeklődést mutatott volna a politikai események iránt. A muravidéki szlovén lakosságnak a jelentős része - beleértve a viszonylag gyér számú értelmiséget is, a római katolikus papság bizonyos

köreinek kivételével - a magyar állam kötelékeiben képzelte el saját jövőjét. Kezdetben csupán a szlovén érzelmű római katolikus papság körében, illetve a hozzá közel álló néhány személyben fogalmazódott meg erőteljesebben a délszláv államhoz való csatlakozás gondolata, ami a világháborút közvetlenül lezáró fegyverszüneti szerződés időszakában csupán illuzórikus törekvésnek mutatkozott, azonban a szlovén, illetve délszláv politikai testületek egyre fokozottabb érdeklődése a vidék iránt, valamint a párizsi békekonferencia eseményeinek számukra kedvező alakulása megteremtette a vidék Magyarországtól való elcsatolásának a feltételét. A terület lakosságának mintegy 70-72 %-a szlovén származású volt, akik - korábbi hungárusz-tudatuk (a magyar államhoz való erős kötődésük) ellenére is - fokozatosan megbarátkoztak a délszláv államhoz tartozás gondolatával, az elcsatolással leginkább sújtott magyar lakosságot pedig amúgy sem kérdezte meg senki. A sajátos politikai döntés esetében néhány véletlenszerű tényező is közrejátszott, amelyek mellett meggyőző politikai vagy gazdasági érv aligha szólt. Annak sem volt jelentősége, hogy a határmegállapító bizottság Magyarország javára kezdeményezett határmódosító indítványát az érintett települések lakossága (magyarok és szlovénok egyaránt) nagymértékben támogatta, ugyanis határkorrekcióra nem került sor.

A magyar lakosság nem tudta megszokni az idegen fennhatóságot, de a muravidéki szlovénség jelentős része - és számos neves képviselője is - a két világháború között hamar kiábrándult a délszláv eufóriából. A jugoszláv állam a tárgyalt időszakban számos politikai, gazdasági és szociális problémával küszködött. A Muravidéktől a jugoszláv, illetve szlovén állami (báni) szervek idegenkedtek, valójában nem éreztek rá azokra a sajátos életkörülményekre és adottságokra, amelyek erre a pannon vidékre évszázadok során jellemzőek voltak. A Muravidékre küldött idegen vezető réteg (tisztviselők, hivatalnokok, tanítók stb.), valamint a betelepítések még inkább rontottak a helyzeten, aminek következtében a muravidékiek idegennek érezték magukat az új országban, ugyanakkor a többi szlovén régió polgárának is idegen volt az egykor magyar fennhatóság alá tartozó terület.

Az állami és a regionális vezetés kegyetlen asszimiláló eszközökhöz folyamodott a magyarsággal szemben. A magyar érzelmű értelmiség elköltözése (részbeni kitoloncolása), a magyar nyelvű oktatás fokozatos felszámolása, a magyar nyelv használatának és a kulturális életnek az ellehetetlenítése, valamint a földreform kapcsán bevezetett diszkriminatív intézkedések (amelyek az egész kisantant-blokk keretében talán legkirívóbbnak tűnnek) azt a célt szolgálták, hogy a viszonylag kis létszámú magyar lakosságot minél hamarabb beolvassák, eljugoszlávossítsák. Részben a közösség kis létszáma, részben a hatalom részéről alkalmazott politikai elnyomás miatt a muravidéki magyarságon belül nem jött létre hatékonyabb politikai elit (vagy akár néhány - Szelepecz és Strausz esperes-plébánosok mellett - kimagasló, a közösség érdekeiért minden eszközzel harcoló egyén), ami a muravidéki magyarság helyzetére pozitívan hathatott volna.

Minden negatív jelenséget szem előtt tartva, a Mura menti terület gazdasági életét akadályozó tényezők ismeretében is állíthatjuk, hogy az úgymond értelmiség nélkül maradt muravidéki magyarság nemzeti tudata a két világháború között csak kis mértékben tört meg, viszont számos, főleg a művelődés terén megnyilvánuló értékteremtő jelenségről is beszámolhatunk (magyar nyelvű és érzelmű hetilapok, főleg a tűzoltóegyletek keretében kifejtett pezsgő műkedvelő tevékenység stb.). Látszatra a közösségben az állammal szembeni lojalitást tapasztalhatjuk, azonban valójában a két világháború közötti két évtizedben a magyarság egy igazságosabb politikai döntés reményében élt. A

harmincas évek Magyarországnál tapasztalt revíziós politika és a világpolitikai fejlemények is ezt a tudatot erősítették a magyarságban és a magyar érzelmű körökben. A szlovén lakosság meghatározó része azonban akkor már - minden nehézség és bíráló hangnem ellenére is - ténylegesen integrálódott az egyetemes szlovén közösségbe, ami az 1941-ben bekövetkezett visszacsatolás iránt tanúsított viszonyulásában jól észlelhető.

A II. világháború meghozta a magyarság körében várva várt visszacsatolást Magyarországhoz, azonban a háborús évek új sérelmeket nyitottak meg a Mura mentén élő két nép történetében, ami a háború után erőteljesen érződött, mint ahogy a két világháború közötti időszak is jelentős mértékben rányomta bélyegét az ismét Jugoszláviához, azaz Szlovéniához került muravidéki magyarság későbbi kisebbségi évtizedeire.

Végezetül engedjék meg, hogy köszönetemet fejezzem ki azoknak, akik munkám elkészítésénél a segítségemre voltak. Szeretném hangsúlyozni, hogy valamennyi általam felkeresett közgyűjtemény (levéltár, könyvtár, múzeum) készségesen biztosította számomra a kutatás feltételeit. A ljubljana Országos Levéltár, a Maribori Területi Levéltár, a Vas Megyei Levéltár, és személy szerint Bajzik Zsolt levéltáros, a Zala Megyei Levéltár, a szombathelyi Püspöki Levéltár, és személy szerint dr. Kiss Mária, a budapesti Hadtörténelmi Levéltár, a muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtár, és személy szerint Papp József könyvtáros, a lendvai Városi Könyvtár, a muraszombati Területi Múzeum, valamint egy-egy fontos információval vagy fotóval szolgáló egyének külön említésre méltó segítséget nyújtottak.

Külön tisztelettel köszönöm meg mentoraimnak, a sajnos már közülünk örökre távozó Polányi Imre egyetemi tanárnak és Ormos Mária akadémikus-professorasszonynak a segítségét és megértését, valamint a nyelvi lektorok, a fordítók és a technikai és szerkesztési teendőket vállaló személyek közreműködését és segítségét.

VII. FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

1. Felhasznált és vonatkoztatható művek, tanulmányok

- Angyal Endre: A vend kérdés. In.: A vend kérdés (Tanulmánykötet). Kossics Alapítvány - Košičev sklad, 1996.
- Babršek Prosenc, Meta - Balažic, Janez: Ludvik Vrečič 1900-1945. Pomurska založba, Murska Sobota, 2000.
- Bánffy Miklós: Huszonöt év (1945). Budapest, 1993, Püski.
- Baranyai Helytörténetírás 1985. Pécs, 1986.
- Békassy Jenő: Zala vármegye feltámadása Trianon után. Hungária Hirlapnyomda Rt., Budapest, 1930.
- Bence Lajos: Írott szóval a megmaradásért. Hazánk Könyvkiadó, Győr, 1994.
- Brumen, Borut: Na robu zgodovine in spomina. Pomurska založba Murska Sobota, 1995.
- Csuka János: A délvidéki magyarság története 1918-1941. Püski Kiadó, Budapest, 1995.
- Csuka János: Kisebbségi sorsban. Minerva Kiadó (a keltezés nincs feltüntetve)
- Fall Endre: Jugoszlávia összeomlása. Magyar Revíziós Liga, Budapest, 1941.
- Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára. Pest, 1851.
- Fogarassy László: A magyar-délszláv kapcsolatok katonai története 1918/1921. In.: Helytörténetírás 1985 - 1986. Pécs.
- Fujs, Metka: Izhodišča madžarske okupacijske politike v Prekmurju. In.: Prispevki za novejšo zgodovino (Ferenčev zbornik). Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 1997.
- Fujs, Metka: Kleklov politični portret. In.: Kleklov simpozij v Rimu (Tanulmánykötet). Mohorjeva družba, Celje, 1995.
- Fujs, Metka: Madžarska vojaška in civilna uprava v drugi svetovni vojni. In.: I. Zbornik soboškega muzeja. Pokrajinski muzej Murska Sobota, 1991.
- Fujs, Metka: Oblikovanje narodne identitete pri prekmurskih Slovencih (A nemzeti tudat alakulása a murántúli szlovénoknál). Ljudje ob Muri - Népek a Mura mentén (Tanulmánykötet). Murska Sobota - Muraszombat, 1996.
- Godina, Ferdo: Prekmurje 1941-1945. Pomurska založba, Murska Sobota, 1980.
- Göncz László: Fejezetek Lendva történetéből 1920-ig. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 1996.
- Göncz László: Határmegállapítás a Mura mentén a trianoni békeszerződés megkötése után. In.: A Kárpát-medence vonzásában (Tanulmányok Polányi Imre emlékére). University Press, Pécs, 2001.
- Göncz László: Muravidék, 1919 (A proletárdiktatúra időszaka a Mura mentén és a vidék elcsatolása). In.: Vasi Szemle LV. évf., 2. Szombathely, 2001.
- Holzedl, Anton: Nekaj spominov na leta okupacije 1941-1945. In.: Stopinje 1972 (évkönyv). Dekanijski urad, Murska Sobota, 1972.

- Hornyák Árpád: A magyar-jugoszláv határ kialakulása az első világháború után, különös tekintettel a Muravidékre. In.: A Mura mente és a trianoni békeszerződés - Lendvai Füzetek 17., Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2000.
- Ivánóczy Ferenc: Vázlatok a régmúlt korból. In.: A vend kérdés (Tanulmánykötet). Kossics Alapítvány - Košičev sklad, 1996.
- Jerič, Ivan: Moji spomini. Zavod sv. Miklavža, Murska Sobota, 2000.
- Jerič, Ivan: Zgodovina madžarizacije v Prekmurju. Založba Stopinje, Murska Sobota, 2001.
- Jerič, Mihael: Ob zlati maši Ivana Jeriča. In.: Stopinje 1975 (évkönyv). Pomursko pastoralno področje Murska Sobota, 1975.
- Kerecsényi Edit: Távol a hazától... (Lendva-vidéki magyar kivándorlók és vendégmunkások). Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 1994.
- Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941. Pomurska založba, Murska Sobota, 1984.
- Kokolj, Miroslav - Horvat, Bela: Prekmursko šolstvo. Pomurska založba Murska Sobota, 1977.
- Kovács Attila: A muravidéki magyarok és a népszámlálások 1910 és 1991 között. In.: A Kárpát-medence vonzásában (Tanulmányok Polányi Imre emlékére). University Press, Pécs, 2001.
- Kővágó László: A magyarországi délszlávok 1918-19-ben. Budapest, 1964.
- Kocsis Károly - Kocsisné Hodosi Eszter: Magyarok a határainkon túl - a Kárpát-medencében - Tankönyvkiadó, Budapest, 1992.
- L.Nagy Zsuzsa: Magyarország története 1918-1945. Történelmi Figyelő Könyvek, Debrecen, 1995.
- Magyarország vármegyéi és városai, Vas vármegye. Budapest, 1898.
- Mikola Sándor: A vendség múltja és jelene. A szerző kiadása, Budapest, 1928.
- Nagy Károly: Az alsólendvai ellenforradalom (magánkiadás). Zalaegerszeg, 1925.
- Nečak, Dušan: Pokrajina ob Muri po letu 1918. In.: Népek a Mura mentén (Tanulmánykötet). Murska Sobota - Murszombat, 1996.
- Novak, Miroslav: Prekmurje v Kleklovem času. In.: Kleklov simpozij v Rimu (Tanulmánykötet). Mohorjeva družba, Celje, 1995.
- Ormos Mária: Az első világháborút követő békerendszer néhány kérdéséről. In.: A Mura mente és a trianoni békeszerződés. Lendvai Füzetek 17. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2000.
- Ormos Mária: Padovától Trianonig 1918-1920. Kossuth Kiadó, Budapest, 1983.
- Parádi József: Határőrizet a húszas évek elején a Mura mentén. In.: A Mura mente és a trianoni békeszerződés - Lendvai Füzetek 17. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2000.
- Pirjevec, Jože: Jugoslavija 1918-1992. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije. Založba Lipa, Koper, 1995.
- Romsics Ignác: Helyünk és sorsunk a Duna-medencében. Osiris, Budapest, 1996.
- Sajti Enikő: Kényszerpályán. A délvidéki magyarság, 1918-1941. Szeged, 1997.
- Slavič, Matija: Boljševiška doba v Prekmurju. In.: Naše Prekmurje. (Urednik Viktor Vrtnjak). Pomurska založba Murska Sobota, 1999.

- Slavič, Matija: Narodnost in osvoboditev Prekmurcev. In.: Naše Prekmurje. (Urednik Viktor Vrbnjak). Pomurska založba Murska Sobota, 1999.
- Slavič, Matija: Narodno življenje prekmurskih Slovencev. In.: Naše Prekmurje. (Urednik Viktor Vrbnjak). Pomurska založba Murska Sobota, 1999.
- Slavič, Matija: Osvoboditev Prekmurja. In.: Naše Prekmurje. (Urednik Viktor Vrbnjak). Pomurska založba Murska Sobota, 1999.
- Slavič, Matija: Prekmurje (Pariz, 1919). In.: Naše Prekmurje. (Urednik Viktor Vrbnjak). Pomurska založba Murska Sobota, 1999.
- Slavič, Matija: Prekmurje na mirovni konferenci. In.: Naše Prekmurje. (Urednik Viktor Vrbnjak). Pomurska založba Murska Sobota, 1999.
- Slavič, Matija: Prekmurske meje v diplomaciji. In.: Naše Prekmurje. (Urednik Viktor Vrbnjak). Pomurska založba Murska Sobota, 1999.
- Smej, Jože: Cerkev v Soboti (1071-1971) - Vrsta soboških katoliških župnikov in vicearhidia-konov: Janoš Slepec. In.: Stopinje 1972 (évkönyv). Dekanijski urad Murska Sobota, 1972.
- Smej, Jože: Pastoralna dejavnost Ivanoczyjevega kroga. Maribor, 1975.
- Stopinje 1973 (évkönyv). Pomursko pastoralno področje Murska Sobota, 1973.
- Szarka László: Duna-táji dilemmák. Ister, Budapest, 1998.
- Šiftar, Vanek: Prekmurje 1918 - 1920 (Okupacija). Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 1989.
- Tantalics Béla: Szijártóháza története. Lenti, 1997.
- Tantalics Béla: Zalasombatfa története. Lenti, 1997.
- Trianon felé. A győztes nagyhatalmak tárgyalásai Magyarországról. Szerkesztő: Litván György. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1998.
- Varga Sándor: A lendvai plébániatemplom történetéből. Hazánk Könyvkiadó, Győr, 1992.
- Varga Sándor: Hetvenöt esztendeje kisebbségben. A szlovéniai magyarok. Honismeret XXII. évf. I.-II., 1995/2 és 1975/3. Honismereti Szövetség, Budapest, 1995.
- Varga Sándor: A szlovéniai magyarok műkedvelő tevékenysége 1920-1970. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva és Hazánk Könyvkiadó, Győr, 1995.
- Varga Sándor: Kronika lendavskega gasilstva - A lendvai tűzoltóság krónikája. Pomurska založba, Murska Sobota, 1973.
- Varga Sándor - Pivar Ella: Dobronak, Göntérháza, Kót helytörténete. Kiadta a lendvai és a muraszombati magyar nemzeti érdekközösség, Lendva. 1979.
- Vassel Károly: A déli országhatár kitűzése, Nagykanizsa, 1924.
- Vida István: Egy petesházi tűzér visszaemlékezései a II. világháborúra 1941-1945. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 1999.
- Zsiga Tibor: Muravidéktől Trianonig. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 1996.
- Zbornik Slovenske Krajine. Murska Sobota - Črenšovci, 1935.
20. századi egyetemes történet 1890 - 1945, Felelős szerkesztő: Dürr Béla. Korona Kiadó, Budapest, 1995.

2. Folyóiratok, hetilapok

Mörszka Krajina - Muravidék. Versztveni, politicsni i kulturni tjednik. Markiševci

- 1. évf. (1922) 1-2., 6-7., 9., 11. sz.
- 2. évf. (1923) 1-2., 4-5., 12., 15., 17., 19., 24., 29., 37., 39., 43., 45. sz.
- 3. évf. (1924) 7., 10-11., 23., 26., 45. sz.
- 4. évf. (1925) 6., 9., 14., 17-18., 29., 32., 37., 40., 46-47., 49. sz.
- 5. évf. (1926) 15., 24., 28-30., 40., 49-50. sz.
- 6. évf. (1927) 8. sz.

Muravidék. Gazdaság-politikai és társadalmi hetilap. Murska Sobota

- 6. évf. (1927) 20., 33., 35., 38. sz.
- 7. évf. (1928) 1., 3-4., 14., 19., 21., 34-36., 41., 45., 47-48., 53. sz.
- 8. évf. (1929) 4., 20., 27., 29., 31., 42., 45. sz.
- 9. évf. (1930) 10-12., 18., 20., 26., 29., 31-32. sz.
- 10. évf. (1931) 1., 4., 6-7., 10, 12-13., 17-18. sz.
- 11. évf. (1932) 23-24., 26-29., 32., 34-35., 37., 39-40., 49. sz.

Murska Krajina. Murska Sobota

- 1. évf. (1932) 1., 3., 6., 14., 16-18., 20., 22-23., 29-31., 36-37., 39-41. sz.
- 2. évf. (1933) 6-9., 16-17., 27-28., 30-31., 35-37., 40., 44. sz.
- 3. évf. (1934) 10-11., 14-17., 21., 39., 52-53. sz.
- 4. évf. (1935) 4., 13., 19., 29-30., 39-40., 52. sz.
- 5. évf. (1936) 40., 43-44., 46., 49. sz.
- 6. évf. (1937) 24., 26., 34., 37., 40. sz.
- 7. évf. (1938) 6., 16., 22., 33., 37-38., 46-47., 49., 51. sz.

Néplap. Politikai és Társadalmi Hetilap. Dolnja Lendava

- 1. évf. (1926) 1., 4. sz.

Népújság. Politikai, Társadalmi és Gazdasági Havilap. Murska Sobota

- 2. évf. (1923) 8. sz.
- 3. évf. (1928) 5., 7., 12-13., 15., 19-22., 25. sz.
- 4. évf. (1929) 5., 9., 15., 17., 19., 23., 27-28., 30., 32., 34. sz.

Novine. Glasilo Slovenske Krajine. Murska Sobota

- 7. évf. (1920) 38.sz.
- 15. évf. (1928) 18., 26., 32., 34., 46-49. sz.
- 19. évf. (1932) 6., 9., 18-19., 21., 28. sz.
- 23. évf. (1936) 28. sz.

Novine. Glasilo Slovenske Krajine. Alsólendva (Lendva)

- 17. évf. (1930) 48. sz.
- 18. évf. (1931) 3. sz.
- 21. évf. (1934) 8., 16., 39-40. sz.
- 22. évf. (1935) 4., 16., 19., 22., 36-38. sz.
- 24. évf. (1937) 1., 3., 24. sz.

Službeni list kraljevine banske uprave Dravske banovine (A Drávia Bánság hivatalos lapja)

- 21. VII: 1931 - 42/889, 1931 - 85/1695
- 12. VII. 1933, 56/733
- 11. IV. 1934

Szabadság. Murska Sobota

- 1. évf. (1923) 1-2., 9., 13., 16-17., 20-21. sz.

3. Levéltári források

Državni arhiv Slovenije, Ljubljana

- fond 44 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija:
123, 184, 279, 356, 486, 618, 709, 827, 909, 929, 988, 996, 1268, 1400, 1420, 1480, 1502, 1529, 1623, 1634, 1666, 1791, 1866, 1936, 2200, 2473, 2540, 2557, 2606, 2674, 2744, 2950, 2951, 3029/27, 3144, 3242, 3465, 3491 (3800), 3556, 3567, 3800, 4441, 4630, 4863, 4895, 5297, 5450, 5691, 9846 (1821), 20476, 41288, 50127, 50127(2223), 66132
- fond 56 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija:
III/6-33/1, III/6-473/1, III/6-504/3
- fond 56 Esterházy, Zemljiškoknjižni spisi...:
III/6-780/1
- fond 58 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija:
711, 712
- fond 59 Esterházy, IV. Zakupodaja in kolonizacija:
26439/V/a

Hadtörténeti Levéltár, Budapest

- A polgári demokratikus forradalom katonai iratai
1918. okt. 30. - 1919. márc. 21.; Mikrofilmszám: 3571/216/1985, dobozsám: B/4. 128., 129.; 3578/223/85, dobozsám: B/4 (278)
- A Magyar Tanácsköztársaság katonai iratai
1081-1218; I. 30. II. - 1909/87 mikrofilm, B/137-es doboz. 7.; 1910/87 mikrofilm, B/137-es doboz. 13. és 19.

Pokrajinski arhiv Maribor

- 1632064/1.: Seznam vajencev šoloobv. obrtnik. Skupnega združenja obrtnikov D. Lendava.
- 1141002/1.: Velika občina D. Lendava 1942-45.

Szombathelyi Püspöki Levéltár

- Acta cancellarie :
353/922-II., 611/1920, 783-4/920., 920/4874-II., 942/1921., 2394/944., 4486/920., 4825/922. I. és II., 5682/919, 5683/919., 5683/919., 5863/919., 6130/920.

Varga Sándor magángyűjteménye

- A lendvai járási hivatal 1941. február 21- keltezésű, 1398/5 számú irata

Vas Megyei Levéltár (VaML), Szombathely

- IV., 401/a/1. 20., 70., 101.
- IV., 401/a/3. 140-141.
- IV., 402/a/3. 699-700., 708.
- IV., 402/b/1. 155-156., 285., 311., 312., 313., 314., 561., 647., 713., 742, 743.
- IV., 402/b/12. 273/1922.
- IV., 423/A 12/6-1921, 74., 76.
- IV., 423/A 35/1921; 56.
- IV., 423/A 43/1921 - 68, 71/1921.
- IV., 423/A 83/1921. 125, 126.

- IV., 423/A 12/1922.
- IV., 423/A 60/1922.
- IV., 423/A 13. 1923. jan. 22-én.
- Klekl József iratai
 - XIV. 10. 227-230, (331-362), 430, 437, 444 sz. irat., (Slavič cikke)
 - XIV. 10. Klekl, József: Vas és Zala megyei szlovénvidék fontosabb eseményei 1914. augusztus 20-tól 1941. április 25-ig (önálló rész)
- Muraszombati járás Főszolgabírói Elnöki iratok
 - IV., 423/A 61., 63., 71, 130, 131. sz. irat.
 - IV., 423/A 88/el/1921, 5/el/1922, 17/el/1922.
- Muraszombati Járás közigazgatási iratai
 - 946/1920
 - 946/1920 (Czifrák-féle beszámoló)
 - 946/1920 (a nagykarácsonyi uradalmi intéző levele)
- Vas Vármegye alispánja elnöki iratai
 - IV.405.a/34. 75.
- Vas Vármegye Direktórium
 - XVI. 1b/18, 5., 15., 17. (Obal-iratok.)

Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg

- Zalavármegye törvényhatósági bizottságának Zalaegerszegen 1918. december 13-án tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve 36636 sz., ni.1918.jkv.809 (362)
- Zalavármegye törvényhatósági bizottságának 1920. febr. 9-én tartott közgyűlése 364; 30209 sz.: ni 1919. jkv.14, 11072. 12. ni. 1920. jkv. 149 hat.
- Zala Vármegye Törvényhatósági Közgyűlése 1920. február 9-i ülésének jegyzőkönyve; 364/ 3692 sz., ni. 1920. jkv. 3.
- Zala megye főispánjának iratai (Z.V. F. I.)
 - IV.401, 62. Doboz. 1/el/921.
 - IV.401. 11/el/921., 16/el/921.,
 - IV.401. 18, 23 és 25/el/921.

1. NÉVMUTATÓ*

A, Á

Ágoston Sándor 265
Alszegehy Alajos 202
Alszegehy József 34
Angyal Endre 13
Antić, Milan 113
Apponyi Albert 96
Árpád-házi királyok 65
Árvay Vince 61
Ascher, lendvai mester 265

B

Babits Kálmán 39, 52
Babršek Prosenc, Meta 292
Bacsics (Bačič) Árpád 149, 150, 151, 156
Bajlec Ferenc (Franjo) 158, 297
Bakan, Štefan 261, 264
Bakos József 177
Balazsek József 297
Balažic, Janez 292
Balfour, Arthur James 70
Balkányi Ernő 53
Bánffy Miklós 113
Bánfi István 274
Bántornyai Lajos 177
Bartos, textiliparos 197
Baša, Ivan 28, 29, 255
Baša, Štefan 44, 47
Batthyány, nagybirtokos 234
Batthyány Béla 205
Batthyány Erneszt 205
Batthyány Gábor 205
Batthyány János 205
Batthyány Zsiga 205
Batthyány Zsigmond 41, 57
Batthyány Zsigmond, ifj. 57
Bejek János 262
Békássy Jenő 31, 260
Bence Lajos 92, 185, 268
Beneš, Eduard 68
Benko, Josip (Jožef) 122, 123, 138, 139, 141, 142, 153, 180, 183, 199, 200, 259, 263, 274, 294
Benkovič, Matija 229
Benkó, szállodatulajdonos 59
Benkő István 61

* Az oldalszámok a nyomtatott kiadásra vonatkoznak! (a szerk.)

Berbuč, Bogumil 78
Berdon, tanító 93
Bereden, Franc 277
Berenkey Dénes 28, 48
Berényi, vaskereskedő 193
Berger Béla 187
Bergmann Gyula 39, 52
Berke Elizabeta 244
Bethlen István 104
Bíró Ferenc 216
Bíró István 127
Bittera Béla 34
Blau, textiliparos 197, 200
Bogdán Pál 202
Bognár Béla 50
Bognár Vendel 202
Bohár Ádám 200, 202
Bölcs, gyógyszerész 94
Brumen, Borut 164, 174, 176
Büki Vendel 127

C, CS

Cár József 127
Cerutti, Vitorrio 96
Cholnoky Jenő 104
Cigan, Jože 26, 27, 28
Clemenceau, Georges 68, 69, 70
Cree, David 103, 106, 110, 112
Crepsi, az Ötök Tanácsa olasz képviselője 70
Csáky Imre 104
Csehó Lajos 34
Csipet Zoltán 50
Csizsár János 78
Csuka János 166, 167, 203
Csuvara István 62
Cvetko Lajos 57
Cvijić, Jovan 67, 68
Czifrák János 26, 28, 41, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 94, 105
Czuk István 247

Č

Čačić, katolikus pap 44, 47
Čizmešija, Štefan 123
Čížek, főtanító 280
Čížek Margit 280
Čolak-Antić, Vojin 103, 106, 110, 113

D

d'Esperey, Francois 19, 38
Dancs Lajos 192
Dávid Sándor 119
Deák Leó 159
Dimović, doktor 143
Dobernik, tisztviselő 140
Dóhr Katalin 202
Dormándy Géza 53

E

Ebenspanger Lipót 237
Ekker József 57, 60
Eppinger Samu 197, 200
Erjavec, báni tanácsos 273
Esterházy, főuri család 83, 126, 170, 196, 208, 211, 212, 215, 217, 218, 221, 223, 230, 231, 232, 234, 235, 241, 244, 248
Esterházy Miklós 205
Esterházy Pál 240

F

Falež, Simon 215, 218, 221
Fall Endre 70, 73
Fehér Vendel 81
Fényes Elek 16, 17
Fenyves Károly 259
Ferenczi, főhadnagy 37
Fitičar József 241
Fliszár, tanító 279
Fogarasy László 38
Forgách Béla 50, 58
Forjan, alsólendvai járási útbizottság titkára 180
Fračnik, Antal 136
Frangler Béla 53
Frfolija 224
Fritz (Fric) István 156
Fujs, Metka 11, 17, 88, 89, 118, 302
Fuss Nándor 75
Füleki József 57, 60, 61

G

Gaál Ferenc 202
Gaál Péter 127
Gállossy G. József 286, 288
Gárdonyi Géza 291

Gerebic Ferenc 275
Gerebic Rozália 275
Gjerkes Franc 244
Godina, Ferdo 301
Godina, Jožef 20, 36
Goldini, őrnagy 106
Gorišek, igazgató 134
Göncz Gábor 202
Göncz László 8, 16, 17
Göncz Miklós 225
Göncz Pál 202
Göncz Rozália 229
Grebenjak 224
Gregorović (Gregorovics), Mate 210, 211, 215, 218, 221, 224, 239
Gregur, Štefan 202
Győri Kálmán 59
Gyulai Emil 50

H

Hahn Izidor 244
Hajdinjak, Anton 141, 142, 149, 263
Hajós Kálmán 177
Halász Dániel 262
Halász Lajos 50
Hamburger Jenő 37
Hancs István 81
Hári Lipót 259, 264
Hartner Géza 57, 61, 121, 122, 124, 141, 149, 187, 295
Hartner Nándor 138, 141, 149, 155, 182, 183, 234, 295, 296, 301
Heiner Géza 119, 259, 265
Hermán Ferdinánd 126
Hertelendy Ferenc 83, 208, 210, 215, 217
Herzsinyák Mihály 197
Hóbor József 237
Holsedl Henrik 297, 300
Holsedl Hinko 126
Holzedl Antal 299
Hoover, Herbert Clark 198
Hornyák Árpád 66, 67
Horthy Miklós 96
Horvat, Bela 14, 31, 32, 37, 38, 39, 42, 46, 48, 49, 50, 55, 269, 273, 275, 276, 277, 278, 282
Horvat, Jože 277
Horvát Ferenc 78
Horvát Géza 105
Horváth Pál 127
Horváth Rudolf 245
Hribar, Ivan 103

I

Isoó Ferencz 75
Ivánóczy Ferenc (Kodila, Franc) 15, 16, 273

J

Jahn, Meta 271
Jakab Anna 229
Jakab Gábor 225
Jaklin Štefan 244
Janković, zágrábi fatermelő 234
Jászi Oszkár 32, 48
Jelen 224
Jerič, Ivan 14, 28, 30, 31, 33, 35, 40, 41, 44, 47, 68, 93, 94, 132, 149, 171, 201, 253, 257, 258, 260, 261, 262, 263, 265, 300
Jerič, Mihael 68
Jevtić, miniszterelnök 153
Johnson, Robert 69, 70, 71, 74
Jókai Mór 291, 230
Josar János (Janez) 230
Jovanović, berni jugoszláv követ 113
Józsa Fábián 34, 75
Junkucz (Junkuncz) Sándor 49, 259
Jurišič, Jure 20, 37, 38, 40

K

Kálmán Pál 202
Kánya Kálmán 158
Karađorđević dinasztia 95
Karađorđević, Aleksander (Sándor, regens és jugoszláv király) 30, 137, 140, 181, 203
Karlin, Andrej 256, 257
Károly, IV., király 99, 220
Károlyi-kormány 25, 26, 43, 55, 73
Károlyi Mihály 49, 50
Katona Károly 202
Kecskeméthy Albert 34, 53, 55
Kerecsényi Edit 250, 251, 252
Kerševan, rendőrtanácsos 77
Király, politikai párt képviselője 155
Király Ferenc 215
Király József 296
Klar, Franc 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 158
Klekl, Jožef 13, 22, 27, 28, 29, 33, 40, 43, 44, 45, 46, 48, 74, 76, 81, 88, 89, 92, 94, 95, 101, 103, 113, 116, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 137, 141, 148, 150, 151, 171, 183, 207, 208, 209, 215, 219, 220, 221, 222, 223, 232, 233, 234, 235, 239, 240, 241, 246, 254, 255, 257, 258, 264, 266, 273, 293, 297, 298, 300
Klekl, Jožef, ifj. 29

Kneževič, vasútigazgató 174
 Kocelj, szláv fejedelem 274
 Kociján, pap 86
 Kocon Miklós 202
 Kočar, Jožef 76
 Kodolits Osvald 205
 Kokolj, Miroslav 9, 14, 19, 21, 29, 31, 32, 37, 38, 39, 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 55, 76, 78, 81, 95, 123, 125, 127, 130, 132, 141, 148, 149, 150, 151, 152, 155, 163, 183, 203, 205, 207, 210, 248, 249, 256, 266, 267, 273, 275, 277, 278, 282, 294, 298
 Kolarič, Jožef 277
 Koltai Károly 201
 Kondor László (Laci) 291
 Korošec, Anton 81, 89, 94, 123, 124, 129, 136, 157, 160, 296
 Kosmač, M. 218
 Kossuth Lajos 34
 Kovács János 55
 Kovač, Štefan 155
 Kováts (Kovács) István 202, 258, 261, 262
 Kozar Josip 202
 Könye Dezső 133, 288
 Kővágó László 32, 41, 43, 46
 Kramer, miniszter 153
 Kranjec, Miško 151, 157, 183
 Krek, Miha 154, 155
 Križanič, Viktor 202
 Križanič, Anton (Antal) 202
 Križman, miniszter 239
 Kukovec, demokrata 122
 Kun Béla 53, 59
 Kühar, Jožef 44, 47, 88
 Kühar, Mihael 30, 35
 Kühar, Štefan (Kühár István) 22, 29, 95, 119, 120, 123, 133, 180, 257, 293, 294, 295
 Küzmič, Miklós 255
 Küzmics Štefan 145

L

L. Nagy Zsuzsa 48, 64
 Lajšnic, Srečko 76, 77, 78
 Lansing, Robert 68, 70
 Lebár József 156
 Lejkó 88
 Lenarics, alelnök 129
 Lenarsics, pap 86, 88
 Lenhardt Rudolf 52
 Leskovar, maribori tartomány képviselője 133
 Ljubičič, Vilko 202

M

Maček, doktor 153, 154, 158
Magasmarti István 82
Magyar Sándor 197
Maister, Rudolf 20, 30, 35, 36, 38, 40, 41, 70, 132
Majul 140
Marminia, Maurice 103
Marušič, Drago 139, 149
Matsui, az Ötök Tanácsa japán képviselő 70
Melich János 107
Miholics Ferenc 127
Mikes János 31, 47, 84, 86, 88, 112
Mikola Ferenc 50
Mikola Sándor 13, 103, 104, 107
Millerand, Alexandre 107
Mirković, Mijo 203
Mlinarič, Miha 156

N

Nádasdy-huszárok 39
Nagy Iván 159
Nagy Károly 32, 33, 34, 36, 37, 39, 50, 52, 53
Natlačen, bán 182
Nečak, Dušan 19, 20, 65
Nemes István 202
Nemes Miklós 56, 294
Némethy Vilmos 34, 47, 93, 126, 127, 177, 215, 230
Neubauer József 34, 126, 130, 132
Ninčić, Momčilo 113, 116
Novak, Miroslav 117
Novák György 201
Nusál Béla 39, 52

O

Obál Béla 31, 32, 41, 42, 43, 48, 49, 50
Ormos Mária 73, 74

P

Pahor 224
Paller Endre 39
Pandur Lajos (Lajcsi) 264, 292
Parády József 98
Pašić, Nikola 67, 113, 159
Perko, alezredes 53, 82, 132
Perneczky Jenő 59, 60

Pešić, tábornok 66, 69
Péterfi Gábor 81
Peterlin, Makso 149
Petőfi Sándor 291
Pivár Ella 55, 148, 152, 193
Pfulzt Ödön 61
Pikuš, Janko 139, 140, 149, 154
Pikuž, Jure 149
Pintér Gyula 61, 202
Pintér Miklós 105
Pirjevec, Jože 160
Pitz Jakobina 205
Pogačnik, Jožef (Josip) 30
Pojbics Károly 179
Policzer Ármin 34
Pollák Károly 58, 60, 61
Popp, zágrábi evangélikus püspök 264
Predec 224
Preininger, Janez (János) 278
Prepeluh, Albin 78, 205
Pribičević, miniszter 77, 136, 268
Prinčič, tanító 279
Prudic 140
Puhán Alajos 202

R

Rác Alajos 294
Radič, Stjepan (Radics István) 118, 119, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 136, 154, 159
Radovics, ezredes 133
Radványi József 301
Raffel Károly 202
Raffensperger 215, 218
Raič, Božidar 11
Ratkai László 274
Reiter Ernő 34, 50
Reverdy, Gaston 68
Révész Nándor 60, 61, 63
Ribes József 81
Ritser Samu 26, 57
Rituper Sándor 262
Romulus Radu 79
Rörzler Ferenc 106
Roudi Kálmán 202
Rudas István 202
Rutkay Ignác 61

S

Sabján József 127
Saint Julien Kelemenné 41
Sakovič, Jožef 44, 255, 258
Sandy Béla 26, 41, 55, 56, 58, 59, 61
Santák Ferenc 202
Schaffhauser András 202
Schneider László 211
Schöffl Rezső 39
Schömen Lajos 26
Schrantz Elek 51
Schwartz Arnold 197
Schwartz Róza 202
Schwarz Miklós 52
Sebestyén Jenő 52, 53
Sever, Božidar 77, 103, 215, 220
Siftár Géza 123, 124, 277
Sigray Antal 104
Simonović, miniszter 229
Sinkovich Elek 16
Skalics Sándor 263, 264
Skrilec Nikola 244
Slavič, Matija 13, 20, 23, 29, 30, 35, 36, 37, 38, 40, 42, 45, 55, 56, 63, 65, 66, 68, 69, 70, 74, 76, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 132
Smajlović, Krste 75
Smej, Jože 75
Sömen János 195
Sömen Lajos 123, 129
Sóos István 127
Sóos János (Kámaháza) 127
Sóos János (Zsitkóc) 127
Sóos Mihály 127
String, kereskedő 154
Stojadinović, jugoszláv miniszterelnök 158
Strasser Armin (Strasszer Ármin) 129, 141
Strausz Flórián 93, 113, 126, 127, 253, 259, 260
Sušnik, doktor 256
Szabó Elemér 129
Szabó István 197
Szabó János 54, 79
Szántó Pál 245
Szapáry László 41, 57, 58, 59, 205, 240, 244
Szekeres Vendel 245
Szent István, király 31, 274
Szelepecz János 22, 47, 61, 78, 84, 93, 94, 105, 113, 115, 116, 253, 254, 255, 257, 258, 265
Szomi István 174
Szomi János 127
Szomi Vendel 225

Sztarzsinszky István 39
Szúnyogh Pál 197

Š

Šaparič, Franc 277
Šega, A., ptuji Agrárhivatal igazgatója 218
Šiftar, Ludvik 198
Šiftar, Vanek 14, 20
Šikič, Stanko 126
Špilak, Jože 244
Štefančec, Rudolf 277
Štrekelj, Anton 208, 210, 218
Švabič, ezredes 31
Šviligoj 224

T

Tanay Terézia 93
Tantalics Béla 82, 83
Tar, ljubljanaí főispáni titkár 132
Tardieu, André 68, 69, 70
Teke Dénes 34, 264
Telkes Imre 274
Tkalecz Margit 56
Tkálec Vilmos 48, 50, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 76
Tógány Napoleon 59
Tóka Lajos 202
Tombor, alezredes 36
Toplak Iván 245
Toplak János 192
Tóth Imre 202
Trautmann Sándor 61
Treiber, Ludvik 155
Trojok, Stanislav 256
Trstenjak, járási főnök 149, 152, 180, 261
Trumbić, Ante 68, 69
Tuboly János 237
Tüll, pap 86

U

Udvaros István 60
Umnik, Ivo 158
Unger Ferenc 202
Uzorinac, Vladimir 75
Uzunović, miniszter 221

V

Valvassori, Giovanni 103
Varga Antal 81
Varga György 52
Varga Kálmán 155
Varga Sándor 55, 93, 148, 154, 178, 190, 193, 196, 261, 275, 284, 285, 286, 292
Vassel Károly 103, 105, 107, 108, 110, 113
Verbanjšek, lendvai káplán 180
Vermes György 211, 212
Vértes Aladár 139
Vezér Géza 141
Vida István 300
Vix 74
Vizkelety Árpád 53
Vlahović, Ivan 245
Vlaj Lajos 157
Vodopivec, Franc 103
Vogler József 205
Vogler Károly 57
Vojkovič, Jože 266
Volper Pál 83, 127, 278
Vörös Veinsting Jenő 60, 61
Vratović, Mirko 218, 219, 220
Vrecsics Lajos 167, 292
Vrečić, Josip 156
Vukán Lajos 264

W

Wallsee St. Julien 205
Weisz Zsiga 202
Wortmann Benő 34

Y

Yanagawa, Heidsuke 103

Z

Zahnfuchs Julianna 93
Zichy, nagybirtokos 241
Zichy Ágoston 41
Zichy Mária 126, 204, 205, 240
Zob Péter 39
Zrínyi család 37
Zsiga Tibor 12, 35, 37, 40, 43, 44, 46, 49, 81, 108, 109
Zsitvai, ezredes 100

Ž

Žalik, palinai polgár 155

Žgur, Vinko 152

Živkovič testvérek 290

Živkovič, Petar 141, 288

Žolger, Ivan 70

2. HELYNÉVMUTATÓ

A, Á

Alföld 14

Alsólakos 110, 111, 122, 135, 144, 147, 152, 162, 195, 213, 228, 235, 279

Alsólendva (Lendva, Dolnja Lendava, Lendava) 16, 22, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 45, 50, 51, 52, 53, 60, 65, 67, 74, 76, 77, 79, 92, 96, 103, 110, 112, 117, 118, 122, 123, 125, 126, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 139, 140, 142, 144, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 156, 158, 161, 162, 163, 164, 165, 171, 172, 173, 174, 175, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 187, 189, 195, 196, 199, 200, 201, 202, 208, 210, 212, 220, 223, 224, 226, 228, 245, 247, 248, 249, 253, 256, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 272, 273, 276, 285, 286, 287, 289, 290, 291, 298, 299, 300, 302

Alsólendvai járás 51, 74, 75, 96, 127, 128, 134, 135, 144, 151, 152, 153, 154, 155, 158, 159, 161, 183, 184, 191, 196, 202, 222, 235, 267, 270, 274, 302

Amerika 221, 250

Anglia 103

Apátistvánfalva 172, 195

Argentína 250

Ausztria 55, 56, 58, 59, 70, 73, 97, 193, 250

B

Bácska 67, 165, 252

Bakovci (Barkócz) 32, 61

Balaton 66, 175, 176

Bánát 67, 68, 165, 252

Bánuta 110, 122, 134, 144, 147, 152, 153, 161, 162, 213, 228, 280

Baranya 69, 252

Bécs 74

Belgrád 67, 136, 174, 228, 238, 288

Beltinci (Belatinc) 29, 33, 39, 43, 47, 76, 81, 96

Benice 144, 153, 156, 224, 226, 238, 248

Berkovci (Berkeháza) 122, 135, 144

Bogojina (Bagonya) 29, 31, 152

Bosznia és Hercegovina 160

Bödeháza 82, 83, 109

Bömhéci domb 199

Bratonci (Murabarát) 44

Brazília 250

Budapest 28, 33, 36, 48, 53, 56, 58, 59, 61, 63, 74, 103, 104, 109, 177, 178, 188

Budinci (Büdinc, Büdfalva) 110, 172, 195

C

Cankova (Vashidegkút) 20, 47, 84

Csáktornya 36, 37, 126, 173, 184, 195, 296

Csehország 208
Csehszlovákia 40
Csekefa 106, 110, 122, 135, 143, 144, 162, 192, 259
Csente 81, 110, 122, 123, 129, 134, 144, 147, 153, 156, 162, 202, 213, 214, 228, 267, 277, 283
Csentehegy 44, 74
Csonka-domb 264
Csonka-Magyarország 97

Č

Čepinci (Csöpin, Kerkafő) 110, 172, 195
Černelavci (Kisszombat) 47
Črenšovci (Cserencsóc) 13, 29, 47, 55, 74, 76, 94, 130, 157, 232

D

Dávidháza 174
Dél-Amerika 250
Délvidék 166, 167
Diósvölgyi Község 144, 156
Dobri 82
Dobronak (Dobrovník, Lendvavásárhely) 81, 82, 83, 110, 111, 120, 122, 123, 127, 134, 144, 147, 152, 164, 171, 172, 180, 192, 193, 194, 195, 202, 228, 233, 236, 238, 256, 264, 267, 277, 283
Dobronaki Község 144
Dolenci (Nagydolány) 84
Dolnja Bistrica (Alsóbeszterce) 37
Domonkosfa (Domanjševci) 110, 122, 123, 135, 142, 143, 144, 162, 172, 175, 195, 230, 258, 259, 267, 278, 283
Don 300
Dráva 19, 67
Drávai Bánság 135, 140, 175, 182, 241, 245
Duna 67
Dunai bánság 274
Dunántúl 16, 64
Dušanovec 245

E

Egyesült Államok 250
Erdély 26
Európa 87, 203

F

Fejér megye 64, 76
Felsőlakos 110, 111, 122, 130, 135, 144, 147, 152, 162, 195, 213, 228, 235, 267, 278
Felsőlendva 43
Felsőszölnök (Gornji Senik) 172, 195
Felvidék 26
Filovci (Filóc) 230

Fokovci (Úrdomb) 143, 144
Franciaország 103, 251

G

Gáborjánháza 82, 83
Genf 112
Göntérháza (Genterovci) 54, 110, 122, 127, 134, 144, 147, 148, 152, 153, 156, 162, 172, 175, 195, 213, 228, 230, 235, 267, 279
Gorica (Gorizia, Görtz) 208, 248
Goriško 208
Gornja Bistrica (Felső-Bistrica) 76, 167
Gornja Radgona 72
Graz 59
Gyanafalva 60
Gyertyános 80, 110, 111, 123, 134, 144, 147, 152, 156, 162, 163, 195, 202, 210, 213, 228, 267, 279
Gyertyánosi kolónia 248
Gyula major 226, 230

H

Hármasmalom 111, 144, 152, 153
Hetés 83, 90
Hídvég (Új-Hídvég, Mostje, Zamostje) 110, 122, 134, 144, 147, 152, 153, 162, 163, 170, 213, 225, 228, 234, 262, 267, 280, 283
Hídvégi kolónia 248
Hídvégi major 215
Hodos (Őrihodos) 79, 110, 111, 119, 120, 122, 123, 135, 139, 142, 144, 158, 162, 163, 172, 174, 176, 184, 188, 192, 195, 258, 259, 265, 267, 272, 280, 287
Horvátország 19, 33, 96, 126, 173, 190, 203, 244
Hosszúfalu 110, 122, 134, 144, 147, 152, 153, 161, 162, 175, 202, 213, 244, 246, 262, 267, 280, 283
Hosszúfalu-Dušanovec kolónia 248
Hosszúfaluhegy (Hosszúfalu-hegy) 44, 74, 246, 280
Hotiza (Murarév) 33, 52, 135, 147, 153

I

Isztria 248
Ivanjševci (Jánosfa) 135, 278
Ivanovci 144

J

Japán 103
Jósec (Szentistvánlak) 82, 109, 111, 162, 172, 195, 212, 213
Jugoszláv Királyság 8, 241, 269
Jugoszlávia 21, 27, 28, 29, 30, 35, 40, 44, 47, 70, 76, 77, 85, 87, 94, 95, 99, 101, 106, 110, 111, 123, 126, 131, 136, 137, 140, 142, 143, 146, 157, 158, 186, 195, 198, 199, 230, 239, 246, 258, 284, 295, 298

K

Kámaháza 110, 122, 127, 134, 144, 147, 153, 162, 163, 213, 228, 235, 279
Kámaházi-Zsitkóci kolónia 248
Kanada 250
Kapca 17, 44, 74, 110, 111, 122, 135, 144, 147, 152, 162, 195, 202, 213, 228, 263, 281, 283, 296
Kapornak (Krpilivnik) 22, 79, 110, 119, 122, 135, 139, 144, 162, 166, 172, 259, 286, 288
Karintia 68, 70
Kerca 172, 195
Kisfalu 106, 110, 122, 143, 144, 162, 259
Klagenfurt 73
Kobilje (Kebele) 8, 81, 106, 110, 111, 135, 144, 147, 152, 195, 232
Kót 17, 44, 74, 110, 111, 122, 134, 144, 147, 152, 162, 202, 213, 228, 229, 235, 263
Kotormány 172, 195
Körmend 92, 174, 184
Közép-Magyarország 66
Kragujevac 191
Krajna 14
Križevci (Keresztúr) 143, 258
Krog (Korong) 61, 262
Kupšinci 292

L

Lendvahegy 44, 74, 211
Lendva, patak 51, 53
Lendvaújfalu 82, 111, 172, 195
Lendva-vidék 35, 72, 77, 79, 99, 118, 141, 144, 151, 181, 197, 199, 200, 202, 212, 218, 221, 233, 248, 250, 264, 266, 300
Lenti 172, 173, 195, 300
Letenye 53
Ljubljana 19, 30, 35, 88, 103, 149, 174, 188, 201, 204, 207, 210, 212, 214, 255
Ljutomer (Lotmerk, Luttenberg) 12, 26, 27, 68, 163, 199, 273
Lončarovci (Gerőháza) 278

M

Magyar Királyság 28, 98
Magyarország 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 21, 22, 25, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 41, 42, 44, 46, 48, 49, 51, 55, 56, 60, 63, 64, 67, 68, 70, 73, 74, 75, 76, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 118, 119, 120, 125, 127, 137, 144, 157, 163, 164, 166, 167, 180, 185, 156, 192, 193, 195, 200, 203, 220, 224, 227, 230, 232, 234, 235, 236, 249, 251, 254, 255, 256, 259, 262, 267, 284, 292, 297, 298, 299, 300
Magyarszombatfa 172, 195
Mala Polana (Kispalina) 33, 195
Mali Dolenci (Kisdolinc, Kisdolány) 110
Maribor 19, 29, 35, 78, 99, 106, 135, 173, 208, 246, 255

Markiőevci (Márkosháza) 95
 Markovci (Markóc, Marokrét) 172, 195
 Martjanci (Mártonhely) 297
 Moson megye 40
 Mura, folyó 8, 11, 12, 14, 18, 27, 29, 30, 35, 37, 38, 39, 55, 66, 67, 69, 74, 75, 89, 111, 128, 145, 163, 165, 168, 184, 215, 256
 Mura Köztársaság (Murska Republika) 55, 56, 62, 63
 Mura megye 32, 44
 Mura mente 8, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 25, 26, 28, 29, 30, 32, 39, 41, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 54, 55, 60, 61, 63, 64, 66, 68, 70, 71, 72, 82, 83, 89, 92, 99, 103, 104, 108, 110, 111, 117, 125, 137, 145, 155, 176, 185, 187, 188, 193, 221, 224, 231, 250, 260, 283, 284, 297
 Muraerdő 215, 223, 227, 229
 Muraköz (Medjimurje) 20, 33, 36, 50, 51, 96, 104, 200, 295
 Murántúl (Prekmurje) 12, 19, 20, 21, 22, 37, 38, 131
 Muraszentes 61
 Muraszerdahely 53
 Muraszombat (Murska Sobota) 8, 16, 20, 22, 27, 32, 34, 35, 38, 39, 40, 43, 44, 47, 48, 50, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 75, 76, 77, 78, 79, 92, 94, 100, 105, 109, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 129, 131, 133, 141, 143, 144, 149, 153, 155, 162, 163, 164, 165, 169, 170, 171, 174, 176, 179, 182, 183, 184, 187, 189, 191, 248, 253, 254, 254, 266, 270, 272, 273, 274, 290, 291, 292, 300, 301
 Muraszombati Járás 26, 49, 104, 105, 127, 134, 137, 153, 161, 240, 267, 270, 272, 302
 Muravidék (Pomurje) 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 17, 19, 20, 21, 25, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 35, 38, 40, 41, 43, 45, 46, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 88, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 104, 106, 107, 107, 108, 110, 111, 112, 116, 119, 120, 122, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 139, 140, 141, 143, 146, 149, 151, 152, 155, 156, 157, 158, 161, 163, 164, 165, 166, 168, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 199, 200, 201, 202, 203, 206, 207, 208, 209, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 228, 230, 233, 234, 235, 238, 239, 240, 241, 242, 245, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 257, 258, 260, 263, 265, 266, 270, 271, 272, 274, 284, 288, 292, 293, 295, 296, 298, 299, 300, 301

N

Nagykanizsa 16, 36, 37, 43, 66, 109
 Nagylengyel 260
 Nedelica (Zorkóháza) 44
 Nemesnép 172, 195
 Németország 190, 191, 198
 Nova 84
 Nyugat-Dunántúl 274
 Nyugat-Magyarország 66, 81

O

Odranci 279
 Olaszország 103, 211, 224, 266
 Opatje selo 208
 Orfalu 195

Ormož 120, 163, 171
Oslo 292
Osztrák-Magyar Monarchia 14, 16, 67, 190, 217, 226
Otovci (Ottóháza) 172, 195
Őrfalu 172, 195
Őrihodos 105
Őriszentpéter 26
Őrség 22, 142, 263, 266, 295

P

Párizs 45, 64, 69, 74
Pártosfalva (Prosenjakovci) 17, 106, 110, 122, 135, 143, 155, 162, 172, 175, 182, 184, 183, 195, 201, 258, 267, 272, 282
Pest 54
Petanjci 184
Petesháza 99, 111, 122, 134, 144, 147, 153, 162, 213, 214, 223, 226, 228, 235, 238, 266, 281
Petesházi major 215, 248, 281
Pince 80, 81, 99, 110, 122, 134, 144, 147, 153, 156, 162, 172, 175, 195, 213, 223, 228, 232, 238, 281
Pincei kolónia 248
Pincemajor 144, 156, 215
Pozsony 219
Pragersko (Pragerhof) 36
Prelog (Perlak) 33
Ptuj 208
Puconci (Battyánd) 84

R

Rába 44, 69, 71, 74, 75
Rába-vidék 86
Radamos 44, 74, 110, 122, 127, 134, 144, 147, 153, 162, 213, 228, 267, 282, 283
Radgona (Radkersburg, Regede) 36, 43, 73, 75
Ratkovci 144
Rédics 80, 99, 104, 163, 172, 174, 224
Róma 88

S

Sain-Germain 110
Selo (Tótlak) 144
Slovenska Krajina (Szlovén Vidék) 44, 46, 110, 254
Smederevo (Szemendria) 81, 96
Somogy 190
Sopron 54, 259
Sopron megye 40
Srednja Bistrica (Közép-beszterce, Közép-Bistrica) 37, 76, 129
Stájerország 14

Stájervidék (Stájer-vidék) 58, 145, 168, 274
 Strehovci 144, 147, 152, 264
 Strnišče 210, 211, 221, 225
 Szabadka 123, 302
 Szalafő 172
 Szentgotthárd 44, 67, 69, 76, 99, 104, 111, 297, 301
 Szentgyörgyvölgy 172, 195
 Szentháromság 199, 264
 Szentlászló (Szécsiszentlászló, Motvarjevci) 44, 74, 91, 110, 122, 135, 144, 147, 152, 162, 172, 192, 193, 202, 259, 265, 267, 272, 282
 Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (SZHSZ Királyság, SZHSZ állam) 8, 20, 73, 75, 94, 95, 101, 119, 159, 164, 165, 204, 209, 228
 Szerdahely (Kisszerdahely, Središče) 110, 122, 135, 143, 144, 162, 172, 192, 259
 Szibéria 168
 Szíjártóháza 83
 Szlavónia 19, 190, 203, 252
 Szlovénia 11, 12, 19, 20, 21, 22, 77, 95, 128, 131, 134, 140, 163, 173, 181, 182, 188, 207, 223, 259, 274
 Szombathely 39, 75, 78, 94, 97, 100, 301
 Szomoróc 109, 111, 162, 172, 195

Š

Šalovci (Sal) 79, 110, 143, 144

T

Tišina (Csendlak) 47, 61
 Tornyiszentmiklós 82, 111
 Tótság 12
 Transmuranus 11
 Trdkova (Magasfok) 172
 Turnišče (Bántornya) 47, 107

U

Újvidék 302
 Uruguay 250

V

Vajdaság 26, 142, 203
 Varazsd 108, 111, 126, 239
 Vas megye 8, 14, 32, 40, 41, 46, 50, 51, 60, 64, 74, 92, 96, 99, 100, 101, 163, 165, 302
 Vas vármegye 28, 48, 74, 75, 103, 104, 106, 185
 Velika Polana (Nagypalina) 33, 229
 Veliki Dolenci (Nagydolinc, Nagydolány) 29, 110, 172, 195
 Vend Vármegye 32, 43
 Vendvidék 12, 26, 50, 59, 78, 94, 97, 108

Vlagyivosztok 30

Völgyifalu 110, 122, 129, 134, 144, 153, 156, 213, 228, 267, 283

Z

Zágráb 116, 126, 184, 232, 255

Zala megye 8, 14, 26, 32, 40, 43, 48, 51, 60, 74, 92, 96, 97, 100, 104, 111, 165, 302

Zala vármegye 28, 31, 46, 74, 75, 96, 99, 103, 185

Zalabaksa 99, 172, 195

Zalaegerszeg 50, 51, 52, 53, 92, 173

Zalaszombatfa 82, 83

Zalavár 66

Zsitkóc (Žitkovci) 74, 109, 110, 122, 127, 134, 142, 144, 147, 152, 162, 172, 195, 211, 228, 278

Ž

Žižki (Zsizsekszer) 26

3. EGYÉB

3.1 Napilapok, hetilapok, újságok

Alsólendva híradó 293
Bácsmegyei Napló 124
Egyenlőség 298
Érdekes Újság 298
Esti Kurir 298
Igazság - Istina 296
Jézus Szíve Kalendárium (Kalendar srca Jezusovega) 26, 254
Jutro 113, 165, 179, 253, 293
Ma Este 298
A Mai Nap 298
Mariborski delavec 208
Mariborski Večernik Jutra 198
Mörszka krajina - Muravidék 22, 119, 120, 164, 165, 167, 168, 187, 235, 238, 249, 256, 258, 293, 294, 295
Múlt és Jövő 298
Muravidék 133, 136, 137, 141, 173, 180, 242, 243, 287, 288, 294, 265
Muraszombat és Vidéke 47, 293, 294
Murska Krajina 145, 146, 156, 179, 180, 184, 200, 274, 294, 295
Narodni dnevnik 188
Naš dom 296
Néplap 127
Népszava 298
Népújság 129, 131, 132, 137, 270, 296, 297
Novine 14, 92, 129, 133, 139, 155, 157, 172, 184, 207, 208, 220, 274, 293, 296, 297, 298
Orvosi Hetilap 298
Slovenec 146, 261
Sport Hírlap 298
Stopinje 254
Szabadság 141, 168, 234, 237, 256, 284, 295, 296
Színházi Élet 298
Tolnai Világlapja 298
Újság 298
Az Újság 298
Vasi szemle 50
Világ 298

3.2 Műsorok, rendezvények, események

Amit az erdő mesél (színmű) 287
Arany ember (film) 291
Bertalan-napi vásár 192

De szép a kikelet... (vers) 288
 Falu gyöngye (színmű) 287
 Falurossza (népszínmű) 284, 285
 Göre gábor kalandjai (film) 291
 A havasok 292
 Hej, de szép a lakodalom (népszínmű) 286
 János vitéz (film) 291
 Jézus lecsendesíti a vihart (kép) 264
 Krumplikapálás (parasztkomédia) 287
 Leány csel (színmű) 287
 Legény furfang (színdarab) 287
 Muravidéki Hét - Prekmurski teden (rendezvény) 182, 183
 Noszty fiú esete Tóth Marival (színmű) 285
 Piros bugyelláris (komédia) 287
 Piroska (mese) 287
 Szent István király ünnepe 261
 Szent István-nap 146
 Szent Vid napja 95
 Tépett rózsa (vers) 133
 A vöröskereszt hete (akció) 291

3.3 Pártok, szövetségek, politikai-érdekvédelmi testületek

Egységes Muravidéki Párt (EMP) 119, 120, 122, 123
 Független Kisgazda Párt 122
 Független Muravidéki Párt - Neodvisna prekmurska stranka 126, 127
 Független Parasztpárt 122
 Hazai Gazdasági Lista 129
 Hazai Gazdasági Párt - Domača verstvena (gospodarska) stranka 95
 Jugoszláv Demokrata Párt - ugoslovanska demokratska stranka (JDS) 159
 Jugoszláv Kommunista Párt - Komunistična partija Jugoslavije (KPJ) 157, 159
 Jugoszláv Munkásszövetség 201
 Jugoszláv Muzulmán Szervezet - Jugoslovanska muslimanska organizacija (JMO) 59
 Jugoszláv Nemzeti Párt 149, 151, 153
 Jugoszláv Nemzeti Párt Muraszombati Járási Szervezete 153
 Jugoszláv Radikális Közösség 148, 154, 155, 158
 Jugoszláv Radikális Paraszt Demokrácia Párt - Jugoslovanska radikalna kmečka demokracija 142, 149
 Jugoszláv Radikális Paraszt Direkció 243
 Jugoszláv Radikális Párt (JRP) 151, 152, 156
 Jugoszláv Radikális Szövetség 156
 Jugoszláv Szocialista Párt - Socialistična stranka Jugoslavije 159
 Kisgazdapárt 124
 Klerikális Párt 124
 Lendvai Gazdasági Lista 129, 130
 Magyar Népszövetségi Liga 142
 Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája 96

Nemzeti Radikális Párt - Narodna radikalna stranka 159, 229
Néppárt 124, 129, 296
Népszövetség 163, 173, 267, 287
Népszövetség Tanácsa 110, 113
Parasztpárt 94
Parasztszövetség 94, 139, 207
Parasztszövetség Főbizottsága (Ljubljana) 201
Radikális Lista 129
Radikális Párt 121, 296
Szlovén Kommunista Párt 83
Szlovén Néppárt - Slovenska ljudska stranka (SLS) 89, 94, 95, 160
Szociáldemokrata Párt 48, 49

3.4 Intézmények, egyesületek és egyéb fogalmak

Agrárdirekcio - Agrarna direkcija (Agrárigazgatóság, Földigazgatóság) (Ljubljana) 207, 211, 212, 215, 216, 217, 218, 221, 223, 224, 226, 228, 230, 231, 234, 236
Agrárdirekcio (Zágráb) 223
Agrárhivatal (Maribor) 226, 229, 231, 241
Agrárhivatal (Muraszombat) 216, 218, 220, 221, 225, 234
Agrárhivatal (Ptuj) 218
Agrárhivatal (Varazsd) 223
Állami Munkásbörze 191
Állami Népi Iskola (Alsólendva) 270
Állattenyésztési Egyesület (Felsőlakos) 195
Alsólendvai Tűzoltó Egyesület 92, 148, 178, 286, 287, 291
Antant 19

Báni Hivatal (Ljubljana) 245, 246, 263, 273
Belügyminisztérium 95

Central (Dittrich) mozi 291
Comite 59

Déli Hadsereg Katonai Közigazgatási Csoportparancsnoksága 302
Direktórium (Zalaegerszeg) 51
Dobray Szálloda 55, 119

Elefánt Szálló 59
Előszállási Uradalom (Nagykarácsony) 64
Evangélikus Egyházközség 265, 290
Evangélikus Nőegylet 263

Ferencváros, sportklub 150
Földhivatal (Muraszombat) 216, 224
Földműves Szövetkezet - Agrarna zadruha (Cserencsóc) 232, 233, 241
Főmegbízotti Hivatal (Ljubljana) 204, 207
Forradalmi Törvényszék (Muraszombat) 58

Határmegállapító Központi Iroda (Budapest) 104
Határmegállapító Nemzetközi Bizottság 104, 106, 108, 109, 112, 113, 114, 266

Igazságügy- Minisztérium 223
 Jadranska Banka 187
 Járási Földművelésügyi Bizottság 200
 Jugoslovenska Matica 170
 Jugoszláv Képviselőház Törvényhozó Bizottsága 209
 Kaszinó (Muraszombat) 93, 94
 Képviselőház (Belgrád) 95, 143, 233
 Kereskedelmi és Iparügyi Minisztérium 221, 223, 234
 Kereskedő Egyesület (Lendva) 201
 Király, vendéglő 285
 Korona, szálloda és vendéglő 34, 54, 132, 182, 264
 Körzeti Agrárhivatal (Maribor) 224, 225, 230, 236, 237, 239
 Körzeti Agrárhivatal (Muraszombat) 208, 210, 215, 223
 Körzeti Bíróság 79, 94
 Központi Hitelszövetkezet (Budapest) 188
 Kulturbund (Muraszombat)
 Külügyminiszterek Tanácsa (Tízek Tanácsa) 67, 68
 Legfelsőbb (Béke)tanács 69, 70, 75, 108
 Lendava, sportegylet 182
 Lettre d'envoi 111
 Magyar Hadügyminisztérium 36
 Magyar Királyi Államrendőrség 100
 Mezőgazdasági Bank 242
 Mezőgazdasági Minisztérium 245
 Minisztertanács 32
 Mura, sportklub 150
 Murántúli (szlovén) Nemzeti Tanács (Muraszombat) 39
 Muraszombati Takarékpénztár 61
 Muravidéki Nemzeti Tanács 78
 Nagykövetek Tanácsa 113, 114
 Našička, vállalat 196, 197, 799
 Nemzeti Kormány (Ljubljana) 35
 Nemzeti Tanács (Alsóledva) 34
 Nemzeti Tanács (Maribor) 35, 74
 Nemzeti Tanács (Muraszombat) 56
 Nemzeti Tanács (Zágráb) 19
 Népkör (Szabadka) 288
 Novai Katonai Parancsnokság 81
 Nőegylet (Hodos) 265
 Opera (Budapest) 291
 Országos Menekültügyi Hivatal Nyugat-Magyarországi Főosztálya 96
 Országos Statisztikai Igazgatóság 236
 Országos Tanító Szövetség 270
 Ötök Tanácsa 70

Polgári Iskola (Alsólendva) 134, 273
 Pongrác, vendéglő 287
 Prekmurska banka (Muravidéki bank) 178, 273
 Sokol egyesületek - Sokolsko društvo 94, 145, 179, 289, 291
 Stájer Nemzeti Tanács 31
 Szent Ciril és Metod Társaság (Társulat) 156, 290
 Szent Jakab Plébániatemplom 83
 Szent Mohor Társulat 14
 Szentszék 256
 Szlovén Teológiai Akadémia 88
 Szlovén Nemzeti Tanács (Maribor) 26, 29
 Szociális (Népjóléti) Intézet 224
 Szökevény Osztály - Begunski oddelek 210
 Szombathelyi Katonai Körzet Parancsnoksága 99
 Szombathelyi Vörös Ezred 50
 Tanácsköztársaság (Magyar Tanácsköztársaság) 39, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 60, 63, 64, 67, 73, 75, 157, 266
 Tanító Egyesület 275
 Tartományi Hivatal (Ljubljana) 223, 236
 Tartományi Hivatal (Maribor) 285
 Tartományi Hivatal Mezőgazdasági Osztálya 222
 Textilipari Vállalat 198
 Tomka-ház 132
 Trinon 31, 268
 Tűzoltó Egylet (Völgyifalu) 287
 Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 112
 Vas Megyei Levéltár 29
 Vas Vármegyei Propaganda Iroda 85
 Vendvidéki Kormány Bizottság 50
 Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület 11, 27, 35
 Vezérkari Nyilvántartó Osztály 99
 Vid-Napi Alkotmány 95
 Vöröskereszt Egyesület (Dobronak) 175, 179
 Zala Vármegye Közgyűlése 44, 51
 Zala Vármegyei Katonai Parancsnokság 81

PREKMURSKI MADŽARI 1919-1941

(Povzetek)

Uvod

Na osnovi političnih in vojaških operacij v letih 1918-19 so s trianonsko mirovno pogodbo, sklenjeno leta 1920, priključili slovenski regiji novo nastale Kraljevine SHS jugozahodne predele županij Vas in Zala, severovzhodno od Mure. Zaradi te politične odločitve je približno 20-22 tisoč prebivalcev madžarske narodnosti doletela usoda manjšine .

Četrtnina 90 tisoč prebivalcev, ki je naseljevalo 910 kvadratnih kilometrov veliko območje, je bila madžarske narodnosti. Večina madžarskega prebivalstva je živela strnjeno neposredno ob meji, na območju dolgem 50 in širokem 5-10 km oziroma v večjem številu v nekaj večjih naseljih z večinskim slovenskim prebivalstvom (največ v Murski Soboti). Na prelomu stoletja je bilo prebivalstvo ob Muri - ne glede na narodno, jezikovno in versko pripadnost - močno navezano na takratno domovino, na zgodovinsko Madžarsko. Tako pomurski Slovenci kot Madžari so doživljali prelom stoletja na osnovi vrednostnega sistema madžarske države (življenjski stil, obnašanje, delovne navade, kulturne vrednote, ipd.) in prav zaradi tisočletne močne povezanosti z madžarsko državo je tudi gospodarsko sorazmerno razvitejše slovensko prebivalstvo le težko navezovalo stike s svojimi sonarodnjaki v avstrijskih deželah. Sam sistem sožitja in stikov med Madžari in Slovenci pa tudi ni (vsaj v večji meri ne) spodbujal narodne in jezikovne asimilacije.

Pomurska madžarska naselja so pripadala zahodnopanonskemu območju majhnih naselij, ki je bilo v celoti kmetijsko in manj razvito kot ostale županije in naselja zahodnega Prekodonavja. Deloma izstopa v tem času le (zgodovinska Dolnja) Lendava (ter pozneje tudi Murska Sobota), kjer je pričel v času dualizma intenzivni razvoj.

V obravnavanem obdobju in še nekaj let pozneje smo v Prekmurju priče družbenim, političnim, gospodarskim in kulturnim pojavom, ki so sicer podobni razmeram na drugih, od Madžarske odrezanih območjih z madžarskim življem, hkrati pa gre v mnogih pogledih za specifične procese v Prekmurju.

Kljub izrecni želji avtorja po objektivnosti (mnenja, ugotovitve, hipoteze, ipd.) je lahko to prizadevanje na narodnostno mešanih območjih oziroma na narodno-jezikovnih obrobjih le delno uspešno. Razprava o teh vprašanjih se razlikuje že v osnovi, če jih obravnava oziroma raziskuje večinski narod ali pa če dejstva razkriva sama manjšina.

Pri približevanju k zgodovinski verodostojnosti pomaga verjetno moje prepričanje, saj iz perspektive osemdeset let oziroma pol stoletja pozneje menim, da je kljub mnogim protislovjem, zapletom in nerazčiščenim vprašanjem legitimna in sprejemljiva odločitev o priključitvi enojezičnega slovenskega dela Prekmurja k jugoslovanski državi, istočasno pa menim, da je bila v vseh pogledih krivična takratna odcepitev mejnega pasu z izrecno madžarskim življem od matične države. Moram pa seveda dodati, da sam raziskujem to vprašanje s stališča prekmurskih Madžarov, zato moje mnenje, moj zgodovinski pristop v določenih primerih odstopa od stališč slovenskih zgodovinarjev.

Slovenski zgodovinski viri prav tako poudarjajo, da v obdobju po I. svetovni vojni med Slovenci ni bilo posebnega navdušenja za združitev z ostalimi slovanskimi narodi oziroma z

jugoslovansko državo. V učbenikih in v strokovni literaturi pogosto srečamo izraz „madžaron“, s katerim avtorji označujejo z Madžari lojalne Slovence oziroma prebivalce slovanskega izvora. Na osnovi tega enostranskega pristopa so označevali vse premožnejše in uglednejše prebivalce Murske Sobote za madžarone: odvetnike, trgovce, večino industrijalcev ter vse tiste, ki so se v zgodovinski Madžarski nekoliko povzpeli po družbeni lestvici, nadalje notarje, župane, stražnike, finančne strokovnjake, poštarje, cerkvene učitelje in vse uradnike evangeličanske cerkvene gmajne. Niso pa bili madžaroni vsi katoliški duhovniki, saj je večina njih sledila Jožeta Klekla, upokojenega črenšovskega župnika, vodilno duhovno osebnost prekmurskih katoliških Slovencev. Verjetno ne gre za pretiravanje, če ugotovimo, da je v preteklih osemdesetih letih - z izjemo nekaj objektivnejših pristopov v devetdesetih letih - prevladoval pristop, ki je enostransko prikazoval pomurske zgodovinske dogodke in ki je - neposredno ali posredno - v veliki meri slabil narodno zavest prekmurskih Madžarov.

Od novembra 1918 do padca vlade Károlyija

Dokaz za simpatije prebivalcev do Madžarske najdemo tudi v tem, da na območju Prekmurja s slovenskim življenjem v tem času noben narodni svet ni izrekel podpore odcepitvi, kot se je s strani nekdanjih manjšin to dogajalo v Transilvaniji, na Slovaškem in v Vojvodini.

Dejavnost narodnih svetov ob Muri v prvih mesecih obdobja vlade Károlyija je bila usmerjena na pomoč trpečemu prebivalstvu. V tem času skorajda ne moremo govoriti o levo usmerjenem gibanju, dogodku politične narave.

Slovenski narodni svet je 3. novembra 1918 sklical sejo v Ljutomeru, mestecu zahodno od Mure, kjer so prebrali izjavo prekmurskih Slovencev za podporo priključitvi. Izjavo je spisal Jože Klekl, upokojeni črenšovski župnik, ki je bil v tem času in tudi pozneje najglasnejši zagovornik priključitve. Vendar pa predpostavljamo, da takrat v Prekmurju priključitev še ni imela množične podpore.

Danes je že splošno znano, da je septembra 1918 v pokrajini ob Muri aktivno deloval Matija Slavič, poverjenik Štajerskega slovenskega narodnega sveta s sedežem Mariboru za Prekmurje, ki je pozneje kot član slovenskega dela jugoslovanske delegacije kot odgovoren izvedenec za Prekmurje sodeloval na pariški mirovni konferenci. Slavič je septembra 1918 obhodil prekmurska slovenska naselja, ki so pripadala madžarski državi in je pričel organizirati katoliške duhovnike, zveste slovanski ideji. V svojih študijah je trdil, da uživa ideja združitve južnih Slovanov veliko podporo med narodom, še posebej med katoliškim duhovništvom. Po drugi strani pa ugotavljamo, da ni tehtnih dokazov za pomembnejšo podporo jugoslovanstvu. Protesti in izjave po odcepitvi postavljajo pod vprašaj vse izrecne oblike navdušenja.

V teh negotovih časih niso počivale niti madžarske državne in cerkvene oblasti. János Mikes, škof iz Szombathelya, je v tistih časih napisal okrožnico, v kateri je prebivalce spodbujal k zvestobi do cerkve in k ohranitvi dediščine Svetega Štefana. Poznavajoč močno navezanost Slovencev na vero lahko sklepamo, kakšen učinek je imelo škofovo pismo. Za kompromis med različnimi pogledi in agitacijami lahko štejemo zahtevo iz Bogojine 1. decembra 1918, v kateri zahtevajo v skladu z Wilsonovimi načeli od budimpeštanske vlade avtonomijo za prekmurske Slovence na področju javne uprave, cerkvenih zadev in šolstva. Pri oblikovanju te zahteve je imela verjetno odločilno vlogo prisotnost Béle Obála, univerzitetnega profesorja v Preševu, prekmurskega rodu, poznejšega vladnega poverjenika, ki se je v tistih dneh kot poverjenik ministra Oszkárja Jászija mudil v Prekmurju in sodeloval na ljudskih shodih, podobnih tistemu v Bogojini, še v Murski Soboti in Bakovcih. Na soboškem shodu je bila

dana pobuda za ustanovitev t.i. Murske županije, v kateri bi združili v enotno županijo Slovence iz županijskih Vas in Zala.

Madžarska vlada je bila pripravljena prisluhniti prekmurskim pobudam. Jászijeva zamisel o združitvi medjimurskih Hrvatov in prekmurskih Slovencev je postala med tem časom brezpredmetna, zato je minister, odgovoren za manjšine, predlagal ministru za notranje zadeve, naj se ustanovi „Vendska županija” s sedežem v Murski Soboti, za županijskega vodjo pa predlagal Bélo Obála, ki je bil takrat že vladni poverjenik. Ministrski svet je 11. decembra ta predlog sprejel. Politični dogodki v naslednjih dneh pa so krenili v drugo smer.

Med tem časom je mariborski Narodni svet vse bolj zagnano načrtoval vojaško zasedbo dela Prekmurja s slovenskim prebivalstvom, ker so menili, da bodo le v tem primeru dane realne možnosti za priključitev območja k Jugoslaviji.

Do načrtovane zasedbe sicer ni prišlo, vendar pa so po uspešnem prodoru v Medjimurju na božič leta 1918 jugoslovanski vojaki zasedli tudi Mursko Soboto.

Po medjimurski vojaški akciji je madžarska vlada vložila protestno noto pri polkovniku d'Espereyu, vendar je bila pred njegovim odgovorom zasedena Dolnja Lendava in izvedena prekmurska akcija. Jugoslovansko višje poveljstvo se sploh ni ukvarjalo z zasedbo, zato je madžarsko ministrstvo za obrambo izdalo ukaz za vrnitev zasedenih območij do Mure, kar se je čez nekaj dni tudi zgodilo.

V kriznih dneh v začetku novega leta 1919 smo na območju zgodovinske Madžarske pričeli narodnostnim prizadevanjem za pridobitev avtonomije za Rusine in Nemce. Pri prekmurskih Slovencih se nekaj podobnega dogaja - sicer bolj posredno - nekaj pozneje. Pobudnik je bil vladni poverjenik Béla Obál z že omenjenim predlogom vzpostavitve Vendske županije. Vendar je zamisel propadla.

Načrt Kleklove avtonomije je predvideval združitev vseh prekmurskih in porabskih Slovencev v avtonomno enoto Slovenska krajina s sedežem v Murski Soboti pod madžarsko oziroma v primeru, da mirovna pogodba dodeli območje Jugoslaviji - pod jugoslovansko oblastjo. K temu avtonomnemu območju so prišteli tudi naselja z večinskim madžarskim prebivalstvom.

V tem času se je tudi madžarska vlada že ukvarjala z načrtom Kleklove avtonomije.

Na pobudo Béle Obála je madžarski ministrski predsednik (Dénes Berenkey) za 12. februar 1919 sklical predstavnike pripravljalcev različnih načrtov avtonomije za Prekmurje, vendar pa srečanje ni imelo večjega pomena.

Javnost je načrte avtonomije pričakala ravnodušno, Madžari takrat še niso mogli slutiti, kakšne bodo poznejše odločitve. V tistem času je bilo na teh prostorih osrednje vprašanje agrarna reforma. Dokaj siromašno prebivalstvo, ki ni razpolagalo z obdelovalno zemljo in se je preživljalo s sezonskimi deli, je računalo, da bo reforma izboljšala njihov položaj.

Prekmurje leta 1919

Protikomunistično vzdušje med vojaškimi oficirji v Dolnji Lendavi je vsekakor prispevalo k nastanku protirevolucionarnega gibanja proti oblasti Svetov po padcu Károlyijeve vlade. Gibanje je bilo del protirevolucionarne pobude polkovnika Géze Dormándyja v Budimpešti. Organizatorji so se odločili, da bodo na velikonočni ponedeljek pričeli s kontrarevolucijo.

Vendar se je začetni uspeh zelo hitro prelevil v popoln propad. Vodjem direktorija je uspelo podkupiti enega od stražmojstrov, ki se je obrnil proti kontrarevoluciji.

Nekaj tednov pozneje je v Murski Soboti Vilmos Tkalec, cerkveni učitelj pod nenavadnimi okoliščinami razglasil Mursko republiko. Vilmos Tkalec, ki je bil za časa vlade Károlyija namestnik vladnega poverjenika za manjšine, je tudi za časa Madžarske sovjetske republike ostal na oblasti, ker so ga imenovali za soboškega ljudskega poverjenika. Kmalu se je zapletel v škandal zaradi tihotapljenja. Ker pa je užival zaupanje vojakov, se je odločil za ustanovitev Murske republike. Tkalec je zaprosil za podporo jugoslovanske enote, ki so bile nameščene na drugi strani Mure, vendar je pristojni jugoslovanski oficir zavrnil pomoč. Madžarske vojaške enote so že v prvih dneh junija naredile red, Tkalec in njegovi somišljeniki so pobegnili v Avstrijo.

Sami slovenski zgodovinarji so ugotovili, da v začetni fazi mirovne konference vprašanje Prekmurja ni zavzemalo pomembnejšega mesta med jugoslovanskim interesom. Člani jugoslovanske komisije so se v začetku komajda ukvarjali s tem vprašanjem. Še marca 1919 so z mirovne konference prihajale novice, na osnovi katerih ni bilo moč sklepati, da bodo pozneje odcepili Prekmurje. Znan srbski geograf Jovan Cvijić je takrat še tudi menil, da je nemogoče pridobiti Prekmurje (čeprav si je za to do konca prizadeval), podobnega mnenja so bili tudi ostali člani in izvedenci jugoslovanske delegacije. Stanje se je spremenilo z nastankom Madžarske sovjetske republike. Vendar je potrebno dodati, da s stališča velesil tudi „rdeča oblast“ ni bila odločila, saj so na njihove odločitve vplivali številni drugi dejavniki.

Jugoslovanska delegacija se je 5. maja 1919 v zameno za Monošter odpovedala še Dolnji Lendavi z okolico. Pozneje se je jugoslovansko stališče korenito spremenilo, zahteve so bile vse bolj odločne. Marca je delegacija, sestavljena v pretežni meri iz Prekmurcev, odpotovala v Beograd in prosila jugoslovanske oblasti za zasedbo Prekmurja.

Angleži so tehtali odločitev glede dodelitve Prekmurja z gospodarskega vidika, medtem ko so imeli Francozi več posluha za narodnostno vprašanje.

Običajno omenjajo pomembno vlogo majorja Gastona Reverdyja, ki naj bi v Ljutomeru obljubil, da bo v zadevi Prekmurja posredoval pri osebnem prijatelju dr. Tardieuju, da bi na mirovni konferenci še enkrat spregovorili o pripadnosti območja. Na Tardieujevo odločitev so verjetno vplivala tudi druga dejstva, je pa gotovo, da je predsednik območne komisije 17. maja predlagal hrvaškemu članu jugoslovanske komisije Trumbiću, naj v zvezi s Prekmurjem in Koroško zaprosijo za sprejem pri Svetu desetih, ker naj bi le tako obstajala možnost za ugodno rešitev. Jugoslovanska delegacija se je dan pozneje, 18. maja, odločila, da bodo na sprejemu pri Clemenceauju zaprosili za vsa zahtevana območja. Kot je znano, niso bili popolnoma uspešni, vendar so na osnovi odločitve Komisije dobili Prekmurje in del Baranje.

V primeru pariških odločitev je bila zelo učinkovita dejavnost ameriškega univerzitetnega profesorja Johnsona, ki ga Matija Slavič omenja kot glavnega izvedenca za jugoslovanske meje na mirovni konferenci.

Svet petih je 9. junija 1919 sprejel predlog Tardieujeve komisije, sestavljen na osnovi Johnsonovega načrta, in s tem v primeru Prekmurja v bistvu določil mejo med Madžarsko in Jugoslavijo.

Jugoslovanska delegacija je 16. julija 1919 prosila sile antante za vojaško zasedbo Prekmurja, kar je Vrhovni svet 1. avgusta tudi odobril. Do jugoslovanske zasedbe je prišlo 12.-13. avgusta. Ker meje zasedenega območja še niso bile dokončne, je Prekmurje ostalo pod vojaško upravo. Za vodjo je jugoslovanska vlada imenovala dr. Srečka Lajšnica, ki je izdal deklaracijo, v kateri je prekmurski narod obvestil o jugoslovanski zasedbi.

Že prve dni jugoslovanske oblasti so se pokazala številna protislovja. Eden največjih problemov je izviral iz tega, da so v zahodnem delu Prekmurja prevzele upravljanje slovenske, v jugozahodnem delu, v okolici Dolnje Lendave pa hrvaške oblasti. Prav zaradi tega je prišlo do trenj in razprav, ki so bile formalno sklenjene 2. septembra 1919, ko je jugoslovanski minister Pribičević določil za Prekmurje slovensko upravo.

Slovensko zgodovinopisje, ki se le redko ukvarja z vprašanjem Prekmurja, daje velik poudarek madžarskim vojaškim akcijam za povrnitev Prekmurja, za katere je prišla pobuda z območja t.i. „trianonske Madžarske“. V letih 1919-1920 je nedvomno bilo nekaj takih akcij, ki so formalno dejansko pomenile kršitev demarkacijske oziroma začasne mejne črte. Hkrati pa slovenski zgodovinski viri skorajda ne omenjajo vpadov jugoslovanske vojske na območje t.i. trianonske Madžarske, ki so bili časovno pred akcijami madžarske vojske.

V bistvu je nemogoče trditi, da je Madžarska po sprejetju sklepov mirovne konference v dneh negotovosti in razočaranja kljub notranjepolitičnim težavam vodila agresivno politiko. To velja tudi za zahodno Madžarsko oziroma za območje nove demarkacijske črte, kjer so v teh tednih in mesecih s posebnim občutkom in pozornostjo obravnavali narodnostna vprašanja, da ne bi z morebitnimi grobostmi ali z nestrpnostjo škodovali že tako neugodni notranje- in zunanjepolitični situaciji oziroma Madžarom, ki so ostali zunaj demarkacijske črte.

Madžari, ki so ostali v Prekmurju, so z vsemi sredstvi protestirali proti zanje tragični odločitvi velesil. Številna društva in združenja so iz protesta prenehala delovati. Državni uradniki, zaposleni v finančnih institucijah in v policijskih službah, so takoj po prihodu jugoslovanske vojske skoraj brez izjeme zapustili zasedeno območje.

V novoustanovljeni Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev so organizirali 28. novembra 1920 prve skupščinske volitve.

Določitev mejne črte v prekmurskem prostoru

Leta 1921 so imenovali Jugoslovansko-madžarsko komisijo za določitev mejne črte. Anglijo je zastopal polkovnik David Cree, ki je bil hkrati predsednik Komisije, Francijo podpolkovnik Maurice Marminia, Italijo polkovnik Giovanni Valvassori, Japonsko podpolkovnik Heidsuke Yanagawa. Predstavnika prizadetih držav sta bila polkovnik Károly Vassel za madžarsko in polkovnik Vojin Čolak-Antić za jugoslovansko stran. V jugoslovanskem delu Komisije so sodelovali tudi poznavalci pomurskih razmer in sicer dr. Franc Vodopivec, Božidar Sever in dr. Matija Slavič.

Zaradi obhoda dela demarkacijske črte ob Muri se je 23.-24. junija 1921 sestala madžarska komisija, katere člani so bili nekdanji zunanji minister grof Imre Csáky, njegov tajnik univerzitetni profesor dr. Jenő Cholnoky ter dr. Sándor Mikola.

Komisijo za določitev mejne črte so na območju zgodovinske zalske županije sprejeli vsepovsod z velikim navdušenjem in cvetjem. 19. septembra jo je v Murski Soboti pričakala velika množica ljudi.

Po eni izmed variant si je madžarska delegacija prizadevala za povrnitev celotnega Prekmurja, kar so argumentirali z raznimi izjavami ter gospodarskimi stiki prekmurskih Slovencev. Oktobra 1921 so v Komisiji potekale živahne razprave. Tako madžarski kot jugoslovanski izvedenci so želeli pridobiti podporo za svoje trditve.

Komisija je imela 14. novembra skupen sestanek za določitev mejne črte. Predsednik Cree je predlagal, da naj Komisija poda predlog za izločitev 27 naselij iz jugoslovanske države in njihovo priključitev Madžarski. Madžarski predstavnik Vassel je sprejel ta predlog, medtem

ko ga je jugoslovanski predstavnik Čolak-Antić zavrnil, kljub temu pa je predlog dobil podporo večine članov Komisije, o čemer je predsednik Cree tudi poročal v svojem poročilu 15. novembra na seji Sveta Društva narodov.

Območje široko 3-4 km, ki so ga predlagali za vrnitev Madžarski, je bilo označeno tudi v trianonski mirovni pogodbi in je potekalo zahodno od meje, ki jo je določila tudi Komisija. Površina tega območja je bila 212 kvadratnih kilometrov, kjer je živel vsaj 16 tisoč prebivalcev (od tega dobri dve tretjini Madžarov).

Jugoslovanska delegacija in izvedenci so po sklepu Komisije pričeli s široko zastavljeno akcijo, da bi ovrgli argumente, ki so bili v nasprotju z jugoslovanskimi interesi.

Svet veleposlanikov je 10. novembra 1922 - sklicujoč se na jugoslovansko stališče - zavrnil predlog Komisije za določitev mejne črte in sprejel dokončen sklep v zvezi s pripadnostjo prekmurskih Madžarov.

Pomurski Madžari v luči politike

Na politično vzdušje prekmurskih Madžarov je v veliki meri vplivalo duševno stanje zlomljenosti in negotovosti, ki je nastalo v obdobju po odcepitvi. To je veljalo predvsem za prebivalce vasi.

Druga splošna ugotovitev je, da so prekmurski Madžari v obdobju med svetovnima vojnama upali, da bo prišlo do spremembe krivične mirovne pogodbe, torej do revizije mejnega območja, kjer so živeli prekmurski Madžari.

Pred skupščinskimi volitvami leta 1923 je nastala v Prekmurju nova stranka, katere vodja je bil Štefan Kúhar, izdajatelj in lastnik tednika Mőrszka Krajina - Muravidék. Stranka se je izrecno zavzemala za lokalne interese in zaradi tega so jo tudi poimenovali Enotna prekmurska stranka. V okviru lokalnih zahtev se je stranka dotaknila mnogih pomembnih vprašanj, tudi tistih, ki so bila izjemnega pomena za prekmurske Madžare. Kúhárjeva stranka je največ polemizirala s Kleklovo klerikalno stranko.

Rezultati volitev 18. marca 1923 so bili za marsikoga presenetljivi, kar zadeva dejansko razmerje sil oziroma specifičen položaj Prekmurja pa ne gre za večja presenečenja. Enotna prekmurska stranka je dobila 1245 glasov, dosti premalo, da bi dobila poslansko mesto.

Za jugoslovansko politiko v začetku dvajsetih let so značilna mnoga protislovja, negotovost in brezizhodnost. V takih razmerah ne preseneča, da so bile 18. februarja 1925 v Kraljevini Srbov Hrvatov in Slovencev zopet volitve. Na 14 državnih listah je bilo približno 60 kandidatov iz Prekmurja, Klekl in Geza Šiftar sta s koalicijske liste Ljudske-klerikalne stranke z enim mandatom prišla v skupščino.

Z narodnostnega vidika je pomemben dogodek, da so 16. maja 1926 v Dolnji Lendavi ustanovili Neodvisno prekmursko stranko. Pripadnosti k stranki niso pogojevali z jezikovno ali versko pripadnostjo, v programu so si zastavili cilj izboljšanja življenjskih pogojev za svoje članstvo. Gibanje je močno podpiral dekan-župnik, častni kanonik Flórián Strauss, ki so ga izvolili za predsednika stranke. Vendar so že naslednje leto izvajali tak pritisk na vplivne osebe stranke, da sta se najprej dr. Némethy, pozneje pa tudi Strauss preselila na Madžarsko, kar praktično pomeni ukinitve Neodvisne prekmurske stranke.

Delovanje upravnega sistema se je razlikovalo od delovanja madžarskih županij, čeprav je bilo celotno jugoslovansko območje razdeljeno na županije. Okraja Dolnja Lendava in

Murska Sobota sta spadala k mariborski županiji, vendar so imeli v postopkih odločanja prekmurski predstavniki le simbolično vlogo.

Za 11. september 1927 so razpisali skupščinske volitve. Prekmurski Madžari so sklep sprejeli z negotovostjo. Največ podpore so spet dobili klerikalci, zanje so v velikem številu glasovali tudi prebivalci madžarskih vasi v okraju Dolnja Lendava. Na volilnih shodih so namreč Kleklovi pristaši govorili po volji madžarskega naroda, vodje stranke pa so ustvarjali vtis, da zastopajo resnične interese Madžarov.

Jugoslovanski kralj Aleksander je 6. januarja 1929 razpusil skupščino in uvedel diktaturo. S tem so uradno prenehale delovati tudi politične stranke. Na razmere prekmurskega, tudi madžarskega prebivalstva je v veliki meri vplivalo dejstvo, da je Zakon o državni upravi spomladi 1929 ukinil več ministrstev.

V okraju Dolnja Lendava in Murska Sobota so nastale skupine s političnimi interesi, ki jim je ugajal nov sistem. V soboškem okraju je bil eden izmed njih premožen in ugleden lastnik klavnice Josip Benko, v lendavskem okraju pa znan odvetnik dr. Janko Pikuš, znan po svojih liberalnih nazorih.

Z vidika prekmurskih Madžarov je pomembna prekmurska turneja bana dr. Draga Marušiča, vodje dravske banovine. Naloga bana je bila kontrolirati, v kakšni meri se je v Prekmurju razvil narodni (jugoslovanski) duh. Iz njegovega poročila in izjave izvemo, da je madžarska manjšina - podobno kakor nemška - lojalna do države, podala je celo izjavo o zvestobi državi in kralju.

Septembra 1931 je Jugoslavija doživela pomembne politične spremembe in kot posledico tega je kralj Aleksander ukinil 2. septembra 1929 uvedeno „zunaj-ustavnost“. Skupščinske volitve, katerih se je (lahko) udeležila le vladajoča stranka, so razpisali za 8. november 1931. V soboškem okraju je poslanec postal Benko, v lendavskem je največ glasov dobil kandidat Hajdinjak.

Iz objavljenih statističnih podatkov je razvidno, da se je leta 1931 v lendavskem okraju 35.064 oseb izreklo za Jugoslovane in samo 2873 za Madžare. Ta podatek jasno govori o značaju popisa iz leta 1931.

Politično življenje v Dolnji Lendavi je bilo v prvi polovici tridesetih let izjemno živahno, hkrati pa polno nacionalnih in drugih trenj. Zdi se, da so Madžari in madžarsko čuteči krogi - v nasprotju s slovenskimi priseljenci oziroma z njihovimi političnimi in drugimi interesi - vse bolj podpirali Jugoslovansko radikalno stranko, ki je vse bolj posebej osrednjo oblast.

Sredi tridesetih let so bile tudi v Prekmurju pogoste volitve v različne državne in lokalne organe. Politično življenje se je najboljše kazalo in ohranjalo v zavesti prebivalstva prek volilnih kampanj.

Jeseni 1938 je bila tudi pozornost Prekmurja usmerjena v mednarodna dogajanja. Posebno slovenski tisk se je veliko ukvarjal z Madžarsko ter z madžarskim revizijskimi zahtevami in načrti. Skoraj dnevno so poročali o razvoju češko-slovaških dogodkov.

Pomembno notranjepolitično vprašanje so postale priprave na skupščinske volitve, razpisane za december 1938, čeprav so za prvo fazo kampanje v Prekmurju ugotovili, da zanimanje prebivalcev ne dosega ravni, ki je bila prisotna pri prejšnjih volitvah. Najboljši dokaz za izobčenje in drugorazredno vlogo Madžarov je, da v nobeni volilni enoti niso imenovali Madžara za predsednika volilne komisije.

V tem obdobju sta se za glasove Prekmurcev borili dve politični opciji: kandidati do tedaj vladajoče Jugoslovanske radikalne stranke ter hrvaška Mačekova stranka. V obeh okrajih je večino glasov dobila vladna stranka. V soboškem okraju so kandidati JRS dobili 62,75% glasov. Za zastopnika je bil izbran soboški odvetnik Franjo Bajlec. V lendavskem okraju so kandidati radikalne stranke dobili 78,63% glasov, za zastopnika je bil ponovno izbran zdravnik dr. Ferenc Klar.

Značilnosti družbenega položaja Madžarov

Podatki popisa prebivalstva leta 1921 kažejo v Prekmurju naslednje stanje: na območju Prekmurja je bilo 174 naselij s 165.063 katastrskimi orali zemlje, s 16.796 hišami, 17 poštними uradi, 22 orožnimi postajami, 18.566 družinami, 92.124 prebivalci (od tega 607 Romov); po spolu 44.627 moških in 47.497 žensk; po jeziku 74.432 Slovencev, 14.413 Madžarov, 2.314 Nemcev in 965 ostalih; po veroizpovedi 66.602 katolikov, 23.899 protestantov, 642 Judov in 52 ostalih; šoloobveznih otrok je bilo 15.640. Dejstvo je, da je v primeru naselij s slovenskim življenjem, pa tudi v nekaterih madžarskih naseljih že čutili posledice priključitve območja jugoslovanski državi, politična pripadnost je v marsikaterem primeru vplivala na izrekanje o maternem jeziku.

Če sprejemamo trditev, da je bila v zadnjih dveh-treh desetletjih obstoja zgodovinske Madžarske prisotna močna madžarizacija, potem se moramo strinjati tudi s tem, da se je takoj po priključitvi Prekmurja k jugoslovanski državi pričel proces slovanizacije. Po drugi strani je očitno tudi to, da slovenskih pokrajin zahodno od Mure v dvajsetih letih ni kaj posebno zanimala usoda, preteklost in prihodnost Prekmurja. Prav zaradi tega je prišlo do marsikaterega nesporazuma in mešanja pojmov, kar je v političnem ali drugem pogledu vplivalo na izgubo prestiža Madžarov.

V dvajsetih letih je prišlo do številnih konfliktov med priseljenci in avtohtonimi prebivalci madžarskih naselij.

Po odcepitvi se je večkrat zastavljalo vprašanje železniške povezave z ostalimi slovenskimi območji. Zato je tako s političnega kot tudi z gospodarskega vidika pomemben datum 22. november 1924, ko so predali namenu železniško progo Murska Sobota-Ormož.

Leta 1926 so madžarske in jugoslovanske oblasti podpisale sporazum o urejanju obmejnega prometa, o dvolastništvu in o prestopu meje, ter o ugodnostih prometa v 15 kilometrskem mejnem pasu. Podpis tega sporazuma je izjemnega pomena za Madžare, ki so ostali v tesnem obmejnem prostoru. Junija 1928 je za pogajalsko mizo sedla Madžarsko-jugoslovanska komisija, katere naloga je bila določitev mejnih prehodov za dvolastnike, prehodov za izvajanje obmejnih gospodarskih stikov in splošnih mejnih prehodov.

Leta 1931 so izvedli v Jugoslaviji nov popis prebivalstva. V Dravski banovini, kamor so spadala tudi prekmurska naselja z madžarskim prebivalstvom, so popisali več kot milijon ljudi, od tega uradno le 3748 madžarske narodnosti. Glede maternega jezika je evidentirano število prav tako le 7679. Verjetno gre za zavestno manipulacijo s podatki, čeprav o tej temi ni spregovoril niti list *Muravidék*, ki je bil po mnenju oblasti promadžarski. Na splošno lahko ugotovimo, da se je v primerjavi s podatki popisa leta 1921 število pripadnikov madžarske skupnosti močno zmanjšalo.

V začetku tridesetih let so se nekoliko omilile napetosti v madžarsko-jugoslovanskih državnih stikih. Ob vzajemni podpori trgovskega in gospodarskega sodelovanja so bile za Prekmurce velikega pomena posebne ugodnosti, ki so jih dobili v primeru udeležbe na mednarodnem sejmu v Budimpešti.

V Prekmurju so pričeli v začetku dvajsetih let ustanavljati sokolske organizacije, ki so bile pomemben nosilec slovanske ideje. Njihovo področje delovanja bi naj bila šport in kultura, vendar pa je bila glavna naloga širjenje slovanske - v primeru Prekmurja slovenske oziroma jugoslovanske nacionalne ideje. V začetku tridesetih let je bila organizacija izjemno aktivna tudi v Dolnji Lendavi, katere prebivalstvo je bilo takrat še pretežno madžarsko.

O športnem življenju območja z madžarski življenjem med svetovnima vojnama skoraj ne moremo govoriti. Izjema je mogoče nogomet, ki ga najdemo skoraj povsod, organizirano športno življenje pa je potekalo le v Murski Soboti in v Dolnji Lendavi. V Dolnji Lendavi skorajda ni bilo Madžarov v vodstvih društev, medtem ko je bilo v Murski Soboti stanje za spoznanje ugodnejše.

Med 17. in 26. junijem 1939 so organizirali v Murski Soboti veliko prireditev z naslovom „Prekmurski teden“, v okviru katere so potekali številni programi, prireditve in predstave. Cilj prireditev je bil, da bi Slovenija oziroma Dravska banovina in širša regija bolje spoznala posebnosti pokrajine, še posebej Murske Sobote, spoznala tudi uspehe in težave tega območja.

Gospodarsko življenje Prekmurja in prekmurskih Madžarov med dvema svetovnima vojnama

Odcepitev od Madžarske in sprememba gospodarskih razmer sta nedvomno najbolj prizadeli siromašno kmečko delovno silo. Avtor ene izmed analitičnih študij tega vprašanja ugotavlja, da je zagotavljalo preživetje prekmurskega človeka že v drugi polovici 19. stoletja žito, ki so ga kot plačilo dobili za delo na različnih območjih Madžarske. Ugotovitev velja tako za prekmurske Madžare kot za goričke Slovence. Morebitno zaposlovanje na Madžarskem verjetno ni najbolj ugajalo politiki poslovenjenja, zato so zelo hitro določili izjemno visoke carine za žito, ki so ga kot plačilo dobili na Madžarskem, pozneje pa so omejili tudi prestop meje.

V teh letih je prišlo do težav tudi v že tako slabo razviti industriji. V začetku je povzročala težave vse večja politična negotovost, pozneje pa tudi pomanjkanje surovin in neprehodnost meje.

Velika večina prekmurske obdelovalne zemlje, približno 80 tisoč oralov, je bila v lasti 4000 posestnikov, povprečna površina lastnine po gospodarstvu je bila med 15 in 20 orali. Le nekaj gospodarjev je imelo več sto oralov zemlje. Ostanek približno 70 tisoč oralov zemlje je bil v lasti 14.000 majhnih kmetovalcev, med katerimi najdemo tudi 9 tisoč t.i. kajžarjev z 1-5 oralov zemlje. Število kajžarjev je bilo približno 45.000 (polovica prebivalcev Prekmurja) in ti so razpolagali z 20 tisoč orali zemlje.

Posledica uveljavitve trianonske meje je bil status t.i. dvolastnikov. V mejnem pasu so se pojavljale različne oblike tega stanja. Uradni list 8. septembra 1923 določa, da je dvolastnik oseba, ki je bila pred določitvijo nove mejne črte lastnik istega zemljišča oziroma je zadevno zemljišče obdelovala kot sorodnik na temelju zakonitega dedovanja oziroma oporoke. Drugi pogoj je bil, da posestvo oziroma mesto prebivališča lastnika ni bilo oddaljeno več kot 10 kilometrov od državne meje.

Možnosti prekmurske trgovine in v povezavi s tem tudi kmetijstva je bistveno omejevalo dejstvo, da banke oziroma pristojne državne finančne ustanove za razliko od drugih delov države za to območje niso zagotavljale ugodnih kreditov.

Pomemben vir dohodkov goriških vasi, še posebej Hodoša je bilo seno. Letno so prodali več vagonov sena.

Na položaj kmetijstva so izredno neugodno vplivali carinski predpisi oziroma carinske stopnje, sprejete julija 1925. Za prekmursko prebivalstvo so veljale tako uvozne kot izvozne carine. Izvozne carine so omejevale prodajo mlade svinjine in fižola, uvozna carina pa je velikokrat onemogočala uvoz semen in umetnih gnojil.

V dvajsetih letih je bilo v Prekmurju malo industrije. Konec leta 1925 je znova pričela s proizvodnjo tovarna dežnikov v Dolnji Lendavi, ki je delovala že pred prvo svetovno vojno. Na območju, kjer je živel madžarsko prebivalstvo je sicer delovalo nekaj mlinov in opekarn, ki pa niso imele posebne teže v gospodarskem življenju območja. V Murski Soboti je v tistih časih pričela s proizvodnjo tovarna zaves, ki je v začetku zaposlovala deset ljudi.

V času med svetovnima vojnama so bili pomembni različni sejmi v Prekmurju. Vsa večja naselja so letno prirejala več sejmov.

Za goričke vasi je bil pomemben uspeh udeležba prebivalcev Hodoša na gospodarskem sejmu v Ljubljani poleti 1928. Predstavili so izdelke domače obrti, ki so naleteli na veliko zanimanje obiskovalcev, in prišlo je tudi do nekaj naročil.

V prvih letih svetovne gospodarske krize se je položaj Prekmurja dalje slabšal. Naselja ob trianonski meji so se le stežka znašla v novih okoliščinah. Na to so gotovo vplivali tudi politični razlogi, vendar analitiki ugotavljajo, da je bila največja težava zaprtost agrarnega območja in odsotnost sekundarnih dejavnosti. Kot rešitev so za Prekmurje predlagali izgradnjo tovarn za predelavo sladkorne pese, tkalnic in predilnic, tovarne vžigalic, pivovarno, ipd. ter nadaljnje razvijanje mesne in mlinske industrije, vendar so se načrti le delno udejanjili.

V začetku tridesetih let je bilo v Dolnji Lendavi največ (150-200) zaposlenih v hrvaškem podjetju za predelavo tanina in lesa Našička. Po agrarni reformi je podjetje kupilo velike količine lesa bivšega gozdnega gospodarstva Esterházy (zgradili so tudi ozkotirno gozdno železnico). V lendavski tovarni dežnikov je bilo v tem času 30 zaposlenih, približno toliko jih je delalo v tekstilnem obratu Blau in Bartos. V mlinih Samuja Eppingerja in Arnolda Schwartza je delalo 6 mlinarjev, v opekarnah pa približno 20 sezonskih delavcev.

Leta 1937 je zabeležena prva stavka v lendavskem obratu tovarne Našička, delavci so stavkali osem dni, vmes nadlegovali tudi stražnike in zahtevali višje plače. Naslednje leto so delavci stavko najavili tudi sodišču in 120 delavcev je stavkalo več kot mesec dni.

Prvo pomembnejše tekstilno podjetje območja so ustanovili leta 1925 v Murski Soboti, v tridesetih letih je zaposlovalo 150 delavcev. Približno enako število delavk je leta 1939 zaposlovalo drugo tekstilno podjetje, tovarna Ludvika Šiftarja (ustanovljeno leta 1932). Delavci so dobivali nizke plače, imeli malo pravic, zato so bili pogosti protesti, pozneje stavke, sledile pa so tudi odpovedi.

V začetku tridesetih let so na petišovskem polju - kjer so po drugi svetovni vojni pričeli z intenzivnim naftnim rudarstvom - že delali na dveh vrtnah.

V tridesetih letih je bilo težko preživeti tudi v okolici Prosenjakovcev. Zato je izjemnega pomena podatek, da je spomladi 1937 naselje od banskega urada dobilo 9000 dinarjev za infrastrukturo (za gradnjo cest in mostov), saj so tako dobili zaposlitev tudi vaščani.

Med dvema svetovnima vojnama je število obrtnikov sicer precej zaostajalo za ostalimi območji, vsekakor pa imajo pomembno vlogo in jih najdemo tako v okolici Dolnje Lendave kot tudi Murske Sobote.

Kulturna dejavnost prekmurskih Madžarov in madžarski tisk v času med svetovnima vojnama

Namen študije ni bil prikazati celotno delovanje kulturnih društev ter prireditev med svetovnima vojnama v Prekmurju. Dejstvo pa je, da so v naseljih z madžarskim prebivalstvom priložnostno delovali ljudski pevski zbori in folklorne skupine. Jugoslovanske oblasti so bile v začetnem obdobju zelo občutljive na delovanje gledaliških skupin - verjetno so slutili, kako pomembno vlogo imajo le-te pri oblikovanju skupnosti in ohranjanju maternega jezika. Glede na to, da je bilo ljubiteljsko gledališče v Prekmurju priljubljeno in razširjeno že na prelomu stoletja, zajema študija značilnosti in okoliščine madžarskih predstav.

V dvajsetih letih so gledališke predstave običajno prirejali v okviru gasilskih društev. Oblasti so večkrat pogojevale madžarsko predstavo s tem, da se gledališka skupina predstavi tudi s kakšnim slovenskim delom.

V času med svetovnima vojnama so med prekmurskimi Madžari delovale priznane osebnosti tudi na področju kulture. Omenimo naj le priznanega karikaturista Lászlója Kondorja ter akademska slikarja Ludvika Pandurja in Ludvika Vrečiča, ki sta izstopajoča lika likovnega ustvarjanja med svetovnima vojnama na tem območju.

S priključitvijo Prekmurja jugoslovanski državi so prenehali izhajati tedniki, ki so redno izhajali že več let ali desetletij in imeli široki krog bralcev - med njimi Alsólendvai híradó in Muraszombat és vidéke. Ti tedniki so imeli poleg informativne tudi kulturno zgodovinsko in estetsko vlogo za prebivalce območja, saj so objavljali številne članke s področja literarnega ustvarjanja in umetnostne zgodovine.

V dvajsetih letih je bilo nekaj uspešnih in manj uspešnih poizkusov na področju izdaje madžarskih oziroma delno madžarskih časopisov. Prvi dvotednik je bil Mörszka Krajina - Muravidék, pisan v prekmurskem slovenskem narečju in v madžarskem jeziku. V naslednjih letih (pozneje samo v madžarščini) je list prinašal veliko koristnih informacij za prekmurskega človeka. Posebej pomembno je, da se je list, ki je vseskozi spoštoval madžarske interese, redno zavzemal za prekmurske regionalne interese, v veliko primerih je dvignil glas tudi proti kršitvam pravic madžarske narodnosti. Glavni urednik in izdajatelj je bil posestnik Štefan Kühar iz Markišavcev, ki je seveda dobil naziv madžaron.

Dobrega pol leta po izidu Mörszke Krajine je v Murski Soboti znova pričel izhajati madžarski tednik Szabadság (Svoboda). Glavni urednik in lastnik je bil Nándor Hartner, sin uglednega veleposestnika Geze Hartnerja. Izhajajoč iz naziva si je prizadeval za svobodo, vendar je v prvi vrsti govoril o težki usodi madžarske narodnosti.

Prekmurske teme je obravnaval tudi tednik v madžarskem jeziku Igazság - Istina, ki je od maja 1923 izhajal v Čakovcu. Izdajo lista je podpirala Radikalna stranka in jo namenila prekmurskim Madžarom, kot izdajatelj pa je bil naveden József Király, posestnik iz Gornjega Lakoša.

Kot priloga časopisa Novine, ki je bil blizu Ljudske stranke in ga je urejal Klekl, je od 23. februarja 1923 dvotedensko izhajal list v madžarskem jeziku: Népújság, ki je objavil več kritičnih člankov in mnenj v zvezi z drugimi političnimi silami. Neposredno sicer ni zapostavljal madžarskega jezika in kulture, iz člankov pa je jasno razbrati mnenje o njuni manjvrednosti.

Od 23. maja 1926 do 5. decembra 1926 je v Dolnji Lendavi izhajal tednik Néplap, kot „dvojček” lista Naše novine, ki je izhajal v prekmurskem narečju. List je bil glasilo v Dolnji Lendavi ustanovljene Neodvisne prekmurske stranke, njegov urednik pa je bil evangeličanski duhovnik Lipót Hári.

Poleg prekmurskega madžarskega tiska so imeli pomembno vlogo tudi časopisi in revije iz matične države.

Versko življenje prekmurskih Madžarov v času med svetovnima vojnama

V prvih letih med svetovnima vojnama ni bilo večjih sprememb v življenju največje verske skupnosti, t.j. katoliške cerkve, saj so prekmurske župnije formalno še spadale k szombathelyski škofiji. Glede na to, da škof fizično ni bil sposoben opravljati svojih dolžnosti, je imenoval na čelo dveh dekanij škofovski poverjenika, v Dolnji Lendavi Flóriána Strausza, v Murski Soboti Jánosa Szlepecza. Rešitev ni bila pogodu slovenskim in prekmurskim politikom, zato so slovenski časopisi v začetku dvajsetih let objavili precej protimadžarskih člankov. O prekmurskih cerkvenih zadevah so večkrat pisali tudi osrednji slovenski časopisi. Po podatkih popisa prebivalstva iz leta 1921 je v prekmurskih župnijah živelo 66.414 vernikov katoliške vere - od tega po ocenah 16-18 tisoč madžarske narodnosti.

Z uporabo slovenskega jezika je povezano dejstvo, da je veliko slovenskih duhovnikov zahtevalo za prekmurske vernike samostojno škofijo, ker niso hoteli pripadati ne mariborski, ne ljubljanski in tudi ne zagrebški škofiji.

Sveti sedež je po dolгих razpravah zadevo sklenil tako, da je v skladu z odredbo beograjskega apostolskega nuncijata 1. decembra 1923 na čelo prekmurskih župnij kot apostolskega administratorja imenoval mariborskega škofa dr. Andreja Karlina.

Število evangeličanov na območju celotnega Prekmurja je v dvajsetih letih tega stoletja presegalo 23 tisoč. Večina goričkih Madžarov in Madžari v okolici Prosenjakovcev so pripadali tej skupnosti. Samostojne cerkvene gmajne so delovale v naseljih z madžarskim prebivalstvom na Hodošu (že od leta 1783-84) in v Domanjševcih (od leta 1800 oziroma samostojna gmajna od 1870). V Dolnji Lendavi sežejo začetki manjše evangeličanske gmajne v leto 1904, po letu 1920 je štela 324 vernikov.

Majhna skupina kalvinistov se je organizirala v cerkveni občini Motvarjevci. Od približno 800-900 vernikov so bili skoraj vsi brez izjeme madžarske narodnosti. Njihova razdelitev po naseljih leta 1921: Motvarjevci - 350, Čikečka vas - 100, Pordašinci - 20, Središče - 120, Domanjševci - 60, Krplivnik - 50 in Hodoš - 100. Gmajna takrat še ni imela svoje cerkve.

V župnijah Dolnja Lendava in Dobrovnik so med svetovnima vojnama redno proslavljali 20. avgust, praznik Svetega Štefana. Tako obnašanje Madžarov seveda ni bilo pogodu slovenskim oziroma jugoslovanskim oblastem, ki so večkrat posredovale.

Podobno kot v javni upravi, šolstvu in na drugih področjih se je tudi v cerkvenem življenju - še posebej v primeru katoliške skupnosti - v začetku tridesetih let nadaljevalo postopno izrivanje duhovnikov madžarske narodnosti. Težave je povzročalo tudi dejstvo, da je bilo malo duhovnikov madžarske narodnosti oziroma se jih je le malo vračalo z Madžarske. V primeru evangeličanske skupnosti je bilo stanje v tem času še sorazmerno zadovoljivo.

Agrarna reforma in kolonizacija

Razdelitev veleposestev v Prekmurju šteje med tiste dogodke, ki so Madžarom povzročili veliko krivic in javno deklariranih diskriminatorских ukrepov. Državni ukrep, ki je bil sicer udejanjen v veliko evropskih državah, je določil usodo prekmurskih Madžarov.

Dokaj obsežna jugoslovanska agrarna reforma več sto tisoč kmetom ni zagotovila zemlje, veliko pa jih je dobilo premalo zemlje za varno preživljanje. V posebno slabem položaju so bili siromašni madžarski kmetje, ki niso bili deležni podarjene zemlje, saj so poleg drugih diskriminatorских ukrepov še z odredbo preprečili, da bi madžarsko in nemško prebivalstvo prišlo do obdelovalne zemlje. V kasnejši fazi agrarne reforme so sicer Madžari dobili nekaj zemlje, vendar vseeno velja splošna ugotovitev.

Agrarna reforma je predvidela za kolonizacijo 2.100.000 oralov zemlje, od tega 620.200 oralov njiv.

Politične osnove za agrarno reformo najdemo že v deklaraciji jugoslovanskega regenta (poznejšega kralja) Aleksandra, kjer je omenil potrebo po pravični razdelitvi zemlje in dodelitvi le-te siromašnim množicam. Plemenit namen pa je bil le delno dosežen, v primeru prekmurskih Madžarov v bistvu sploh ni bil uveljavljen. Na temelju uredbe so bili do zemlje upravičeni vsi tisti, ki so se ukvarjali s kmetijsko dejavnostjo in niso imeli (dovolj) obdelovalne zemlje. Določili so tudi, da bodo imeli pri agrarni reformi prednost invalidi, vojaške vdove in sirote, vojaki in prostovoljci, ki so se borili za osvoboditev in združitev Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Izvedbo agrarne reforme je najprej pripravil Urad komisarjev v Ljubljani, izvajala pa jo je Agrarna uprava.

Za operativno izvedbo agrarne reforme v Prekmurju je bila zadolžena zemljiška uprava iz Maribora oziroma delno iz Murske Sobote.

Neposredno pred začetkom agrarne reforme so prekmurski Madžari še lahko najeli zemljo, vendar so zelo hitro nastopile težave. Najprej so ukinili pravico najema tistim družinam, katerih član je pred služenjem v jugoslovanski vojski pobegnil na Madžarsko. Pozneje je prišlo do splošne ukinitve pravice do najema.

Leta 1921 so pričeli naseljevati nemadžarskega prebivalstva na narodnostno mešana območja Prekmurja, kar je oblast izvajala in opravičevala z agrarno reformo. Proces je potekal vse do začetka tridesetih let, kot posledica tega pa so nastali novi deli naselij ali celo nova naselja na območju z madžarskim življenjem.

Na splošno so ocenjevali uspešnost agrarne reforme tako, da je le-ta sicer pomenila priložnost za preživetje za siromašno prekmursko prebivalstvo, ki pa je možnosti izkoristilo le delno. Nepoznavanje posebnosti območja in dejanskega stanja je privedlo do tega, da so slovenske oziroma jugoslovanske oblasti onemogočile učinkovito uresničevanje agrarne reforme. Stanje najbolje odraža podatek, da je imelo leta 1939 27% od 17 tisoč gospodinjstev v Prekmurju na voljo manj kot 2 hektara zemlje, v okraju Dolnja Lendava z večinskim madžarskim prebivalstvom je to razmerje preseglo 35 %. Sicer pa je razmerje gospodinjstev pod 5 hektarji obdelovalne zemlje, ki prav tako ne zagotavlja varnega preživetja, presegalo 72%, v lendavskem okraju celo 88 %. Agrarna reforma je sicer nekoliko omilila napetosti, ki so radikalizirale položaj prekmurskega slovenskega kmeta po prvi svetovni vojni, česar pa ne moremo trditi za pripadnike madžarske narodnosti. Madžarom so najprej odvzeli pravico najema, pozneje nakupa zemlje in niti tistih nekaj izjem ter nekoliko spremenjene razmere v tridesetih letih ne spremenijo dejstva, da je agrarna reforma to skupnost potisnila v

gospodarsko tragedijo in družbeno neenakost. Položaj goriških Madžarov se ni bistveno razlikoval od položaja Madžarov na območju Lendave, prav nasprotno: v nekaterih primerih je bil še bolj mačehovski, saj je večina gozdov ostala v lastni velikih posestnikov (oziroma so jih pokupile državne finančne in druge ustanove).

Izseljevanje prekmurskih Madžarov med svetovnima vojnama

O izseljevanju prekmurskih Madžarov je bilo doslej napisano le malo analitičnih del, kar seveda otežuje preglednost tega vprašanja.

Vsekakor pa drži, da je bila brezposelnost oziroma pomanjkanje zemlje ter prevelika gostota prebivalstva in slaba agrarna politika (upoštevajoč tudi težave, ki so izhajale iz agrarne reforme in diskriminatorских ukrepov) razlog za vse množičnejše izseljevanje iz Prekmurja sredi dvajsetih let.

Nimamo podatkov o konkretnem številu izseljencev iz madžarskih vasi, lahko samo omenimo raziskavo, opravljeno v šestih naseljih - gre za skupno število prebivalcev 3.500 - katere podatki govorijo o približno 200 izseljencih, kar je v primeru majhne skupnosti kar precejšnje število. Ne glede na to se je izoblikovalo mnenje, da izseljevanje iz večinoma gospodarskih in socialnih razlogov v danem obdobju ni pomembneje vplivalo na družbeno strukturo naselij, čeprav je gotovo omililo delitve posesti in obubožanje kmečkega prebivalstva.

Šolstvo

Posledice novo nastalega položaja so bile tudi velike spremembe na področju prekmurskega šolstva. Nove oblasti so novembra 1919 predpisale delovno obveznost za učitelje. Učitelji madžarske narodnosti oziroma tisti, ki so slabše obvladali ali pa sploh niso znali slovensko, so zapustili Prekmurje. Tisti, ki so ostali, so lahko poučevali začasno pod pogojem, da položijo izpit iz slovenskega jezika. V naslednjih mesecih in letih - običajno po šesttedenskem tečaju - je večina prekmurski učiteljev izpit položila.

Madžarski starši nekaterih obmejnih naselij niso pošiljali otrok v šolo, ker so upali, da bo prišlo do spremembe demarkacijske črte oziroma trianonske meje.

V zvezi s šolskim sistemom v spremenjenih okoliščinah lahko ugotovimo, da so kljub nekaterim zaviralnim okoliščinam in pomanjkanju učiteljev v naseljih z madžarskim življenjem formalno pričele delovati šole z madžarskim učnim jezikom. V okraju Murska Sobota je taka šola delovala na Hodošu, v Domanjševcih in Prosenjakovcih, v lendavskem okraju pa v Motvarjevcih, Dobrovniku, Genterovcih, Radmožancih, Mostju, Dolgi vasi, Dolnji Lendavi, Čentibi, Dolini, Petišovcih, Gornjem Lakošu, Gaberju in na Kapci ter novo nastala osnovna šola z madžarskim učnim jezikom v Pincah. V šestnajstih šolah (brez šole v Pincah) je delovalo 29 madžarskih oddelkov. Poučevanje slovenskega jezika je bilo obvezno od tretjega razreda naprej.

Zakona, ki bi podrobneje urejal narodnostno šolstvo, niso sprejeli. Oblast je povzročala stalne težave, ko je želela razdeliti madžarsko prebivalstvo tako, da je o določenih osebah (skupinah) trdila, da so pomadžarjeni Slovani, zato jim pripada slovenska šola. Po drugi strani so učitelji, ki so se doselili, spodbujali vzpostavitev slovenskih oddelkov tudi na območju z madžarskim življenjem.

Mejnik pri slabšanju položaja prekmurskega madžarskega šolstva je 18. junij 1925, ko je izšla odredba, ki je formalno sicer omogočala pouk v maternem jeziku za manjšine, praktična izvedba določil odredbe pa je povzročala ogromne težave.

Po objavi odredbe je zapadel šolski sistem prekmurskih Madžarov v še težje stanje, saj v številnih primerih niso mogli zadostiti pogojem. V skladu s prizadevanjem večinskega naroda je seveda v škodo madžarskih postopno naraščalo število slovenskih oddelkov. Država je torej formalno zadostila zahtevam mirovne pogodbe, pravne norme pa so se le s težavo uveljavljale v praksi.

Stanje na področju madžarskega šolstva se je še poslabšalo po 5. decembru 1929, ko je Kraljevina Jugoslavija sprejela Zakon o narodnih šolah, ki je potrdil zahtevo, da je za vzpostavitev manjšinskega oddelka potrebnih vsaj 30 učencev.

V skladu s centralističnimi težnjami države je ministrstvo za šolstvo v začetku leta 1930 sprejelo sklep o podžavljanju vseh prekmurskih osnovnih šol. Tako so prenehale delovati javne, občinske in cerkvene šole, nastale pa so enotne državne šole. V skladu s tem so reorganizirali tudi šolske svete.

S stališča prekmurskih Madžarov so bili rezultati ankete v osnovnih šolah iz junija 1932 tragični. Na seji okrajne šolske skupščine so ugotovili, da je od 7071 učencev le 116 učencev madžarske narodnosti, kar je zavestna manipulacija s podatki in živ dokaz za asimilacijska prizadevanja.

Madžarski učitelji so v drugi polovici tridesetih let le izjemoma dobili zaposlitev v šolah na narodnostno mešanem območju. Tistih nekaj učiteljev madžarske narodnosti, ki so imeli ustrezno izobrazbo oziroma ki so ostali iz t.i. madžarskih časov, so poslali daleč proč od rojstnega kraja.

Končni udarec madžarskemu šolstvu je zadalo navodilo Ministrstva za šolstvo z dne 15. maja 1940 o vpisu manjšinskih otrok v šole. Navodilo je pravico vpisa poverilo ravnateljem, medtem ko so se starši morali ustno ali pisno izjasniti o narodnostni pripadnosti. V takih razmerah so - ob političnem in duševnem pritisku - lahko zlorabili tudi popis prebivalstva iz leta 1931. Ukinjena je bila še zadnja šola z madžarskim učnim jezikom na Hodošu, ki je še edina kljubovala pritiskom.

LÁSZLÓ GÖNCZ: DAS UNGARTUM IM MURGEBIET 1919-1941

(Kurze Zusammenfassung)

Einleitung:

Durch die politischen und militärischen Operationen von 1918-1919 und im Sinne des im Jahre 1920 abgeschlossenen Friedensvertrages von Trianon wurden die südwestlichen Teile der Komitate Vas und Zala an die östlich von der Mur fallende slowenische Region des neu gegründeten Serbisch-Kroatisch-Slowenischen Königiums angeschlossen. Als Folge der politischen Entscheidung wurden laut Schätzungen ca. 20-22.000 Bürger ungarischer Nationalität zu Minderheiten.

Ein Viertel von den rund 90.000 Einwohnern, die auf diesem Gebiet von ca. 910 km² lebten, waren ungarischer Nationalität. Die dominierende Mehrheit der ungarischen Bevölkerung wohnte unmittelbar an der Grenze auf einem zusammenhängenden, 50 km langen und 5-10 km breiten Gebiet, beziehungsweise in einer bedeutenderen Zahl in einigen größeren, meist von Slowenen bewohnten Siedlungen (in der größten Zahl in *Murska Sobota*). Es ist wichtig zu betonen, daß die entlang der Mur wohnende Bevölkerung in der Zeit um die Jahrhundertwende - unabhängig von der nationalen, sprachlichen und konfessionellen Zugehörigkeit - eine starke Bindung an die damalige Heimat, an das historische Ungarn zeigte. Die Slowenen und Ungarn aus dem Murgebiet erlebten die Periode um die Jahrhundertwende in gleicher Weise aufgrund des ungarischen Wertsystemes (Lebensweise, Verhaltenskultur, Arbeitsgewohnheiten, kulturelle Werte usw.), aber die tausendjährige Zugehörigkeit an den ungarischen Staat hat sich als eine dermaßen feste Bindung erwiesen, daß das wirtschaftlich relativ besser entwickelte Slowenien ihre Kontakte zu den in Österreich lebenden Slowenen nur in kleinem Maße ausbauen konnte. Zugleich diente das Kontaktsystem zwischen der ungarischen und slowenischen Bevölkerung der nationalen und sprachlicher Assimilation nicht (oder nur in geringem Maße), was in beide Richtungen gültig war.

Die ungarischen Siedlungen aus dem Murgebiet gehörten zu jener für das westpannonische Gebiet typische Region mit kleinen Dörfern, die in ihrer Gänze als Agrargebiet galt, und weniger entwickelt war als die Komitate und Siedlungen aus dem nördlichen Teil von Transdanubien. Eine Ausnahme stellte einigermassen die Stadt *Lendava*, das historische *Untere Lendava* dar (im Späteren auch *Murska Sobota*), wo in der Zeit des Dualismus eine intensive Entwicklung ihren Anfang nahm.

In der behandelten Zeitspanne, sowie in den darauffolgenden Jahren begegnen wir im Murgebiet solchen gesellschaftlichen, politischen, wirtschaftlichen und kulturellen Erscheinungen, die in bestimmtem Maße den Erscheinungen aus jenen Gebieten ähnelten, die von Ungarn abgetrennt und von einer ungarischen Bevölkerung bewohnt wurden, und zur selben Zeit in vieler Hinsicht als eigentümliche Erscheinung und für das Murgebiet charakteristischer, spezifischer Prozeß gilt.

Wie immer der Autor mit seinen Schriften (Meinungen, Feststellungen, Hypothesen usw.) auch objektiv sein möchte, kann diese Bestrebung in den gemischt bewohnten Gebieten, im Falle von nationalen-sprachlichen Randgebieten nur teilweise erfolgen. Grundlegend kann man sich der Frage in dem Fall anders nähern, wenn die Untersuchung aus dem Blickwinkel

der Mehrheitsnation läuft, und im beträchtlichen Maße sind andere Gesichtspunkte maßgebend, wenn die Aufdeckung der Tatsachen seitens der Minderheiten erfolgt.

Bei der möglichst vollständigen Annäherung an die historische Authentizität kann mir bei der Arbeit vielleicht meine Überzeugung bezüglich des Themas helfen, daß ich - aus einer Perspektive von ca. 80 Jahren, bzw. einem halben Jahrhundert, trotz vieler Gegensätze, Schwierigkeiten und ungeklärter Fragen - den Anschluß des einsprachigen slowenischen Gebietes im Murgebiet an den südslawischen Staat als eine legitime, annehmbare Entscheidung interpretiere, zugleich halte ich aber die Abtrennung des in der behandelte Zeit noch rein ungarischen Grenzgebietes vom Mutterland aus jeder Hinsicht für ungerecht. Es ist jedoch notwendig zu betonen, daß ich die Frage in erster Linie aus der Sicht des Ungartums im Murgebiet untersuche, deshalb kann meine Meinung oder mein historischer Überblick nicht immer auf einen gemeinsamen Nenner mit dem Standpunkt der slowenischen Historiker gesetzt werden.

Auch die slowenischen historischen Quellen unterstützen es nachdrücklich, daß es in der Zeit nach dem I. Weltkrieg keine besondere Begeisterung unter den Slowenen gab, in der Frage bezüglich der Vereinigung mit den anderen slawischen Völkern, d.h. mit dem südslawischen Staat. In den Lehrbüchern und der Fachliteratur begegnen wir oft der Bezeichnung „madžaron“, mit der die Autoren jene Bürger slowenischer, bzw. slawischer Herkunft bezeichneten, die eine Gebundenheit an das Ungartum zeigten. Aufgrund der einseitigen Betrachtung waren alle Bürger aus *Murska Sobota*, die mehr Vermögen und Ansehen hatten, madžaronen, so zum Beispiel die meisten Rechtsanwälte, Kaufleute, Handwerker und all die, die im historischen Ungarn gewissermaßen auf eine höhere Stufe in der Gesellschaft gestiegen sind, weiterhin die Notare, Bürgermeister, Gendarmen, Finanzfachleute, Postbeamte, Dorflehrer und Kantoren und alle Kirchenbeamte der evangelischen Kirchengemeinden. Ihrer Meinung nach waren aber nicht alle katholischen Priester madžaronen, da die meisten von ihnen dem pensionierten Pfarrer von *Cserencsóc* Jože Klekl, einem dem bestimmenden geistigen Anführer der Slowenen aus dem katholischen Murgebiet folgten. Die Annahme kann kaum als übertrieben betrachtet werden, daß im Laufe der vergangenen 80 Jahre - bis auf einige, sich in den 90er Jahren entfaltende objektivere Annäherungen - jene Anschauung die Oberhand erhielt, die nach der einseitigen Darstellung der Ereignisse im Murgebiet trachtete, was - auf direkte und indirekte Weise - das Nationalbewußtsein des Ungartums im Murgebiet in großem Maße abschwächte.

SCHLUßGEDANKEN

In meiner Studie habe ich versucht, die wichtigeren Eigenheiten der Situation und des Lebens der ungarischen Gemeinschaft aus dem Murgebiet zwischen den zwei Weltkriegen, sowie die der gesellschaftlichen und politischen Erscheinungen in der Region darzustellen. Meine Forschung erstreckte sich auf den Überblick der über das Thema bisher erschienenen Studien und historischen Zusammenfassungen, weiterhin auf die Untersuchung jenes - das Thema behandelnden - bedeutenden Teiles der ungarischen und slowenischen Presse, die zwischen den zwei Weltkriegen im Murgebiet erschienen ist, sowie auf die Erforschung der Quellen mehrerer Archive (es handelt sich um die Quellen aus dem Landesarchiv von *Ljubljana*, dem Regionalarchiv von *Maribor*, dem Archiv des Komitates Vas, dem Archiv des Komitates Zala, dem Kriegsgeschichtlichen Archiv von Budapest und um die Quellen aus dem Bischofsarchiv von *Steinamanger/Szombathely*). Es wäre sicherlich noch erforderlich gewesen, auch die Quellen aus dem Archiv (den Archiven) von *Belgrad* zu untersuchen, aber die derzeitige politische Atmosphäre hat dazu keine Möglichkeit gegeben.

Während meiner Arbeit ging mein Bestreben dahin, daß die analytische Darstellung der einzelnen Orte und die allgemeine Richtlinie darstellende Synthese in bestimmtem Maße in Einklang stehen sollen. Natürlich bedürfen sämtliche von mir für wichtig gehaltenen Gebiete weiterer Forschungen, ich hoffe jedoch, daß dadurch die bisher relativ unbekannte, wissenschaftlich kaum behandelte Periode den interessierten Fachleuten und jüngeren Nationen verständlicher wird. Ich hielt gerade die Mitteilung der lokalen wichtigeren Informationen und der Zitate aus Zeitungsartikeln bezüglich einer engen Gruppe oder Siedlung für wichtig (was aus fachlichem Gesichtspunkt an bestimmten Stellen vielleicht als zu viel Erklärung gilt), da die Einwohner aus dem Murgebiet kaum noch etwas über die Zeitspanne zwischen den zwei Weltkriegen wissen. Ich bedauere jedoch, daß es bis heute kaum noch ein paar Augenzeugen gibt, die sich über die behandelte Periode glaubwürdig äußern könnten (vielleicht nur ein paar Personen, die die zweite Hälfte der 30er Jahre als Jugendliche erlebt haben). Diejenigen, die in den 80er Jahren darüber berichteten, wagten nur mit Angst die Ereignisse zu erzählen, die sich auf die Geschichte des Ungartums zwischen den zwei Weltkriegen bezogen.

Bei der Analyse der Situation der Ungarn aus dem Murgebiet habe ich den Akzent besonders auf jene Aspekte gelegt, die eine direkte Auswirkung auf den Alltag der Gemeinschaft, auf das wirtschaftliche und kulturelle Leben, sowie auf ihr Geisteswelt hatte, und diese formte. Während meiner Studien wurde ich schnell mit der Tatsache konfrontiert, daß diese Art der Gesichtspunkte in den bisher veröffentlichten Publikationen nicht - oder nur in sehr geringem Maße - anwesend waren. Die Geschichtsschreibung in Slowenien interessierte sich bei der Darstellung der Region grundlegend für andere Fragen, und die historische Sichtweise erforderte - besonders bis zum System- und Anschauungswechsel vom Ende der 80er Jahre - daß die Darstellung des Lebens und der Schwierigkeiten der ungarischen Gemeinde aus dem Murgebiet in den Hintergrund kam. Auch in Ungarn (und in *Wojvodina*) ist kein erwähnenswertes Werk über die Geschichte der Ungarn aus dem Murgebiet nach Trianon erschienen.

Zusammenfassend halte ich es für wichtig, folgende Charakteristika zu betonen:

In der Zeit um die Jahrhundertwende lebten das ungarische und slowenische Volk friedlich nebeneinander. Während der Zeit des historischen Ungarns kam es zu keiner größeren sprachlichen, nationalen Vermischung in der Region, obwohl es zwischen den slowenischen und ungarischen Dörfern eine Zusammenarbeit gab.

Die politischen Veränderungen nach dem I. Weltkrieg betrafen auch das Gebiet entlang der Mur, ohne daß die Bevölkerung (besonders unmittelbar nach dem Ende des Krieges) besonderes Interesse für die politischen Ereignisse gezeigt hätte. Der größte Teil der slowenischen Bevölkerung aus dem Murgebiet - einschließlich der relativ niedrigen Zahl der Intellektuellen, mit Ausnahme bestimmter Kreise der römisch katholischen Priesterschaft - stellte sich die eigene Zukunft im ungarischen Staat vor. Anfangs formulierte sich der Gedanke des Anschlusses an den südslawischen Staat etwas stärker lediglich im Kreise der slowenisch gesinnten römisch katholischen Priesterschaft, bzw. bei einigen zu ihr nahe stehenden Personen, was sich in der Periode des Waffenstillstandes unmittelbar nach dem Weltkrieg nur als eine illuzorische Bestrebung erwies. Das immer mehr wachsende Interesse der slowenischen, bzw. südslawischen Körperschaften für das Gebiet, sowie die für sie günstige Entwicklung der Ereignisse auf der Friedenskonferenz in Paris bereiteten die Voraussetzungen für die Abtrennung des Gebietes von Ungarn vor. Rund 70-72% der Bevölkerung in diesem Gebiet war slowenischer Herkunft, die sich - trotz ihres Hungarus-Bewußtseins - allmählich an den Gedanken der Zugehörigkeit an den südslawischen Staat gewöhnte, die durch die Abtrennung am meisten heimgesuchte ungarische Bevölkerung wurde sowieso von niemandem gefragt. Bei der eigenartigen politischen Entscheidung haben auch einige zufällige Faktoren mitgespielt, hinter denen kaum ein überzeugendes politisches oder wirtschaftliches Argument stand. Es war auch nicht von Bedeutung, daß der zugunsten von Ungarn eingebrachte Antrag der Grenzfeststellungskommission zur Änderung der Grenze von der Bevölkerung der betroffenen Siedlungen (von Ungarn ebenso, wie von Slowenen) in großem Maße unterstützt wurde, da es zu keiner Grenzkorrektur kam.

Die ungarische Bevölkerung konnte sich an die fremde Oberhoheit nicht gewöhnen, aber ein bedeutender Teil der slowenischen Bevölkerung aus dem Murgebiet - und auch viele seiner namhaften Vertreter - wurden zwischen den zwei Weltkriegen von der südslawischen Euphorie bald enttäuscht. In der erwähnten Periode war der jugoslawische Staat mit vielen politischen, wirtschaftlichen und sozialen Problemen konfrontiert. Die jugoslawischen, (Banus) Organe waren dem Murgebiet abgeneigt, sie haben in der Wirklichkeit die spezifischen Lebensumstände und Gegebenheiten nicht wahrgenommen, die für die pannonische Gegend über Jahrhunderte hindurch charakteristisch waren. Die auf das Murgebiet geschickte fremde Führungsschicht (Beamte, Angestellte, Lehrer, usw.) sowie die Ansiedlung, haben die Situation eher verschlechtert, als Folge deren sich die Bewohner des Murgebietes als Fremde im neuen Land gefühlt haben, zur selben Zeit war dieses Gebiet, das einst unter ungarischer Oberhoheit stand, auch für die Bürger der anderen slowenischen Regionen fremd.

Die staatliche und regionale Führung verwendete gnadenlose Assimilierungsmittel gegen die Ungarn. Die Auswanderung (teilweise Vertreibung) der ungarisch gesinnten Intellektuellen, der stufenweise Abbau des Unterrichtes in ungarischer Sprache, das Unmöglichmachen der Verwendung der ungarischen Sprache und des kulturellen Lebens, sowie die bezüglich der Bodenreform eingeführten diskriminativen Maßnahmen (die im Rahmen des Kleinantant-

Blocks vielleicht die auffälligsten zu sein scheinen) dienen dem Ziel, daß die verhältnismäßig geringe ungarische Bevölkerung so schnell wie möglich assimiliert und slawisiert wird.

Mit Hinsicht auf alle negativen Erscheinungen und auch in Kenntnis aller Faktoren, die das Wirtschaftsleben des Gebietes entlang der Mur verhinderten, können wir behaupten, daß das nationale Bewußtsein der Ungarn aus dem Murgebiet, das sozusagen ohne Intellektuelle geblieben ist, zwischen den zwei Weltkriegen nur in kleinem Maße gebrochen wurde, aber wir können auch über zahlreiche, vor allem auf dem Gebiet der Erziehung auftretende wertschaffende Erscheinungen berichten (ungarischsprachige und ungarisch gesinnte Wochenzeitungen, insbesondere die im Rahmen der Feuerwehrvereine ausgeübte Tätigkeit der Laienkünstler usw.) Nach außen können wir zwar bei der Gemeinschaft den Schein der Loyalität gegen den Staat feststellen, aber in Wirklichkeit lebte das Ungartum in den zwei Jahrzehnten zwischen den zwei Weltkriegen in der Hoffnung einer gerechteren politischen Entscheidung. Auch die Revisionspolitik, die im Ungarn der 30er Jahre wahrzunehmen war, und die Entwicklungen in der Weltpolitik verstärkten unter den Ungarn und in den ungarisch gesinnten Kreisen dieses Gefühl. Ein bestimmender Teil der slowenischen Bevölkerung hat sich bis zu dem Zeitpunkt - trotz aller Schwierigkeiten und kritischen Stimmen - tatsächlich in die slowenische Gemeinschaft integriert, was an ihrem Verhältnis zur im Jahre 1941 erfolgten Rückgliederung gut zu spüren ist.

Der zweite Weltkrieg brachte die im Kreise des Ungertums heiß ersehnte Rückgliederung an Ungarn, aber die Kriegsjahre öffneten neues Unrecht in der Geschichte der zwei entlang der Mur lebenden Völker, was nach dem Krieg stark zu verspüren war, so wie auch die Periode zwischen den zwei Weltkriegen in bedeutendem Maße ihren Stempel auf die späteren in Minderheit verbrachten Jahrzehnte der im Murgebiet lebenden Ungarn, die zu Slowenien kamen, aufdrückte.